

ARACS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2009. június 4.

IX. évfolyam, 2. sz.

Támogatók:

a Szülőföld Alap,

a Tartományi Művelődési Titkárság

és az óbecsei önkormányzat.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113=511.141)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
felelős szerkesztő Vajda Gábor. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
. – Szabadka : Aracs Társadalmi Szervezet, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762

COBISS.SR-ID 94357250

TARTALOM

S. Benedek András: Birodalmi aszály

Szennyes diadal

Matuska Márton: Ez történt velünk Szenttamáson

Pintér József: Szennyes diadal - A bosszú gondolatának megszületése –
1942 megtorlása volt 1944–45

Domonkos László: Végtelen, mint a kubikosné nótája

Hernyák Árpád: Szántó Gábor és a jugoszláviai magyar hűségmozgalom

Fodor Gellért parlamenti beszéde (1939. március 11.) **Nagygyörgy Zoltán** bevezetőjével

Bence Lajos: Délvidéki csupa-kín-rímes játék

„A nemzet tragédiájának egy magva ebbe a talajba esett”

Herceg János születésének centenáriumán

Fekete J. József: A bácskai élet vicinálisa

Csorba Béla: A leszámolások éve

Mák Ferenc: A délvidéki hivatástudatról

Szakolczay Lajos: Ne féljete!

Politikára politikával válaszolni – Vékás János interjúja Herceg Jánossal

Amíg csak élünk

Kerekes József: Táncoló fiatalokhoz, A képmutatókra (versek)

Bozóki Antal: Nyíltan a problémákról!

Ágoston Mihály: A nulláról indulva – s amíg csak élünk!

Gubás Jenő: Meddig lesz még Bókán magyar dal?

Dr. Péter László (Szeged): Székely sziget Belgrád alatt

Péter László (Székelykeve): Zarándoklás Déváról Bukovinába

Mák Ferenc: Meddig foszlik semmivé közösségi értékeink szép szövedéke? –

Vitaindító gondolatok

Müller Éva: A kívülálló szemével

Az önmegvalósítás mítosza

F. Cirk Zsuzsa: Embereszmény és nevelési eszmény a lovagkortól napjainkig

Hódi Sándor: Az önmegvalósítás mítosza

Dr. Szöllősy Vágó László: A hét szabad művészet, a hét lovagi készség és a
hét lovagi erény ázsiója napjainkban

Örömük támadt az emberben

Vári Fábán László: Nomád evangélium

Pap Tibor–Zsignár Attila: A nemzetmentéstől, a népművelésen át a szórakoztatásig

Huszár Zoltán: Ezek vagyunk?

Szentesi Zöldi László: Délvidéki betyárportrék

Csorba Béla: A hőkölés éve

Péter László: A TAKT 1976–2008

A szerkesztőség gratulációja

Szerzőink

Hibaigazítás

Birodalmi aszály

Füstködön át perzsel a nap.
Elhal, porba öltözik a szegfűvirág.
Beléd marnak, mint korcs ebek,
a véres levelű labodák.

Sebesre szárad szomjas szájunk.
Nincs már ereje az aratóbornak.
Horpadt szívünkön, átlőtt bádoggpajzson
rőt rendőrlovak tipornak.

Csak hisszük, hogy elvetett
csontjaink riadva harcra kelnek.
Nem küld Kelet új vajdát, fejedelmet,
ha már csak a holtak menetelnek.

Nem lehet hittel csodára várni,
hol a haza naponta megaláz.
Térdre borultak templomaink és
beomlott a titkolt imaház.

Ha a megváltó idő elmaradt,
legyél te a csoda. Önmagad.
Mint vérző, csonkolt szarvú szarvasok,
riasszuk az alvó őrhadat.

MATUSKA MÁRTON

Ez történt velünk Szenttamáson

Szenttamáson 1944 végén, 1945 elején kivégeztek 541 ártatlan magyar embert. A közigazgatásilag hozzá tartozó Nádálján 48-at, Turján pedig további 11-et. A második világháború során a község területéről besorozott honvédek közül elesett 119, a híres-hírhedett Petőfi brigádban 19. A kivégzésekkel egy időben magyarok százait üzték el a helyséből. A tömegmészárlást követő hónapok, évek folyamán kétes bizonyító eljárások következményeként tucatszám végeztek ki és nyomorítottak meg még sokakat. Elsősorban magyarokat és németeket. A szenttamási magyarok embervesztesége vetekszik a

egy interjúban azt is elmondta, hogy amit ő regénynek mondott és írt erről a tragédiánkról, az igaz történet. Aki azonban nem csupán Giont és műveit ismerte, hanem Jókait és műveit is, az tudta, hogy a mi Nándorunk ugyanazt tette a második világháború végén lezajlott szenttamási vérengzéssel, mint amit Jókai tett a negyvennyolcas szabadságharc idején lezajlottal.

A két írónak akadt egy névtelen követője, aki nem regényt, hanem krónikát írt Szenttamás 1944 végén, 1945 elején zajló történelméről. Pintér József a községi bíróságon hivatalnokként dolgozott évtizedeken át. Nem a falu szülötte, csupán oda nősült. Nagyon odafigyelt beszélő társaira, akik az agyonhallgatott eseményekről ezt-azt megemléstettek előtte. Amikor pedig ő lett a történelmi VMDK szenttamási körzeti elnöke, s ilyen minőségben maga is végigszenvedte azt a belső vitát, amely a politikai szervezet csúcsvezetősége előtt arról folyt 1990 elején, hogy szabad-e nyilvánosan szólni az addig hétpecsétetes titokként kezelt vérengzésről, s végül a szervezet úgy döntött, hogy nem csupán szabad, hanem, ha talpra akarunk

csúrogi, zsabylai és mozsori magyarokéval, de erről még ma sem tud a széles nyilvánosság.

Ki ismeri ennek a bácskai községnek a történetéből ezeket az adatokat? Egyáltalán tudta-e valaki, hogy a délvidéki magyarirtás során az egyik legsúlyosabb veszteség a szenttamási magyarokat érte? Volt egy neves írónk, aki első kézből, nagyanyjától értesült a vérengzés mértékéről és kegyetlenségéről. Gion Nándor volt az. Aki elég alaposan ismeri műveit és életútját, az ugyancsak csodálkozhatott, hogyan lehetett belőle az Újvidéki Rádió magyar szerkesztőségének főszerkesztője, az Újvidéki Színház igazgatója, annak ellenére, hogy nem csupán tájékozódott a háború végi szenttamási eseményekről, hanem jórészt meg is írta, amit tudott. Sőt, élete végén

állni, ha meg akarunk maradni, akkor e kérdés megnyitása feltételül áll nem csupán a délvidéki, hanem az egyetemes magyarság előtt, akkor Pintér József elkezdte módszeresen gyűjteni a szenttamási adatokat. Munkája eredményeként állt össze napjainkra a hitelesnek tekinthető gyászkrónika, amely – a Jókaitól vett – Szennyess diadal munkacímen befejezés előtt áll. Már csak a szerkesztési munka van hátra, és pénzre kell találni a kiadására.

Pintér kéziratából az itt közreadott részt választotta az Aracs szerkesztősége közlésre, hogy a nyilvánosság számára jelezze, hamarosan elkészül Szenttamás elhallgatott történetének ez a meghatározó kiegészítése.

Matuska Márton, a Szennyess diadal szerkesztője

Szennyes diadal

A bosszú gondolatának megszületése 1942 megtorlása volt 1944–45

A történelmi tények előbb-utóbb nyilvánosságra kerülnek. Csak idő kérdése, hogy teljesen feltárva mutassák be a múlt hiteles eseményeit. Még akkor is, ha a mindenkori hatalom halálos fenyegetéssel tiltja ezek hangoztatását. Valahogy úgy, mint ahogy az ősrégi bölcselet állítja, hogyan vált köztudottá, hogy a császárnak kecskefüle van.

De nemcsak maguk a tények, a történelmi események lesznek érthetőbbek, hanem a hátterük is, ha nem kizárólag a hatalmon levők demagógiájából, hanem más szempontból is vizsgálódunk. Az 1944 vége óta napjainkig ismételt titói állítás szerint a délszláv térség 1,7 millió főnyi embervesztését a fasiszta német megszállók és csatlósai, továbbá hazai kiszolgálóik népiirtása idézte elő. Az igazság azonban egészen más. Pártatlan külföldi felmérések és kimutatások szerint a németek és csatlósai (olasz, magyar, bolgár és más erők) elleni harcokban és megtorló intézkedések nyomán Jugoszláviában kb. 300 ezer ember halt meg. A többi, összesen 1,4 millió lélek – szerb, horvát, szlovén, muzulmán (bosnyák) – a délszláv népek közötti feszültségekből eredő, már az ún. népfelszabadító harcok során egymásnak feszülő türelmetlenségek és ellentétek, az egymással szembeni kíméletlen és kegyetlen etnikai és vallási tisztogatás áldozata lett. Ezen belül a mindegyik államalkotó délszláv etnikum által egyaránt üldözött – korabeli szóhasználatkal likvidált – nemzeti kisebbségek, főleg a németek, magyarok és albánok veszteségei a legjelentősebbek. Számarányukhoz mérten különösen, de abszolút számokban is jelentős részét képezik a térség tetemes embervesztésének.

A történészek előtt ma már bel- és külföldön egyaránt világos, hogy partizánok, csetnikek, usztasák, domobránok és egyéb katonai és félkatonai alakulatok nyakra-főre gyilkolták nemcsak egymást, hanem még az ő ellenségeikkel feltételezések szerint szimpatizáló polgári lakosságot is. És nemcsak a fegyveres harcok idején tették ezt, hanem az azt követő, több éven át tartó egymásközi leszámolások során is, mindaddig, amíg a szovjet haderővel és

fegyverekkel is támogatott Tito-párt felül nem kerekedett Draža Mihajlović¹ csetnikjein a szerbiai, és az albán ellenállókon a koszovói hegyek erdeiben és barlangjaiban, de egyéb ellenállókon is, szerte a jugoszláv térségben.

A háború után folytatott titói megtorlások és leszámolások során a fegyvertelen és védtelenül kiszolgáltatott ártatlan civileket is lemészárolták és kaparták el tömegsírokba másságuk és vagyonuk miatt. Ma már köztudott, hogy az angolok a háború vége felé 35 ezer szlovén és 80 ezer horvát nemzetiségű lefegyverzett hadifoglyot adtak át az új titoista hatalom fegyveres erőinek. Közülük nagyon kevesen éltek túl a köztük csapott tömegmészárlást. Hasonló sorsra jutottak Draža Mihajlović csetnikjei és az albán ellenállók elfogott fegyveresei is, akiknek nem csekély száma mindmáig ismeretlen. Ezenkívül még vagy 200 ezer német és sváb nemzetiségű polgári személy (a háború előtti 600 ezerből) még a kitoloncolások előtt „titokzatos módon eltűnt” a haláltáborokból, vagy még mielőtt odakerülhetett volna. S eltűnt még 40-50 ezer magyar polgári személy is a németekhez hasonló módon. Csakhogy e két utóbbi a további folyamatos terror, kitelepítések és egyéb hátrányos megkülönböztetések következtében nemzeti kisebbségként nem tudta bepótolni veszteségeit, mint az államalkotó délszláv népek.

Erre a folyamatos és állandó kisebbségellenes terrorra óriási, szinte napjainkig ható befolyása volt két kiemelkedő titoista ideológusnak, kimagasló politikai vezetőnek: Moša Pijadának és Milovan Đilasnak, korabeli megnyilatkozásaik révén. Ők szinte sulykolták a szerbség fejébe a németek és a magyarok kollektív háborús bűnösségét, mert szerintük, ez a két nép az oka a szerb nép minden szenvedésének. S ha e bolsevista fajgyűlölő ideológia idővel párosul (és párosult is) a szerb egyház mássággal szembeni türelmetlenségét hirdető ideológiájával, nem csoda, ha szinte az egész szerb lakosság meggyőződése, hogy az 1944-1945 folyamán lezajlott magyarirtás

¹ Valódi neve Dragoljub Mihailović. A londoni emigráns királyi jugoszláv kormány tábornoka. A kommunista Titóval rivalizáló, antibolsevista hadvezér. Tito parancsára 1946-ban elfogták és kivégezték.

valójában igazságos szerb bosszú volt a háború alatt történetek miatt. Valójában ez a bosszú a háború után csak elkezdődött. S habár brutalitása némileg enyhült, igazi célja az alapos etnikai tisztogatás, a más kultúrák lerombolása és egyéb atrocitások formájában szinte napjainkban is folytatódik a kisebbségekkel, a mássággal, s ezen belül a magyarsággal szemben is.

Amiről jó fél évszázadon át még suttozva is életveszélyes volt beszélni, arra ma már lassan fény derül, s az igazság felülkerekedik a félelem és a terror által táplált hazugságáradaton éppen úgy, mint az ókori bölcsességben a kecskefülű Midasz király szégyenéről. Az általános magyar közvéleményt mellbevágóan döböntette meg 1990 elején, a ma már történelminek nevezett Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége által felröppentett hír: 1944 őszén, de még 1945 elején is, ártatlan délvidéki magyarok és németek tízezreit végezték ki brutális kegyetlenséggel, s jóval többet üldöztek el hajlékukból, s toloncoltak ki szülőföldjükről Tito partizánjai.

A történetírás az ilyenfajta tevékenységet egyértelműen népiirtásnak nevezi, elrendelőit és végrehajtóit pedig tömeggyilkos háborús bűnösöknek, akik számára nincs és nem is adható felmentés. Josip Broz Tito nem csupán tudott a történetekről, hanem áldását is adta a vétlen polgári lakosság irtására, aminek során úgy tüntettek el tíz- és százezreket a föld színéről, mint valami fertőzött jószágot, s kaparták, dugták el tetemeiket temetőárkok, gyárgödörök, dögtemetők, elhagyott kutak, útszéli árkok, karszti víznyelők² és egyéb helyeken rögtönzött tömegsírokban, vagy jobb híján a Duna és a Tisza vizének hullámaiban.

Ma már minden kétség kizárható afelől, hogy a délvidéki magyarok és a németek tömeges lemészárlását, kitoloncolását és vagyonukból való kiforgatását előre kidolgozott forgatókönyv szerint hajtották végre. A bácskai Sajkás-vidék szerb lakói, csúrogiakkal és zsabalyaikkal az élükön, küldöttséget menesztettek Titóhoz 1944 őszén, aki akkor Versecen, illetve Pancsován tartózkodott, és arra kérték, engedje meg, hogy a vidék szerb lakossága maga álljon bosszút a magyarokon. A vérbosszú sikerét elősegítendő, Tito úgy intézkedett, hogy a tervezett polgári közigazgatás helyett a Bánságban, Bácskában és Baranyában katonai közigazgatást vezetett be. Így a bosszúszomjas szerbek megkapták a fegyveres erők hathatós támogatását szándékuk végrehajtására. Akciójukat serkentette még Moša Pijade titkos utasítása is. Ő akkoriban a Jugoszláv Kommunista

Párt Központi Bizottságának a tagja, Tito elnök egyik főideológusa volt, s a bosszú angyalának is nevezték.

A hatvanas évek végén a belgrádi rádió első műsora sugározta az akkor már vagy egy évtizede elhunyt alvezérnek az egyik, 1944 végén, egy tömeggyűlésen elhangzott „történelmi jelentőségű” beszédét.³

Idézet a beszédből

Jugoszlávia népei, a Bánság, Bácska, Szerémség és Baranya térségében sem tűrhetik el többé, a délszláv földeken élő és délszláv vendégszeretetet élvező más nemzetiségű áruelők, az idegen hódítók feltétel nélküli kiszolgálóinak és segítőinek jelenlétét. Az itt élő német és sváb népközösségek tagjai többé nem maradhatnak e szláv földeken, mert visszaéltek a hagyományosan nagylelkű délszláv vendégszeretettel, s valamennyien kiszolgálták, bizonyos mértékben támogatták is a hódító, fasiszta, hitleri Németország és csatlósai érdekeit és céljait. Minden itt élő német és sváb felelős azért, mert feltétel nélkül támogatta a megszálló náci gonosztevők gátlástalan kizsákmányolását, féktelen kegyetlenkedéseit és kíméletlen népiirtását a velük itt együtt élő, védtelen és ártatlan délszláv őslakossággal szemben. A német kisebbség mindegyik tagja, erkölcsi, anyagi és büntetőjogi felelősséggel tartozik háborús bűneiért, a megrabolt, megalázott, megkínzott és megtizedelt őshonos délszláv népek ellenében, s mint ilyen, úgy egyénileg, mint az egész népközösség elmarasztalódik, bizonyítottan háborús bűnös tagjait rögtönítelő hadbírószám elé állítják, s ott nyerik el megérdemelt büntetésüket, a többi pedig, minden itt lévő vagyona elvesztésével és az országból való kitoloncolással bűnhődik úgy, hogy a kitelepítések lehetőségeinek megvalósításáig, szigorúan őrzött gyűjtőtáborokban nyernek elhelyezést. Hátrahagyott földjeik, házaik és egyéb vagyonuk pedig, azon sokat szenvedett délszláv családok között lesznek kiosztva, melyeknek vagyonát a náci hódítók elkobozták, vagy felperzselték, illetve családjuk tagjait lemészárolták.

Ami a más nemzeti kisebbségeket illeti, a hajuk szála sem görbülhet meg, s mindenben egyenjogúak lesznek az államalkotó délszláv népekkel, mert teljes mértékű lojalitást, szolidaritást és testvéri szeretetet tanúsítottak ezek iránt, hősiess szabadságharcuk egész ideje alatt, s lehetőségeikhez mérten részt is vettek, illetve támogatták ezek népfelszabadító harcát

² Szlovéniában, Isztriában, a dalmát tengerparton és a dalmát szigeteken a potenciális szlovén, horvát és olasz nemzetiségű ellenfelelt irtotta Tito, és a tetemeiket számtalan helyen a vrtacsra néven ismert karszti víznyelőkbe dobálták.

³A beszéd elhangzása után jó 25 évvel lejátszott hangdokumentumról feljegyzéseket készítettem, annak alapján közlöm e részletet korabeli sajtó feljegyzésem alapján. - A szerző megj.

és szocialista forradalmát. Ez alól, csak a magyar kisebbség tagjai kivételek. Velük szemben már sokkal óvatosabban kell eljárunk.

Ami a bánsági magyar kisebbséget illeti, egészen bizonyos lehet abban, hogy nem lesz semmi bántódása, mert nem állt a Bánságot megszálló Wehrmacht és SS kiszolgálóinak sorába, hanem mindvégig becsülettel a szabadságért harcoló szerbekkel szimpatizált és ezek hősiek küzdelmét támogatta. Nem így azonban a Bács- és Baranya-megyei magyar kisebbség. Nekik nagyon drágán, sok esetben életükkel kell fizetniük, a magyar fasiszta megszállókkal folytatott hazaáruló együttműködésükért, az itt élő szerbség elleni razziákban hajtóvadászatokban való kollaborációjukért. Mind azon magyarok, akikre a népi hatalom és biztonsági szervei egyértelműen rábizonyítják a háborús bűnöket, vagy a megszálló erővel való kollaborálást, ugyanabban a büntetésben részesülnek, mint a német kisebbség, azaz életükkel, vagyonelkobozással és az ország területéről való kitoloncolással.

Az új „népi hatalom” első ténykedése az volt, hogy összefogdosta a honvédségtől megszökött vagy hadifogságból hazatérő magyar katonákat, csendőröket, rendőröket, nemzetőröket és állami szolgálatot teljesítő civileket, tisztviselőket, értelmiségieket, vasutasokat, csőszöket, postásokat, de még a küldöncöket, kézbesítőket is. Ezek legtöbbjét kivégezték. Sokukat nyomban a begyűjtésük után agyonverték. Bottal, láncsal, fejszével, ásóval, esetenként késsel lekasabolták. Letépték, vagdosták fülüket, orrukat, kinyomták a szemüket. Szenttamáson akadt egy borbély is, aki borotvájával kéz és lábujjakat amputált, herélt, himvesszőket, női kebleket metszett le. A megcsonkított áldozatok még a község háza kínzókamrának használt pincéjében kiszenvedtek. Tetemüket rabtársaikkal rakatták parasztkocsikra és vitték el ismeretlen helyeken előre megásatott tömegsírokba. A lemetszett testrészeket, temérdek szennyet és vért pedig, a szintén e célra befogott magyar asszonyokkal, lányokkal szedették vaslapátokkal az odakészített vashordókba.⁴ Elfogták és összetartották az országutakon csellengő, menekülő magyarokat és bukovinai telepeseiket. A menekülő kocsikaravánjait és egyéb szegénységét elszedték, s kifosztásuk után a férfinépet kényszermunkára vagy kivégzésre hajtották el, a nőket, gyerekeket és időseket meg táborba zárták.

A tömeggyilkosságok indoka csak részben következtethető ki abból, amit az elkövetők

hangoztattak abban az időben, és amit utódaik ismételtetnek ma is. „A szerb nép indokolt haragja állt bosszút, válaszként az 1942-es razzia során elszenvedett veszteségeiért.” A különbség a két vérengzés végkifejlete között csupán az, hogy az 1942-es bűnös magyar tiszteket a magyarok elfogták és kiadták a jugoszlávoknak, s ezek „méltó büntetéssel”, halállal is büntették őket, az 1944-1945-ös elkövetők körül viszont már több mint 60 éve síri csend honol. Ha még nem kiáltották ki őket Tito és Moša Pijade után a „nép hőseivé” és az „emberi jogok és méltóság feddhetetlen, következetes élharcosaivá”. Megérdemelnék, hiszen az ő ártatlan magyar polgári áldozatainak száma, az 1942-es szerbekét, zsidókat és cigányokat együttesen is vagy tízszeresen felülmúlta.

De lássuk azonban mit is közölt velünk, magyarokkal Tito másik eminens ideológusa, a famózus 1944-es év magyar karácsonyára megjelent magyar nyelvű újságjában, a Szabad Vajdaságban, a mai Magyar Szó elődjében. **„Nincs, és nem is lesz bocsánat azok számára, akik gonosztetteikkel Horthy véres uralma alatt gyilkolták, kínozták, rabolták, táborokba hurcolták, kényszermunkára hajszolták Jugoszlávia népeit, akik Horthy hóhérainak véres kezét érezték. (...) Ami a németeket illeti, nálunk részesei voltak a Harmadik Birodalom hódító hadjáratának. Az Ötödik Hadoszlop különös szerepét játszották. Őket nem fűzik érzelmi szálak a földhöz. Természetes, hogy a német kisebbség ellen nem élhetünk ugyanazokkal az eszközökkel amelyekkel ők éltek velünk szemben: túszerendszer, kínzókamrák, stb. Egyetlen rög földünk sem maradhat a tulajdonukban, miután azt sohasem tekintették sajátjuknak, hanem a nagy német birodalom földjének. A németek tehát, komoly akadályai államunk belső konszolidációjának”** – hangoztatta a délszláv bolsevista ideológia népiirtásra uszító fenyegetéseit Milovan Đilas⁵.

Az előbbieket során hangsúlyozott éles hangú Moša Pijade-fenyegetéseket szinte szóról szóra megismétlő Đilas viszont, az első háború utáni magyar nyelvű újság első számában megjelent vezércikkében már előre vetíti a kisebbségellenes terror enyhítését is. **„Nem lehet minden magyart felelőssé tenni Horthy és Szálasi bűneiért. Fasiszta gonosztevők a szerbek, horvátok és más délszláv népek között is voltak. Draža Mihajlović szerb csetnikjei, Nedics⁶ fegyveresei, vagy Ante Pavelić⁷ horvát**

⁴ Ezekről a kegyetlenségekről a 26-os azonosító számmal jelölt tanú közölte a részleteket.

⁵ Milovan Đilas vezércikke a Szabad Vajdaság 1944. december 24-én megjelent első számában.

⁶ Milan Nedić: A németek által megszállt Szerbia háború alatti kormányfője.

⁷ Ante Pavelić: A királyi Jugoszláviából 1941 áprilisában kivált Független Horvát Államnak, a hitleri Németország mellett elkötelezett országnak az államfője.

usztasái például, egy cseppet sem voltak jobbak Szálasi magyar nyilaskereszteseinél. A gonosztevőket, akik az ártatlan nép vérével mocskolták be kezeiket, meg kell büntetni, bármilyen nemzetiségűek legyenek is.

Éilas fenti, békülékenyebb hangú vezércikke mellett még egy reménykeltő információt közölt az újság karácsonyi száma, „**Hazatért 300 magyar a topolai táborból**” cím alatt. Ebből az aláírás nélküli írásból megtudhatjuk, hogy Topolyán (és feltehetően máshol is), 1944 december 22-én megszüntették a munkásszázadot és a politikai büntetőtábort is, és ezekből „**hazaengedtek 300 olyan félrevezetett magyart, akik különböző fasiszta egyesületek tagjai voltak. A megejtett vizsgálatok és kihallgatások után (a haditörvényszék megállapította ugyanis, hogy csak egyszerű tagjai voltak**

valamely fasiszta egyesületnek, de pusztán jelenlétükön és tagsági könyvükön kívül semmivel sem járultak hozzá a szervezetek munkájához. A haditörvényszék megállapította még, hogy a szabadlábba helyezett zöme szegény földmunkás, s hogy a hazug fasiszta propaganda és csábító ígéretek miatt léptek be a szervezetekbe, s mivel nem piszkolták be kezüket a jugoszláv nép vérével, e 300 magyar szabadon élhet az új népi Jugoszláviában.”

„**A munkásszázadok és politikai büntetőtáborok megszüntetése és más intézkedések megdönthetetlenül igazolják, hogy a jugoszláv népközségben helye van a magyar kisebbségnek is**” – fejezte be írását a névtelen cikkíró.

Végtelen, mint a kubikosné nótája*

Varga Sándor, a Muravidéki magyarság egyik kiváló helytörténész-újságírója tette közzé az alábbi, a két világháború között keletkezett, mára helyi népi szóláshasonlattá lett történetet: szülőfalujában, a Lendvához közeli Göntérházán élt a boldog békeidőkben Annus néni és férje, aki kubikos volt. Amikor az első nagy háború kitört, Annus néni ura is behívót kapott, ki is ment a frontra – és azután, mint annyi sorstársának, nyoma veszett. Sohasem derült ki, a fronton tűnt-e el, halt valahol hősi halált, netán hadifogolyként pusztult el valamerre. Az asszony azonban, mint ugyancsak annyi sorstársa, soha semmilyen hivatalos értesítést nem kapott férje haláláról, hát várta, várta, várta haza, akárcsak oly sok hitves, anya, testvér. Nehéz sorban élt, a falu népe úgy igyekezett rajta segíteni, hogy a legkülönbözőbb alkalmi munkákra hívták el, krumpliültetéstől kendertépésig, kapálástól aratásig. Ha mást nem, élelmet mindig kapott, meg tudott élni valahogyan. Földijei megfigyelték: valahányszor – kifizetve, jól feltarisznyázva – hazafelé tartott, a jól végzett munka s az ezzel megszerzett anyagi biztonság felett érzett jókedvében (ilyenkor nyilván optimistább lévén, abban is jobban hitt, hogy az ura egyszer csak hazakerül) – dalra fakadt és énekelt, énekelt, dalolt hosszasan, órákon át, úgy tűnt, soha véget nem érően. Így terjedt el a mondás Göntérházán és az egész Muravidéken: ha valaminek nem akar vége lenni soha – végtelen, mint a kubikosné nótája...

* * *

Kevés Kárpát-medencei tájegység nevével, értelmezésével van akkora zűrzavar, összevisszaság, félművelt tájékozatlanság, mint a Dunántúl délnyugati csücskét jelentő Muravidék, Muraköz, Muramente, Murántúl, Vendvidék, Lendva-vidék esetében. Gyakorlatilag teljes a káosz. (Idestova két évtizede, a délszláv háború kitörésekor legkirívóbban talán Szlavónia-Szlovénia esetében lehetett tapasztalni hasonlót, ebben viszont alighanem az ENSZ-főmegbízott mulyamajom Van den Broek vitte el a pálmát, kinek a térségről birtokolt ismeretanyaga

nagyjából egy közepes értelmi képességű hőscincér felhalmozott tudásmennyiségével volt egyenlő.)

A régi Magyarországon a kisebb tájak elnevezésének sokkal inkább lokálisan megkülönböztető jellege volt csupán, sem nemzetiségi összetételében, sem karakterében nem választották alapjaiban és mélyebb eszmei-történeti tartalommal külön az egyes vidékeket. Esetünkben ez például azt jelentette, hogy a történeti Vas és Zala megyék délnyugati területeit csak akkor különböztették meg – úgy-ahogy, annyira-amennyire – a megye egyéb részeitől, ha azt valamilyen természetes akadály hagyományosan elválasztotta egymástól. Például a Muraköz esetében, amely a Mura és a Dráva által közrefogott, a két folyó közötti, Zalának Horvátországgal közvetlenül határos területét jelentette. A zavart éppen az okozza, hogy mindenféle egyéb – természetesen Trianon után elterjedt és használt – elnevezés nem igazán körülhatárolt, tehát nem a hagyományos kritériumoknak megfelelő tájegységet jelöl, hanem vagy a magyarok által lakott vidékeket, vagy az elcsatolás miatt az egykori Jugoszláviához került területeket. Próbáljuk meg sorban, a szó szoros értelmében feltérképezni ezeket.

A már említett Muraköz – végül Horvátországhoz kerül, jelenleg is a független horvát állam része, Zala egykori délnyugati szöglete, 740 négyzetkilométer, 1910-ben is már 91,6 százalékban horvát nemzetiségű lakossággal, központja Csáktornya. (Az összlakosság – 90 ezer 387 fő – hét és fél százaléka volt magyar, a magyarok egyedül Csáktornyan voltak csekély – 46,7 százalék a 46-tal szemben – többségben. A népesség közel fele, 41,2 százaléka beszélt magyarul. Magyarok éltek még – már ekkor is szórványként – néhány muraközi faluban: Muraszerdahelyen, Drávanagyfalván, Drávavásárhelyen, Stridóváron, Perlakon, Alsódomboruban és Kotorban.)

A ma Muravidéknek nevezett rész – vitatott a Lendva-vidék elnevezés használata is – a maig többségben magyarok által lakott, az egykori Zala és Vas megyéktől a királyi Jugoszláviához csatolt 26 falu vidékét jelenti, amely a Murától északnyugatra,

* Részlet a szerzőnek az idei könyvhétre a budapesti Masszi Kiadónál megjelent, *Az elárult hadosztály* című kötetéből

keskeny sávban, hosszanti irányban – mintegy 15–20 kilométer hosszan – elnyúlva helyezkedik el. Ez a tájegység két részből tevődik össze: Alsólendva közvetlen környékéből és az ettől még északnyugatabbra található, az osztrák-szlovén-magyar hármashatár közelébe szorult, a magyarországi Őrség szerves folytatásának számító, Muraszombathoz közeli Alsó-Őrségből. (Utóbbi csak néhány, valaha Vas megyei református magyarlakta falut – Őrihódos, Domonkosfa, Kapornak, Kisszerdahely, Domaföld, Csekefa, Szécsiszentlászló – jelent.) „Két nagyobb magyar néprajzi egység: az Őrség és a Hetés (tágabban: Lendva-vidék) nyúlik át a mai Szlovénia területére” írja a kisebbségkutató Székely András Bertalan. „Hetés népe (...) etnográfiai sajtoságokban gazdag magyar csoportot képez Alsólendva és Lenti térségében, a Kebele és Lendva patak között. Bár tizenegy falut sorolunk ide, neve valószínűleg összefügg a 'hetes' számnévvel, és feltehetőleg egy mára elhomályosult egyházi vagy közigazgatási egység emlékét őrzi.” (Hét község, „hétháza”.) A Mura és a trianoni magyar határ közötti Hetés központja Alsólendva, a mai Muravidéki magyarság „fővárosa”, egykoron majdnem 90 százaléknyi, jelenleg kb. egyharmad részben magyar lakossal.

„Az új határokkal a Hetés mintegy fele, az Őrség mintegy egyharmada került Szlovéniához” összegezi a szlovéniai magyarok 1996-os évkönyve. Hozzáteszi azonban, hogy zavaró a Muravidék elnevezés, mivel az voltaképpen Szlovéniának a nyugatról a Murával behatárolt egész keleti területét takarja, magyar szempontból tehát helyesebb lenne a nagyobb részben magyarok lakta Muravidék esetében Lendva-vidékről beszélni. Egy közösség földrajzi kiterjedésének jelölésére talán helyesebb lenne ez a megjelölés, csakhogy az évkönyv helyi szerzői maguk ismerik el, hogy vidékük földrajzi behatárolása bizony ily módon eléggé nehezen határozható meg, és sok zavart okozna (így is okoz eleget). Maradjunk hát meg az egyébként is mostanra egyre inkább közkeletűvé váló Muravidék elnevezésnél...

(Kiegészítésnek már csak annyit: Vend-vidéknek a szlovénok régebbi nevével jelölt, nyugaton a régi osztrák-magyar határral, délen Muráráig a Murával, keleten a Dobrai-hegyek gerincén át a Kebele-patak-vonalán át Vas és Zala közigazgatási határaival, északon pedig az Alsszölnöktől Gedőudvarig húzott képzeletbeli vonallal határolt területet nevezték, Muraszombat központtal. A Murántúl-Muramente-Muráninnen meg csupán az „attól függ, honnan nézzük” igazsága jegyében fogant – valóban „nézőpont”, irány, elhelyezkedés szerinti, önkényes elnevezések.)

* * *

Különös vidék az országnak ez a délnyugati sarka. Annyira eredeti zamatú, hogy Hamvas Béla, megbocsátható túlzással, híres Az öt génuszában külön mediterrán – az ötödik – magyar szellemi tartópillérnek nevezi ki a hagyományos négy nagy tájegység – Alföld, Felvidék, Dunántúl, Erdély – mellé. Ezt egyebek között úgy indokolja, hogy „a délnyugati sarok legközelebbi rokona nem Somogy, hanem a Provence és Isztria és Dalmácia és közelebb áll Attikához, mint Győrhez vagy Fejérhez....a táj északnak háttal áll, arccal a tenger és Róma felé... A Földközi-tenger (...) itt átugrik a hegyeken és messze felsugárzik északkeletre (...). Délnyugaton az oldottság bája fáradtsággal és unalommal vegyül... A gazdálkodás itt familiáris és intim (...), várostalan és ipartalan vidék, nincs szükség szervezésre (...), a délnyugati kúria a család jelképe a béresházak között, mint az apa és a házi istenség (...). A levegőben arany szemcsék csillognak, mint a dalmát szigetek között a misztrálban, és ebben a tündöklésben érik a szőlő (...). Az egész országban ez az egyetlen hely, ahol az ember tudja, hogy az élet akkor magasrendű, ha művészi.”

Minden ízében mélyen dunántúli, ugyanakkor mégis varázslatosan egyéni hangulatú táj a Muravidék. A tájegység népi kultúrája majdnem akkora kincsesbánya, mint a szomszédos Őrségé vagy Göcsejé. Székely András Bertalan azt írja, hogy „a jellegzetes, „szeres” népi építkezés több száz éves példái még a hatvanas években is szép számmal fennálltak...Göntérházán és Kámaházán maradt meg szoknyás harangláb.”, Gönczi Ferenc szerint „oly cifrán s szépen sehol sem szőnek a vidéken, mint itt”, egy kortárs néprajzkutató, Balassa Iván pedig elmondja, hogy „a Lendva-vidéki tájat a múlt században még vízjárások szabdalják, állóvizek tarkították. Ezért a halászatnak, madarászatnak, vadászatnak különös jelentősége volt a nép életében. A legöregebbek századunk első felében még arra emlékeztek, hogy <halászatból, csikászatból és vadászatból élt a nép>...a Lendva-vidéki magyarok népi műveltsége sok hasonlóságot mutat Göcsej és Őrség kultúrájával, számos egyetemes pannon vonást őrzött meg, de...jellegzetes egyéni vonásokkal is rendelkezik.” Magyarsága viszonylag zárt közösséget alkot, de a néprajztudós szerint közvetett hatást gyakorolhattak rá az Ausztriából, Horvátországból, Baranyából, Bácskából hazaérkező szezonmunkások magukkal hozott népszokásai, hiedelmei vagy a kubikos mederszabályozó munkások, néptanítók, papok ide szállított szellemi kincsei.

Alsólendva „kies fekvésű, régi kis városka, északon szőlővel fedett dombok övezik, délre mintegy hat

kilométernyire kanyarog a Mura. Híres régi vára az Esterházy-vár, amelyben egykor Mátyás, az igazságos is megpihent nápolyi útja közben.” Ezt a leírást kiegészíthetjük azzal, hogy talán ez a „legmediterránabb” hely Hamvas Béla magyar mediterránumnak kinevezett Délnyugatán belül: szőlőt érlelő, „Adria melléki” klíma, szelídhajlatúak, zöldellők azok a bizonyos dombok és rajtuk pincék mindenfelé a felfutó ösvények mentén. A hangulat kicsit bohém, kicsit keser-édes, kicsit „nyugtatásítottan” bácskai – mulatós-dzsentris, némi pannon kulturáltsággal fűszerezve. Eredeti és igen kedves, tipikusan „dunántúli-mediterrán” embere e tájnak például a költő-publicista-lapszerkesztő-borász Bence Lajos, de szinte ugyanilyen volt a sajnos már eltávozott költő, a Muravidéki haikuk mestere, Szúnyogh Sándor. (Mellékesen: itt született a nagy szobrász, Zala György, az aradi Szabadság-szobor alkotója.) A lendvai, Lendva környéki miliőben a bor illata Makovecz-stílusú házak, nagyszerű helytörténeti kiadványok, rövid, finom versek és arany szívű, meghatóan vendégszerető emberek között szálldogál a kicsit mindig tavasziasnak érezhető levegőben, miközben nagyszerű társaságban az ember kényelmesen hátradőlve elandalodhat és azon merenghet, öregkorára vajon nem itt, ilyesféle környezetben kellene-e élnie (esetleg egyúttal politikai menedékhelyet is kérve itt)?

* * *

Az összeomlás első híreinek hatására a Muraközben már 1918. november elején zavargások törnek ki, amik konkrétan többnyire kollektív bűncselekmények elkövetésében mutatkoznak meg: az erőszakoskodó, többnyire leszerelt vagy dezertált horvát katonákból és hozzájuk csapódó kétes elemekből álló bandák, amelyek gyakran zöld zászlóval vonultak, s ezért a nép „zöldkádereknek” nevezte őket, mindenekelőtt öncélú rablásokban és önkényes „népbíráskodásban” élték ki magukat. November elsején – még a Drávától délre, tehát Horvátországban – Légrádban és környékén randalíroznak, 2-án azonban már a Muraközben, Murakirályon és Perlakon jelennek meg. Leverik a helységnevjelző táblákat, fosztogatnak, rabolnak, fenyegetőznek. Muracsányban és Alsómihályfán betörnek a községi pénztárba, az adóügyi jegyzőt bántalmazzák, elzavarják. 3-án a varazsdi Dráva-hídnál a csendőrség veri szét a Csáktornyára bevonulni akaró csőcseléket. A muraközi események hatással vannak a Lendvavidékre is: Alsólendván kirabolják a Wortmann-féle kereskedést, zaklatják, bántalmazzák a zalagyertyánosi és a kapcai jegyzőt, Belatincon szétverik a jegyzői irodát és kirabolják a kastélyt, fosztogatnak Kiscsehiben, Letenyén,

Erdőházán, Kányaváron, Murarátkán, Szent-adorjánban. Lovásziban a kápolnát kaszárnának használják – itt is, máshol is a szentek szobrai megcsonkítják, kidobálják. Zala megyében a személy- és vagyonbiztonság érdekében elrendelik a statáriumot (november 25-ig van csak érvényben). Több mint 400 főből álló karhatalmi alakulatot hoznak létre, ezt rögtön Csáktornyára történő érkezésekor támadás éri – az egység megtisztítja a vasútállomást, majd az egész várost és a bandák által megszállt Drávavásárhelyt is. (November 12–13.) Stridóváron november 15-én csinálnak rendet, 23 banditát fognak el, őket másokkal együtt statáriálisan elítélik. (Magyar adatok szerint a Muraközben 20, horvát adatok szerint 37 személyt végeztek ki.)

„A karhatalmi fellépés hatására az események lecsendesedtek. A magyar hatóságok, ahol lehetett, az elrabolt vagyontárgyakat visszaszolgáltatták. Ez történt például Alsólendván a Wortmann-féle kereskedelem esetében is” – írja Zsiga Tibor történész.

A statárium feloldása után szinte azonnal intenzív tárgyalások kezdődnek a horvát nemzeti önrendelkezésről a Muraközben, önálló megye felállítása, horvát nyelvhasználat és oktatás, önálló közigazgatás – gyakorlatilag teljes autonómia kerül szóba. Kormánybiztossá nevezik ki Obál Bélát, aki azonnal megkezdte a szervezőmunkát a helyszínen. (A 36 éves Obál Béla, aki a szomszédságban, a Vas megyei Vashidegkúton született, típusa a Monarchia tudós szakférfiújának: egyszerre nevezhető történetírónak, tanárnak és újságírónak. Az eperjesi evangélikus teológián egyháztörténetet ad elő, történeti munkáiban a vidék és vendség ügyeivel is foglalkozik, helyi és fővárosi lapoknak dolgozik. Később Vas megye főispánja lesz, majd Sopronban és Bécsben él. Az osztrák fővárosban hal meg 1951-ben.)

Közben Ivan Novak – Muraköz képviselőjeként a mindenáron történő elszakadást propagáló Horvát Nemzeti Tanács tagja – kihallgatást kér Sándor „szerb-horvát szlovén” trónörököstől. A diskurzusban a Muraköz fegyveres – „jugoszláv” – „felszabadítását” szorgalmazza. Megindul a szervezkedés, az aknamunka – a korábbiak ismeretében van is mire alapozni... Így aztán joggal írhatja helytörténeti munkájában Gönc László: az advent már aggodalmak, félelmek jegyében, egyáltalán nem békésen köszönt az ország délnyugati sarkára. A Horvát Nemzeti Tanács minden korábbiánál alaposabb akciót készít elő, az előkészületeknek a suttogó propaganda útján persze híre megy – egész decemberben azután mindez alapjaiban határozza meg a közhangulatot. A horvát nyelvű lapokban hirdetések jelennek meg, melyek szerint önkénteseket

toboroznak a Muraköz (Midimurje) felszabadítására... December 15-i keltezéssel „a Muravidéken élő szlovén nép nevében” magyar és szlovén nyelvű felszólítást intéznek a budapesti Magyar Nemzeti Tanácshoz, amelynek értelmében december 24-ig vonják vissza a magyar katonaságot a Muraszombat, Alsólendva és Szentgotthárd által határolt térségből, „ne merészeljék akadályozni a terület szlovénjeit, hogy a wilsoni önrendelkezés elvei szerint a jugoszláv államhoz csatlakozzanak, ne kényszerítsék a szlovéneket továbbra is magyar iga alá. 1919. január 1-ig bocsássák el a magyar hadseregből a szlovén katonákat.”

És karácsony előtt néhány nappal Slavko Kvaternik és Mihajl Perko parancsnoksága alatt már útra kész az az egy lovasszázadból, egy gyalogszázalókból és két ütegből álló különítmény, amelynek feladata a Muraköz elfoglalása és Horvátországhoz „csatolása”, a jól bevált módszer szerint a békekonferenciát kész tények elé állítandó. És Jézus Krisztus születésnapjának reggelén, már hajnalban szerb és horvát tisztek vezetésével a négyezer főből álló alakulat átkel a Dráván. Először Muraköz „fővárosát”, Csáktornyát érik el. (Mint már említettük, a város az egyetlen, enyhén magyar többségű, mindenképpen tömegesebben magyarlakta hely az egész, több mint 90 százalékban horvát lakosságú Muraközben.) Perko alezredes felszólítja Gyömöre István főszolgabíró, hogy a járást a horvát államnak adja át. Gyömöre erre önként nem hajlandó. Fegyvert fognak rá. Az átadási jegyzőkönyvben hivatalosan „bejelenti tiltakozását Zala vármegye nevében”. Ugyanezen napon megszállják a perlaki járást is, azonban – meglepetésre – a hódítók egyáltalán nem érik be a túlnyomó többségben horvátlakta Muraközzel: már Nagykarácsony napján, tehát 1918. december 25-én bevonulnak a Murán túlra, elfoglalják Alsóbesztercét, Belatincot, Felsőszeménnyét – és Lendvát is... Jure Jurisics csapatai (kb. huszan vannak) teljesen védtelen, elhagyatottnak tűnő magyar településre óvakodnak be; Hamburger Jenő úgy rendelkezett – állítólag éppen Csáktornya megszállásának hírére –, hogy a Lendvára határvédelmet ellátni érkezett magyar alakulat haladéktalanul hagyja el a települést...

„A megszálló katonaság mindenütt elfoglalta a hivatalokat, az állami eszközöket, pénzeket. December 28-án Horvátországból megérkeztek a horvát hivatalnokok és felváltották a még helyükön levő magyarokat” – számol be Zsiga Tibor. „A horvát hatóságok ajánlatot tettek több magyar köztisztviselőnek, maradjanak horvát szolgálatban. Miután ezt mindenki megtagadta, útlevelet adtak nekik és távozásra szólították fel őket. Bár a szerb és horvát katonaság átkelt a Murán és több helységet

elfoglalt, mégis lezártak minden átjárást a Murán magyar és horvát oldalról egyaránt. Megszüntették a vasúti és a telefonösszeköttetést.” 28-án Jurisics csapatai elérik és minden ellenállás nélkül elfoglalják – Muraszombatot is.

* * *

Muraszombat, a Muravidék – ezen belül az úgynevezett Vend-vidék – központja, csöndes és álmos városka a Lendva folyócska jobb partján, már Vas vármegyében, a megye legdélibb nyúlványában, talán az egész közigazgatási egység „legalsóbb” településeként. Járási székhely, nevét szombatonként tartott hetivásáraitól kapta. Ekkoriban mintegy 2800 lakosának szűk fele (47 százalék), kb. 1300 magyar, a többi szlovén. (Csak érdekességként: éppen tíz évvel ezelőtt, 1908-ban itt születik Sólyom László, a majdani altábornagy, a Rákosi által kivégeztetett tábornokok egyike, akinek kálváriáját a nyolcvanas évek második felében majd színésznő lánya, Sólyom Ildikó írja meg.)

Muraszombat 28-i elfoglalását érdekes esemény – ha úgy tetszik, előjel – előzte meg. Főszereplője egy bizonyos Rudolf Meister, egy német nevű, de szlovén érzelmű tábornok és költő, a maribori katonai körzet parancsnoka – stájer-szlovén részről ő is részt vett a „zöldkáderek” lefegyverzésében, akkor még magyar, illetve Monarchia-alkalmazásban -, aki az első Jugoszláviához csatolandó Szlovénia számára megszerzendő területek egyik legfőbb harcosa. Stájerországban éppúgy tevékenykedett, mint a Magyarországhoz tartozó Muravidéken, az egész akkori Délnyugat-Magyarországon. Jelentős része volt abban, hogy a két fő érdekszövetséges, a szlovén és a horvát fél kölcsönösen ismerte – megismerhette! – egymás megszállási terveit a magyar területeket illetően. Meister ezért igyekezett a szlovén megszállást „felzárkóztatni” a horváthoz. (Heroikus erőfeszítése miatt szobrot is kapott 1987. október 10-én Mariborban.) Így most egy szekérre való fegyvert és lőszert, továbbá használható csendő-legendyákat is küld jó emberének, bizonyos Godina Józsefnek Alsóbesztercére – hogy a horvát helyett szlovén megszállás történjék. Valami katonai elhárítási csoda folytán azonban erről az akcióról valahogy tudomást szereznek a magyar fegyveres erők és rögtön akcióba is lépnek: 27-én Muraszombatból indulnak a szállítmány elé, négy gépfegyverrel és el is érik a közeli Muramelencét. A murai komp közelében kitör a harc. Godinának Meister küldeménye nélkül elmenekülnék, a hadianyag magyar kézre jut, a megszállók két embert veszítenek, a magyarok több foglyot ejtenek.

Másnap azután a Vasvármegye arról ír, hogy az antant megbízásából „a szerbek” megszállták Muraközt és hamarosan sor kerül a Muravidék, sőt Nagykanizsa és a vasi megyeszékhely, Szombathely

megszállására is. Már tegnap este óta Muraszombattal nincs telefonösszeköttetés. A lap azt is közölte: a magyar hatóságok viszont további megszállásokról nem adtak ki közleményt. Viszont a cikk befejezése: "A mai szomorú időket megillető, méltó komolysággal fogadjuk a megszálló csapatokat."

Tény, hogy 28-án reggel Muraszombatban még mit sem sejtene. A telefonok ugyan nem működnek, de a helységben tegnap igen sokan hallották a csatazajt, sőt, a településen állomásozó 20-as honvédekből egy tíz fős felderítő osztag egy tiszt vezetésével ki is ment a Murához, a komp felé, de mivel akkorra az összecsapásnak már vége volt, azt híresztelheték el, hogy szétverték a betolakodókat." Semmi sem utalt a közeli betérésre, a megszállásra." (Zsiga Tibor)

Délelőtt 10 óra tájban – úgy is mint a megszállók első csoportja – előőrsként egy horvát zászlós érkezett két (kettő – 2) katonával. Őket követte egy szekér, rajta tengerészruhába öltözött néhány katona, majd egy hintó, amin segédtisztjével maga a parancsnok: Jure, hivatalosan Erminij Jurisics százados ült. Kicsit később folyamatosan jöttek a többiek, valamennyien dél felől, a Mura, Barkóc irányából. (Teljes létszám: 90 tengerész, két ulánus, hat tiszt, felszerelés: a kézfegyvereken kívül több géppuska és két ágyú.) Hivatalosan jövetelük célját a közrend, a közbiztonság megvédésével magyarázták, noha Muraszombatban előzőleg az égvilágon semmiféle rendzavarás nem történt. A településen katonai közigazgatást vezettek be, elrendelték a fegyverek összeszedését, megtiltották az egyenruha-viselést, külön igazolványt a szabad mozgáshoz csak az orvosok kaptak. Letartóztatták Czifrák ügyvédet és Kemény Mór kávéház-tulajdonost, azzal vádolva őket, hogy ők „hívták” a magyar csapatokat az előző napi támadáshoz. A közbiztonság védelme érdekében arról is gondoskodtak, hogy az Obál kormánybiztos által pár nappal korábban gondosan a városba juttatott ellátmánytól – 22 ezer korona értékű szappan, kétezer korona értékű dohány, két vagonnyi, világításhoz szükséges petróleum és megszámlálhatatlan mennyiségű élelmiszer – az éjszaka leple alatt megszabadítsák Muraszombatot, akár csak a lakosságot készleteitől (18 szekér). Zsiga Tibor szerint „amit nem szállítottak el, a lakosság között féláron értékesítették. A gazdák lovaikat lefoglalták az ágyúk vontatásához."

A Vas megyei alispán Szombathelyen még a megszállás napján, tehát 28-án értesül a történekről. Másnap Muraszombatból küldöttség megy Obál kormánybiztoshoz a megyeszékhelyre, sürgős segítséget kérve. December 30-án összeül a Vas megyei Nemzeti Tanács és úgy határoz, küldöttséget meneszt Muraszombatba a helyzet tisztázására." A

Nemzeti Tanács azt valószínűsítette, hogy a muraszombati eseményeknél egyéni akcióról van szó" írja Zsiga Tibor. "Vagy a horvát katonaság foglal le és hurcol el anyagi javakat(rekvirál), vagy egy rablóbanda tevékenykedik." Közben Obál Béla tájékoztatja a kormányt, a kabinet kapcsolatba lép régi jó ismerősünkkel, Vix ezredessel, aki közli: a demarkációs vonal változatlanul a Mura errefelé húzódik, ettől való eltérés nem lehetséges. És mivel Muraszombat a Murától északra, tehát „befelé” található – Obál arról értesül: a megszállás jogtalan és azzal szemben lépjenek fel akár katonasággal, tehát fegyveresen is.

A kormánybiztos ügyesen kihasználja a dolgok ilyenén való alakulását: mivel pontos értesülése van arról, hogy még december 27-én nemcsak Muraszombat előtt, de Alsóbesztercénél is a magyar katonaság felszámolta és a Murán túlra üldözte a megszállókat és azzal is tisztában van, hogy szlovén (akkoriban vendnek nevezték) lakosság túlnyomó része egyáltalán nem híve semmiféle délszláv egyesülésnek – tárt karokkal fogadja azokat a mind nagyobb számban Szombathelyre érkező vend férfiakat, akik az események hatására mindinkább felpaprikázódva, fegyverrel kívánnak részt venni a betört ellenség kiverésében. (A vendek egyébként annyira szeretik és tisztelik Obál Bélát, hogy mind a Zala, mind a Vas megyeiek még december elején közös beadvánnyal fordulnak „a köztársasági magyar népkormányhoz”, hogy „nevezzen ki haladéktalanul kormánybiztost” s erre a célra „a vend nép egyhangúlag Obál Bélát, az eperjesi jogakadémia tanárát óhajtja... személyében látjuk azt az embert, aki igaz ügyünket [a Magyarországon belüli autonóm vend vármegyét – D. L.] megvalósítja.” Így lesz december 12-től kormánybiztos Obál Béla.)

A szerveződő katonai egység parancsnokának Perneczky Jenő századosot nevezik ki. Perneczky a szombathelyi 83. gyalogezred tisztje, később az olasz harctéren a 106. gyalogezrednél szolgál. Régi, kipróbált frontkatona, számos kitüntetés tulajdonosa. Külön vend századot szervez karhatalmi zászlóaljába, amely rajtuk kívül nemzetőrökből, határrendőrökből, csendőrökből áll. (A teljes létszám valamivel több mint 250 fő.)

A százados nem vesztegeti az időt: alakulata január 2-án este készen áll az indulásra. A szombathelyi pályaudvaron bevagoníroznak és 3-án hajnali 5 óra tájban, tehát még jóval napkelte előtt a Muraszombattól közvetlenül északra fekvő Márkusháza állomásán fejlődnek harci alakzatba. Perneczky négy csoportra osztja az egységet: az első a vasútállomás, a második a Dobray-féle vendéglő és a takarékpénztár, a

harmadik a kastély, a negyedik a majorság elfoglalására kap parancsot.

send és teljes sötétség. Az állomás épülete körül a másodperc tört része alatt kitör a lövöldözés, a dermedt félálomból felriadt megszállóktól csak egy-két szórványos válaszpuskázásra futja, percek alatt megadják magukat. A városban a vendéglő mellett az első rohamban a magyar egység beszakítja a szálloda aiját és valósággal bezúdul az épületbe, szobájában letartóztatja a megszállók legédesebb álmából felkeltött kormánybiztosát, Bozsidar Severt (a rangot ő maga adta magának) – majd megadásra szólítják fel magát Jurisics századost is, kire öltözködés közben bukkannak. A százados kézigránájaihoz kap, de már dördülnek is a lövések. Jurisics súlyosan megsebesül (később magyar orvos menti meg az életét, jobb karját amputálni kell, egész életére béna marad). A takarékpénztár környékén hosszabb tűzpárbaj alakul ki: a horvátok ágyúikat is használják, végül a szállodából odaérkező magyar csapat segítségével számolják fel ezt a csoportot. Órákig tartó, kemény csata kezdődik a kastélynál és a majornál, végtelennek tűnik, mint a kubikosné nótája. A horvátok többször visszaverik a támadást, mindkét helyszínen többször át kell csoportosítani a magyar erőket.

„A magyar karhatalmi egységet az első lövések után nagyban segítette a helyi lakosság. Szinte népfelkelés tört ki.” Zsiga Tibor megállapításához hozzá kell tenni: mintha a jó három héttel későbbi Balassagyarmat szelleme költözött volna előre le ide a magyar mediterránumba – azzal a megindító különbséggel, hogy itt a megszállók ellen, Magyarországért harcolók között nagy számban találni nem magyar ajkú, de annál magyarabb szívű honfitársainkat. A Muravidék 1941-es visszatérése után megjelent, Délvidéki emlékkönyv című kiadvány így tisztelgett előttük: „hasznolt a világháborúban részt vett nemzetek egyikénél sem találunk... Egyedül a kis vend népben volt meg az az erő, hogy minden felsőbb parancs vagy utasítás nélkül fegyvert tudott ragadni, az új uralom csapatait meg merte támadni és azokat bátor harc után ki is tudta verni.”

1919. január 3-án reggel 9 órára Muraszombaton vége a megszállásnak, a helység teljes mértékben felszabadult. Több helyütt a magyar katonaságnak kell megvédeni a „horvátvezetőket”, a janicsárokat-árulókat a készülő népi tételektől. A magyar csapatoknak két halottja és négy sebesültje, a megszállóknak húsz halottja és nyolc sebesültje van, 7 tiszt és 21 közlegény esett fogságba (no meg a „kormánybiztos”). A magyar alakulat lefoglalta a két ágyút, továbbá két géppuskát, több mint száz kézfegyvert és nagy mennyiségű lőszert. Obál Béla kormánybiztos Pernecky Jenőt őrnagyi kinevezésre

terjesztette fel és az egész egység külön dícséretben részesült. (A felszabadító magyar csapatok egyik hőse halottja az a Bednyák Vince, aki Szombathelyen önként jelentkezett a csatába és a források szerint igen derekasan harcolt. A szintén elesett Matisz Lajos tengerész volt, akit társai hősként tiszteltek. A háborúban a Szent István csatahajón szolgált, túlélte a hajó elsüllyesztését is.)

A muraszombati csatáról azt írja Mikola Sándort idézve Bence Lajos: olyan nevezetes esemény, hogy szinte páratlan – és példa értékű... Ennek a csatának köszönhetően ugyanis „a párizsi békekonferencia május 12-i határozata értelmében Mura-vidéket Magyarországnak ítélik.” Óriási hatással van a muraszombati csata a térség további eseményeire is. A megszállók elhagyják Belatincot, Felsőszemenyét - és Lendvát is...

Mikola Sándor aligha túloz: Zsiga Tibor szerint a Muraszombaton történtek következtében „a magyar hatóságok megerősíthették a Mura vonalát. Különösen Alsólendva kapott jelentős katona megerősítést mint járási székhely... A katonaságot megerősítették nehézfegyverekkel is. Az ágyúkat a Fekete-ér partján, az állatvásártérre állították fel, lőiránnyal Muraszerdahely [vagyis a Murántúl, dél – D.L.] felé.” (Egyébként Mikola Sándorról annyit: ő a vendség korabeli másik nagy embere, Európa-hírű fizikus – nevét őrzi az egyenletes mozgás tanulmányozására létrehozott buborékos, ún. Mikola-cső - , kiváló pedagógus, akadémikus, a vend kérdés szakértője, részt vesz a békekonferencián is. A két háború között vend nyelvű lapot szerkeszt. Híressé lett, A vendség múltja és jelene című munkájában tagadja a szlovének szláv voltát és azt próbálja bizonyítani, hogy a vendek kelta eredetűek. A Muravidék visszatértekor, 1941-ben ő is visszatér szeretett tájára és aktív közéleti tevékenységet fejt ki. 1945-ben a megszálló titóista hatóságok internálják, nagy nehezen, szeptemberben kiszabadul, de az idős ember – 74 éves – az elszenvedett testi és lelki kínzások következtében október 1-jén Nagykanizsán meghal.)

1919. január 12-én a Muravidék magyar katonai parancsnokának, Schöfl Rezső őrnagynak vezetésével tárgyaló küldöttség megy Csáktornyára, ahol részletesen kifejti a magyar hatóságok álláspontját. Bejelenti: nem járulnak hozzá semmiféle – a megszállók által kért – „semleges zóna” létrehozásához, nem ismerik el a Muraköz megszállásának jogosságát sem, hivatkoznak a belgrádi katonai konvencióra, melynek értelmében a déli határ a Dráva folyó vonala kell legyen. Ennek értelmében követelik a Muraközben is a magyar közigazgatás azonnali visszaállítását, mellékesen

éppen a belgrádi egyezményre hivatkozva, hiszen az is erre kötelez.

Közben Alsólendvára egymás után érkeznek a magyar csapatok - őrséget szerveznek, „a sikeresebb fellépés érdekében.” Nustál Béla százados, Sztrazsinszky István főhadnagy, Palller Endre (géppuskás) főhadnagy és Zob Péter hadnagy vezetésével előbb ötven fős, majd – a soproni 9-es Nádasdy-huszárok – századnyi erő vonul be a városba, végül január 8-án Bergmann Gyula századossal az élen tüzérek is jönnek. Obál kormánybiztos, ki ekkor már Vas megye főispánja is, joggal állapítja meg, hogy a lakosság jelentős része rokonszenvezik a Mura mentének Magyarországhoz tartozásával – ezért a megye határmenti szakaszának további megszilárdítása érdekében támogatást, gyűjtést szervez – Gönc László adatai szerint a vidék tehetősebb családjaiknak adakozása 300 katona felszerelését teszi lehetővé... (Amikor később, a március 21-én kitört bolsevista uralom idején a nyegle és magabiztos pesti ifjanc-elvtársak, kiknek a leghalványabb fogalmuk sincs a magyar vidék mélyebb természetrajzáról, sorra küldik rendelkezéseiket ide is a magántulajdon megszüntetéséről, a vallás „magánügyé” minősítéséről, a nagyobb üzemek és intézmények kommunizálásáról és legfőképp: a haza fogalmának „kicsinyítéséről” – Alsólendva népe az amúgy is meglehetősen ellenszenv után megmozdul: a városka rövidesen „ellenforradalmi központtá” válik. Az itt állomásozó katonatisztek összefognak a helyi értelmiséggel – mérnökökkel, jogászokkal, közigazgatási szakemberekkel – , a szervezkedés rövidesen kapcsolatot létesít a közeli nagyobb településekkel, elsősorban Letenyével és Muraszombattal. Húsvét előtt már szinte az egész vidéken robbanás előtti a kommunistaellenes hangulat – a föld népével szinte beszélni sem kell, valósággal ordít róluk az elkeseredés és a gyűlölet az új urakkal szemben. A bolsevisták elűzése megkezdődik, a végső sikert – mint a magyar történelemben annyiszor – árulás hiúsítja meg: egy lehallgatott telefonbeszélgetés után az egyik megvesztegetett katona hamis hírekkel – „jugoszláv támadás” – zavart kelt, a direktórium börtönbe zárt tagjait kiszabadítja – az alsólendvai ellenforradalom embereinek menekülniük kell, ám szinte páratlan, hajszál híján szenzációs kommunistaellenes akciójuk mégsem volt sikertelen: a hátralevő, májustól augusztus elejéig tartó kommünidőben a bolsevik uralom lényegesen „puhább”, óvatosabb errefelé, mint más vidékeken...)

„A Murán átkelt szerb, horvát fegyvereseket sehol sem fogadták örömmel” közli Zsiga Tibor. „Sőt, ennek éppen az ellenkezője volt tapasztalható. A rövid

életű, mintegy kéthetes megszállás alatt a helyi lakosság fegyveres akcióval is tudomásukra adta azt, hogy jelenlétük nem kívánatos.” (Zsiga példának hozza a Petesházától északra fekvő Firtyfalunál történt esetet, amikor tüzet nyitottak a horvát járőrökre.) Ugyanakkor a Muravidékről eltávozott idegen katonaság nem tudott belenyugodni a területablás megghiúsulásába. Február 7-én betörték Murarév községbe, lövöldöztek, terrorizálták a lakosságot, több ezer koronás kárt okoztak.

Február első napjaira úgy tűnik: a muraszombati csata és az azt követő általános magyar megerősödés a vidéken meghozza a maga gyümölcsét. A január 18-án megnyílt békekonferenciáról biztató hírek érkeznek: noha február 6-án Csehszlovákia, Románia és az alakuló szerb-horvát-szlovén állam együttesen megfogalmazza és előterjeszti területi követeléseit Magyarországgal szemben, a délszláv követelések a történetek hatására szemmel láthatóan mérséklődtek. Mi több, Zerjav, a szlovén kormány egyik tagja azt mondja, hogy Jugoszláviának „nincs szüksége a Vend-vidékre, mert legjobb országhatár a Mura, amely ingoványos árterületeivel a Vend-vidéket teljesen elzárja Jugoszláviától. Márciusban már a nyugati „szakértők” is hajlanak arra, hogy nagyjából néprajzi határokat állapítsanak meg itt délnyugaton: a javaslat a határvonalra a Dráva, illetve a Mura folyása a egészen az osztrák határig – ennek értelmében tehát a fegyveres ellenállás következtében felszabadult Lendvát és környékét Magyarországnak hagynák. Ezt erősíti meg hivatalosan a békekonferencia május 12-i határozata: „Párizsban a Legfelsőbb Tanács a területi kérdésekkel foglalkozó bizottsága...elutasította a Muravidékre vonatkozó jugoszláv igényt.” (Zsiga Tibor)

Csak az téved, aki úgy véli, hogy ebbe a – látszólag „kis tételt” jelentő – döntésbe a délszláv aktivisták belenyugodnak. (Kezdetben, április végén-május elején még azért csöndesebbek csupán, mert úgy vélik: Szentgotthárd és környékének megszerzése érdekében érdemes lemondani a Lendva-vidékről... Azonban, ahogyan Gönc László fejtegeti, később álláspontjuk „gyökeresen megváltozott, a követelések erélyesebbekké váltak.” „A jugoszlávok machinációi folytatódtak, az újonnan alakult, az antanttal szövetséges kis államok újabb és újabb deputációkat menesztettek Párizsba, újabb területi követeléseket támasztva Magyarországgal szemben” – írja Bence Lajos. Jugoszlávia megbízottak útján kapcsolatba lép a magyarság egyik legnagyobb – és legügyesebb – ellenségével, Edvard Benessel, akinek gátlástalansága és ravaszsága most is eredményt hoz. Benes személyesen közbenjár az úgynevezett területális bizottság francia elnökénél, André Tardieu-nél és

tárgyal az igen befolyásos amerikai képviselővel, Robert Lansing-gel is. És a nyár közepére az antant álláspontja lassan, de biztosan megváltozik a Muravidék ügyében... A tájegység sorsa – ki tudja, miféle, mennyi ideig tartó és részleteiben mi mindent tartalmazó „machinációk” után – 1919. július 9-én dől el: ekkor jelenti – jelentheti – be a jugoszláv delegátus, hogy a Muravidéktől északra fekvő (jelenleg is Magyarországhoz tartozó, a Rába folyó völgyét jelentő) területekre ugyan nem tartanak igényt, azonban „elkerülhetetlen egy kiszögellés létrehozása a Murától északra.” Ezt azzal indokolja, hogy ott állítólag a lakosság kétharmada szlovén. (Erősen vitatható adat, főleg ha vesszük, hogy a döntéssel a lakosság egynegyede (23 százalék), az akkor még több mint 20 ezer fős magyar tömb került idegen fennhatóság alá.

Éppen amikor a legfrissebb zsákmány-részletre rá akarná tenni kezét az újdonsült délszláv államalakulat: Magyarországon megkezdődik a már amúgy is a végét járó 133 napos bolsevik lídércnyomás iszonyatos, az országot majdnem teljes egészében magával rántó haláltánc. Július közepén-második felében Kun Béla, szembesülve az antant teljes megvetésével és nemtörődömségével nagyrabecsült személyét illetően, rájön, hogy kommünjével csak előre próbálhat menekülni: ellentámadást próbálnak indítani a szégyenszemre ekkor már álmaik nyugati határánál, a Tiszánál álló románok ellen. 20-án a demoralizált és hiányosan felszerelt vörös csapatok előrelendülnek, hogy aztán alig egy hét múlva, július utolsó napjaiban már „az egész Vörös Hadsereg le volt verve és fejét vesztve, teljes feloszlásban özönlött vissza a Tiszán” (Herczeg Géza), a románok pedig már a Tiszán innen, Budapest kulcsánál, Ceglédnél vannak... Közben – nem is annyira messze, lejjebb a Tiszánál, Szegeden, július 18-án Kozma Miklós – ekkor százados, a két világháború közötti magyar élet egyik jelentős alakja, a Magyar Távirati Iroda, majd a Magyar Rádió első elnöke – ezt jegyzi fel naplójába: „Tegnapelőtt megjelent Horthy hadseregarancsa, mellyel átvette a fővezérséget.”

Hadseregarancs.

A nemzeti kormány bizalma folytán ma átvettem az összes magyar haderők fővezérletét. Szívem mélyéből forrón üdvözlöm a fajunk színe-javából alakult katonaságot.

Bajtársak!

Nehéz időben, a sors csapásaitól sújtva, keserű hontalanságban vettük ismét kezünkbe a nemzeti színű zászlót, hogy diadalra vigyük a hazánkat

megsemmisítéssel fenyegető bolsevisták ellen. Küzdelmünk nehéz lesz, de bízom a magyarok Istenében, ki nem fogja elhagyni igaz ügyünket. Bízom a Ti acélos akaratotokban, a Ti önfeláldozó hazafiságtokban, a Ti kipróbált bátorságtokban és ügyességtokban, a Ti összetartó vállvetett igyekezetetek fogja meghozni a hazának a szabadulást és megváltást. Ne feledjétek, hogy egy ezeréves nemzet utolsó, hatalmas reménysége, imája, sóhaja Ti vagytok. De lesújtó kard is, ha kell.

Midőn Isten áldását kérem nagy vállalkozásunkra, megatottan és reménnyel eltelve indulok Veletek a közös munkára.

Szeged, 1919. július 16.

Horthy Miklós ellentengernagy, Fővezér

„Horthy szárnysegéde Magasházy László lett, parancsörtsztjei Fáy László és Hunyady Ferenc gróf huszárfőhadnagyk, meg Deák Ferenc hadnagy” – közli még előírásosan Kozma Miklós. És 26-án már azt írhatja naplójába, hogy „Juliertől, aki Stromfeld után a vörösök vezérkari főnöke lett, értesítés érkezett Horthyhoz, hogy mihelyt a vörös hadsereg offenzívája lezajlott, készséggel áll rendelkezésére.” És nemsokára: „Augusztus 2.... irodám ajtaján becsik Rapcsák hadnagy és lélekszakadva, lihegve hadarja, hogy Újváry vörös repülőtszít megérkezett Pestről s jelenti, hogy a tanácskormány lemondott és Peidl elnöksége alatt új kormány alakult... A hír, mint a futótűz, a városban is elterjedt már... El akarjuk érní, hogy azonnal visszkapjuk fegyvereinket és hadianyagunkat a franciáktól és megindulhassunk. A hangulat nyomott, nem hisszük, hogy rövid időn belül megindulhatunk. Félórába sem telt, a tiszt szíadokat, melyek maguktól riadóztak, akár azonnal útnak lehetett volna indítani, egy óra múlva pedig indulhatott volna mindenki, aki katona Szegeden... A katonai helyzet az, hogy az oláhok a Tiszát átlépték, sőt attól már tíztizenöt kilométerre állanak nyugatra és még abban az esetben is Budapest ellen akarnak vonulni, ha az antant ezt megtiltáná. A vörösök egy része teljes feloszlásban szétszaladt, más része egy ma érkezett jelentés szerint Horthy parancsai alá akarja helyezni magát... A csehek eddig nem mozdultak meg és valószínűleg nem is mozdulnak. Nekik egy időre elég az a szégyenletes vereség, amit a vörösöktől kaptak. A cseh armádiát csak az antant-jegyzék követelésére elrendelt vörös-visszavonulás akadályozta meg abban, hogy világgá ne fusson... Horthy a legenergikusabban sürgeti, hogy meginduljunk.” Augusztus 3-án estére „kialakult az a vélemény, hogy az oláhokat már nem lehet megelőzni... A döntő szót megint Horthy mondta ki, kifejtve, okvetlenül át kell mennünk a Dunántúlra, még

akkor is, ha a franciákat befejezett tény elé állítjuk. Az ország meg nem szállott területén meg kell vetnünk lábunkat és leggyorsabban hozzá kell látnunk minél nagyobb erő szervezéséhez, hogy az antant szemében mint faktor szerepelhessünk.” És közben, augusztus 4-én, „az oláhok elérték Budapestet... Budapest ellenséges, még hozzá román megszállás alatt! Nem a háború juttatott bennünket idáig, hanem Károlyi Mihály és barátja, Kun Béla.”

Mindezenközben: teljes káosz és zűrzavar. Erőtlenség és tanácstalanság, lehetetlen állapot mindenfelé. A magyar mediterrániumra (is) áhító zó délszláv hatalom pontosan erre várt.

* * *

A július végi, augusztus eleji nagy bizonytalanságok idején még kívár kissé a Muravidéket már hatalmában tudó délszláv állam. A végső bátorítást a tulajdonképpen döntés után majdnem egy hónappal, augusztus 2-án – aligha véletlen, hogy pont ekkor – kapják meg: a békekonferencia titkársága jegyzékben tájékoztatja a jugoszláv küldöttséget, hogy engedélyezték számukra a Muravidék megszállását. 5-én Pasics még egy engedélyt kér, biztos, ami biztos: a sietséget azzal indokolja, hogy vigyázni kell a gabonatermesre, nehogy a magyarok elvigyék... A jugoszláv katonaságnak pontos értesülései vannak arról, hogy augusztus 11-én és 12-én oszlatják fel a tanácskormány maradék (csekély számú) katonai alakulatát – a megszállás végrehajtása, miként Bence Lajos kifejti, úgy volt időzítve, hogy „akkor kerüljön erre sor, amikor a proletárdiktatúra csekély számú őrségeit már felszámolták, az új hatalom fegyveres alakulatai pedig még nem érkeztek meg, tehát amikor a terület teljes mértékben fegyver nélkül volt.” Védekezésre már – és még – egyszerűen nem volt, nem lehetett mód: az egyetlen kompakt magyar haderőt jelentő, Kozma Miklós által naplójában megörökített magyar alakulatok Szegeden, illetve a Dunántúl középső részére indulóban – a bécsi Antibolsevista Comité keretében szerveződött, később Nyugat-Magyarországon híressé lett, Lehár Antal ezredes által vezetett „katonai tagozat” pedig ekkoriban még nem olyan erős, hogy képes legyen komolyabb megszálló egység feltartóztatására és visszaverésére, csupán három-négy zászlóaljnyi katonaság van alárendeltségükben.

Ebben az „ex-lex” időszakban, egészen pontosan augusztus 12-én következik be a Muravidék végleges megszállása. Magyarország gyakorlatilag nem is létezik: Budapest utcáin kifestett képű, fűzöt viselő, a döbönt járókelőknek gyatra franciasággal válaszoló román tisztek grasszálnak, az Oktogonon rosszarcú, borostás, koszos román közkatonák őrzik a valaha monarchiásan gondozott gyepen gúlába

rakott fegyvereiket. Az ország kirablása ezekben az augusztus eleji napokban már teljes gőzzel zajlik: a vasúti vagonoktól a társzekerekre csengve-bongva fölhajigált írógépek tömkelegéig minden mozdíthatót visznek a rabló hódítók. Kormány, hatóság, rendfenntartás – mármint magyar – nem létezik. Teljes zűrzavar és ájult csend egyszerre, akármerre pillantunk.

Muravidékre pedig rágördül a délszláv henger – ráadásul olyan erővel, hogy a nép fegyveres ellenállásra nem is gondolhat. A korabeli krónikás szerint: „minden községben nagyobb számú katonai erők teljes hadi készségben foglaltak állást, a stratégiai fontos helyeken lövészárkok és ágyúállások épültek, telefon- és távírdavonalat húztak, mindenfelé katonai őrzőjáratok cirkáltak. Minden úgy történt, mint a harctereken, mintha a nagy és hatalmas Jugoszlávia harcban állana a maroknyi nép ellen.”

A Muravidékre bevonult főerők Ujjanics tábornok vezetése alatt a muraszerdahelyi hídon át érkeznek. Nehézfegyvereiket a fenti háborús pszichózis maximális alkalmazásával azonnal kedvező harcálláspontokat jelentő állásokba telepítik, Alsólendván rögtön négy ágyút a nyilván komoly stratégiai jelentőséggel bíró, bükkhegyi „Lármafához”, később, mint Zsiga Tibor megjegyzi, onnan áttelepítik a vár körüli Csontos út végére, a Szent János-szobor mögé. Önálló híradóvonalakat építenek ki, az őrzőjáratok rögvést megindulnak a négy égtáj felé. A megszállt területet minden irányban lezárják.

„A jugoszláv állam” összegez Zsiga Tibor, „felbátorodott a «kis változtatások politikáján», annak sikerein – így kapták meg Dél-Baranyát, a Muraközt, a Muravidéket. 1919 augusztusától kezdve két éven át komplex tervekkel, gazdasági, etnikai, katonai érvekkel akart további területeket szerezni Magyarországtól.” Ennek következménye lett Pécs városának és Baranya megye nagy részének összesen 33 hónapon át tartó megszállása is – ezt a zsákmányt csak nagynehezen, 1921 augusztusában, Szent István napján adták vissza Magyarországnak.

* * *

Egy esztendő telt el a huszadik századi első magyar apokalipszis óta. Megint ősz van. 1919 novembere, a hónap alapvetően baljós jellege dacára, talán a remény legelső hírnökeit hozza.

Az 1919 augusztusának elejétől november közepéig tartó időszak a román történelem egyik legdicsőbbnek tartott szakasza: Magyarország legnagyobb része román megszállás alatt áll. Erdélyen és a Partiumon felül nemcsak a teljes Nagyalföldet, hanem – egészen a Győr-Veszprém vonalig – Északkelet-Dunántúlt is birtokukba vették és végig

azon alkudoztak, hogy legfőbb (ha már annyira muszáj innen-onnan kivonulni) csak a Tisza vonaláig vonják vissza csapataikat, hogy így sikerüljön kiereszokolniuk a korábban már többször említett Eminescu-jelszó, „a Dnyesztortól a Tiszáig” – valójában az 1916-os antant-ígéret megvalósítását... Ellenőrzik az állam- és közigazgatást, a sajtót – ami pedig a gazdaságot illeti, miként Salamon Konrád írja, teljes erővel folyt az ország kirablása: „vagonok százai hónapokon át vitték az élelmiszert, gyári berendezéseket s mindent, ami érték és mozdítható volt, semmibe véve a békekonferencia tiltásait.” Ioan Bratianu miniszterelnök szabályosan megszarolja az örült tobzódást megtiltani vagy legalább mérsékelni próbáló francia katonai attasét, mondván: „Ártalmatlan Magyarországot és mozdonyokat akarok... Hagyják hát a fenyegetéseket, és térjünk vissza a józan észhez. A józan ész azt kívánja, hogy beszéljünk barátokként, hiszen azok vagyunk... És mi történik, ha megteesszük azt a rossz viccet, hogy holnap visszavonulunk a Tiszán át, egyedül hagyva Budapesten négy tábornokot a lakossággal szemben, rendőrség és hadsereg nélkül? Láthatják, hogy bizony nagy szükség van ránk.” Ekkora arcátlanságot még a nyugati bárgyúság is csak ideig-óráig képes elviselni: nagysokára végre éppen Clemenceau elégei meg a dolgot és miután a románok a kivonulásra felszólító utasításra adott, november 2-i válaszukat csak nagy húzás-halasztgatás után, 11-én küldik el, másnap, 12-én ultimátumban közli: „a román kormány három és fél hónapja úgy tárgyal a békekonferenciával, mint hatalom a hatalommal, nem véve tekintetbe semmiféle más jogokat és érdekeket, mint a sajátjait” és amennyiben nyolc napon belül nem kap választ vagy ha a válasz „nem lesz kielégítő”, az antant kizárja Romániát a konferenciáról, tehát „Románia így megfosztja magát a határrendezés kérdésében a szövetségesek támogatásától és jogainak a konferencia által történő elismerésétől.” Ez hatott: a románok november 13-ról 14-re, csütörtökről péntekre virradó éjjelre kivonultak a magyar fővárosból.

November 14-én reggel szolgálatba álltak a magyar karhatalmi alakulatok (Lehár Antal csapatai), előbb Budán, azután Pesten is. És november 16-án, vasárnap – a Károlyi-féle köztársaságot éppen egy éve kiáltották ki – reggel 7 óra 55 perckor a magyar nemzeti hadsereg kijelölt alakulatai felsorakoznak a Kelenföldi pályaudvar előtt. Részlet az Új Nemzedék november 16-i, Magyar katonák! című vezércikkből: „Magyar nemzeti hadsereg hősei, vezérek, tisztek, közkatonák – köszöntünk benneteket! Hát mégis csak hazajöttetek! Hazajöttetek végre megint s mi úgy köszöntünk benneteket, hogy a szívünk majdnem

megszakad a boldogság, az öröm, a büszkeség, a diadal, a reménység terhetől s torkunk elfullad az emlékezés keserűségétől, tehetetlen gyászától és szégyenétől... Édesanyátok itt áll előttetek lerongyolódva, sápadtan a szenvedéstől, a Megfeszített szent elnézésével és enyhületével arcán. Összetört tagokkal, megcsonkítva, hét törrel átverve s alélt karjait ölelésre tárja felétek. Ezek a szemek már elsírták minden könnyüket... de most is, még így is, még mindig a négy égtáj felé, a magyar határookra mutatnak. Magyar nemzeti hadsereg hősei! Vezérek, tisztek, közkatonák! Ti megértitek az édesanyátokat. A magyarok Istene hozott! Köszöntünk benneteket!” Vitéz nagybányai Horthy Miklós vonattal érkezik, majd lóra ül, 8 órakor fogadja a csapatok parancsnokának jelentését, majd parancsot ad a városba indulásra. Fél 9 után érnek a Gellért térre, a szálló előtt Bódy Tivadar polgármester köszönti őket: „Kérve kérlek benneteket, legyetek hűséggel Budapesthez, a magyar főváros minden lakosához. Hassa át szíveteket a régi, lovagias, tiszta magyar szellem...” Horthy ezután mondja el nevezetes beszédét, amelyben tetemre hívta a Károlyit üdvözlő és a kommünt eltűró várost, mely „megtagadta ezeréves múltját... sárba tiporta koronáját, nemzeti színeit.” (A kormányzóknak Isten megadta, hogy megérhette, amint Budapest 1956 őszén kiköszörülte a csorbát.) A Gellért téri fogadás után az Országház elé, a Kossuth térre vonultak. Az esős idő ellenére mindenütt emberek sokasága szegélyezte a bevonulás útvonalát”, írja Salamon Konrád. Repülők Horthynak a magyar falvak népéhez írott üzenetét szórták a városra: „Falvaink népe, fajunk törzse, őserényeink letéteményese, hozzád száll köszönetem és meleg a mai napon ebből a nagy, megtévelyedett városból. Ha a te fehér házacskaidból kisugárzó őserő megtölti kőpaloták és munkaházak lakóinak szívét is, akkor Magyarország nagyobb és hatalmasabb lesz, mint valaha.” A Parlament főkapujában tábori oltár, baldachin alatt. Csernoch János hercegprímás hálaadó misét celebrál, Tormay Cecil a magyar nők zászlaját adja át a hadseregnek, amit a hercegprímás mellett megáld Petry Elek református és Raffay Sándor evangélikus püspök, továbbá Józán Miklós unitárius esperes... Ezt követi a magyar alakulatok díszszemléje. November 24-én megalakul a Huszár-kormány. 25-én Sir George Clerk, a Szövetséges és Társult Hatalmak Legfelsőbb Tanácsának budapesti megbízottja a békekonferencia nevében elismeri a magyar kabinetet.

* * *

November Lendva vidékére az elkeseredés és a tehetetlen düh tompa, sűrű ködét teríti. A mögöttük lévő negyed év, az augusztus közepétől mostanáig tartó időszak: a mind leplezetlenebb terror és rablás ocsmány hulladékként egymásra rakódó heteit hozta. Már augusztus 27-én ezt írja a Zala Vármegyei Katonai Parancsnokság a nyugat-magyarországi kormánybiztosnak küldött jelentésében: „A novai katonai parancsnokság jelentése szerint a jugoszláv megszálló csapatok, melyek Lentiig nyomultak előre, a lakosságot kirabolják, fosztogatnak és a nőkön erőszakot követnek el.” Olvasható az is, hogy – Zsiga Tibor idézi „az amúgy is szegény lakosságnak jelentős élelem-, állat-, vetőmag- és ruhaállományát elkobozták, valamint számos erőszakot követtek el a nőkkel szemben (a rédicsi erdész fiatal feleségét állítólag nyolcszor megerőszakolták).” Október 2-án részeg katonák minden ok nélkül lövik Lendvaújfalut, csodaszámba megy, hogy tragédia nem történik. Október folyamán három kivételével minden kerkaszentmiklósi, lendvaújfalui és pincei borospincét feltörték, a bort vagy megitták, vagy elvitték vagy kiöntötték, lövöldöztek a tehéncsordákra és a járókelőkre egyaránt – s tették mindezt annak ellenére, hogy még szeptember 28-án

Perko alezredes írásbeli figyelmeztetést küldött a csapatoknak: álljanak le az erőszakoskodásokkal, mert ezeket ő „iszonyatosan” megtorolja. (Sem iszonyatos, sem másféle jugoszláv megtorlásról nincs adat.) A petesházi majorban hosszasan sanyargatják az ottaniakat, Alsólendván szabályos diktatúrát vezetnek be: a határnak kinevezett vonalhoz még közelíteni sem lehet, ráadásul a megszálló hatóságok – igaz, másutt is – szabályosan provokálják a lakosokat, mintegy szítva-gerjesztve a konfliktusokat – minél több jó ürügy legyen „visszavágni”, tovább „szigorítani” (...).

Az abszolút többségben levő magyarság a Lendva-vidéken természetesen ezekben a hetekben-hónapokban is hevesen tiltakozik a megszállás ellen, noha – ugyancsak Zsiga adatai alapján – nemigen hisz a jugoszláv uralom, az elcsatolás tartós voltában. Ráadásul a november közepén Budapesten történtek híre elég hamar eljut a Mura vidékére is. Már november 23-án és 24-én fegyveres összecsapások vannak Kebele falu térségében. És elérkezik november 29-e. Éppen 23 év múlva, 1943-ban ezen a napon történik meg a „második jugoszláv államalapítás”, a boszniai Jajcében, a Jugoszláv Antifasiszta Népi Felszabadító Tanács (AVNOJ) ülészakán – két év múlva, 1945-ben szintén ugyanezen a napon eltörlik a királyságot és kikiáltják a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságot, ez a

nap, november 29-e lesz majd évtizedekig a titói Jugoszlávia legnagyobb állami („nemzeti”?) ünnepe.

A hajnali órákban nagy lövöldözésre ébred ezen a napon Alsólendva és Lendvahosszúfalu népe. A magyar csapatok északi irányból, Rédics felől három oszlopban tömnek előre. (Még lehet, köztük van a rédicsi erdész is.) A legnagyobb erő a főúton halad a járási székhely központja felé. Egy oszlop tőlük jobbra, a vasúti töltés mentén rohamoz, a másik balra, a lendvahosszúfalusi hegyen. A fegyverropogás kellős közepén a megtámadott megszállók – nagyrészüket tartalékos, a 43. jugoszláv ezredhez tartoznak, az elemi és a polgári iskolában vannak elhelyezve – álmukból felriadva, hiányos öltözékben, teljes zűrzavarban menekülni próbálnak, kevés sikerrel. A magyar csapatok – határőrök – az első órában kiegészülnek igen nagyszámú „helyi erővel”: Pince község lakói nemcsak csatlakoznak, de önálló akcióba is kezdenek – egészen Völgyifaluig űzik az idegen katonákat.” Nagyon sok alsólendvai lakos csatlakozott”, olvasható A Mura mente és a trianoni békeszerződés című kötetben is. És tegyük hozzá: jónéhány hosszúfalui polgár is, miként Gönc László írja ebben a munkában, „fegyvert ragadott, majd felvette a harcot a jugoszláv katonasággal.” Zalagyertyánosban szintén támadás: az ott lévő délszláv hadfiak Kót felé menekülnek. Gyakorlatilag az egész környék lakossága támogatja a magyar erőket, akárcsak január elején. Csakhogy – sajnos – van egy lényeges hadászati-szakmai különbség az akkori és a mostani küzdelem között: a menekülő ellenség igen hamar – és indokoltan! – felismerheti, hogy a magyar csapatok létszáma és főleg felszereltsége, harci ereje egyáltalán nem kielégítő, sőt, a megszállók nem éppen kiemelkedő harcászati mércéjével mérve is gyenge. Egy idő múlva, a sorokat némileg rendezve, megállítják őket, majd ellentámadásba mennek át – és a jelentékeny katonai túlerő meg is teszi a magáét: az erős géppuskarú mellett amikor a már említett Perko alezredes ágyúkkal kezdi lövetni a közeli Lendvaújfalut és Rédicset – a magyar csapatok sorsa megpecsételtetett... A vállalkozás elbukik, a harcokban négy magyar esik el, az utó-csatározásban további ötöt mérszárolnak le a jugoszlávok (Péterfi Gábort fogolyként bajonettel agyonszúrkálják, Ribes József lendvahosszúfalusi szőlősgazdát és Hancs István napszámost sebesülten elfogják és agyonlövik, Varga Antal és Fehér Vendel diákokat megtorlásként elfogják és lelövik.) A mai napig nincs adat arról, hány megszálló jugoszláv katona halhatott meg a november 29-i felszabadítási kísérlet folyamán.

Másnap, november 30-án a megszállók negyven túszt szednek össze a helyi lakosságból, 21-et el is

szállítanak. (Később kiderül: Belgrád közelébe.) Ez a nap – András napja – az új egyházi év kezdete is. (András Péternek, a galileai halásznak, a római katolikus Anyaszentegyház „kőszikla”-alapítójának testvére. Krisztus után 60-ban Patrasz táján szenvedett vértanúhalált: Nero helytartója X alakú keresztre kötöztette, hogy lassú halállal múljék ki a világból – két nap után, november 30-án halt meg...

András a legfontosabb házasságjósító és varázsló nap. A Muravidéki magyar néphit szerint annak a lánynak, aki szeretné meglátni éjszaka jövődöbelijét, egész nap böjtölnie kell – három szem búzát kell enni reggel, délben, este és három csepp vizet inni –, lefekvés előtt meg kell mosakodni, de nem szabad megtörölközni: a törölközőt a párna alá kell tenni, mert éjjel megjelenik a jövődöbéli és a törölközővel megtörli az arcot, így tudható meg a leendő pár kiléte – ha álmában nem ismeri meg az illetőt, másnap találkozik vele mint aznap az első férfival. A fiúknak éjfélkor a templom körül térden állva kell járniuk, hogy ők is meglássak leendő párjukat.

A házasságjósók ezen a napon, úgy lehet, fura jövődöbéliket láttak.

* * *

Ez az utolsó fellobbanás, amely egyértelműen a november második felében bekövetkezett fővárosi

események kürtszavára történt – van olyan (jelenkori!) forrás, amely „felelőtlen elemek” fellépésének minősíti az Alsólendván és környékén végrehajtott fegyveres visszaszerzési kísérletet – elég nagy hullámokat ver: a délszláv sajtó mennydörög, megszólal a magyar külügyminiszter – magyarázkodik, akárcsak kormánya –, nemsokára francia-olasz-magyar-jugoszláv vegyesbizottság érkezik, a történeteket kivizsgálandó. Mindez nem akadályozza meg a vérszemet kapott hódítókat abban, hogy tovább ne próbálkozzanak az előrenyomulással: 1919. december 19-én este 10 órára rendkívüli minisztertanácsot hív össze Huszár Károly miniszterelnök a budai Várba, meginvitálva Horthy Miklóst is, mivel olyan információt kapott, hogy a jugoszláv haderő a muravidéki demarkációs vonal átlépésére készül és legalább Szentgotthárdig készül előrenyomulni, Pozsony környékén cseh csapatösszevonások vannak és a már hosszabb ideje emlegetett nyugat-magyarországi szláv korridor megvalósítása érdekében meg akarják szállni Győr, Moson, Sopron és Vas vármegyék Ausztriával határos részeit. Megállapodnak abban, hogy érdemi katonai védelemre már nincs mód és haladéktalanul értesítik az antantot... A fenyegetettség pedig – ami az elkövetkezendőket illeti – váltig nem csökken, hanem időről időre csak nő...

Szántó Gábor

és a jugoszláviai magyar hűségmozgalom*

Jugoszláviában az 1929. január 6-án bevezetett királyi diktatúra után gyakorlatilag megszűnt a pártokon alapuló politikai élet. Ez egyaránt érintette a többségi nemzetek pártszerveződéseit és a kisebbségek érdek- és politikai képviselői szervezeteit. Érdekes azonban megjegyezni, hogy bár a diktatúra szónak általában negatív jelentéstartalma van, I. Sándor király gondosan mérlegelt, és a külföldi hatalmakkal is egyeztetett döntése, amely elrendelte a parlament feloszlását és a pártélet felfüggesztését, szinte egyetlen politikai erő részéről sem váltott ki mélyebb ellenkezést. A döntés ellen – különböző megfontolásokból ugyan, de – egyetlen jelentős párt sem emelte fel a szavát. Voltak, amelyek új választások kiírásában reménykedtek, mások az ország közigazgatási beosztásának átalakításában, a föderáció elvének előtérbe kerülésében bíztak. Mindenesetre úgy tűnt, a délszláv államban uralkodó áldatlan belpolitikai viszonyok közepette a királyi diktatúra bevezetése kimozdíthatja a holtpontról a jórészt nemzeti alapon szerveződő pártok marakodásától terhelt ország belpolitikai életét.

A királyi diktatúra bevezetését követően Belgrádban megalakult Živković-kormány 1929. január 17-i rendeletével beszüntette a felekezeti vagy faji alapon szerveződő pártok működését. Ennek értelmében feloszlatták a Magyar Pártot is, megszüntették a tartománygyűléseket, és – ami a délvidéki magyarságot talán a legközvetlenebbül érintette – a községi képviselőtestületeket is. A Jugoszláviában első ízben 1927 novemberében megtartott községi választásokon a magyarok igen komoly

eredményeket értek el, számos községben többségében magyar képviselőtestület állt fel. Ezt tette semmisé a rendelet.¹

Az 1930-as év második feléig a jugoszláviai kisebbségek – a többségi társadalomhoz hasonlóan – politikai értelemben hibernálva voltak.² A járási elöljáróságok, amelyek a korábbi időszakokhoz hasonlóan szorgalmasan küldözgették felettes hatóságaiknak jelentéseiket, a kisebbségek apolitikus magatartásáról számoltak be. Elismerték ugyan, hogy a nemzetiségek, így a magyarok cselekedeteikkel és megnyilvánulásaikkal nem jelentenek veszélyt az állam biztonságára, ám többnyire megjegyezték, hogy ez a „lojális magatartás nem őszinte, mert északi szomszédjuk nagyon agilis és minden igyekezetével a békeszerződés megváltoztatásán dolgozik.” Egyes jelentéstévők ezért javasolták egy hírszerző szervezet létrehozását a közigazgatás berkein belül, hogy időben értesüljenek a veszélyes jelenségekről. A báni hivatalban azonban ezt nem tartották szükségesnek, helyette a különböző nacionalista szervezetekre kívánták bízni a nemzetiségek felügyeletét; nem csupán a kulturális egyesületeiknek, hanem a kisebbség egészének a szemmel tartását.³

A belgrádi kormánykörök 1930 második felében jutottak arra a felismerésre, hogy a rendszer számára szélesebb társadalmi bázist kell létrehozni. Ehhez fontosnak tartották a kisebbségek bevonását is a politikai életbe, legalábbis bizonyos csoportokat vagy személyeket, akik révén demonstrálhatták a hazai politikai ellenzék, de főleg a külföldi

*A Marosvásárhelyen 2007. augusztus 30-31-én megrendezett „Kisebbségi életpályák” IV. Kisebbségtörténeti konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. A tanulmány a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával készült. A szerb levéltári források felkutatását az OTKA F-62052 számú kutatási projektje tette lehetővé.

¹ Ennek ellenére a magyar kormány is támogatásáról biztosította az új belgrádi rezsimet, és a jó viszony fenntartását és továbbfejlesztését remélte. Magyar Országos Levéltár (MOL) K63-118-1928-16/7-382/pol. 1928. A belgrádi magyar követ jelentése a jugoszláv külügyminiszterrel, Kosta Kumanudival folytatott megbeszéléséről 1929. január 31-én.

² Zoran Janjetović: *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918-1941.* INIS Beograd, 2005. 197. o.

³ Šandor Mészáros: *Mađari u Vojvodini 1929-1941.* Novi Sad, 1989. 44-45. o.

közülemény felé, hogy a rendszer széles alapokon nyugszik. A Vajdaságban a második világháború végéig két jelentős nem szláv kisebbség volt, a német és a magyar. A királyi diktatúra viszonya a két, szinte azonos létszámú nemzetiségi csoporthoz eltérő volt. 1930 augusztusában a Duna bánság vezetősége fogadta a német kisebbség vezetőit, tárgyalásokba bocsátkozott velük, és a diktatúra – elsősorban külpolitikai megfontolásokból – hajlott arra, hogy különböző kedvezményekben részesítse őket.⁴ A jugoszláv kormányzati szervek ugyanakkor semmilyen hajlandóságot nem mutatottak arra, hogy a magyarság, a beszűntetett Magyar Párt vezetőivel tárgyalásokat folytassanak. Pedig a magyarok politikai életbe történő bevezetésére is szükségük lett volna egy csapatra, de legalábbis egy olyan személyre, aki bizonyos fokú ismertségnek örvendett, s kész volt feltétel nélkül végrehajtani a jugoszláv kormány utasításait.⁵ Belgrád azonban ezt a csapatot nem a Magyar Pártban, hanem a „radikális magyarokban”, a személyt pedig, dr. Szántó Gábor (szerb névhasználat szerint, Gavro Santo) szabadkai orvos személyében találta meg.⁶ Szántó baráti kapcsolatokat ápolta a Radikális Párt több vezetőjével, és már évek óta egyike volt a radikális magyarok prominens személyiségeinek. Szántó korábban ugyancsak a Magyar Párt tagja volt, azonban 1927-ben kilépett. Rossz nyelvek szerint azért, mert az 1927-es parlamenti választások alkalmával a Magyar Párt nem indította jelöltjeként választásokon.⁷

Szántó Gáborról rendelkezésünkre álló egyetlen életrajza a jugoszláv parlamenti almanachban található. E rövid hivatalos életrajza szerint 1882-ben született Budapesten, majd hat hónapos korában szüleivel a bánáti Szerbtelepbe költözött, ahol édesapja járási orvos volt. Szerb környezetben nevelkedett, az általános iskolát is ott végezte, Nagybecskerekén járta ki a gimnáziumot, végül

Budapesten szerzett általános orvosi diplomát. Ezt követően Berlinben és Hamburgban képezte magát, majd visszatérte után Pancsován nyitotta meg orvosi rendelőjét. 1914-ben költözött Szabadkára, ahol széleskörű ismeretségre és elismertségre tett szert, mind orvosként, mind közéleti emberként, nem csak a magyarok, hanem a szerbek és a bunyevácok között is. 10 éve tagja a Katolikus Egyházközség igazgató bizottságának, és 1928-tól, megalakulásától védnöke a Katolikus Ifjúsági Egyletnek. A legnagyobb magyar kulturális egyesület, a szabadkai Népkör elnöke volt, továbbá elnöke és alapítója több sportegyesületnek, többek között a Szabadkai-Palicsi teniszkлубnak és a bokszkлубnak is. Szántó Gábor a Kerületi Munkásbiztosító Pénztár főorvosaként praktizált, s kezdettől aktív szerepet vállalt a Duna bánság északi részének társadalmi életében. A pártélet idején a magyar radikális klub elnöke volt.⁸ Az első jugoszláv parlament tagjainak életrajzát tartalmazó kiadvány értékelése szerint „Szántó 1929. január 6. után a magyar kisebbség azon irányzatának volt a vezetője, amely a jugoszlávokkal való gazdasági és politikai együttműködést óhajtotta. Politikájával eltántorította a jugoszláviai magyar kisebbséget attól, hogy külföldi befolyás alá kerüljön, s a Belgráddal való együttműködés szükségességét hirdette.”⁹

Egy fontos momentumot azonban az életrajz nem említ. Nevezetesen azt, hogy Szántó zsidó származású volt, (eredeti neve állítólag Schlesinger), ami egyik igen gyakori eleme volt a 30-as években folytatott politikai aktivitása kapcsán személyét ért támadásoknak, s jugoszláv források szerint is ez magyarázza, hogy a délvidéki magyarok tömegei vonakodtak elfogadni Szántót első számú képviselőjüknek.¹⁰

A politika területén sem teljesen tapasztalatlan dokornak határozott elképzelése voltak a magyarság helyzetének és érdekérvényesítési lehetőségeinek javítására.

⁴ Nem sokkal a német küldöttség fogadása után, augusztus 28-án engedélyezték a korábban betiltott német Kulturbund újbóli működését. Janjetović: 197. o.

⁵ Mészáros 45. o.

⁶ A radikális magyarok a Szerb Radikális Párt tagjai voltak, akik bizonyos településeken saját szervezetekkel rendelkeztek. Nemcsak radikális magyarok voltak, de léteztek demokrata magyarok is, akik a Ljuba Davidović-féle Demokrata Párt sorait gyarapították.

⁷ Magyarország 1931. november 5.

⁸ Prvo Jugoslovensko narodno predstavništvo izabrano 8. novembra 1931. Beograd, 1931. 54. o.

⁹ Uo.

¹⁰ A Központi Híregyénység tudósítója szerint a magyar tömegek éppenséggel nem örültek annak, hogy egy kikeresztelkedett zsidó képviseli érdekeiket. AJ 38/7/27. 1935. 03. 11.

A magyarok politikai, de elsősorban kulturális és gazdasági helyzetének javulását a Belgráddal való legszorosabb együttműködés révén vélte elérni. Szántó úgy vélekedett, s ebben nem tévedett, hogy a jugoszláv kormányok a magyarságra illojális elemként tekintettek. Ebben látta annak az okát, hogy miért nem tudott a Magyar Párt jelentősebb eredményeket elérni a parlamentarizmus korában. Elképzelésének lényege az volt, hogy ezt a gyanút kell eloszlatni, s bizonyítani, hogy a magyarok igenis hű tagjai a rendszernek és az államnak, hűségükért cserébe pedig elvárhatják, hogy teljesen egyenjogú polgárokként kezeljék őket. A Jugoszláv Egységmozgalom szabadkai szervezői, élén Fedor Nikić egyetemi tanárral, szívesen vették a rendszerhű magyarok csatlakozását. Nikić gyakran jelent meg Szántó társaságában, és vett részt a Szántó által szervezett gyűléseken, Szántó pedig 1930 második felében hozzálatott a Nikić vezette Jugoszláv Egységmozgalom magyar szervezeteinek kialakításához.¹¹ A magyar lakta településeken ilyen egységek létrehozásáról szóló híreket azonban a délvidéki magyar sajtó csak távirati stílusban továbbította az olvasókhoz, ami arra utal, hogy a Magyar Párt által befolyásolt lapok kezdettől fogva elhatárolódtak Szántótól és mozgalmától.¹²

Szántó a magyar kisebbségnek politikai téren nem tudott sokat ígérni, gazdasági és kulturális területeken viszont nem fukarkodott az ígéretekkel. Miközben visszautasította a Magyar Párt részéről kezdettől hangoztatott vádat, mely szerint a magyarságot akarja elnemzetietleníteni, minduntalan hangsúlyozta, hogy a kisebbségeknek el kell fogadniuk a rendszert és az államot, mert a fennálló határokat nem lehet megváltoztatni. Úgy vélte, a magyarságnak folyamatosan hangoztatnia kell lojalitását, hiszen néma gyermeknek anyja sem érti a szavát. Példa gyanánt a németeket hozta fel, akiknek lojalitását a legfelsőbb helyen is elismerték, és aminek nagyon rövid idő múlva meg lett az eredménye iskoláztatás, tanítóképzés és egyéb kulturális kérdésekben kapott engedmények formájában.¹³

A magyarok lojalitását Szántó a tömegek aktivizálásával, a magyarság manifesztációs gyűlésein kívánta bizonyítani, ahol az egybegyűltek táviratban fejezik ki lojalitásukat az uralkodó, a dinasztia és az állam iránt. Ez a kezdeményezés – érthetően – nem volt ellenszenves a kormány számára, hiszen valahogy maga is így képzelhette el a magyar tömegek beillesztését a rendszerbe, erősítve annak legitimitását. A belgrádi kormánykörök természetesen tisztában voltak azzal, hogy Szántó mögött nem állnak a magyarok tömegei, de igyekeztek neki támogatást nyújtani. 1931. március elején Živković miniszterelnök fogadta, s már ekkor elhatározták, hogy Szántó vezényletével tömeggyűléseket és manifesztációkat tartanak a magyarok lakta településeken. Úgy tűnik, hogy Szántó kedvező belgrádi fogadtatása után a Magyar Párt vezetése is az aktivizálódás mellett döntött. A párt egykori vezetői készek lettek volna visszatérni a politikai életbe, amennyiben Belgrád részéről fogadókészség mutatkozott volna erre.¹⁴ A kormányzat azonban határozottan kitartott Szántó mellett. Német diplomácia források szerint a magyarpárti vezetők lojalitásukat hangoztató deklarációval keresték fel Matić Dunai bánt, amelyhez mellékeltek a magyar kívánságok listáját is. A bán azonban kijelentette, hogy nincs szükség két lojalista mozgalomra, s felszólította őket, hogy csatlakozzanak Szántó kezdeményezéséhez.¹⁵

Nem arról volt szó, hogy a hatalom elkötelezte magát Szántó mellett, hanem arról, hogy neki elég volt Szántó. Beérte vele, annak dacára, hogy tudta, a doktor messze nem képviseli a délvidéki magyarság meghatározó tömegeit. Kirakatbábúnak viszont megfelelt. Miért kezdett volna Belgrád alkudozásokba a magyarokkal, amikor nem szorult rájuk? A választási rendszer sem tette szükségessé ezt, miután a választás a diktatúra idején, s még az oktrojált alkotmány korszakában is inkább csak színjáték volt. Az adott politikai helyzetben épp elég volt nekik a Szántó-féle javaslat támogatása a magyarság lojalitását demonstráló rendezvények megszervezésére.

¹¹ Mészáros 47. o.

¹² Mészáros a helyi szervezetek megalakulásáról közzétett híradásokból és vezetőségeik névsorából azt állapította meg, hogy azokba szinte kizárólag állami alkalmazottak vagy tanárok, illetve olyanok léptek be, akik foglalkozásukból kifolyólag kénytelenek voltak elfogadni ezeket a posztokat. Mészáros: 48. o.

¹³ Tiszavidéki Újság. 1931. május 5.

¹⁴ Mészáros 61. o.

¹⁵ PA, Abt. II, Nationallitätenfrage, Fremdvölker, Politik 6, Jugoslawien, Bd. 5. Idézi: Janjetović: 199. o. 221. lábjegyzet.

Majd el fog jönni az idő, amikor valóban tárgyalgatnak a magyar kisebbséggel, de a tárgyalófél nem Szántó lesz, hanem a magyar kisebbséget nagyobb megalapozottsággal képviselő magyar párti vezetők, illetve részben a magyar kormány. Az 1930-as évek eleje azonban még nem volt alkalmas az ilyen jellegű párbeszédre.

Ismerve a magyar kormány és a feloszlatott Magyar Párt közötti szoros kapcsolatot, nem lehet csodálkozni azon, hogy Magyarországon — a Magyar Párt vezetőihez és a vajdasági magyarság jelentős részéhez hasonlóan — nem nézték jó szemmel Szántó ténykedését, és renegátnak, árulónak tartották a szabadkai orvost. Az utókor és a történetírás a rendelkezésünkre álló források alapján azonban árnyaltabban ítéli meg Szántó személyét. A délvidéki magyarság két világháború közötti történetét feldolgozó Mészáros Sándor Szántót személy szerint becsületes, népszerű és jó orvosnak jellemezte munkáiban, aki azonban nem volt mentes politikai ambícióktól és nyilvános szereplési vágytól. Úgy vélte, Szántó meg volt győződve arról, hogy saját ambíciói kielétele révén egyúttal a magyar kisebbség érdekeit is szolgálhatja. Opportunista volt, naiv is, de semmiképpen sem ártó szándékú.¹⁶ Ezt egyébként a korszak krónikása és Szántó kortársa, Csuka János sem állítja róla, aki hasonló véleményen van, mint Mészáros, bár nála a kritikus elemek hangsúlyosabban jelennek meg.¹⁷ A délvidéki magyarság történetével legújabban foglalkozó Sajti Enikő is ezt az álláspontot képviseli írásaiban, ahol Szántót érinti. Valószínűsíthető, hogy Szántó egyéni ambíciói kielétele mellett valóban jót akart, és nem is feltétlenül végezte rosszul munkáját. Rendkívül hálátlan szerepre vállalkozott, s ha jobban belegondolunk taktikája alapvetően nem különbözött a Magyar Pártétól. A fő különbség Szántó és a párt szerb megítélésében volt. A Magyar Pártnak legitim volta és a mögötte álló magyar kormány miatt

volt súlya, még ha nem is túl nagy, amelynek a kéréseit éppen emiatt a jugoszláv kormány követelésnek érezhette. Ezzel szemben Szántó teljesen súlytalan, kreált politikai „tényező” volt. Az ő kéréseinek teljesítését kizárólag gesztusként lehetett értelmezni. Ez pedig beleillett a délszláv állam kisebbségpolitikai credójába: az, hogy a kisebbségnek mit adnak, kizárólag a kormány jóindulatától függ, s abba sem külső sem belső tényezők nem szólhatnak bele.¹⁸ Igaz, Szántó nem ment bele olyan „mély” kérdésekbe, mint az általános és középfokú oktatás terén tapasztalható sérelmek, illetve politikai természetű követelések.

Szántó hivatalos politikai szerepléséhez nélkülözhetetlen volt, hogy politikai testületi tagságot szerezzen, amit a Szabadkai városi képviselőtestületi taggá történt megválasztása révén ért (érték) el 1931 márciusának elején.¹⁹ Ezt követően kezdetét vehette az akció, melynek során nagy lendülettel zajlottak a magyarok államhűségét manifesztáló gyűlések 1931 márciusától a politikai uborkaszegzonig, illetve a nyári mezőgazdasági munkálatok megkezdéséig. A nagygyűléseket a Tisza-mentétől a Baranyai háromszögig terjedő terület jelentősebb magyar lakta településein szervezték. Résztvevőik száma pár száz főtől 4000 főig terjedt. Szántó aktivitását a jugoszláv kormánykörök meglepéssel nyugtázták, a belgrádi sajtó hosszasan és elégedett hangnemben tárgyalta a lojális magyarok megnyilvánulásait, és Sándor király is táviratban köszönte meg a gyűlések üdvözlőtáviratait.²⁰ Szántó „hűsége” elnyerte jutalmát. Az 1931. novemberi választásokon a zentai kerületben felkerült a kormánypárt listájára.²¹ A választásokat jól jellemzi a mód, ahogy Szántó Gábor választási kampányában képviselőjelölt helyettese, dr. Ludaič Miloš a magyar választókat igyekezett meggyőzni Szántó képviselővé választásának szükségességéről. Ludaič józan paraszti eszére apellált, aminek lényeg az volt, hogy ha egyszer

¹⁶ Mészáros 60-61. o.

¹⁷ Csuka Szántót minden politikai képzettség és minden politikai látókör nélküli embernek jellemezte, „akiben tagadhatatlanul lehettek bizonyos jószándékok is, azonban egyáltalában nem tudta megérteni egy kisebbségi vezető szerepét és azzal sem volt tisztában, hogy mik egy kisebbségnek feladatai.” Csuka 368. o. Csuka munkáját a délvidéki részek visszatérése idején írta, így érthetően kritikája is keményebb.

¹⁸ Természetesen ez így az idealisztikus helyzetre vonatkozott, a valóságban Belgrádnak gyakran tekintettel kellett lennie a külpolitikai helyzet diktálta körülményekre, és esetenként a belpolitikai szükségszerűségekre is kisebbségeivel szembeni politikája formálásában.

¹⁹ Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy Szántó már korábban is viselte ezt a tisztséget.

²⁰ Mészáros 77. o.

²¹ A magyar követ jelentése szerint a kormány odahatott az ellenjelöltre, Milan L. Popovićra, hogy vonuljon vissza, mert a kormány bel- és külpolitikai kombinációiban szerepet szán Szántónak. Mészáros: 78. o.

a kormány Szántó Gábort akarja a magyarok képviselőjének, akkor az azt jelenti, hogy általa kívánja a magyarokat támogatni, egyben orvosolni az őket tért sérelmeket. Egyébként sem a személy a fontos, „hanem azt kell nézni, a kormánynak ki a jelöltje.”²² A novemberben tartott választásokon mindenütt a kormány listáján szereplő jelöltek nyertek, ami nem csoda, hiszen más lista állítását a választási szabályok de facto nem tették lehetővé.²³ Szántó Gábor egyedüli magyarként lett országgyűlési képviselő a belgrádi parlamentben.

A belgrádi kormánynak természetesen nem csak belpolitikai szempontból volt fontos ennek a kirakatnak a megrendezése. Külpolitikai szempontból is szükségesnek tartotta demonstrálni, hogy bírja a magyar kisebbség támogatását is. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ekkoriban bombázta Prokopy Imre a Népszövetséget a délvidéki magyarság helyzetét kifogásoló panaszbeadványaival. Éppen ezért a belgrádi kormánynak érdekében állt, hogy a Népszövetségi Ligák Szövetségében a jugoszláviai magyarokat ne a régi magyar párt vezetői képviseljék, hanem a Szántó-féle körből kikerülők. Lépések történetek a jugoszláviai magyarok szervezetbe tömörítésére. Ez egy hűségmozgalom, a Szántó Gábor vezetésével megalakított Jugoszláviai Magyar Népszövetségig Liga révén valósult meg, amelynek működését két hónappal később engedélyezte a belügyminiszter.²⁴ Ennek ellenére kudarcba fullt a kísérlet, hogy az általa létrejött liga képviselje a jugoszláviai magyarokat Népszövetségi Ligák kongresszusán, mivel a kongresszus nem ismerte el őket.²⁵

A mozgalom gyakorlati dolgokkal is foglalkozni kívánt, ezért az Újvidéken 1931. július 25-én tartott ülésén javaslatot tett a Jugoszláviai Magyar Gazdasági Szövetség megalakítására, természetesen Szántó Gábor vezetése alatt. A szövetség célja lett volna minden helyi, vidéki, járási vagy kerületi gazdasági szervezet egységes szervezetbe tömörítése, lehetőleg a báni székhely, Újvidék központtal. A szövetséget teljesen politikamentesen és kizárólag gazdasági célzattal kívánták működtetni, hogy a jugoszláviai magyarságot egy nagy és egységes gazdasági szervezetbe tömörítsék, és ezzel lehetővé tegyék számára az együttes és fokozott gazdasági fejlődést. Az elképzelés szerint a szövetség állandó összeköttetést tartott volna fenn a hatóságokkal és a többi hasonló szervezettel, illetve részt vett volna minden olyan belföldi gazdasági mozgalomban, amely az országos érdekeket vagy a szervezet tagjainak érdekeit érinti.²⁶ Szép terv volt, volt is benne fantázia, azonban megvalósítására a későbbiekben nem született terv. A gazdasági önszerveződés előtérbe helyezésének gondolata egyébként már korábban is foglalkoztatta Szántót, aki úgy vélte, hogy csak a gazdasági megerősödés után várható a kulturális fejlődés, ami azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy a kultúra kérdése másodlagos jelentőségűvé válik. Szövetkezeteken és egyéb gazdasági szervezeteken keresztül egyetlen nagy gazdasági egységbe kell tömöríteni a magyarságot – hangsúlyozta Szántó az Újvidéken megrendezett nagygyűlésen –, amelynek így lesz ereje a kulturális fejlődésre és arra, hogy „Öfelségét Alekszandar királyt és a hazát eredményesen szolgálhassa”.²⁷

²² Szentai Friss Újság 1931. 10. 28.

²³ A régi Magyar Párt a passzivitást választotta, de miután számítani lehetett, hogy a hatalom figyelemmel követi a magyarok magatartását (lévén, hogy a választások nyíltak voltak) a Magyar Párt vezetői mindenkinek a saját ügyévé tette, kire adja szavazatát.

²⁴ Staribecseji Járás. 1931. július 25. Fontos megjegyezni, hogy a „hivatalosan” a Magyar Párt kezdeményezésére és vezetésével létrehozott Népszövetségi Liga 1928. július 15-én alakult meg, ám soha nem kapta meg a belgrádi kormány jóváhagyását. Mészáros: i.m.: 34. o.

²⁵ Ezt a történetet, Szántó genfi ténykedését a Népszövetséghez delegált jugoszláv küldöttség első titkára, Ivo Andrić a követ-kezőképpen jegyezte le: A jugoszláviai magyarok hivatalos képviselői, Strelitzky és Deák úr késve érkeztek meg, majd Deák úr visszafogott hangnemben rámutatott arra, hogy a magyar kisebbség helyzete nem kielégítő, s kifejezte óhaját, hogy nekik is megadják azokat a könnyítéseket, amelyeket a német kisebbség számára biztosítottak. „Országunkból a magyar kisebbség említett meghatalmazott képviselői mellett Genfbe érkezett Dr. Szántó Gábor, dr. Szöllősy József és dr. Keceli Ferenc, hogy mint a magyar kisebbség új irányzatának képviselői magánszemélyként kövessék a kongresszus munkáját. (Kiemelés tőlem - H. Á.) Meglátogatták királyságunk állandó képviselőjét, találkoztak a többi magyar kisebbség képviselőivel, még Prokopy úrral, királyságunk ellen írt számos petíció szerzőjével is. Szántó doktor úr állítása szerint igyekeztek meggyőzni ezeket az urakat annak hasznosságáról, amit a magyar kisebbségnek a kormánnyal szembeni lojális együttműködésével elérhetnek. Együttel rámutattak arra, hogy mennyire eredménytelen a Deák, Strelitzky és mások által ez idáig folytatott dacpolitika.” Ivo Andrić Diplomatski spisi. Priredio, predgovor i komentare napisao Miladin Milošević. Prosveta-Beograd, 1992. 81-82. o.

²⁶ Reggeli Újság. 1931. július 25.

²⁷ Napló, 1931. július 2. 1931. Tudósítása a július 2-án Újvidéken tartott nagygyűlésről.

Szántó kereste az együttműködést a Magyar Párt vezetőivel. Miután Belgrádnak ő és kicsinyke mozgalma is elegendő volt ahhoz, hogy demonstrálja: a rendszer élvezi a magyarság támogatását, a kormánynak nem volt különösebben szüksége arra, hogy a Magyar Pártot bevonja a színjátékba. Ebből következik, hogy a frissen képviselővé választott Szántót vélhetően valóban a jó cél elérése előmozdításának szándéka vezette, amikor megpróbált a magyar párti vezetőkkel kapcsolatba kerülni és együttműködni velük. 1931. december közepén került sor a találkozóra Szabadkán. A magyar párti vezetők tudomásul vették Szántó felkínálkozását, de megállapították, hogy „a magyarság álláspontja teljesen eltér Szántóétól, aki tisztán önző céljai elérésén dolgozik, és saját képviselőségén kívül más pozitívumot még nem ért el.”²⁸ Hajlandók voltak mindazonáltal szóba állni vele, de csak akkor, ha valami komoly eredményt tud felmutatni, például kieszközöli a magyar kulturális egyesületek szabad működését, eléri a magyar nyelv használati jogának intézményes rendezését, az elbocsátott magyar tanítók és tanárok visszahelyezését stb. Ezek irreálisnak tűnő kérések, hiszen azok teljesítését a Magyar Pártnak sem sikerült elérnie. Az igazsághoz azonban hozzátartozik az, hogy Szántó maga adta fel a labdát, s a Magyar Párt csak élt a lehetőséggel, hogy Szántót tehetetlennek állítsa be a magyar választók előtt. Szántó ugyanis már a tavaszi és nyár eleji manifesztációs gyűléseken, majd a választási kampánya során is hangoztatta, hogy az általa kezdeményezett hűségakció révén elérheti a kormánynál, hogy megadja mindazokat a kedvezményeket, amelyeket a német kisebbség részére már megadott.²⁹

A találkozó során Szántó hangsúlyozta, hogy neki nincsenek vezéri ambíciói, célja a magyarság sorsának javítása, amit csak a

Magyar Párttal együtt vél megvalósíthatónak. Az eredményeket illetően megjegyezte, neki még a választások előtt megígérte Živković miniszterelnök, hogy a jogos kulturális és gazdasági természetű kívánságokat kielégítik, csak azt – taktikai okokból – a választások utánra kell halasztani. Szántó elismerte, hogy a Jugoszláviai Magyar Kisebbségi Liga megalakítása helytelen cselekedet volt, ami korrekcióra szorul, de azzal védekezett, hogy őt ebbe beugratták, mivel nincsenek segítőtársai, akik tájékoztatták volna a liga céljairól, és felvilágosították volna arról, hogy helytelenül cselekszik.³⁰ A Magyar Párt részéről megfogalmazott követelésekkel kapcsolatban megígérte, hogy igyekszik a megfelelő helyen elérni teljesítésüket, de a tanítóképző kérdésének megoldásában nem értett egyet velük. Szerinte ugyanis a magyarságra nézve nem lett volna előnyös, ha a németekhez hasonlóan önálló intézményt kapnak, mert a magyarság képtelen lett volna saját erőből fenntartani azt, miután anyagi eszközei nem lennének elegendőek hozzá. Szántó ezért jelezte, hogy a kormánytól azt fogja kérni, hogy valamely állami tanítóintézet keretében történjen a magyar tanítók utánpótlása.³¹

A megbeszélés végül is eredménytelennek bizonyult, nem vezetett megegyezésre a felek között. A Magyar Párt álláspontja az volt, hogy mindaddig, amíg Szántó az általuk követelt – a németeknek már biztosított – kedvezményeket nem tudja elérni a kormányzatnál, minden tárgyalást beszüntet vele.³² Ennek ellenére kénytelenek voltak legalábbis bizonyos vonatkozásokban együttműködni Szántóval, aki az ő közbenjárására engedélyezett legnagyobb magyar kultúregyesület, a szabadkai Népkör helyettes elnöke volt. Az egyesület ügyvezető elnöke viszont a Magyar Párt egyik prominense, Strelizky Dénes lett.³³

²⁸ MOL K63 -1931-121-16/4 Alth jelentése 1931. december 17.

²⁹ A többségi oldalon hasonlóan látták a helyzetet. Az 1931. nyár közepén a magyar tanítóképző körül kirobban magyar-magyar vita kapcsán a Központi Sajtóiroda úvidéki tudósítója szerint Szántó nagy tömegek előtt, magánszemélyként és nem elkötelezve olyan kijelentéseket és ígéreteket tett, hogy az általa kezdeményezett akciónak köszönhetően eléri a kormánynál, hogy a magyar kisebbség részére megadja ugyanazokat a kedvezményeket, amelyeket a német kisebbség részére már megadott. A tudósító szerint a Várady Imre által, a becskerekai magyar kultúregyesület kezdeményezésére felmerült tanítóképző kérdése ily módon kettős célt szolgál. Egyrészt kiprovokálja a kormány álláspontját ebben a kérdésben, másrészt a kérés elutasítása esetén hatástalanítsa és paralizálja Szántó akcióját és befolyását a magyar lakosság körében. AJ 38/7/27 Broj. 6378. 1931. 07. 15.

³⁰ MOL K63 -1931-121-16/4 Alth jelentése 1931. december 17.

³¹ Ez végül így is történt. 1932 őszén Belgrádban a szerb nyelvű tanítóképző keretén belül indították el az első 30 fős létszámú magyar osztályt, amelyben magyar tanítókat képeztek ki.

³² MOL K63 -1931-121-16/4 Alth jelentése 1931. december 17.

³³ Napló 1932. 06. 11.

Szántó igyekezett a belgrádi magyar követtel, Alth Waldemárral is kapcsolatba kerülni, hiszen aligha volt titok előtte, hogy Budapest áll a Magyar Párt mögött. Látogatását azonban Alth elutasította, azzal az indoklással, hogy Szántót „csak önző politikai céljai érdeklik”.³⁴

A frissen képviselővé választott Szántó igen aktívnak mutatkozott, számos alkalommal interveniált a magyarok sérelmei miatt, fellépett az őket ért gazdasági hátrányok miatt is, s nem is mindig eredménytelenül. Már 1932 januárjában felszólalt a szkupstinában. Felszólalásában nem csak kvázi saját programját fogalmazta meg, de egyben a magyarság követeléseit is, amelyek főleg oktatási és kulturális területet érintették. 1932 márciusában, a költségvetési vitában többször is felszólalt. Főleg a magyarság gazdasági sérelmeit tárta a parlament elé, mindezt természetesen a lojalitásról szóló, olykor már a gusztustalanság határát súroló szövegek köpenyében burkolva.³⁵

1933-ban Szántó további lépéseket tett, hogy megnyerje a korábbi Magyar Párt vezetőit, ám azok ismételen elutasították a vele való együttműködést. Egyesek azonban, főleg a

szabadkai városi vezetőségben lévők, készek voltak Szántóval menetelni. A régi Magyar Párt exponensei közül egyedül dr. Nagy Ödön,³⁶ a korábbi demokrata magyarok közül dr. Pataki Antal és dr. Rabstein Mátyás voltak a legprominensebb személyiségek. Csatlakoztak Szántó mozgalmához, s egyúttal résztvevői voltak annak a Szántó által vezetett, demonstratív célokat szolgáló delegációnak, amely a kormányfőnél, Milan Srđićnél vett részt kihallgatáson 1933 áprilisában.³⁷

A Sándor király elleni merénylet, illetve az ügyben vélt és részben játszott magyar szerep miatt Szántó fokozottan szükségét látta annak, hogy önmaga és a vajdasági magyarok lojalitását hangoztassa. Felhívta például a magyarokat, hogy a nemzeti gyász ideje alatt szüneteltessenek minden egyéb társadalmi akciót, mint pl. a belgrádi magyar tanítóképző szegény diákjai számára adományok gyűjtését, hogy így jelezzék, e tragikus napokban a jugoszláviai magyarság érzéseit teljes egészében a fájdalom tölti ki. Az ő kezdeményezésére alakult meg egy 16 fős bizottság, amely a Zentán Sándor király részére felállítandó emlékműhöz kívánt adományokat

³⁴ 1931-es választási kampányáról beszámoló jelentésében Alth képmutatónak és félrevezetőnek nevezte a Szántó és társai által folytatott kampányolást. „Szántó és társai folytatták agitációjukat a vajdasági magyarok között. E célból újabban a miniszterelnökhöz állítólag benyújtott memorandum szövegét terjesztetik a magyarok között. Természetes, hogy ezen agitációs célra készült memorandum csak arra szolgál, hogy a magyarokat nagyhangú ígéretekkel elkábítsa, mert több mint valószínű, hogy Szántó a memorandumot soha a miniszterelnöknek nem adta át, és az abban felsorolt kívánalmak megvalósítását meg sem kísérelte.” MOL K63-1931-121-16/4. Alth belgrádi magyar követ jelentése 1931. október 21.

³⁵ Beszéde, amit a Napló 1932. március 6-i számában teljes terjedelmében közölt, a későbbi diktatúrák beszédíróinak is útmutatóul szolgálhatott volna. „A magyar parasztot, a magyar földművest, a magyar földmunkást három dolog jellemzi: a becsületesség, a szorgalom és a határtalan ragaszkodás az ősi földhöz, - ősi rögöz – amelynek legkisebb darabjából is a legnagyobb szakértelemmel és végtelen szorgalommal szerzi meg a mindennapravalót, és ha szerényen is, de biztosítja magának és családjának a megélhetést. A magyar népet a végtelen hűség és szeretet mellett még az is jellemzi, hogy a királyát imádja és személyéhez határtalanul ragaszkodik. Ezek azok a lelki tulajdonságok, amelyek a jugoszláviai magyar népet a szerb néppel egy testvérré teszik. Nézzük például a sumadijai szerb jellemét. Ugyanaz, mint a magyar népé. Talán a sok évszázados együttes küzdelmek tették őket hasonlókká. Becsületesség és a föld szeretete, - a király iránti végtelen hűség, lángoló hazaszeretet, melyért mindent feláldoznak, jellemzi a sumadijait. Ezek a rokon vonások kell, hogy teljessé tegyék két egyforma mentalitású nép testvéri megértését, hogy közösen munkálkodhassanak szeretett hazájukért és a mi nagy királyunkért, aki egyformán atyja népének. A mi szeretett királyunkhoz fordulok hű magyar népe nevében, hogy a testvéri szeretet nevében, amely mind a két nép lelkében él – a teljes jogegyenlőség és az örök emberi jogok teljes és egyenlő gyakorolhatása által teremtsen meg a testvéri viszonyt minden népei között. A nagy szláv néplélek, mely mindig a szabadságért küzdött, ölelje magához a demokratikus magyar népet. Adja meg neki a teljes szabadságot és egyenlőséget, biztosítsa kulturális és gazdasági egyesületeinek a szabad működést, és én biztosítom önöket, hogy ez a becsületesség magyar nép, mely eddig is vetekedett a hazafias kötelesség teljesítésében a példaként felállított sumadiakkal, minden pillanatban készséges örömmel áldozza életét is királyáért és a hazájáért. [.....] Uram, a mi országunk nagy és hatalmas és a mi fenséges királyunkhoz kell, hogy fűződjön az igaz béke nagyszerű művének a megvalósítása is. Induljon ki hazánkából az örök béke megvalósításának nagy műve. Népei hazája és az egész összeomlóban lévő emberiség üdvére kérem az Isten kegyelmét a béke nagy királyára.”

³⁶ Ő a korabeli források szerint állítólag reménytelen anyagi helyzetén szeretett volna ilyen módon javítani. A Sajti Enikő: Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918-1947. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 84. o.

³⁷ A korabeli híradások szerint a találkozóan a delegáció tagjai „a megértés légkörét érezhették, s ahonnan a legmegnyugtatóbb érzésekkel térhettek haza.” Csuka. 414. o.

gyűjteni. Szántó szervezte meg a Tisza menti magyarok Oplenacra utazását is, hogy leróják utólagos hódolatukat és kegyeletüket Sándor sírjánál.³⁸

Annak ellenére, hogy bizonyos elért eredmények mellett sem vált, nem is válhatott a magyarság vezetőjévé, Belgrádban továbbra is Szántót tekintették a magyarság képviselőjének. A jugoszláv kormánynak még elég volt az ő személye és szűk köre. Pedig a Magyar Párt vezetői, feladva passzivitásukat, 1935. február 25-én újvidéki gyűlésükön gyakorlatilag lojalitásukról biztosították Belgrádot, s késznek mutatkoztak a tárgyalásokra a kormánnyal. Belgrád azonban elzárkózott a tárgyalások elől, így a párt vezetősége eredmény nélkül kényszerült visszavonulót fújni. Az 1935-ös választásokon Szántó ismét a Bogoljub Jevtić kormányfő vezette listán kapott helyet a Bácsstopolyai járásban, mint a lista egyetlen magyar képviselője.³⁹

A jugoszláv kormány, hogy bizonyítsa, választási ígéretei nem üres szavak, közvetlenül a választások előtt Szántó közbenjárására elvi hozzájárulását adta a szabadkai Népkör és a Becskereki Magyar Kultúregyesület újbóli működésének engedélyezéséhez. Topolyán pedig konkrét eredményt is fel lehetett mutatni: visszaadták a betiltott topolyai városi olvasóköri elkobzott könyvtárát, amit a gazdakör és az iparos egylet kapott meg. Mindezt az érintett intézmények természetesen Szántónak mondtak köszönetet.⁴⁰ A választásokat végül, mint várható volt, a kormánypárt nyerte meg, de az Egyesült Ellenzék eredménye komoly erőt feltételezett, s azt sejtette, hogy demokratikusabb körülmények között valószínűleg megnyerte volna a választásokat. Mindez a rendszeren belül lévőket is ráébresztette a változtatások szükségességére.

Szántó becsületére legyen mondva, hogy nem vesztegette az időt, és minden alkalmat megragadott a vezető politikai erőkkel való találkozásra, ahol előtárhatta a magyar sérelmeket – többek között a miniszterelnöknél, Stojadinovičnál is. E kísérletei nem voltak mindig eredménytelenek, ami hozzájárult

tekintélye ideiglenes megszilárdulásához a magyarok körében Ennek köszönhetően viszont a kormánnyal szemben elfoglalt helyzete is erősödött. Súlyának növekedéséhez nagymértékben hozzájárult az is, hogy fontos feladatot kapott a kormánnytól. A választások után megalakuló új jugoszláv kormány Milan Stojadinović vezetésével a ténylegesen létező pártokból új pártszerveződést hozott létre, a Jugoszláv Radikális Közösséget, amelynek alapításban a kisebbségek egyes tagjai is részt vettek. A délvidéki magyarság részéről, aligha meglepő módon Szántó Gábor kapott és vállalt benne szerepet, s így tovább erősítette pozícióit. Szántó a hűségdemonstrációkhoz hasonló nagy lendülettel vetette magát a szervező munkálatokba, amellyel a Jugoszláv Radikális Közösség magyar szervezeteit igyekezett létrehozni a nagyobb magyarlakta településeken, nem is minden siker nélkül.⁴¹ Ez a rövid időszak 1935 nyara és 1936 tavasza között volt Szántó politikai karrierjének a csúcsa. Azonban a sikerben benne rejtett a bukás. Éppen a választási eredmények, az Egyesült Ellenzék nem várt jó szereplése és erősödő vajdasági aktivitása váltotta ki a radikálisok érdeklődését a Magyar Párt iránt, amely maga is aktivizálódott. Belgrád attól tartott, hogy elutasításuk és Szántó további preferálása esetén a legnagyobb magyar tömörülés – a magyarságnak szintén jelentős hányadát tömörítő, az újvidéki ügyvéd, dr. Nagy Iván-féle, Zágráb felé orientálódó irányzattal együtt – az ellenzékhez fog csatlakozni. E logika alapján – annak érdekében, hogy a magyar választókat a kormány politikai vonalához köthessék – el kellett tántorítani őket az ellenzékétől.⁴²

1936-tól tulajdonképpen két, két és fél szálon folyt „lobbizás” a délvidéki magyarok érdekében. Szántó, a feloszlott Magyar Párt vezetői és a magyar kormány.⁴³ Szembetűnő volt, hogy az egykori kisebbségi pártok képviselői igyekeztek úgy fellépni, mintha pártjuk létező politikai szervezet lenne. Ugyanakkor – hallgatólagosan – a hatalom is tudomásul vette ezt, s a magyar párti vezetőket a délvidéki magyarság képviselőiként kezelte.⁴⁴

³⁸ Mészáros 110. o.

³⁹ Mészáros 114. o.

⁴⁰ Mészáros 117. o.

⁴¹ Mészáros 124. o.

⁴² Mészáros 134. o.

⁴³ Az utóbbi kettőt lehet másfélnek tekinteni, miután a Magyar Párt a magyar kormány erőteljes támogatását élvezte.

⁴⁴ Mészáros 144. o.

Mindez természetesen össze-függésben volt Jugoszlávia nemzetközi helyzetével, a magyar-jugoszláv kapcsolatok kiegyensúlyozottabbá válásával.

Az eddig vázoltak ismeretében aligha meglepő, hogy a magyar kormány nem kívánatos személynek tartotta Szántó Gábort Magyarországon. A Dísz tér 1938. január 17-én utasította a belgrádi magyar követséget és konzulátust, hogy Szántó beutazási vízum iránti kérelmét el kell utasítani.⁴⁵ Arról nincs adat, hogy Szántó folyamodott-e vízumért, de az dokumentálva van, hogy ugyanezen a napon megkísérelt Kelebiánál Magyarországra utazni. Amit a Magyar Királyi Rendőrség kelebiai kirendeltsége vízum hiányára való hivatkozással megakadályozott.⁴⁶ Szántó azonban a magyar hatóságok – vele szemben tanúsított – elutasító magatartás ellenére sem adta fel Magyarországra utazásának tervét. A délvidéki magyarok önjelölt és Belgrád által kijelölt vezetője a belgrádi magyar követ, Bakách-Bessenyei György értesülései szerint 1938 tavaszán a budapesti állatvásárt kívánta felhasználni arra, hogy vízum nélkül léphessen magyar földre. Ennek megakadályozását a magyar követ már csak azért is kívánatosnak tartotta, mert az a körülmény, hogy nem engedik be Magyarországra, nagyban diszkreditálja személyét a jugoszláviai magyarok szemében.⁴⁷ A belügyminisztérium ennek megfelelően utasította a határállomásokat.⁴⁸

Ugy tűnik, hogy az állatvásárok 1938 tavaszán fontos szerepet játszottak Szántó életében. Áprilisban az újvidéki tenyész-állatvásárhoz kapcsolódó lovagias ügye állította Szántót az érdeklődés középpontjába. Az esetet érdemes részletesebben bemutatni, mert jól tükrözi Szántó helyzetét szűkebb pátriájában, rámutat arra a légüres térre, amelyben a doktor mozgott. A történet úgy indult, hogy Szántó a vásáron találkozott Fernbach Péter zombori földbirtokossal, akiről hallotta, hogy kedvezőtlenül nyilatkozik személyéről és politikai működéséről. Szántó magyarázatot akart kérni tőle, s e célból

hozzálépett, hogy bemutatkozzon. Fernbach azonban nem kívánt vele megismerkedni, és tüntetően elfordult tőle. A sértés miatt Szántó Nagy Ödön és Szántó Miklós révén provokálta Fernbachot, aki megnevezte segédjeit, Deák Leót és unokaöccsét, de megtagadta az elégtételt azzal az indoklással, hogy Szántó politikai működése diszkvalifikálja a párbajjogosultak köréből. Egy feltétellel lett volna hajlandó mégis kiállni vele, ha a budapesti Országos Kaszinó állandó becsületbírósa Szántót erre kvalifikálja. Miután Szántó ebbe nem egyezett bele, Deákék kijelentették: magukévá teszik megbízójuk álláspontját, és Szántót parlamenti beszédei és politikai működése miatt a magyarság árulójának tekintik. A jelentés arról számolt be, hogy Szántó ezt követően provokálta Deákékat is, akik szintén becsületbírósi eljárást javasoltak.⁴⁹ Bakách-Bessenyei György értesülése szerint az üggyel nem csak a vezető szerb lapok, de állami hatóságok is foglalkoztak, s Szántót a báni hivatalnál és az államvédelmi bíróságnál is kihallgatták. A magyar követ mindazonáltal biztosra vette, hogy ennek a vizsgálatnak az éle majd elsősorban Deák Leó ellen fog irányulni, annak ellenére, hogy Szántó követett el büntetendő cselekményt Fernbach provokálásával. Jugoszláviában ugyanis a párbaj intézményét nem csak szigorúan tiltotta a törvény, de az szinte teljesen ismeretlen és szokatlan is volt.⁵⁰

Szántó Gábor felett eljárt az idő. Egyre veszített befolyásából és politikai súlyából, de ő ezt nem volt hajlandó tudomásul venni. Nem akart tisztségéről lemondani. Ha egy magyar párti küldöttség kereste fel a belgrádi kormány valamely tagját, ő is küldöttséget vezetett, ha a magyar pártiak közbenjártak valamilyen ügyben, ő sem habozott megnyilvánulni az adott kérdésben. 1938-ra Szántó térvessztése egyre nyilvánvalóbb volt, közszerepléseit a szkupstinai felszólalásokra korlátozta, és jobbára helyi ügyekben lépett fel, amelyek a választókerületét érintették. Az 1938-as választásokon a Jugoszláv Radikális Közösség már nem is őt

⁴⁵ MOL K63 1939-142-16/4 42/pol-1938. 1938. január 17.

⁴⁶ MOL K63 1939-142-16/4 42/pol-1938. 1938. január 24.

⁴⁷ Ugyanakkor Szántónak útítársával folytatott beszélgetéséből kiderült, hogy Szántó tudott a személye ellen hozott tiltó határozatról. MOL K63 1939-142-16/4 42/pol-1938. 1938. március 10.

⁴⁸ MOL K63 1939-142-16/4 42/pol-1938. 1938. március 31.

⁴⁹ A becsületbíróság tagjaiul Röck horgosi földbirtokost, valamint Grossinger újvidéki gyógyszerészt, elnökül pedig Sántha Györgyöt, a volt Magyar Párt országos elnökét javasolták. MOL K63 1939-142-16/4 42/pol-1938. 1938. április 29.

⁵⁰ Uo.

jelölte képviselőnek. Helyét Fodor Gellért horgosi gazdálkodó, Horgos községi elnöke vette át, akinek kampányában Szántó is részt vett, s a választási gyűlésen a választókat Fodor támogatására szólította fel. Szántó egyre nyilvánvalóbb tévesztése ellenére sem mondott le teljesen az országos politizálás lehetőségéről. 1939-ben szenátori széket szeretett volna szerezni. Az új kormányfő, radikális párti képviselőtársa és régi személyes barátja, Dragiša Cvetković azonban kereken megmondta az ügyben őt több alkalommal is megkereső Szántónak, hogy lehetetlent kíván, s arra bízta, hogy „elégedjen meg azzal a szép állással, melyet saját munkája révén és azzal a szép vagyonnal, melyet felesége révén szerzett, és ne törekedjen többre.”⁵¹ A belgrádi kormány egy szenátori és egy-két képviselői helyet szánt a „magyar népcsoportnak”, s nyilvánvaló volt, hogy ezek kijelölésénél tekintettel kívánt lenni a külpolitikai kombinációiban egyre komolyabb tényezővé váló magyar kormány véleményére is. Ez pedig kizárta annak lehetőségét, hogy utóbbinak a kisebbségpolitikai elképzeléseivel szembe menő Szántónak bármilyen komolyabb szerep juthasson magyar mivolta jussán. A közszerepléstől azonban nem kellett teljesen visszavonulnia. 1939-ben, amikor — a választási egyezkedésnek megfelelően — növelték a magyar képviselők számát a szabadkai városi tanácsban, a Magyar Párt által kijelölt személyek közül ötöt kihúztak, és helyükre Szántót és négy hívét nevezték ki.⁵²

Így kárpótolták az országos politikai életből való kiszorulásért.

Ezzel pont került egy fejezet végére a délvidéki magyarság két világháború közötti történetében, amelyet Szántó Gábor és az általa vezetett, komolyabb jelentőségre soha szert nem tevő hűségmozgalom fémjelzett. A mozgalom és vezetője összességében nem sok hatással volt a magyar kisebbség életére, leginkább a hatalom szempontjából volt időnként jelentősége. Igazából ez a fejezet, vagy helyesebb lenne alfejezetnek titulálni, már sokkal korábban, a kezdetén befejeződött. Csak a fejezet írója, a belgrádi kormány nem érezte szükségét lezárni azt.

Nem rendelkezek forrásokkal Szántó további életútjáról. Helyi levéltárakban (Újvidék, Bečskerek, Zenta, Szabadka) kellene ehhez kutatni. Arról sincsenek forrásaim, hogy mi történt vele a visszacsatolás idején: internálták-e, házi őrizetben tartották, felelősségre vonták, vagy békén hagyták? Esetleg be sem várta a magyar hatalomátvételt, és elhagyta a Délvidéket? Csak a történet végét ismerem. A belgrádi napilap, a Politika 1957. május 4-i számában hitvese, Danica rövid közleményben adta hírül, hogy „április 29-én életének 75. évében a belgrádi Savski venac kórházban dr. Szántó Gábor kilehelte nemes lelkét”.

Dr. Szántó Gábort, a délvidéki magyarság egy ideig hivatalosan első számú (legalábbis a jugoszláv kormány részéről annak tekintett) vezetőjét a belgrádi köztemetőben helyezték örök nyugalomra.

⁵¹ MOL. K63 1939-142. 16/4. 561/1939 1939 december 2.

⁵² Mészáros 175. o.

Fodor Gellért parlamenti beszéde

(1939. március 11.) Nagyörgy Zoltán bevezetőjével

A királyi Jugoszláviában 1938. december 11-én voltak az utolsó parlamenti választások. A jugoszláv kormány a magyarok fő követeléseiről, vagyis az akkori egységes Magyar Párt engedélyezéséről hallani sem akart. A kormánypárt listáján, az addigi politikájukat folytatva, csak egy helyet biztosítottak a magyaroknak. A jelöltjük pedig a semmilyen irányban el nem kötelezett Fodor Gellért (1903–1977) Horgos község akkori elnöke volt (Horgos ekkor még önálló községként létezett), aki a magyarbarát Svetozar Stanković földművelésügyi miniszter unszolására vállalta el a jelölést. A belgrádi hatalmi köröknek nagyon megfelelt, hogy Fodor Gellértnek nem volt számottevő politikai tapasztalata. Ő azonban nem az elődje, a hatalomhoz lojális Szántó Gábor szerepének folytatására vállalkozott, hanem becsülettel kívánt a magyar kisebbség érdekében dolgozni. Így a topolyai járási körzetben egyedüli jelölt Fodor Gellért volt, akire maga a korábbi képviselő, Szántó Gábor hívta fel a szavazók figyelmét.

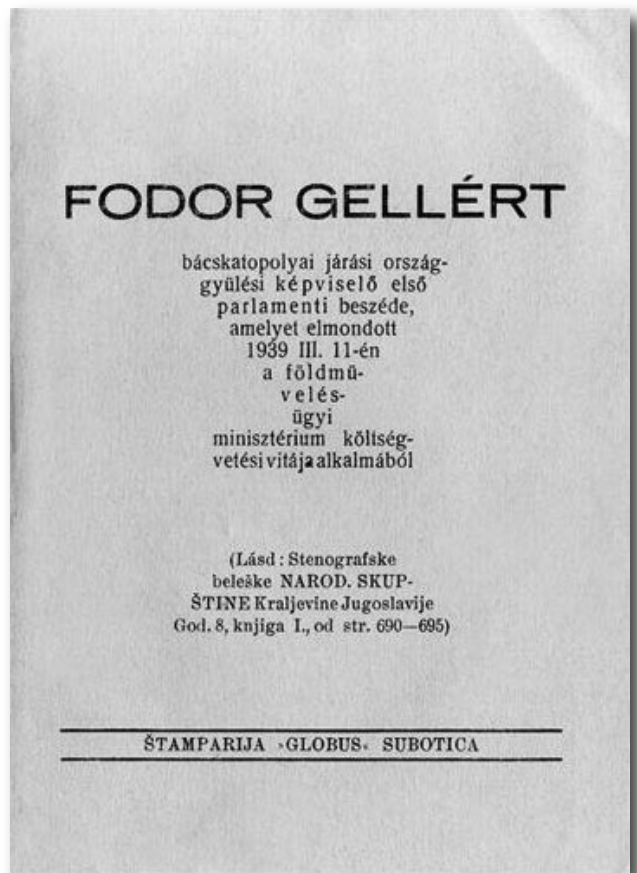
A választást zavaros kampányok előzték meg. Némelyik rendezvényt betiltották, és jelölteket fogtak le. Ugyanekkor a Jugoszláv Radikális Közösség (Jugoslovenska Radikalna Zajednica, JRZ) erőteljes kampányba fogott, azzal a szándékkal, hogy mindenhol megnyerjék a magyar választópolgárokat. Délvidék-szerte a magyar településeken nagy összejöveteleket tartottak. Nagy ígérek hangzottak el, és sok helyen tényleges engedményeket is tettek. Több helyen magyar kultúregyesületek munkáját hagyták jóvá, és több helyen pénzt is adtak stb.

A választás során a Stojanović vezette JRZ 54,01 százalékot szerzett. Az Egyesült Ellenzék pedig, amelynek élén Vlado Maček állt, a szavazatok 44,9 százalékát kapta. A harmadik induló párt, a Dimitrije Ljotić által alapított, az akkor szélsőséges nacionalista Jugoszláv Nemzeti Mozgalom (Zbor) volt, amelynek mindössze a szavazatok egy százaléka jutott. A szavazatok sajátos megoszlása miatt azonban a parlament összetétele nem tükrözte a választás eredményét, a kormány 306, az ellenzék pedig mindössze 67 mandátummal rendelkezett.

Fodor Gellért első nyilvános fellépése a szkupstinában 1939. március 11-én, szombaton volt.

70 éve tehát, hogy elhangzott országgyűlési képviselőnk felszólalása. A beszéd kapcsán megállapítható, hogy az akkori problémák még ma is jelen vannak a délvidéki magyarság életében, a Tisztelt Ház előtt elhangzott felszólalás egyes kérdései ma is időszerűek. A 16 oldalas kis brosrát teljes egészében – a hibákkal együtt – írtam be a számítógépbe, csak a hosszú és rövid írásjeleket és pici hibákat javítottam ki.

Nagygyörgy Zoltán

FODOR GELLÉRT

bácskátópolyai járási országgyűlési képviselő első parlamenti beszéde, amelyet elmondott 1939. III. 11-én a földművelésügyi minisztérium költségvetési vitája alkalmából

tályból ma már csak 6 osztályban tanítanak a kisebbség nyelvén, dacára annak, hogy a község 11.000 lakosából 9.500 lélek szintisza magyar. Az ilyen helyeken a tanítás úgy megy, hogy nincs kedve a diáknak tanulni, mert nem érti a tanítóját — viszont nincs kedve a tanítónak tanítani, mert a serdülő gyermek még nem beszéli az államnyelvet és így nem tudja megértetni magát. A magyarság azt kéri továbbá, hogy éppen úgy, mint a német osztályokban az V. és VI. osztályokban magyarul tanítsanak, mert igazságtalan eljárás, hogy még a nemzeti kisebbségek között is legyen első és másodrangú polgár. — Kérjük, hogy úgy az elemi mint a középiskolákban a hittant ne horvát, hanem magyar nyelven tanítsák a hitoktatók tekintet nélkül arra, hogy a diák magyar- vagy államnyelvű tagozaton hallgatja az előadásokat. A vallás-erkölcsi színvonal a magyar ifjúságban soha nem volt oly alacsony fokon mint ma, ezt kizárólag annak tudjuk be, hogy mivel a diák a hittan órák anyagát nem érti, teljes közönnyel viseltetik a vallásoktatás iránt, ami az államnak se lehet előnyös, mert az ily Istentől elrugaszzkodott embereket a szélsőséges gondolatok könnyen magukkal rántathatják. Magyar tanítók közül még ma is sokan vannak olyan területeken, olyan országrészekben, ahol nem magyarnyelven tanítanak. Az az óhaja a magyarságnak, hogy ezeket a tanítókat adják vissza a kisebbségi iskoláknak és helyezték el helyükbe azokat a tanítókat, akik ma a kisebbségi területeken, de a kisebbség nyelvét nem értik, ily módon kisebbségi diákokat nem taníthatnak. Igen sok magyar új tanító van állás nélkül, kérjük ezeket a tanítókat a költségvetési év kezdetén kinevezni, hogy állítólagos tanítóihiány miatt bezárt magyar osztályokat újra meglehessen nyitni. A magyar kisebbségi vidékek tanya rendszerén mesterségesen burjánzik az anal-

12

abétizmus. Bizom abban, hogy az új kormány nem a nagy paloták építését, hanem mint Csirics miniszter ur kijelentette, az iskolák építését fogja szorgalmazni és megfelelő számban kapnak a tanyarendszerek is iskolákat. A tanító hiányt lehet pótolni azzal is, ha az az állásukból ok nélkül elmozdított tanítókat a kir. kormány reakvitálja, sok ilyen ártatlanul meghurcolt tanítói család kenyeréről van szó. — A magyar nemzeti kisebbségnek az a méltányos kérése, hogy kisebbségi vidékre csak olyan igazgatókat nevezzenek ki, akik a kisebbség nyelvét jól értik, mert lehetetlen állapot, hogy a kisdíák vagy a szülők tolmácsot vigyenek magukkal az iskolába, ha az igazgatóval beszélni akarnak. — Rendeltessék el a tanfelügyelőknek, hogy iskolai látogatásaik alkalmával a magyar tagozatokon szigorúan ellenőrizzék a magyar nyelvben elért eredményt is és a magyar tanítók minősítésénél ez is szerepet vigyen!

Egyéb kulturkivánságunk, hogy állandó és vándorjellegű magyar színház létesíttessék, amelynek jugszláv állampolgárok legyenek a tagjai és ez a színház ép oly adókedvezményben részesülhessen, mint az államnyelvű színházaink. Végül pedig politikamentes kultur egyesületeink alapszabályainak jóváhagyását kérjük.

IGENTISZTELT KÉPVISELŐ URAI

Középeurópa és a Dunamedence népe ma már megdöbbenve látja a valóságot, hogy a nagyhatalmak egymással versengve iparkodnak a Dunamedencében mintegy mandátumot biztosítva maguknak, — teljes befolyáshoz jutni, hogy az itt élő kishatalmak politikai és gazdaságpolitikai életének teljes irányítását kezükbe vegyék. Szükséges, hogy ez a nagy versengés egyszer már fejrázza letargiájából a Dunamedence kishatalmait,

13

TISZTELT HÁZI

Ha a jugoszláviai magyarság 20 éves kisebbségi életét alapos vizsgálat tárgyává tesszük, az objektív szemlélő igazságos megállapításával elmondhatjuk, hogy az elmúlt 20 év leforgása alatt, a magyar nemzeti kisebbség élete és sorsa katasztrofális helyzetbe került, mert a mindenkori kormányok programjában kifejtett és beígért elvek, velünk szemben gyakorlatilag soha sem érvényesültek. Komoly aggodalommal tekintünk a sok titkot rejtegető jövőnk elé és most is, mint számtalan alkalommal a múltban, a minden tekintetben lojális állampolgár bizalmával és reménykedésével figyelünk fel a királyi kormány munkájára és csendben várjuk, hogy a királyi kormány a deklarációjában megjelölt álláspontját teljes egészében keresztül viszi, a már lefektetett demokrata és liberális elvek alapján.

Most, amikor a királyi kormány a jugoszláv államélet legfontosabb problémájának, a horvát kérdésnek rendezéséhez fogott, fontosnak tartom a félmillió magyar nemzeti kisebbség nevében megemlíteni, hogy ennek a kérdésnek megoldásával párhuzamosan, alapos vizsgálat tárgyává tétessék Dunabánságunk különleges viszonya, ahol közel egymillió magyar és német nemzeti kisebbség él. Ezeknek a lojális kisebbségi polgároknak érdekében gyökerében kell rendezni a kisebbségi kérdés

számtalan megoldatlan problémáját és az az óhajtasuk, hogy a teljes bizalmukat élvező királyi kormány a kérdés rendezése előtt, a költségvetési vita után a kisebbségek szenátusait és parlamenti képviselőit együttes kihallgatáson fogadja, hogy a kisebbségi panaszokat előterjeszhessék Dr Grassl, Dr Várady szenátor, Dr Trischler, Dr Ertl, Hamm képviselő urak, valamint szerény csekélységem.

A jugoszláviai magyar kisebbség nem kíván előjogokat, nem kér különleges elbírálást, csupán azt akarja, hogy az alkotmány keretein belül, az országtörvényein alapuló jogaink, a német nemzeti kisebbségekkel azonos egyenlőségbenőszinte, becsületes méltányolásban és bánásmódban részesüljön.

Nem mulaszthatom el az alkalmat, hogy a jugoszláviai magyarság nevében ki ne fejezzem hálás köszönetünket Georgijevics Joca képviselőtársamnak, aki az általános vitában elmondott nagyszerű beszédében, ránk lojális kisebbségi polgárookra vonatkozólag követelte, hogy az alkotmány keretében meghozandó törvénnyel, az egyenlőség alapján rendeztessenek kisebbségi viszonyaink.

A magyar nemzeti kisebbség 20 éves múltja alatt megtanulta, hogy a kisebbségi polgárnak lojálisnak kell lennie az ország és a korona iránt. Ezt a lojalitást a magyar kisebbség 20 év alatt az élet minden

megnyilvánulásában beigazolta, mert minden állampolgári kötelezettségének maradék nélkül eleget tett a múltban és tenni fog a jövőben is. Mi a királyi korona bizalmát élvező kormányt támogatjuk, hogy ezzel is dokumentáljuk abszolút lojalitásunkat. A magyarság szerencsét kíván a királyi kormánynak és a horvát nép vezetőinek ahhoz a munkához, amely a közeljövőben a szerb-horvát kérdés testvéri megoldásához fog vezetni és már eleve kijelentjük, hogy ennek a problémának megoldásához nekünk semmi jogunk és semmi szavunk nincs, mert a kérdés a szerb és horvát testvér nemzetek bennső és magánügye. Megállapítjuk azonban, hogy ennek a nagy kérdésnek megoldása országunk politikai és gazdaságpolitikai történelmében nagyszabású és szinte felbecsülhetetlen előnyökkel fog járni.

Ha a magyarság két évtizedes kisebbségi életének fejlődését figyeljük, – csak azt állapíthatjuk meg, hogy a félmillió lelket számláló jugoszláviai magyarság ma már minden fejlődési lehetőségtől el van zárva, szellemileg megnyomorítva, gazdaságilag teljesen lerongyolódva. Ma már azt a benyomást kelti, mintha halálra volna ítélve. A magyar kisebbség 2 évtized óta számtalan esetben tette szavá az ország vezető politikusai előtt sérelmeit és panaszait. Csupán ígéreteket kapott, mégis kitartott jóhiszemű és bizakodó lojalitásában. Úgy érzi a magyar kisebbség, mintha óriási erkölcsi és fizikai nyomás alatt állna. Igentisztelt képviselő urak! A magyarság erkölcsi és fizikai teherbírásának végső határához érkezett el, a magyar nemzeti kisebbség 20 éves konstruktív munkájáért és minden bírálást kiálló lojalitásáért ellenszolgáltatás képpen az országgyűléstől, valamint a királyi kormánytól komolyan és határozottan kéri, hogy a sorozatos csalódások és negatívumok után a magyar kisebbségi kérdést és panaszokat őszintén és nyíltan rendezzék, mert végeredményben Jugoszláviának az édesanyánk lojális polgáraival szemben, szent kötelessége ez!

Nem kívánok a költségvetési vitából, sem pedig a képviselő uraktól sok időt elrabolni, épen ezért engedtessek meg nekem, hogy röviden, mint a magyar nemzeti kisebbség egyetlen parlamenti képviselője előterjeszthessem a magyar nemzeti kisebbség sürgős orvoslásra váró sérelmeit és panaszait, amelyek: politikai, gazdaságpolitikai és szociális, valamint kultúrpolitikai természetűek.

Politikai sérelmeink között a legkirívóbb az, hogy nincsenek magyar tisztviselőink, a magyarlakta városok, vagy községek tisztikarában. Egyetemi képzettségű fiatalságunkat képtelenek vagyunk elhelyezni szülőközségeinkben. Ugyanakkor ott igen sok kvalifikáció nélküli tisztviselőt találunk. Ha a legalárendeltebb állásokban, szolgáltnak, kézbe-

sítőknek, utcaseprőknek, rendőrlegényeknek akarnók a gyengébb képesítésű ifjainkat elhelyezni, ez sem jár sikerrel. A vasútnál ugyanez a helyzet, az egyéb állami hivatalokban sincs különben. Hogy csak egy példát említsek: Horgos községnek 11.000 lakosa van, ebből 9.500 lélek magyar és képtelenek vagyunk a 12 számú rendőrlegénységben legalább 2–3 olyan magyar fiatalembert elhelyezni, akik kiszolgálták a katonaságot és ott káplári, vagy őrmesteri rangig vitték fel. A válasz az, hogy nem megbízhatók. Így történik ez sorozatosan mindenfelé és azokból lesznek szolgálk, rendőrök, akiknek az agrárreform eljárásból kifolyólag 8–10 hold földjük van. Ezek az emberek soha nem tanulják meg a földművelést, sőt attól elszoknak. Az ilyen álláshalmozással, az agrárreformtörvény sem éri el a célját, mert igen jól tudjuk, hogy 8–10 hold föld megművelése az egész gazdasági évben nem egy, hanem legalább 3–4 személyt tökéletesen leköt. Aki tehát rendőr, szolga vagy ehhez hasonló állást kapott, nem tud intenzív gazdasági munkát kifejtetni és képtelen ily körülmények között földjéből adófizetői kötelezettségének eleget tenni, ami kizárólag a nemzetgazdálkodásnak megy kárára. Taxatív tudnám felsorolni a Vajdaság magyarlakta helyeit, ahol általános a panasz, hogy a magyarok nem tudnak a közhivatalokban elhelyezkedni. Igen sok kisebbségi polgártól kaptam levelet, akik magánvállalatoknál voltak alkalmazásban, de mint írják hatósági nyomásra nacionalizálás címén kitették őket az állásaikból. A régi kipróbált jegyzői kar teljesen megsemmisült, ma nem lehet olyan községet találni országunkban, ahol magyar ember lenne a jegyző. Helyükbe sok esetben minden kvalifikáció nélküli jegyzők kerültek, különös módon sok pap, akik jegyzői képességük hiányában a tönk szélére vitték a valamikor virágzó községeket. A magyarság azt kéri a kir. Kormánytól, hogy a magyarság számarányának megfelelő módon tegye lehetővé a magyar szellemi proletáriátus és az alacsonyabb állásokba igyekvő magyar munkanélküliek számának csökkentését, azáltal, hogy őket az egyes helyeken a magyarság számarányának megfelelő módon helyezze el.

A magyarság óhaja, hogy a magyarok által lakott területeken levő bíróságoknál csak olyan bírákat és ügyészi kart nevezzenek ki, akik a kisebbség nyelvét jól értik, hogy ne kelljen a pereskedő felekre sokszor katasztrófális jelentőségű tolmácsolásokra támaszkodnia a bíróságnak. – A bírói karban akad néhány magyar ember, de vagy Délszerbiában, vagy pedig Crnogórában működnek és annak dacára, hogy közülök többen már 10 év óta kéri idevaló visszahelyezését, kérésük meddő maradt. Igen sok a panasza a magyarságnak az állampolgársági jog megszerzése miatt, amennyiben tömegesen vannak

olyanok, akik már 1910 előtt a mai Jugoszlávia területén éltek, itt már illetőséggel rendelkeztek, még sem akarják a hatóságok állampolgári kötelékünkbe való tartozandóságukat elismerni. Szükséges lenne, hogy a belügyminisztérium erre vonatkozólag adjon határozott utasítást a főszozolgabíróságoknak magatartásukat illetőleg. A Vajdaságban lakó állampolgárok nagy nehézségek árán jutnak útlevélhez, ennek a kérdésnek rendezése is egyszer már időszerű lenne, annál is inkább, mert békében és nem háborús időkben élünk. A jugoszláv-magyar határ mentén húzódnak kettős birtokosaink birtokai. Ezeknek a kettős birtokosoknak eddig módjukban állt gyalog, szekéren vagy a vasúti vonalak mentén vonaton átmenni a határon. A magyar kettős birtokosok Horgos és Szuboticánál jöhetnek vonaton is át, – a mi határrendőrségünk, a mi állampolgárainknak nem engedi meg, hogy vonattal közlekedhessenek birtokaikra, jóllehet ez olcsóbb és nagy időmegtakarítást jelentene.

Gazdaságpolitikai sérelmeink közül a legnagyobb az ingatlan elidegenítés korlátozásáról szóló rendelet. Maga a rendelet a nemzeti kisebbségekre nem is lenne nagyon sérelmes, ha célja kizárólag az lenne, hogy megakadályozza hogy azok, akik az agrárreform eljárás következtében kaptak földet, eladhassák. Tudjuk, hogy a kolonizáló politikának a gyenge kolonistákat meg kell védenie, azonban az említett rendelet nem csak a kolonistákra vonatkozik. A gyakorlat úgy fejlődött ki, hogy a rendelet éle kizárólag a kisebbségi elem ellen irányul. Ma már eljutottunk oda, hogy magyar a magyarnak nem tud eladni ingatlant, mert az eladást jóváhagyják ugyan, de semmi esetre sem hagyják jóvá a vételt, mihelyt magyar ember a vevő. A választások alatt alkalma volt erről Sztankovics Szvetozár volt földművelésügyi miniszternek Bácsstopolán meggyőződnie, amikor tömegesen keresték fel a panaszkodó magyarok, akik nem szlávoktól, hanem magyaroktól vásároltak ingatlant, de akiknek az átírási engedélyt nem adták ki. Hogy hatóságaink meddig mennek el ennek a rendeletnek, mintegy szándékos félremagyarázásban, azt csak egyetlen példával akarom igazolni: Stara-Moravica községben Fűtő János parasztgazdának 36 kat. hold szántó-veető földje volt, de ezek a földek széjjel voltak szórva a falu határának minden irányában 8 darabba. Fűtő János gazda ma 65 éves öregember, aki még mindig maga műveli földjét, de magas kora miatt, nehezebbre esett, hogy a munkaidőt egyik parcelláról a másik parcellára való járkálással töltsse el. Elhatározta, hogy 8 helyen fekvő földjét egységesíti, a mai modern és intenzív gazdálkodási lehetőségek teljes kihasználása érdekében. Miután eladta a 36 hold birtokot egy tagban vásárolt egy 40 holdas parcellát

és amikor a telekkönyvben ennek átírását kérte, akkor érte a meglepetés, mert az átírást ellenőrző bizottság az átírási engedélyt nem adta meg neki, de nem is indokolta eljárását. Fűtő János ellen hatóságaink soha semmiféle eljárást sem vezettek, csendes munkás ember, aki még a politikában is azt a hitét vallja, azt a kormányt szeretné ő látni, amelyekre nem szavaz! Ennek a rendeletnek megváltóztatása, illetve teljesen enyhe értelemben való alkalmazása a lojális magyar kisebbség legégetőbb problémája. Képviselő Urak! Önöknek fogalmuk sincs arról, hogy ennek a rendeletnek nyomában mennyire felburjánzott a korrupció. Távol áll tőlem, hogy meggyanúsítsam akár a bíróságot, akár pedig tagjait, de szememmel láttam a szentai járásbíróság folyosóján, amikor közönséges kijárók szélhámoskodtak az egyszerű parasztokkal, hogy majd ők elintézik az ügyet és azonnal felvettek előlegeket és természetesen, hogy az ügyből semmi sem lett! Ennek a rendeletnek van egy másik hátrányos oldala is, erre vonatkozólag az egyes adóhivatalok adhatnak felvilágosításokat. – Ugyanis az államot rengeteg kár éri, mert az ingatlanforgalom megbénult és minimálisra csökkentek az átírási százalékok, aminek csak a kincstár látja kárát.

A magyar földmunkásság nem részesült az agrárreform előnyeiben, sehol a nincstelen magyar földmunkás nem kapott földet, még annyit sem, hogy azon magának, családjának házacskát építhessen. A nagybirtokokat felosztották, de ugyanakkor nem történt gondoskodás arról, hogy a nagybirtokon alkalmazott munkássággal mi legyen. Ezek a szerencsétlen emberek ma teljesen lerongyolódva, a legkétségbeejtőbb helyzetben vannak, akikről mindenki megfeledkezik. Ezeknek az embereknek az érdekében szükséges azonnal nagy közmunkák nyitása, ezeket az embereket el kell helyezni a vasútnál, vasutak és utak építésénél. Ezeknek a falusi földmunkásoknak érdekében államilag segélyezett szövetkezeti, beszerzési és értékesítő boltokat kell felállítani, ahol a tömeges beszerzéssel járó előnyöket, sovány kereseti lehetőségeikhez mértén összhangba tudják hozni. Sürgősen gondoskodni kell arról, hogy nekik a szociálpolitikai minisztérium külföldi munkaalkalmakat biztosítson, hogy a tél folyamán tönkre ne menjenek és ne szoruljanak a megalázó szegény konyhára. A földmunkásság érdekében Cvetkovics miniszterelnök úr kétségkívül sokat tett, szociálpolitikai minisztersége idején, amikor előterjesztésére kiadták a legkisebb munkabérről szóló rendeleteket. Azóta a rendelet értelmében, minden községben a kora tavasszal megalakulnak az úgynevezett paritásos bizottságok, 2 gazda és 2 munkás delegátusából és a községek

elnökeinek elnöklete alatt. Ezek a bizottságok hivatottak a helyi körülményeknek megfelelő módon az egész évre, 3 vagy 4 csoportra osztályozva a napszámbekeket megállapítani. A rendelet szenzációs jelentőséggel bír, szociális előnyét nem lehet elvitatni, de van egy nagy hibája, amit könnyűszerrel lehet orvosolni. Ez a rendelet, képviselő urak, csak akkor bír döntő jelentőséggel és csak akkor lesz a földmunkásra hasznos, ha hozzá adatik egy szigorú büntető szankció, amely kényszeríti a munkaadót, hogy a földmunkásnak fizesse meg az esetenként megállapított napszámot, amely neki és családjának a létexistenciát jelenti. Mint volt községi elnök számtalan esetben láttam, hogy a munkaadók közül többen lelketlenül kihasználták munkásaikat, azonban sohasem tudtunk ellenük fellépni a kellő eréllyel, mert a rendeletben említés sincs arról, hogy milyen büntetés jár, be nem tartása esetén. Ezért kérem az országgyűlést, adjon felhatalmazást a szociálpolitikai miniszter úrnak arra, hogy a már meglévő és említett rendelethez szigorú büntető szankciót fűzhessen!

A vajdasági kiskereskedők egyesületei azzal a kéréssel fordultak hozzám, hogy a szkupstinában említést tegyek arról a nehéz gazdasági helyzetről, amely aránytalanul magas adóztatásuk miatt adódott elő. Képviselő urak, azokról a kisemberekről van szó, akik egy-két dinártért árulják a sőt, címetet, akiktől orvosságos üvegben viszik a kékítőt, vagy a petróleumot a fogyasztók. A kis falusi szatócsokról van szó, akik azt kérik, hogy a törvényhozó testület velük szemben is arra a méltányos álláspontra helyezkedjék, mint a kisiparosokkal szemben, vagyis hogy amint a kisiparosok úgy a kiskereskedők is pauszban fizethessék a gyűjtőforgalmi adót, amelynek kivétele alkalmával velük a legtöbb esetben a legnagyobb igazságtalanságok történnek.

Kulturális problémáink közül a legfájóbb sebeket az eddigi iskola politika okozta. Ezzel a kérdéssel hosszabban akartam foglalkozni, de Csirics miniszter úr felszólalása után teljes mértékben bízva az ő toleráns kijelentésének komolyságában, csak röviden említem meg sérelmeinket, amelyek orvoslásában a miniszteri nyilatkozat birtokában nincs jogom kételkedni. A magyarság kéri a királyi kormánytól, hogy a Pribicevics Szvetozár által meghozott névgyelmező rendeletet sürgősen helyezze hatályon kívül, mert ezzel a rendelettel hovatovább odajutottunk, hogy a szülők minden intervenciója ellenére a Sárkány, Fekete, Fehér nevű diákokat is az államnyelvű tagozatokba írják be az igazgatók, hogy önkényes magatartásukkal a magyar osztályokat megszüntessék. Így jutottunk Horgoson abba a lehetetlen helyzetbe, hogy a 17 osztályból ma már csak 6 osztályban tanítanak a kisebbség nyelvén,

dacára annak, hogy a község 11.000 lakosából 9.500 lélek szintisza magyar. Az ilyen helyeken a tanítás úgy megy, hogy nincs kedve a diáknak tanulni, mert nem érti a tanítóját – viszont nincs kedve a tanítónak tanítani, mert a serdülő gyermek még nem beszéli az államnyelvet és így nem tudja megértetni magát. A magyarság azt kéri továbbá, hogy éppen úgy, mint a német osztályokban az V. és VI. osztályokban magyarul tanítsanak, mert igazságtalan eljárás, hogy még a nemzeti kisebbségek között is legyen első és másodrangú polgár. – Kérjük, hogy úgy az elemi mint a középiskolákban a hittant ne horvát, hanem magyar nyelven tanítsák a hitoktatók tekintet nélkül arra, hogy a diák magyar- vagy államnyelvű tagozaton hallgatja az előadásokat. A valláserkölcsei színvonal a magyar ifjúságban soha nem volt oly alacsony fokon mint ma, ezt kizárólag annak tudjuk be, hogy mivel a diák a hittan órák anyagát nem érti, teljes közönnyel viseltetik a vallásoktatás iránt, ami az államnak se lehet előnyös, mert az ily Istentől elrugaskodott embereket a szélsőséges gondolatok könnyen magukkal rántathatják. Magyar tanítók közül még ma is sokan vannak olyan területeken, olyan országrészekben, ahol nem magaryelven tanítanak. Az az óhaja a magyarságnak, hogy ezeket a tanítókat adják vissza a kisebbségi iskoláknak és helyezték el helyükbe azokat a tanítókat, akik ma a kisebbségi területeken, de a kisebbség nyelvét nem értik, ily módon kisebbségi diákokat nem taníthatnak. Igen sok magyar új tanító van állás nélkül, kérjük ezeket a tanítókat a költségvetési év kezdetén kinevezni, hogy állítólagos tanítóhiány miatt bezárt magyar osztályokat újra meglehessen nyitni. A magyar kisebbségi vidékek tanya rendszerein mesterségesen burjánzik az analfabétizmus. Bízom abban, hogy az új kormány nem a nagy paloták építését, hanem mint Csirics miniszter úr kijelentette, az iskolák építését fogja szorgalmazni és megfelelő számban kapnak a tanyarendszerek is iskolákat. A tanító hiányt lehet pótolni azzal is, ha az állásukból ok nélkül elmozdított tanítókat a kir. Kormány reaktíválja, sok ilyen ártatlanul meghurcolt tanítói család kenyeréről van szó. – A magyar nemzeti kisebbségnek az a méltányos kérése, hogy kisebbségi vidékre csak olyan igazgatókat nevezzenek ki, akik a kisebbség nyelvét jól értik, mert lehetetlen állapot, hogy a kisdíák vagy a szülők tolmácsot vigyenek magukkal az iskolába, ha az igazgatóval beszélni akarnak. – Rendeltessék el a tanfelügyelőknek, hogy iskolai látogatásaik alkalmával a magyar tagozatokon szigorúan ellenőrizzék a magyar nyelvben elért eredményt is és a magyar tanítók minősítésénél ez is szerepet vegyen!

Egyéb kulturkivánságunk, hogy állandó és vándorjellegű magyar színház létesíttessék, amelynek

jugoszláv állampolgárok legyenek a tagjai és ez a színház ép oly adókedvezményben részesülhessen, mint az államnyelvű színházaink. Végül pedig politikamentes kultur egyesületeink alapszabályainak jóváhagyását kérjük.

IGEN TISZTELT KÉPVISELŐ URAK!

Középeurópa és a Dunamedence népe ma már megdöbbenve látja a valóságot, hogy a nagyhatalmak egymással versengve iparkodnak a Dunamedencében mintegy mandátumot biztosítva maguknak, – teljes befolyáshoz jutni, hogy az itt élő kishatalmak politikai és gazdaságpolitikai életének teljes irányítását kezükbe vegyék. Szükséges, hogy ez a nagy versengés egyszer már felrázza letargiájából a Dunamedence kishatalmait, hogy egyszer már belássák, miszerint e nagy politikai nyomás alól, csak oly módon szabadulhatnak, ha haladék nélkül hozzáfognak a mentő egybeszervezkedéshez, mert különben e kishatalmak, valamelyik nagyhatalom vazalussává válnak, ami egyet jelentene féltve őrzött politikai és gazdaságpolitikai jogaik teljes feláldozásával.

A Dunamedence népeinek sürgős összefogása mentheti meg a helyzetet, ez az egyedüli kivezető út abból a szörnyű politikai kataklizmából, amelybe minden kisállam nyakig süllyedt. Őszinte, becsületes, minden féltékenykedést, bosszút, megnemértést kizáró és azonnal likvidáló megmozdulásra van szükség, amely minden tekintetben tisztázná a zavarosnak látszó helyzetet. Tudjuk és érezzük, hogy a szörnyű világháborút követő két évtized leforgása óta, a Dunamedencében élő népek közötti őszinte békéről, még nem beszélhetünk, de ebben is rejlik minden gyengeségünk!

A Dunamedencében élő népek összetartásának kizárólagos és egyetlen biztosítéka a várva várt és őszinte, becsületes jugoszláv-magyar barátság, amelynek előbb-utóbb, de be kell következnie, és ne adja Isten, hogy elkésve következzen be. E két nép történelmét és életét majd minden megnyilvánulásában az azonosság, a hasonlatosság egész sora jellemzi, – de ez nem is csoda, hiszen e két nemzetnek vére az évszázadok és az ezredéves szomszédság folyamán tagadhatatlanul összekeveredett. Mindkét népet az őszinteség, jószívűség, becsület, az emberbaráti szeretet, a munkakedv és a hazához való feltétel nélküli ragaszkodás, a haláltól vissza nem riadó bátorság jellemzi. Mindezzel a sok közös sajátossággal, még közeli rokonnépek sem dicsekedhetnek.

Az ezredéves történelmi idők alatt adódtak ellentétek e két nemzet között, de ugyanekkor az is tagadhatatlan, hogy e hosszú idő alatt számtalanszor

kidomborodott e két nép életének történetében a jószomszédi és testvéri megsegítés megnyilatkozása. Ha volt e két nép között ellentét, ennek okát soha se keressük se a szerb, se a magyar népben, mert a bécsi titkos levéltár adatai és barnuló okmányai élénken igazolják, hogy a mesterségesen élesztgetett ellentétek okozója, az úgynevezett Habsburg kamarilla volt, amely ügyes fondorlataival, a szükséghez képest úgy játszotta ki magát politikailag, hogy hol a szerbeket, hol pedig a magyarokat uszította egymás ellen!

Állítani merem, hogy e vélt szerb-magyar ellentétek okát itt kell keresni és nem a szerb, sem pedig a magyar népben. Ha visszapiillantást vetünk a régi történelmi időkre, amíg a magyarságnak nemzeti királyai voltak, azt látjuk, hogy az Árpád-házi királyok jóviszonyban voltak a szerbséggel és ezt a jóviszonyt azzal pecsételték meg, hogy a magyar királykisasszonyokat örömmel adták férjhez a szerb uralkodókhoz és fejedelmekhez, királyokhoz. Nemanja Stevan unokája, Veliki Uroš IV. Béla magyar király leányát vette feleségül és Bélát a cseh Ottokár elleni harcában, szerb veje Uroš támogatta, szerb katonáival a sikeres győzelemhez. Uroš felfedezve a sok rokonvonást, a szerbség és magyarság között, Dragutin nevű fiát V. István magyar király Katalin leányával házassította össze és Milutin III. András magyar király Erzsébet leányát vette feleségül, akiknek házasságából született Stevan decsánszki, akinek fia volt Silni Dusan, az egykorú szerb történelem legnagyobb múltú királya és cárja. A történelem igazolja, hogy őseink évszázadokon keresztül, mint jószomszédok kart karba fűzve harcoltak az akkori közös ellenség, a török ellen. – Lázár cár hadseregében Koszovópolyén a magyarok, és Tomori érsek hadseregében Mohácsnál a szerbek vesztettek számtalan hősi halottat, e két testvéri nemzet összefogásának örök dicsőségére. Mátyásnak a nagy magyar királynak a féktelen oligarchák elleni harcában veresköpenyeges szerb csapatai adták hadserege első részét, míg a Habsburgokat Magyarországról lerázni akaró Rákóczi Ferenc kuruc csapatait Szegedinac Pero szerb vezér, szerb csapataival támogatta. Ha már most a legújabb történelmi eseményeket figyeljük, láthatjuk, hogy Magyarország hosszú évszázados harcai után, a testének, lelkének idegen uralkodókat lerázta magáról és felszabadulván az osztrák vadházasság tengernyi átkától 5 évszázad leforgása után nemzeti megújulásának korához ért és büszke örömmel töltött el bennünket Horthy Miklós magyar államfő mohácsi nagy beszédének híre, amely a jugoszláv nemzet lelkéhez szólt, amikor becsületes őszinteséggel és megértő szeretettel a magyar

nemzet nevében őszintén nyújtotta két kezét a szomszéd Jugoszlávia minden polgára felé. Ennyi sok érdekes és dicső kapcsolat után szinte csodával határos, hogy ez a Dunamedencébe, évezreddel ezelőtt beékelődött azonos természetű, eleven két nemzet, még ma sem tud őszintén egymásra találni.

A mi lojális magyar kisebbségünknek az a leghőbb óhaja, hogy a jugoszláv és a magyar nemzetek között, mielőbb kiépüljön az őszinte és becsületes jóbaráti viszony, adja Isten, hogy az összekötő aranyhidat a jugoszláviai magyar és a magyarországi jugoszláv nemzeti kisebbségek építsék meg e két nemzet boldogulása és szerencséje javára.

Remélve azt, hogy a nemzeti kisebbségi kérdés a kölcsönös megértés szellemében, a legrövidebb időn belül elintézését nyer – amely körülmény nemcsak a mi két nemzetünk viszonyára nézve lesz hasznos, hanem a Dunamedence többi államainak megbékülést és fejlődést is sokban elősegíti –, az előterjesztett költségvetést megszavazom. (Helyeslés a jobboldalon).

(Vége)

Látható, a beszéd kezdetén elmaradt a hatalmi körök nyájas köszöntése és minden hálálkodás a mandátumhoz való juttatásért.

El kell mondani, hogy a képviselők közül Fodor Gellért beszédét akkor mindössze harmincvalahányan hallgatták végig. A többiek még a beszéd előtt,

illetve a beszéd közben elhagyták a szkupstina termét. Ezenkívül a cenzúra nem engedélyezte, hogy a kisebbségi nyomda megjelentesse a beszédét. E tiltásról szóló döntés viszont nem érkezett meg idejében Szabadkára, így az elhangzott beszédet a szabadkai Glóbusz nyomda gyorsan kinyomtatta kis brosrúban. De Zomborban sem tudtak a közlési tiltásról, s az *Új Hírek* sajtó is sietett leközzölni Fodor Gellért küldött beszédét. Mészáros Sándor a könyvében sopánkodik, hogy sajnos nem maradt fenn egy példány sem – én viszont elmondhatom, hogy egy helyen fennmaradt kilenc példány is a szabadkai kiadásból, éspedig Fodor Gellért hagyatékában. Ennek köszönhetően sikerült itt először 70 év után leközzölni – szabadon, cenzúra nélkül.

A magyarok lakta területeken gyorsan futott a hír Fodor Gellért küldött BATOR kiállításáról. Belgrádból való hazaérkezését a magyar nép mindenhol üdvözölte, és Topolyáról egy külön delegáció is érkezett elébe, Horváth Sándorral, a JRZ helyi elnökével az élen, hogy hálásan megköszönje az országgyűlési beszédét.

Nem mellékes tény, Fodor Gellért egyik felmenője volt az a Császár Miklós, aki az 1848/49-es magyar szabadságharc és forradalom idején Horgoson nemzetőr volt. Ugyanazon sírban vannak mindketten eltemetve Horgoson, melyet 2008-ban a Magyar Nemzeti Tanács felújíttatott, Nagygyörgy Zoltán helytörténész indítványozására.

IRODALOM:

A. Sajti Enikő: *A jugoszláviai magyarok politikai szervezkedésének lehetőségei és korlátai (1918–1941)* – (Régió – Kisebbség, politika társadalom, 8. évf. 2. sz. Szeged, 1997.)

A. Sajti Enikő: *Jugoszlávia 1918–1942* (Társadalomtudományi Kör, Szeged, 1989)

Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918–1941* (Budapest, 1995)

Fodor Gellért – országgyűlési képviselő első parlamenti beszéde (Štamparija „Globus“, Subotica, 1939)

Mesaroš Šandor: *Mađari u Vojvodini 1929–1941* (Novi Sad, 1989)

Délvidéki csupa-kín-rímes játék

Taripistának széttéekintve düledékeinken,
a végvári vitézek „nótájára”,
a Balassi-kard mellé

Pöcse van a menyasszonynak,
s a kopók tovább arasznak
a délvidéki aortán, táncolnak
a legyenek a tortán, s mi van,
ha az ember kiterítve is halad....
Mint a vert hadak, mert egyre
távolodik az otthon,
gázló lábunk meg-meginog,
de hajt tovább az
őszön, gázló lábunkat
hínár-iszalag kötözi,
a folyton mozgó, hullámozó
anyaföldet
embervér öntözi...

Ránk jár, délvidéki kutyaütőkre
a rúd, s a fájás, jobb ez
mint a kétrét állás,
e sátán írta házi áldás,
mert így írtok én, fába
fogalmazom a gázt,
késsel nyesem, nyúzom
a géz alatti tar-
tományt esténként,
az estikén ezen
az ide-oda hintázó
istenverte tájon.

Mert vesztőhelyünk, Arad,
kő kövön marad, se parancsra
ahogy a miniszterelnök
saját kivégzésén tette,
Éljen a haza! Vadászok!
Tűz ! – s lehullt, holtan
omolva össze, 1849 októberébe.
Szól ma is kivégzési parancs

pusztatemplomi sivításban,
denevéráradásban
keselyű-záporos térben, ki
csak ült a köveken,
ki meg térden, állva
imádva az őszben a tavasz,
kiáltó szavunkra hervatag
a válasz, panaszos szavunkra
is panasz, s a régi
Aranyos Szegeletből
mi maradt?

Makrélaillat és Aracs
hiányzó orgona és hiányzó
sípok zenéje, dúlt
hitek egekbe nyúló
katedrális, millió vérző
pipacstenger között
is győzedelmes úrpalotánk
Aracs, nyomorúságunk
Temploma, ezen akáccal benőtt
szurdos portán vár a vártán,
megkötjük lovunkat
szomorúfüzekben gazdag tájon,
szomorúság kín ül a lapályon,
dévajul üvölt ránk minden
dévaj utunk, déja vu-nk
kísértetsziget-államunk,
törjön össze minden katedrális,
tornya zúzza halomra a bosszú,
kiáltson a fában bosszút
a szű is, hittel, hűséggel
megvert barátom, sírig
tartson az isten, mint
ponton az í, legyen bár
acél éles fénnel felcsillanó,
feszülő nyilak elől
ki nem térő, a rettenettel
is bátran szembenéző.

Janicsár sorsban, orvlövész
átkok záporoznak ma is reánk.
De nem oly becses ma sem az
irhánk, írjuk ma is fűszálak
hegyével, dércsípte ráncos
delelő bogáncs élével, bánatos
bánáti elnyúló süket
ölelő-öldökléssel, hogy
málló kövek látványa sem riaszt,
mert túléli a gyertyafény a viaszt,
s ha a kőből nem marad más,
csak kövecske, széthulló mészként
omló habarcs, a kegyeske zsarnok
hódítók, megállás, megállni
a romtemplom s a lapszél

is némán vall, szelekkel vajúdva,
csendesesen rikoltoz,
– hit a reményünk, remény hitünk –,
s míg szavunkra törve dalunkat
szánktól a halál el nem
oldozza, omolva-bomolva bár,
oldozva-foldozva, s végül
elorozva, míg ránk nem borul
a csillagos ég aracsos létünk
agancsán fény világlik,
Nap nélkül is derül az ég,
s inkább földönfut mind,
ki égbe vágy, hazát végül itt
talál, ki mégis hazavágyik

Herceg János születésének centenáriumán

Az idén ünnepeljük a Délvidék történelmi léptékkal mérve is egyik legnagyobb írója, Herceg János születésének 100. évfordulóját. Tizennégy éve már, hogy nincs közöttünk, életműve azonban mindmáig nem épült be irodalmi tudatunkba, közgondolkodásunkba, délvidéki magatartásunkba. Pastyik László gondos filológiai munkájának köszönhetően *Összegyűjtött esszék, tanulmányok* címmel ma már három kötetben olvashatjuk szerzőnk életművének legjelentősebb írásait (Beograd, 1999, 2001 és 2003), gondolatai, meglátásai azonban mindmáig nem jelentenek tudományos igényvel készülő munkáinkban hivatkozási alapot. Pedig mai valóságunknak nincsen olyan kérdése, kihívása, állásfoglalásra kényszerítő helyzete, melyre ne találnánk választ vagy magyarázatot Herceg János hatalmas életművében. Vagy bennünk kevés még a kín, és társadalmunkban nem érett meg a helyzetmagyarázatok iránti igény, vagy túl sok a

gyötrelem, s már az értelmezési igény is elveszett. Nehéz eldönteni, de az bizonyos: hasonló dilemmák esetén bizalommal fordulhatunk a századnyivá nőtt életműhöz.

Az Aracs folyóirat négy írással és egy Herceg Jánossal készült interjúval emlékezik meg írónk századik születésnapjáról. Szakolczay Lajos és Mák Ferenc tanulmánya a 2008 tavaszán a szabadkai Városi Könyvtárban megrendezett Herceg János-tanácskozáson hangzott el először. Ugyancsak erre az alkalomra készült Csorba Bála alább olvasható írásának első változata. Fekete J. József tanulmánya zombori rendezvényre készült, Vékás János interjúja pedig nagyszerűen egészíti ki az emlékezés ünnepi pillanatát. A folyóirat-szerkesztő ilyenkor abban bízik, talán ezzel is teszünk egy lépést múltunk megértése és hagyományaink rejtett értékeinek felfedezése felé.

M. F.

A bácskai élet vicinálisa

Mellbevágó gondolatot olvastam Herceg János tollából, először el se hittem, hogy a sajátja, azt gondoltam, idézi valahonnét: „A történetírásnak mindenkor számolnia kell a maga korának nézeteivel. S vannak időszakok, amikor érdekeknek kell alávetni a múlt vizsgálatát, s amikor az említett nézetek fontosabbak a tényeknél s az igazságnál.”¹ A tényeket és az igazságot az érdekek mögé utasító gondolat nem pusztán tényközlés, nem elítélő megállapítás, hanem a kétszer leírt, és ez által nyomatékossított „kell” szó gyakorlatilag legitimálja a történelmi kutatás érdekelvűségét, ami sokkal inkább tűnik a parancsuralmi rendszerek dogmájának, mint egy európai gondolkodó érvelésének.

Valóban ezen a véleményen lett volna Herceg? Mert szenvedélyes lokálpatriótaként lehetett volna, írói eszköztárával, alkotói tekintélyével élve olyan simára polírozott Zombor- és Bácska-képet hagyhatott volna olvasóira, hogy azok láttán a város korábbi történetírói is megnyalták volna mind a tíz ujjukat. De nem így történt. Herceg Jánost az előtte járókkal szemben, akik „Evlija² Cselebitől kezdve Muhi Jánosig kivétel nélkül idegenek voltak, akik csak rövidebb-hosszabb időt töltöttek a városban”³, olyan szoros érzelmi kötelék fűzte a Bácskához és szülővárosához, hogy bátran fellebbentette múltjáról az egyenlenségeket eltakaró leplet, szemébe mondhatta fogyatékoságait, miközben rajongásig ívelő szeretete nyomán igyekezett Zombor minden erényéről megemlékezni. Írásai, esszéi, tanulmányai a helytörténeti kutatás kútfői, s

hogy azzá lehessenek, Herceg bizony alaposan átnyálazta a korábbi történeti feljegyzéseket, átértékelte őket, és megfogalmazta saját meglátását, amiben szellemesen ötvözte az elbeszélőkészséget a tárgyismerettel.

Evlija Cselebi török utazó tíz kötetben számolt be élményeiről, két kötetet Magyarországnak szentelt, s ezekben leírta a zombori tartózkodása során szerzett tapasztalatait is. Zombort gazdag városnak nevezte, ám nem tudhatjuk pontosan, hogy a tizenhetedik század derekán a török uralom alatt álló területen mi is számított gazdagságnak. Az úti beszámoló hírül adta, hogy a város egy órányira fekszik a Dunától, és hogy a kikötője Erdőd, amiből egyik állítás se igaz. Herceg kipicézte ezt a tárgyi tévedést, de nyomban hozzátette, hogy a legelső zombori útleírás kétszáz évre előre elhintette eme topográfiai elvétel magvát, a Duna közelsége így került be Papp Dániel regényébe is, ami miatt Szenteleky Kornél még elbeszélői tehetségét is kétségbe vonta. Herceg viszont nem a kilométereket és a Duna jobb, vagy bal partjának pontosítását kérte számon a török útleírón, hanem a táj által meghatározott emberi karakter ábrázolásában látta meg, hogy Cselebi valóban a szeretett városában járt, és több mint három évszázaddal korábbi állapotában láthatta azt. „Egy hétig időztünk itt, és kedvünkre kibeszélgettük magunkat” – jegyezte fel Evlija, és ebből Herceg nyomban ráismert Zomborra, „ahol mindig szerettek nagyokat beszélgetni”⁴. Az idillikus, békésen kvaterkázó emberekről alkotott képet a töröknek

¹ *Zombor történetírói*. Dunatáj, 1974. szept. 25., 37. sz. 6. p., utóbb: *Zomborról szólva...* in: Herceg János: *Összegyűjtött esszék, tanulmányok III.*, összegyűjtötte, az utószót és a jegyzeteket írta: Pastyik László mgr., Szerkesztette Toldi Éva mgr., Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003. 39. p.

² Evlija Çelebi, magyarul Evlia vagy Evlija Cselebi (1611–1687) török világutazó. Herceg az Evlija névváltozatot használja, írása születésekor még nem jelent meg útirajzainak magyar fordítása: *Evlija Cselebi török világutazó magyarországi utazásai. 1660–1664*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1985.

³ Uo. 38. p.

⁴ Uo. 39. p.

elhitte, mert belefért az általa kialakított képbe, de hamisítást kiáltott, amikor Szlatkovics Máté plébános krónikáját olvasta: „... szebbnek igyekezett festeni a várost és lakóit a valóságnál. Az ő képe a régi Zomborról idilli állapotokat érzékeltet százéves öregekkel, a várost körülvevő kis szőlődombokkal, ahol megterem a nép mindennapi bora, miközben a tehetősebb réteg és a nemesség baranyai és még távolabbi vidékek drága borát issza. Mindez pedig a tökéletes jólét bizonyítéka.”⁵ A jóhiszemű plébános jócskán átvágta az utókort, a pásztoroköltészet idilljével vetekedő leírással szemben Zombor „... nem volt paradicsom. Iványi, Érdújhelyi, Grosschmid Gábor és megannyi történésze a vidéknek más és más vonatkozásban szólva Zomborról, nem hagyott az utókorra ilyen illúziókat. A szabad királyi város jogáért is súlyos adósságok terhét kellett nyögnie, s később a polgáriasodás időszakában igencsak meg-szenvedte a nép a maga sorsát.”⁶ – szögezte le tárgyilagosan Herceg.

A város, amit nem a polgárság, hanem a leszerelt határőrvidéki katonák tettek várossá⁷, az idillikus jólét és gazdagság korabeli leírásaival szemben igencsak előnytelen helyen épült. Utak híján a végtelen pusztában külön szerencse volt idetalálni, hiszen az utak kijelölése csak 1712-től kezdődött, a gyakorta használt csapások nyomán kialakuló utakat pedig III. Károly és Mária Terézia regnálása alatt kezdték fákkal beszegíteni, mert akkortájt még nem GPS segítségével tájékozódott az utazó, hanem a Nap és Hold vezérelte és a faszorok vezették. De kereskedelmi útvonal errefelé soha nem haladt, így a város nem is nyerte el a kereskedelemhez szükséges árufeltartási jogot, a fő kereskedelmi útvonal pedig, a Duna bizony nem egy óra járásnyira volt távol, hanem sokkal messzebb. Ezekről az időkről szögezte le Herceg, hogy: „A középkorban tehát nemcsak kereskedelmi téren maradt el Zombor a vidék, főleg a déli

helységek mögött. A hatalom fénye is elkerülte. Csak az árnyékát viselte magán nyomasztóan századokon át.”⁸ Igaz, hogy az első vasút Zomboron át vezetett a tengerre, de a nagy nemzetközi járatok, mint pl. az Orient-expressz, messze elkerülték, a vasúti szárnyvonalak kiépítése viszont megkövetelte a bekötőutak építését, ami azt a furcsa helyzetet hozta magával, hogy ezen a vidéken a közlekedési lehetőségek a vicinális nyomvonalaihoz igazodtak. Ahogy Herceg írta: „Zombor beszorult a maga kis területére, amely csak a belső fejlődésre tartogatott némi lehetőséget.”⁹

De Zombornak mindig megvoltak a maga sajátosságai, amelyek szívet melengetően szerethetővé tették a várost. Potenciális gazdasági értékét csupán azt követően mérték fel, hogy a szabad királyi város kiváltságjogai elnyeréséért fizetett 150 000 aranyforint törlesztésekor az uzsorakamatok miatt egyre nagyobb adósságba verte magát a városi hatóság. Ekkor mérték föl a város határában fekvő földek értékét, de a fölmérést meg kellett ismételni, ugyanis kétezer lánc „kézen-közön eltűnt a kataszterből, és részben eltitkoltatott”¹⁰. Herceg ennek kapcsán kezdett emlékezni a szittyókra, barákra, mocsarakra, a Kígyósból és a Mosztongából halat és csíkot fogó szegényekre, a „görögökre”, akikről tudni kell, hogy a zombori nyelvhasználatban a szerb és örmény, vagy ahogy délebbre nevezik őket, cincár kereskedőket hívták görögöknek, és egy zombori sajátosságról, a „csajrá”-ról, ami nem egyéb, mint a városkapun belül levő, kertészetre alkalmas föld. S ha már a város topográfiájáig jutottunk, időzzünk egy keveset itt. A zomboriak, és a Zomborról írók szerettek legendákat költeni, Herceg meg imádott ködöt oszlatni. Tekintve, hogy a bükkszállási erdő telepítéstörténetét senki sem írta meg, forrás hiányában Szlatkovics Máté krónikájához fordult, és nyomban cáfolta annak szinte mitologikus jelenetét,

⁵ Uo.

⁶ Uo. 40. p.

⁷ Zombor szabad királyi város első tanácsának tagjai: Parčetić, Živojnović, Marković, Bokerović, Kekezović, Bogišić, Damjanović, Pavlović, Karatić, Rajković, Popović és Stojić kiszolgált kapitányok, hadnagyok és zászlótartók voltak. Vö. im. 43. p.

⁸ *Kereskedők és katonák*. Dunatáj, 1977. márc. 9. sz. 6 p. Utóbb: *Utak és célok*. in: Herceg János: *Összegyűjtött esszék, tanulmányok III.*, összegyűjtötte, az utószót és a jegyzeteket írta: Pastyik László mgr., Szerkesztette Toldi Éva mgr., Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003. 32. p.

⁹ Uo.

¹⁰ *Mit ér egy város*. Dunatáj, 1974. márc. 6. sz. 6. p. Utóbb: uo. 42. p.

amelyben a város bírása, Markovics József határőrvidéki kapitány a vállán lógó tarisznyából a szülőföldjéről, Szlavóniából hozatott makkot elszórva telepíti a Sikarát és a Bükkszállási erdőt. Mert bármennyire is daliás lehetett a kapitány, a kilencszázhatvan hold erdősfítése se fél napi munka.

Azt viszont Herceg is megerősítette, hogy Markovics rendelte el az utcák fásítását, és a rá száz évre polgármesterré választott Csihás Benő voltaképpen elődjének munkáját fejezte be. Mielőtt megyeszékhellyé választották volna, úgy beszéltek Zomborról, mint e megtiszteltetésre érdemtelen városról, amelynek se fája, se vize nincsen, később pedig már a nagy területű zöldövezetei nyomán parkvárosként, árnyas sétányai, parkosított utcái alapján pedig a nyugdíjasok városának titulálták, mintha csak a tizenharmadik századi krónikás által valósként vizionált kép elevenedett volna meg a jólét és az üdeség székhelyéről. Úri városnak is nevezték, hiszen a csend és nyugalom azilumában a megyeszékhely által kitermelt keménygalléros hivatalnokok siserehada nyüzsgött, a gögös és rátarti főhivatalnokok képzettségüknek és műveltségüknek megfelelő környezetet igyekeztek teremteni maguknak, ám hamarosan nem a műveltség, hanem a pénz diktált, és a vagyonosodó polgárt nem a kultúra érdekelte legelőbb. Így lett csak negyven évre azután színháza a városnak, hogy Szabadkán már működött a színház, és ugyanígy megkésve létesült a zeneiskola is – írja Herceg. Az úri város viszont csak a város központját, a hivatalnokok és a megtollasodott polgárok lakhelyét jelölte, a lakosság nagyobb része a periferián, homogén szegénységben, de nemzeti-vallási szempontból elkülönülve élte a maga sajátosan zombori életét. „Itt, a város peremén még népviseletben jártak. Bő szoknyás lányok jöttek időnként a városba innen egymásba kapaszkodva és négy szőlamban énekelve, ha szerbek voltak. És subás parasztemberek, hosszú befont hajjal a Prnjavorból, mint egy külön világból. A felsővárosiak papucsban s nem lábhoz tapadó nadrágban, még a német hatást őrizve,

Szelencsében viszont már egy felemás viselet érvényesült, félúton a »mesteresség« felé tartva, de mindenütt épen és érintetlenül megőrizve nyelvet, szokást, hagyományt.

A külvárosból jöttek a pásztorok kántálni karácsony táján, ott ugráltak tüzet Illés napjának előestéjén, s más városrészekben már feldíszítették a házakat akáclombokkal május elsejére, amikor a Flórián¹¹ utcán túl, a Csutkafaluban még Walpurgis éjszakájának babonái voltak érvényesek. Faluhelyen nem ragaszkodhatott így a nép az ősi életformához, mint itt, a város peremén. [...] Ez a határozott elkülönülés lehetett az oka, hogy a zombori külvárosok megtartották jellegzetes nyelvi és vallási sajátosságait.”¹² Éppen ezen jellegzetességek nyomán tarthatjuk különösnek, hogy a „népi(es)ség” eme tobzódása nyomán a keménygalléros hivatalnokok „úri városának” vonzáskörébe tartozó Nyugat-Bácska magyar irodalmára soha nem volt jellemző a Szeged környékén mély gyökereket verő népie(s)ség: „Telecskán innen – mert mintha ez lett volna a vízváltató – nyoma sem volt ennek a magyar népiségnek. Nem mintha errefelé nem lett volna magyar parasztság. Doroszló, Gombos, Bácskertes a maguk egzotikus szépségében tökéletesen kialakult népi életformát éltek, a folklór igazán gazdag és színes változataival. Csak épp egy szellemi központ nem volt, ahova összefutottak volna ennek a népiségnek a közös szálai.

A történelmi társulat érdeklődését túlon túl lekötötte a messzi múlt, a megyei írók csoportosulásának pedig – ha a Szegedtől való elszakadási vágy számos jelével is – merőben más célja volt. És mintha az újabb magyar települések is, Szilágyi és Gyulafalva például, egy általánosabb magyar paraszti öszkép és életérzés látszatát keltették volna.”¹³

A nemzeti-vallási elkülönülésben élő kisváros topográfiai térképén fontos helye van a szőnyegszövő üzeméről híres Só¹⁴ utcának, a sötét múltú Krónits-palotának, a Város- és Megyeházának, a legsötétebb Prnjavornak tekintett

¹¹ Ma: Batinai utca.

¹² *A város peremén* Dunatáj, 1980. márc. 5. 9. sz. 6. p. Utóbb: uo. 49. p.

¹³ *Kastélyok és tanyák*. Dunatáj, 1973. ápr. 18. 16. sz. 6. p. Utóbb: i. m. *Táj és irodalom*. 66. p.

¹⁴ Ma: Čitaonička [Olvasókör utca].

Hunyadi¹⁵ utcának, a nagy nemzetiségi vízválasztónak számító „Szerb körút”-nak¹⁶, de a vidékies hangulatú városrészekben fölbukkanó parkocskáknak, „tenyérnyi oázisok”-nak. Ilyen állt „az Apatini úton például, ahol az utca végén egyszerre kiszélesedett a fasor, s egy sóhajtásnyi idő után megint bezárult. De sétány kanyargott benne, s körbe ültetett hibiszkuszbokrok szigete, földbe ásott padokkal s a tisztáson gyöngyöző pázsittal. Aztán a Bezdáni út és a Zöldfa¹⁷ utca sarkán, a selyemtéglás kocsmá és a mészárszék, valamint a Vancsek Béla műhelye közötti háromszögben az a kis park. [...] És volt egy ilyen miniatűr park a Könyök¹⁸ utca sarkán, a sárgára festett régi iskolánál, az egész bicskás Szelencsét megszelídítve bokraival...”¹⁹ S volt még egy ilyen aprócska arborétum a Szontai út és a Schweidel József²⁰ utca sarkán, meg egy a Prnjavor bejáratánál, a Konjović utca sarkán, amiről Herceg János 1975-ben mint az egyetlen fennmaradt minioázisról írt. Mintha a város fölszámolta volna saját hagyományait, bekebelezte volna önnön múltját.

Herceg János helytörténeti esszéit olvasva színesen, életesen, szinte tapinthatóan jelennek meg a város múltjának eseményei, színterei, lakói, hagyományai, kultúrtörténeti értékei, ám a múltbéli élénk pezsgés panorámája mögött egyre inkább kirajzolódik egy arra utaló kép is, hogy Zombort a kultúra városának nevezni nem egyéb, mint lokálpatrióta eufémizmus, ami kevesebbet ad a tényekre, mint a legendákra. A zomboriak kedvelik a legendákat, Herceg is szívesen mondta őket tovább, de a szülővárosa iránti szeretete nem homályosította el látását, sem tárgyilagosságát, amikor ekképpen írt: „... Zombor művelődési élete csakhamar elmaradt a gazdaságilag fejlettebb Szabadkáié mögött. Egyre inkább leszorult ezen a téren is mellékútra, s a falvakkal sokkal nagyobb volt az érintkezése, mint a városokkal és távolabbi vidékekkel. Mintha szellemi élete is arra lett volna ítélve, hogy a vicinálisok vonalát kövesse a Bácskaságban.”²¹

¹⁵ Ma: Miloš Obilić utca.

¹⁶ Nem hivatalos név, a mai Živojin Mišić körutat jelöli.

¹⁷ Ma: Petar Drapšin utca.

¹⁸ Ma: Školska [Iskola utca].

¹⁹ *Közhelyek között*. Dunatáj, 1975. júl. 30. 29. sz. 6. p. Utóbb: uo. 55. p.

²⁰ Samko Radosavljević utca.

²¹ *A sürgető idő*. Dunatáj, 1976. okt. 27. 43. sz. 6. p. Utóbb: uo. 33. p.

A leszámolások éve

Herceg János egy gesztusáról

1983 a politikai visszarendeződések éveként maradt meg emlékezetemben. Mindenekelőtt az Új Symposion szerkesztősége elleni hajsza miatt, de egyébként is. A posztitoista kommunista hatalmi centrumok – ki-ki a maga köztársasági, nemzeti hátsódudvarában – a kedvező nemzetközi pillanatot, mindenekelőtt a lengyelországi Szolidaritás mozgalmának átmeneti elfojtását kihasználva – utólag úgy tűnik, összegangolt kísérletet tettek a renitenskedő, egyre bátrabb ellenzéki bírálatokat megfogalmazó ifjúsági sajtóval szemben. Az Új Symposion szerkesztőinek menesztését megelőzte a zágrábi Studentski list elleni hisztéria, majd pedig a szlovén Tribuna két lapszámának betiltása. A Sziveri-féle szerkesztőséggel szembeni politikai bizalmatlanság voltaképpen még 1982-ben, a Lukács György filozófussal készített Eörsi-féle életinterjú közlésével vette kezdetét, amelyre azonnal fölfigyelt a kádári Magyarország diplomáciája, s kulisszák mögötti nyomásgyakorlással elérte, hogy a lap 203. száma az interjú befejező részét csak kihagyásokkal közölhette. Major Nándor Vajdasága és Kádár János Magyarországa között a politikai összjáték zavartalan volt: a Kommunista c. hetilap lojális, gázsuláló cikkben tömjénezte az 56-os magyar forradalom vezetőinek akasztófára küldőjét. Bűnlajstromát a Symposion az elkövetkező hónapokban újabbakkal szaporította. Egyre vakmerőbben támadta a hazai tájékoztatási és kultúrpolitika fonákságait, s ezzel páthuzamosan egyre nagyobb teret szentelt magyarországi és erdélyi ellenzéki szerzők szerepeltetésének.

A politikai bosszú nem váratott sokáig magára. A leszámolásra hívó ideológiai kürtjelet Erdélyi Károly, a Magyar Szó főszerkesztője adta meg a Szerb Kommunista Szövetség Központi Bizottságának 7. ülésén, támadva e sorok írójának Előre, pennabajnokok! c., az új tájékoztatási törvényt bíráló szösszenetét, de a folyóirat egészét is. Erdélyi, aki sokak szerint az állambiztonsági szolgálat egyik első számú tartományi rezidense volt, ekkora már mozgósította a vajdasági magyar napilap újságíróit is. A sztálinizmus eszköztárából kölcsönzött módszert alkalmazta: először azokat a fiatal hírlapírókat próbálta az Új Symposion ellen felhasználni, akik személyesen

is kötődtek a folyóirathoz munkatársként, egykori vagy aktív szerkesztőbizottsági tagként stb. Allítólag a fenyegetőzés és a pszichikai zsarolás eszközét igénybe véve kényszerítette ki Bálint Sándorból a „Versbe csempészett zugpolitika” c. Tolnai-ellenes denunciáló pamfletet, amely azután megindította a politikai leszámolások, a rágalmozgások, a hazugságok, a vészjósló párhatározatok Sziveri- és Symposion-ellenes lavináját, amely igen gyorsan maga alá temette a szerkesztőség tagjait, de amelynek erkölcsi áldozatai mégsem ők lettek, hanem azon író-társaink, akik, vagy mert nem tudtak ellenállni a hatalom kínálta csábító ajánlatoknak, vagy mert korábbi irodalmi sérelmeiket kívánták törleszteni, hosszabb-rövidebb időre bérbe adták tolluk és nevük. Közülük többen – némelyik azóta a szelektív emlékezés és mítoszteremtés aranyfüstjével jócskán befuttatva, mások komoly kitüntetésekkel díjazva – bizony, kivették részüket az ellenünk folyó leszámolásból. (Aki akarja, a részleteket megtalálhatja a Symposion-mozgalom krónikájában: Csorba Béla – Vékás János: *A kultúrtanti visszavág*, Újvidék, 1994.)

Erdélyi egyébként távirati úton már 1983. február 1-jén magához rendelte Mák Ferencet, a Magyar Szó újságíró-gyakornokát, azzal a céllal, hogy vele is írasson egy lejáratozó cikket a folyóiratról. Vélhetően úgy okoskodott, hogy leendő állandó munkahelye megteremtése érdekében Mák nem fog ellenállni, ugyanakkor, mint a Symposion szerkesztőbizottsági tagját a nyilvánosság felé mint a folyóiratnál lám, mégiscsak jelen levő „egészséges erőt” lehetne felmutatni, s ezzel esetleg kezdetét vehetné a belső bomlasztás, majd a szalámizás is. Ez a rafinált taktika azonban Mák Ferenc karakán ellenállásán megbukott!

Időközben az elvtársak a politikai hisztériakeltés gépezetét teljesen csúcsra járatták: február 20-án a Magyar Szóban megjelent Bori Imre „Még Illyés Gyulától sem!” c. pamfletje a magyar írónak a Frankfurter Rundschau-ban 1982. december 21-én megjelent interjúja kapcsán. Bori féligazságokat és valótlan állításokat állít szembe Illyés vádjával, s különösen azt fájlatja, hogy az öreg költő „a jugoszláviai magyar értelmiséget megalkuvónak, a maga magyar

nemzetiségével mit sem törődőnek tartja.” Már a közlést követő napokban Újvidéken elterjedt híre, hogy a cikket az állambiztonsági szolgálat rendelkezéseire kellett Borinak megírnia, s közszájon forgott a Forum-ház azon két, a Symposion első nemzedékéhez tartozó befolyásos személyiségének a neve is, akik erre a dicstelen tetre Bori Imrét „államérdekből” állítólag rábeszélést. Van olyan verzió is, hogy előzőleg Szeli Istvánnál jártak, de ő – betegségére hivatkozva – kibújt a feladat alól.

Szemmel látható, hogy az eszmei tisztogatást mind „balra” (symposionista „ararcholiberalizmus”), mind „jobbra” (Illyés, „nacionalizmus”) el kívánták végezni, annál is inkább, mert a tartományi kommunista vezetés viszonya a szerbiai elvtársakkal egyre feszültebbé vált. Úgy képzelték, „rendet” kell tenni a hátsóudvarban, s a rendteremtést a régi jó neosztálinista logika szerint nem a demokrácia és a sajtószabadság szélesítésével, hanem az elnyomás fokozásával, a társadalom „szerzett jogainak” visszavételével lehet megteremteni. (A tartományi kommunista vezetés teljes elszigetelődését a társadalomtól lényegében ezek a lépések készítették elő, s ezek vezettek el a szerbiai nacionál-kommunizmus által gerjesztett nemzeti hisztériával szembeni 1988-as politikai kudarchoz is.)

Egyáltalán nem véletlen, hogy több mint negyed századdal a történetek után a délvidéki magyar irodalmi élet – néhány kivételes megnyilvánulástól eltekintve – szeretné 1983-at a történelem öröknaptárából kitörölni. De lényegében ez a helyzet Sziveri Jánossal, költő, eszmei örökségével is. Kényelmetlen évszám, kényelmetlen szerző. Mindkettőt legjobb lenne elfelejteni, esetleg utóbbit egy kicsit denunciózni is. A kommunizmus ideológiai reflexei még mindig élnek, és irodalmi elitünk egy része még mindig azt hiszi, ha valamiről nem beszélünk, akkor az talán meg sem történt. Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy negyed évszázad alatt teljesen feledésbe merült Herceg János bátor gesztusa is, amellyel – egyetlenként az akkori délvidéki írók közül – az Új Symposion egyik munkatársának, és ez által közvetve az egész üldözött Sziveri-nemzedéknek a védelmére kelt. Ennek közvetlen előzménye az volt, hogy – miután Mák Ferenc visszautasította a főszerkesztői utasítást –, Erdélyi áprilisban fegyelmi eljárást indított ellene, „...mivel főnnáll a gyanú, hogy Mák Ferenc újságírógyakornok súlyosan megsértette munkakötelezettségeit, mivel február 1-étől március 30-áig nem végezte el az Új Symposion szerkesztési politikájának elemzését és értékelését, amit a Magyar Szó nem közölhetett.” Egy hónappal később, május 5-én, a napilap fegyelmi bizottsága nyilvános figyelmeztetésben részesíti Mákot, majd négy nap

múlva Vukovics Géza, a Magyar Szó művelődési rovatának vezetője határozatot hoz, miszerint „Mák Ferenc nem alkalmas arra, hogy a Magyar Szó elkötelezett újságírója lehessen.”

Szemmel látható, hogy a háttérben az elvtársak egyeztettek: ugyanezen a napon vonja meg a bizalmat a Vajdasági Szocialista Ifjúsági Szövetség Tartományi Választmányának Elnöksége (vagyis az alapító) Sziveri János fő- és felelős szerkesztőtől és az Új Symposion szerkesztőbizottságától. Meggyőződésem szerint a dátum sem véletlen, ugyanolyan perfid, mint volt az egész eljárás, az egész rendszer: május 9., azaz „a fasizmus felett aratott győzelem napja”!

Mivel Vukovics döntése ellenére elméletileg volt még esély arra, hogy Mák Ferenc a fellebbezési eljárás során visszaszerezze munkahelyét, más lehetőséget nem látva két befolyásos íróhoz fordultam segítségért. Levelet írtam Pap Józsefnek, aki – ha jól emlékszem, tagja volt a Magyar Szó laptanácsának is –, s Herceg Jánosnak, aki vitán felül a legnagyobb írótekinélynek számított. Papban, laptanácsi szerepe mellett mindenekelőtt azért bíztam, mert tudni véltem, szoros személyes szálak kötik Major Nándorhoz, az akkori tartományi politikai atyavajdához, s úgy gondoltam, hogy mint elismert, koszorús költő, ha értesül a készülő becstelenségről, már csak a költői önérzet és az írói szolidaritás okán is közbe fog lépni. Nem kaptam tőle választ sosem.

Herceg János viszont – nem postai úton ugyan – eljuttatta hozzám a Magyar Szó munkaközösségéhez írt levelének másodpéldányát. Remélem, nincs akadályja annak, hogy az Aracsban megjelenjen, hiszen – túl azon, hogy fontos kordokumentum –, a tisztánlátásnak és az írói etikának magasrendű példája.

Igen tisztelt Kartársak, kedves Barátaim!

Az Új Symposion egyik munkatársa, akit csak a verseiből ismerek, segítségért fordult hozzám: próbáljam megmenteni Nátalok Mák Ferenc kenyerét. Mert mint közölte velem, „napilapunk illetékesei politikailag alkalmatlannak minősítették újságírói munkakör betöltésére, mivel elutasította egy Symposion-nyalázó cikk megírását”.

Személyesen én Mák Ferencet nem ismerem, s az Új Symposionról, sajnos, egy világ választ már el. Idegen volt tőlem a világnézete, nagy garral megkiáltott sok-sok kezdeményezése, gyakran erőszakolt ellenzékieskedése és egész érdes hangvétele. Ugyanakkor be kellett látnom az esztendőök folyamán, hogy onnan kapott modernebb akcentust egész irodalmi életünk, s ezekből a lármás fiatalokból kerültek ki – esszében, versben, prózában – olyan tehetségek, akiknek műveit ma Vajdaság határain túl

is megbecsülik. Ez készlet arra, hogy most, amikor fiatal kartársunk, Mák Ferenc ilyen nagy bajban van, a leghatározottabban kiálljak mellette.

Távol áll tőlem a politikai illetékesség kérdésébe beleszólni. Csupán azt az aggasztó képtelenséget utasítom el, amivel Mák Ferenc alkalmatlanságát állítólag megindokolták. Abban a tudatban öregedtem meg ugyanis, hogy csak azért felelünk – scripsi quod scripsi – amit megírtunk. Hivatásunkban épp az a szép, hogy nyilvánosságot követel. Aki a maga tehetségének íráskészségének mikrokozmoszából kilép, a világ előtt találja magát. Aki nem ezt teszi, azt legfeljebb sanda gyanú kíséri.

Ha már most a Magyar Szó illetékesei akár csak belső használatra módosították a felelősség kérdését és munkatársainak azért is felelniük kell, amit nem írtak meg, azt én olyan abszurd szellemi kényszernek érzem, amire azt hiszem nincsen példa ebben a hazában.

Ezért kérek benneteket, kedves Kartársaim és Barátaim, – talán a kötelező szolidaritásból eredő kéréssem nem lépi túl a lehetőségek határát – ne hagyjátok kettétörni fiatal kartársunk karrierjét. Kérjétek megértést a számára, hagyjátok meg a kibontakozás útján. Ha komolytalannak tartjátok, majd megkomolyodik, ha hevesnek, majd lehiggad. Engedetlenségének bélyege bizalmas használatra úgyis ott marad a jellemrajzán, s így legföljebb nem lesz főszerkesztő, vagy akárcsak főszerkesztő-helyettes sem. De hát attól még kitűnő újságíró lehet belőle.

Abban a reményben, hogy osztjátok véleményemet és az idősebb testvér, megértő szívvel fordultok fiatal társunk felé, hogy megmentsétek, őszinte köszönéssel maradok hívetek az írás szolgálatában.

[Herceg János]

Dorozsló, 1983. május 26-án

És az epilógus?

Mondanom sem kell, Mák Ferenc soha sem került vissza az újsághoz. Viszont Siflis Lajos, a Magyar Szó főszerkesztő-helyettese már másnap válaszolt az írónak. Leveléből árad a hazug cinizmus (nem csoda, hiszen a Forum-ház Honvédelmi Bizottsága elnökeként maga mögött tudhatta az állami és pártapparátus teljes körű bizalmát.):

Igen tisztelt Herceg János! Kedves János bátyánk!

Megelégedéssel vettük, hogy szíven viseli a fiatal író és újságíró nemzedék sorsát és fejlődését, függetlenül attól, hogy esztétikai vagy egyéb irodalmi kérdésekben azonos véleményen van velük vagy sem. Ez irányú baráti közreműködését továbbra is szívesen vesszük.

Levelének vétele után tüstént utána néztünk, hányadán áll Mák Ferenc „kenyerének ügye”. Közös szolgálatunk a következőkről értesített bennünket, tehát egyúttal Önt is: Mák Ferenc 1983. május 27-én a Magyar Szó TMA SZ-ban van munkaviszonyban, s május havi 24 egységnyi kötelezettségéből 18 és 2/3 egységnyi teljesített, ennek ellenére az ezért járó 580 pontszám helyett megkapja a 760 pontszámnak megfelelő dinár értékű személyi jövedelmet, akárcsak az eddigiek folyamán több hasonló esetben.

Ebből is látható, hogy milyen mértékben osztjuk véleményét, milyen mértékben fordulunk fiatal társunk felé az idősebb testvér szívvel, hogy megmentsük. Tisztlettel,

Siflis Lajos

Újvidék, 1983. május 27.

A délvidéki hivatástudatról

„A nemzet tragédiájának egy magva ebbe a talajba esett” – Herceg János számvetése 1941–1944

Most, hogy mindez eszembe jut, sírni tudnék – vallotta meg nem titkolt megindultsággal Herceg János Farkas Geiza 1942-ben bekövetkezett halálakor írt megemlékezésében, amikor a megtört életpálya tragikumát vette számba. A Trianon előtti Magyarország „legtekintélyesebb agrárpolitikusa”, aki fiatalkori radikalizmusát Jászi Oszkár táborában a magyar agrárviszonyok, a birtokpolitika és az úri Magyarország megújulásra képtelen, a modernizációs törekvéseknek makacsul ellenálló, és ezzel a vesztébe rohanó nemzet rendíthetetlen bírálataból építette fel, meglelt férfi korában visszatért a közben kisebbségi sorsra jutott szülőföldjére, ahol – minden elesettsége ellenére is – Szenteleky Kornél közösségteremtő törekvéseinek egyik leghűségesebb támogatója lett. Az irodalmi élet szervezője, egyszersmind kisebbségi életünk egyik legelhivatottabb gondolkodója nem egy alkalommal mutatott rá: Farkas Geiza biztató és bátorító útmutatásai nélkül törekvései, és ennek következtében „az egész délvidéki magyar irodalom” bizonyosan más irányt vettek volna. „Ha művekből nem is, de halottakból már össze lehetne állítani a délvidéki magyar irodalom történetét – írta Herceg János a gyász pillanatában. S még hozzátette: – A nagy tervek itt nem tudtak megvalósulni. Legjobbaink munkája is töredék maradt. Vidékünk sűrű levegőjéből sohasem lehetett mély lélegzetet venni, s az író, aki nagy alkotásról álmodozott, önmagától lopta el az oxigént. Szegény Szenteleky az orvosok szerint tüdőbajban halt meg, de mi, akik körülötte voltunk, tudjuk, hogy a nagy erőlködésbe pusztult bele. Abba az erőlködésbe, amit a világgal, az emberekkel és az anyaggal folytatott.” (Herceg János: *Farkas Geiza*; In: *Összegyűjtött esszék, tanulmányok I. kötet*; Beograd – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1999. 207–208. p.) Két megroppant emberi sorsot, hovatovább egy darabjaira hullott magyar kisebbségi közösséget gyászolt az emlékező Farkas Geiza koporsója felett. Vajon tudta-e, mekkora szerencséje volt, hogy egyáltalán gyászolhatott, hogy az adott pillanatban őszintén írhatott, hogy emlékezhett, s hogy emlékezve is a közösség sorsáról szólhatott? Draskóczy Ede sorai is eszébe jutottak, melyeket tíz évvel korábban az óbecsei kisebbségi politikus

ugyancsak az éppen elsíratott Farkas Geizáról vetett papírra: „Nagyon sokszor kellett önmagunkkal szemben felismerni a kíméletlen igazságot, hogy szegények vagyunk, nincsenek erdőink és sudaras fáink is csak néhány. Nincsenek hivatott kultúrpolitikusaink, és szegényesen kevés az emberünk, akikben a fajtánk lelke alkotásba kívánczik. Ráneveltek hiányában minden épkézláb embernek ásót-kapát kellett markolnia itt nálunk, hogy dolgozzék és műveljen, és a dologban önmagát művelje a további munkára.” Felkészültségéből eredően ebben a munkában volt küldetése Farkas Geizának, nem véletlen tehát, hogy halála ismételt alkalmat adott a számvetésre. És erre a történelmi idő 1942-ben szerencsés pillanatot biztosított.

A Pastyik László által szerkesztett életmű-sorozat, az *Összegyűjtött esszék és tanulmányok* első kötetének (1999) tanúsága szerint Herceg János számára az 1941–1944 közötti – illetve talán csak az 1943-ig terjedő néhány év – az első komoly, őszinteségében és mélységében talán az egyetlen, értékeinek leírásában a teljes számvetés korszaka volt. Az európai események sodrásában Bácska is visszakerült az anyaországhoz, s egy pillanatra úgy tűnt, a kisebbségi sorban megélt huszonkét keserves esztendő megpróbáltatási – a tanulságok megőrzésével és az értékek átmentésével – végképp átadhatók a múltnak. Az 1941 és 1944 közötti időszak Herceg János életében is az a korszak volt, amikor végre minden a nevére nevezhető: a megszállás, a diktatúra, a szerb elnyomás, a felszabadulás, a kisebbségi sors, az üldöztetés és a jogfosztottság végre leírható, a valóságnak ténylegesen megfelelő fogalmak, amelyek alkalmasak egy történelmi korszak eseményeinek a bemutatására. Ez volt az időszak, amikor a délvidéki magyar gondolkodó a kezdeti „felszabadulás érzésének édes boldogsága”-tól eljutott a „kétségek és bizonytalanságok” közötti hanykolódás és tépelődés már ismert és most újra fenyegető korszakába. A remény és a félelem közötti Golgotát Herceg János is megjárta, ám a számára megadatott néhány esztendő mégis az értékelés soha vissza nem térő lehetőségét hozta el.

Szinte valamennyi tanulmányának, beszámoló jellegű írásának, könyvismertetőjének, jegyzetének, de még a glosszáinak a mélyén is a helyzetértékelés szándéka érhető tetten. Érthető, hogy számvetésének középpontjában a bácskai magyar társadalom, a bácskai magyar sors dimenzióinak a megrajzolása munkál. Történelmi léptékű a kitekintése, amikor 1.) szembeállítja az első világháború előtti és a trianoni döntést követően a királyi Jugoszláviához került délvidéki magyarság életének társadalmi, politikai, közéleti, irodalmi és művelődési valóságát – arra keresve a választ, hogy mikor is élt a közösség a lelki és szellemi igényeinek megfelelő életet, mikor volt lehetősége a sorsát a saját elképzeléseinek megfelelően alakítani. 2.) A közösségi értékeket azonban sohasem önmagukban, de minden esetben a társadalmi közösségek, a társnépek világával együtt elemzi és írja le, 3.) hogy az eredményeket a művészi-alkotói életművekben kísérelje meg feltárni, megmutatni és közkinccsá tenni.

A *Múlt és jövő* (1941) című tanulmányában Herceg János így fogalmazott: az adott történelmi pillanatban „a Délvidék, Bácska nem az, ami a [z első] világháború előtt volt. Óvakodom a közhelyektől, de nyugodtan írom le a mondatot: ennek a vidéknek magyarsága öntudatban, nemzeti érzésben, szociális gondolkodásban, összetartás tekintetében nem hasonlítható a békebeli Bácska magyarságához. Az osztályellentéteket lényegesen csökkentette a végrehajtott agrárreform, az összefogást pedig a közös sors teremtette meg. Senkise lepődjek meg tehát, ha a délvidéki magyar büszkén hivatkozik az elmúlt időben tanúsított nemzeti magatartására, és arra nézve a jövőben sem akar elfogadni kioktatást. Aki itt megtartotta magyarságát, s hű maradt a nemzeti eszményhez, az megérdemli a megbecsülést.” (172. p.) Első pillanatban meglepőnek tűnik az állítás, hogy a magyarság éppen a kisebbségi sors évtizedei alatt kovácsolódott valódi közösséggé, ezért ennek részletes kifejtését a szerző is szükségesnek ítéli.

A kiegyezést követő, utólag boldognak hitt évtizedek ugyanis mintha érintetlenül hagyták volna Bácska magyar társadalmát, mintha az országban tapasztalt szellemi pezsgés, gazdasági fellendülés és társadalmi építkezés a vidékünkön nem érezte volna kellőképpen a hatását. A Délvidék – az országban tapasztalható változásokkal szemben a millenniumot megelőző és az azt követő években is – megmaradt „szellemi parlagnak”, s mint ilyen, vidéki elszigeteltségében élte a gyarmatok bárgyú önleégültségének életét. A *diófa árnyékában* (1942) című kötethez írt, s később *A szerkesztő előszava* címmel külön is publikált tanulmányában fogalmazott Herceg János a legtalálóbban, amikor így írt: „Az élet

olyan, mint az álom, vallotta a délvidéki magyar úri rend, mert félálomban élt mindig, nem látott túl a kerítésen, és nem is akart túllátni rajta. A békebeli Bácska boroshordókkal és óriási kondérokkal volt tele, a megye urai úgy mozogtak itt, mint valami népünnepélyen, ahol a szó csak anekdotában él, s a csárdás után a Sorentói emléket játssza a cigány. A millennium boldog mámora ezen a vidéken tartott legtovább. Talán szándékosan őrizték, mintegy utolsó kitombolásképpen, vagy csak azért nézték oly buzgalommal a rózsaszínű felhőket, mert éppen itt már készülöbön volt a vihar.” (231. p.) Bácska úri közönsége azonban ekkor már csak önmagával volt elfoglalva, legfőbb gondjai között szerepelt, hogyan szerezni hivatalt a vármegyénél, hiszen az ősi birtok lassan kicsúszott a lába alól, a fényűző nábobai élete azonban mindenek előtt pénzt igényelt, lehetőleg azonnal, és lehetőleg sokat. A kifizetetlen számlák egyre szaporodtak, a bank már nem adott hitelt, a követeléseket lassan már az addig hitelező zsidó kereskedőnél aláírt váltó sem elégítette ki.

A Kalangyának megújulásakor megfogalmazott programadó, *Új köntösben – régi utakon* (1942) című írásában még világosabban fogalmazott, amikor a társadalmi körülményeket értékelte: „A polgárnak ezen a vidéken nincsenek tradíciói – írta. – Nem származásával és nem hivatásával lett azzá, ami, hanem vagyoni helyzete által. Úgy emelkedett egy társadalmi osztályba, hogy nem voltak szellemi igényei. A patríciusok, ha egyáltalán vannak ilyenek, nem mindig tartoztak a magyar családfához, s ha szerbek, németek vagy bunyevácok voltak, mindig ragaszkodtak örökségükhöz, csak az együttélés hatásai, a magasabb kultúrszint formálta őket magyarokká. Városaink merőben elűtöttek a Dunántúl, Erdély vagy a Felvidék városaitól; a gazdasági vérkeringést mindig a föld terményei szabályozták. Városaink struktúrája semmiben sem különbözik az alföldi várostípustól, csupán a polgári és népi hibridációt teszi még tarkábbá a nemzetiségek jelenvalósága.” (209. p.) A bácskai polgárosodás (és a patríciusok magatartásának) kérdését – ennek fényében – érdemes egy kicsit körüljárni.

Sz. Szigethy Vilmos még nagybecskereki újságíró korában írt *Vándorló földek* (1908) című remek elbeszélésének hőse, az utolsó Privinszky a kaszinóban felgyülemlett, kifizetetlen számlák okán volt kénytelen árverésre bocsátani a kastélyt és a megmaradt birtokot. „János úr egy kicsit könnyelmű volt, talán cinikus is, aki nem szeretett a holnappal törődni, s hogy nőttek a terhek, mámorba temetkezve kergetett el magától minden gondolatot.” És miközben megperdült a dob, az addig hitelező „fiatal regálebérlő úgy szégyenkezett, mintha illetlenséget követett

volna el". Most az egyszer mintha az utolsó Privinszkynek is belesajdult volna a szíve, de az egész csak hangulat volt, nem tartott sokáig. Ha valakik aggódott a birtokért, azok már csak a tisztességben megőszült elődök voltak, akik régen a sírban porladtak. „Kecses ősz matrónák a kriptákban alusszák örök álmukat, szigorú tekintetüket felolvasztotta a halál kibékítő ereje. Imádságra kulcsolt kezük hasztalan könyörög egy kis mérsékletességért, a vándorló földeket nem tudják többé megállítani útjaikban. Egész életük kevés volt hozzá.” Mekkora mártíromságot, elfojtott és eltemetett álmokat, megtört akaratot, végül szelíd lemondást és sok, sok könnyet rejtettek a magukra maradt ősi sírboltok! De jött a vármegye kínálta – és megkövetelte – fényűző élet csábítása, és akkor kezdtek el vándorolni a földek, „rájuk ült a magyar átok s nyargalt rajtuk örökségképpen mindvégig”. Gozsdu Elek, aki mindenkinél tisztábban látta a megroppant magyar életkedv, a hamvadó életosztón halálos veszélyeit, *Köd* (1882) című regényében állított emléket a pusztuló magyar vidéknek. A Tar Iván gajai birtokáért bekopogó hitelező, Rozgonyi Dolfi is csak az ősök képeinek láttán ütközött meg, s miközben már a sajátjának érezte a földet és az évszázados kastélyt, az utolsó tulajdonostól még megkérdezte: – „Amerre csak megy az ember, akárhonnan nézi, mindig szemközt van vele. Nagyon haragos úr lehetett, talán a nagypapája volt?” Tar Ivánnak azonban mindez nem jelentett már semmit. Privinszky Jánossal együtt elindult ő is a halálba, egy egész birodalmat sodorva magával a pusztulásba.

Ennek fényében a XIX. század fordulójának bácskai valóságát Herceg János *Irodalmi társaság a régi Bácskában* (1942) című tanulmányában rajzolta meg talán a legteljesebb formában. 1905-ben a kiváló ügyvéd és világutazó, Vértesi Károly elképzelése és szellemi útmutatása alapján Zomborban megalakult a Bács-Bodrog vármegyei Irodalmi Társaság. A Budapesten tapasztalt irodalmi és művészeti újításokkal szemben a magyar vidék mintha önvédelemre rendezkedett volna be. „Az irodalom értéke egyszerre felszökött – írta tanulmányában Herceg János. – Máról-holnapra jelentkezett egy nemzedék, s kérte jogait. Érthető, hogy nem akarták átadni helyüket azok, akik különben már csak a múlt repedt kürtjébe fújhatták dalaikat. S éppen ezeknek a hagyományokat csöppet sem tisztelő fiataloknak nem! A küzdelem olyan hevességgel indult meg, amilyenre a magyar szellemi életben még nem volt példa. S ennek a küzdelemnek harci zaja elhallatszott a Bácskába is.” Egyszerre egy egész írói sereglet érezte úgy, hogy határozottan kell védelmeznie a talán soha nem létező pozícióit. S ha Dömötör Pál egy

évtizeddel korábban még úgy érezte, hogy érdemesebb támogatnia a helyi dalárdát, mint egy kétes értékű író sereglet élére állni, most ő is elszántan szorgalmazta Bácska irodalmi fórumának a megteremtését. (Különösen, ha ezzel a szegediek orra alá is borsot lehetett törni!) De hát a hallatlan népszerűségnek örvendő hírlapok tárcaíróin és alkalmi rímfaragóin kívül volt a Délvidéknek igazi szépírója? Herceg szerint nem. Gozsdu Elek néhány évvel korábban Temesvárra költözött, Papp Dániel még ennél is messzebbre, mert meghalt, Tömörkénye pedig soha nem volt e tájnak. Volt viszont a történettudománynak néhány igazán kitűnő képviselője, közülük Iványi István, Trencsény Károly, Cziráky Gyula, Thim József, Gubicza Kálmán és számosan még főleg a vidéki tanítók sorából, akik az akkor már húszéves Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat felvirágoztatásán dolgoztak, évkönyvet jelentettek meg, múzeumot tartottak fenn, és a millennium évében 1896-ban a zentai Dudás Gyula irányításával kiadták a vármegye első monográfiáját is. Hatalmas nevek, hatalmas életművek, melyek ma is megérdemlik az utókor elismerését – kár, hogy kevés beleszólásuk volt az Irodalmi Társaság életébe. Néhány évig azonban – látszólag – minden ment a maga útján, az írói csoportosulás tagjai rendszeresen találkoztak, felolvasó-délutánokat tartottak Zomborban és a vidéken, ilyenkor az egész vármegye előkelősége ünnepelte őket. Évenként közgyűlést tartottak, mert egy komoly társaság esetében ez elengedhetetlennek tűnt, ilyenkor a köröttük zajló eseményeknek hatalmas publicitást biztosítottak. „Arra, hogy e vidék táji, vagy népi sajátosságait kellene kifejezni a bácskai íróknak, hogy helyi színekkel kellene gazdagítani a magyar irodalmat, arra sem Vértesi, sem más nem gondolt – mutatott rá Herceg János. – De amire addig és azóta is valószínűleg csak nagyon kevés írói szervezet alakult: »a társas élet kifejesztésére« – Vértesinek külön tehetsége volt. Ma szinte hihetetlennek hangzik, hogy itt, a Bácskában ezeket az írókat valósággal dédelgették. Egy-egy irodalmi estjük társadalmi esemény volt, s azon képviseltette magát a hatóság is. Az irodalom akkor még nagyobb tiszteletben és megbecsülésben részesült. Oly nagy tiszteletben, hogy bírálni sem merték. A köztudatban akkor még úgy élt az író, mint a nemzeti művelődés legfontosabb tényezője. Hogy tehetséges volt-e, azzal abban az időben nem sokat törődtek Bácskában. Ha mellékesen úriember is volt, minden ajtó kitárult előtte, és előadását udvariasan meg is tapsolták. A polgárosodási vágy meglegedett a külsőséggel, a lényeggel nem sokat törődött.” (197. p.)

Irodalmi termése, Herceg János szerint vajmi kevés volt ennek a vármegyei egeket ostromló társaságnak, megfakult írásaiból azonban mégis felfedezhető néhány jobb sorsra érdemes tehetség. A tanulmányíró elsősorban Révész Ernő Mikszáth hatása alatt született elbeszéléseit, Radványiné Ruttkay Emma komoly szociális hangulatú verseit, novelláit és meséit, Alba Nevis „jólnevelt úrilányok szempontjait soha el nem tévesztő” verseit és Molnárné Radich Jolán „csiszolt, finom ízlésű” költeményeit tartotta figyelemre érdemesnek. Ám ezzel együtt is „akiben a tehetségnek csak parányi magja is élt, azt a Vértesiék társasága és a bankettek nem tudták Bácskában marasztalni”. Az öreg Dömötör Pál és Milkó Izidor számított írói tekintélynek, akik – ki tudja milyen megfontolásból – hátat fordítottak a fővárosnak, mindazonáltal a Bácskáról hitelesen csak a szerb Petrović Veljko tudott szólni. „Bácsország akkor nagyon messze esett a fővárostól. Az irodalmi élet pezsgésének csak a habja csapódott ide. A víz ott ázott medret magának, s folyt tovább. Azt írtam – fogalmazott ihletetten Herceg János –, hogy elődeink közösséget vállaltak e vidékkel. Igen. De csak azzal, hogy itt éltek. Feladatait nem vállalták. Sorskérdéseit nem vették észre, színeit, hangulatait nem látták, nem érezték; tájai karakteréről nem vettek tudomást. Úgy éltek itt, mint egy gazdag gyarmaton. Számukra ez a föld tér volt, csak *horizontálisan* látták, mélységeire és magasságaira már nem voltak kíváncsiak.” (199. p.)

Az lehetetlen, hogy a szociális érzékkel megáldott író ember alapos körütekintése során ne látta volna meg a táj sajátos hangulatát és színeit. Herceg János egy későbbi írásában, az *Irodalmunk és annak pártfogói* (1943) című művében határozottan tagadta, hogy a Bácskának ne lennének csak rá jellemző, egyéni és minden más magyar tájtól eltérő jellegzetességei. „A mi Bácskánk legalább olyan gazdag, színes, mint Erdély, csak az írók kell megkeresnünk, aki itt találja meg a tájjal harmonikus hangját”, s aki felismeri, hogy egy vidék irodalma, ha művészen hiteles, „nem a tárgyi valóságot rögzíti, hanem a táj lélekrajzát és alakjainak költészetét adja”. (247. p.) Másutt arra emlékeztetett, annak, hogy a Délvidék nem bocsátott útjára olyan tehetségeket, mint Erdély, vagy később a Felvidék, csupán az az oka, hogy e vidéknek azelőtt sohasem volt önálló élete, nálunk volt „a legerősebb Budapest szellemi hatása és gyámkodása”. (227. p.) Mellesleg: a főváros szellemi hatását – legyen az bármilyen erőteljes is – tompította volna, ha gyarmatosító törekvések a Délvidéken mélyen gyökerező regionális öntudattal szembesültek volna.

A közéleti felelősség hiánya eredményezte azt, hogy a trianoni döntést követően az ittmaradt

magyarság számára az új államban történő berendezkedés sem ígért sokat. Az 1918-as szerb katonai megszállást követően azonnal elkezdődött a magyar közigazgatás és a magyar intézmények felszámolása. A magasabb iskolai végzettségű személyek, akik korábban az állam szolgálatában álltak – tanítók, tanárok, tisztviselők – a maradék ország területére menekültek, akik maradtak – orvosok, ügyvédek, újságírók és egyházi személyek – egyéni életvitelre rendezkedtek be, egzisztenciális kiszolgáltatottságukból eredően nehezen tudtak volna a közösség gondjaival is foglalkozni. Herceg János megállapítása szerint az első tíz esztendő a tájékozódás korszaka volt, amikor a délvidéki magyarság politikai közösségként is szeretne volna magát meghatározni, ám mire a többségi nemzet hatalmi terrorjával szemben bármilyen eredményt sikerült volna elérni, 1929-ben bekövetkezett Sándor király diktatúrája, amely azután merőben új utakra terelte a magyarságot is.

1921 után a bukott forradalmak Pécsen át érkezett „szellemi különítményei” lepték el a délvidéki lapok szerkesztősegeit, melyek akkoriban úgyszólván egyedül jelentették a szellemi műhelyeket és központokat. Harsány jelenlétükkel a hatalom kedvezményezettjeiként hosszú évekre visszavettek minden „politikai és irodalmi fejlődést a Délvidéken”. Az ifjú forradalmárok az irodalom és az újságcsinálás terén azonnal magukhoz ragadták a kezdeményezést. A már idézett, *A diófa árnyékában* (1942) című kötethez írt bevezető tanulmányában – immár kortárs tanúságtevőként – Herceg János így mutatta be a lármás sereget: „Az irodalmi élet eléggé mozgalmas volt ezekben az években. Itt is, ott is akadtak elszánt fiatalok, akik rövid életű folyóiratokba fektették a kölcsön kapott pénzt. Voltak futuristák, konstruktivisták, aktivisták, zenitisták, kubisták – a mindössze nyolctíz, magát írónak valló fiatalember mindegyike egy-egy irányzatot képviselt. Minden kávéház az irodalomtól volt hangos, mivel a forradalmi irányzatok nem tűrték meg a csendes, mérsékelt egyéniségeket.” (229. p.) Olyan politikai kalandorok igyekeztek szellemi programot adni a szülőföldjén megmaradt magyarságnak, „akiknek ehhez a területhez nem volt egyéb közük, minthogy átmenetileg a vendégszeretetét élvezték. Nem tudtak és nem is akartak gyökeret verni itt, világpolgárok voltak, s megszokott »széles horizontjukba« jobban illett Európa, mint három csonka megye kevert népességével és letört magyarságával” – olvasható Herceg János *A szerkesztő előszava* című tanulmányában. Ha néhány évtizeddel korábban a felelőtlen hivatalnoki réteg közönye hatotta át és bénította meg a magyar szellemi életet, úgy most a

nemzetárulás önkénteseinek serege hirdette magát vezetésre hivatottnak. „A magyar nép öntudatra ébredése akkor még messze volt. Az egyetlen és egyben legerősebb fegyver, a sajtó ezeknek az idegeneknek volt a birtokában. Az idősebb nemzedékben még elevenen élt a közelmúlt és az osztatlan magyarsághoz való tartozás érzése. Az ifjúság fejlődését azonban nemcsak a hatalom idegen bitorlói, hanem a magyar nyelven szóló menekültek is befolyásolták. Talán sehol nem volt mostohább sorsa magyar nemzedéknek, mint annak, amelynek ifjúsága itt, Délvidéken a húszas évekre esett.” (229. p.)

Szekfü Gyula a *Három nemzedék és ami utána következik* című alapvető, máig megkerülhetetlen művének ötödik, a Trianon utáni időszakot tárgyaló fejezetében elsősorban az „oktobristákat” okolja a határon túl rekedt magyar közösségek újjászerveződési nehézségeiért. A történelmi tájékozódást nagyban megnehezítette „az a körülmény – írta 1933-ban –, hogy az oktobrizmus és bolsevizmus »emigránsai« részben a leszakadt területeken helyezkedtek el, az első hírlapok az ő szellemük szócsövei voltak, s ők természetesen nemcsak hogy hívek maradtak forradalmi és radikális-progresszív ideológiájukhoz, hanem mindent megtettek a leszakadt magyarság lelkének a trianonitól való elidegenítése érdekében.” Hogy ez a propaganda mégsem tudott tényleg éket verni magyar és magyar közé, az nagyrészt annak köszönhető, hogy ezek „a bolsevista, radikális vagy progresszív »menekültek« kezdettől fogva túlságosan nyíltan közeledtek a magyarságot elnyomó államszerkezethez, s ezeknek kormányai nem csak szellemi támogatásban, de anyagiakban is részesítették őket éppen akkor, amikor a fajához és nyelvéhez hű magyarság teljes anyagi kifosztása, hivatalokból elűzése, birtokainak elvétele nagy lendülettel folyt.” (457. p.) Herceg János úgy látta, ezek az idegenek nemcsak a politikában voltak forradalmárok, hanem az irodalomban is, ők hozták magukkal a különböző izmusokat, ők voltak a Délvidék első irodalmi szervezői. „Fiatal, bontakozó tehetség alig vonhatta ki magát hatásuk alól. Persze a zavaros irodalmi irányzatok mellé át kellett venni tőlük gyakran azt a politikai beállítottságot is, amely nem mindig vált a magyarság hasznára. A fiatalabb embereknek tetszett a »világpolgárok« szabadsága, fölénye, minden helyi jelleget lefitymáló magatartása, és évekbe tellett, míg rádöbbenek, hogy e magatartás mögött csupán könnyelmű felelőtlenség húzódik meg, semmi más.” (Kiemelés M. F.) (229. p.)

Csak miután a felelőtlenek lassan eltűntek, akkor jutottak szerephez azok, akik a kisebbségi sorsot a valóságban is vállalták, s akik összefogtak a közös cél,

a magyarág életének kulturális megszervezése érdekében. Ekkor, 1929 után „kezdődött el a délvidéki magyarság szellemi megújulása.” (230. p.) Szenteleky Kornél a pályája elején még értetlenül állt a háborús kataklizma teremtette történelmi események előtt. Elment és visszatért újra meg újra, mert lelkét még nem érintette meg *Bácska csodálatos misztikuma*. Első jelentős művében, a *Kesergő szerelem* című regényében még egyáltalán nem lehet érezni azt, ami tulajdonképpen „nagyra és végzetszerűvé teszi ezt a vidéket, mint az ország viarsarkát, ahol a gondtalanság, a jólét nehéz álarca mögött az együgyű nemtörődömség vastag levegőjében iszonyú dráma folyt és folyik azóta is. Csak később, már a halál kapujában világosodott meg Szenteleky előtt, hogy a nemzet tragédiájának egy magva ebbe a talajba esett, amikor lázas vízióiban úgy látta küzdeni egymással ezen a területen több nép erőit, mint roppant bivalyokat a roskadásig telt gyümölcsfák alatt, míg benn a házban, dagadt pofával, mosolyogva alszik a gazda.” (231. p.)

A magyar irodalmi élet megszervezéséért folytatott küzdelme során azonban Szenteleky Kornél lelkében hamar elsimult az a víztükör, amelyben azután Bácska igazi arca is megmutatkozott előtte. „A táj, a levegő, népi színesség, történelmi és politikai hagyomány összeállott ebben a felismerésben, és egy sajátos egységet mutatott fel.” Ezt a sajátosságot, a bácskai szellemiséget szerette volna az irodalomban kifejezésre juttatni, valódi szépségében és tartalmi lényegében megmutatni. A kisebbségellenes hatalmi politika, a szerb monopóliumra épülő közigazdaság, a drámai népegészség, a magyarságot az egzisztenciális megsemmisüléssel fenyegető földreform, a megfékezhetetlennek látszó nemzetiségi elnyomás, a hagyományőrzést biztosító intézmények felszámolása és a gyámolatlan irodalom – ezzel kellett szembesülnie a közösségéért felelősséget vállaló magyar íróknak. Ehhez a munkához kínált Szenteleky Kornél programot, nem véletlen, hogy az utókor világosan felismerte: a délvidéki magyarság öntudatra ébredése az ő mozgalmával kezdődött. (233–234. p.) „Politikai alapja ennek a mozgalomnak az volt, hogy meg kell tartani a magyarságot jobb időkre, ki kell fejleszteni benne egy erős ellenállást a beolvadással szemben, fel kell ébreszteni a testvéri összefogás erejét...” – írta Herceg János. Egy évvel később, a Zombor és Baja történelmi kapcsolatait részletező, *Két város* (1943) című tanulmányában még pontosabban fogalmazott, amikor a délvidéki írástudók feladatát részleteiben is kifejtette: „Ezen a szellemi paragon kialakítani egy független kulturális és társadalmi magyar életet, az irodalomnak, művészetnek és a népi felkarolásnak egy olyan

alapot adni, amelynek egyrészt nemzeti, másrészt táji jelleget kell kifejeznie – ez igen komoly odaadást és szívós öntudatot igényelt. Mindezt nem csinálhatta szabadon. Munkáját, terveit álcáznia kellett, mint a modern háborúban a harci eszközöket. A kisebbségi évek egy új magyar embertípust formáltak itt, akinek – az országban maradt átlagmagyarral szemben – cselekvési területe korlátozott, de láthatára kibővült.” Szenteleky tehát a sorsa kényszerítette arra, hogy a mélybe fúrjon, s természetes volt, hogy ott kincset talált. (287. p.)

Herceg János úgy látja, hogy a két világháború között eltelt évek során a délvidéki magyarság politikai, kulturális, gazdasági és népismereti valóságának feltárása oly intenzíven, oly nagy elszántsággal folyt, mint azt megelőzően még soha. A *Fiatalok, szóljatok!* (1942) című tanulmányában elsősorban mégis a nehézségekkel és az elvégezetlen feladatokkal vetett számot, amikor rámutatott: a nyilvánvaló mulasztások jószerével a politikai körülmények számlájára írhatók. A kisebbségi magyar kultúrmunkás csak roppant nehézségek árán szerezhette olyan adatokat, olyan ismereteket, amelyek ennek a vidéknek magyar népi és történelmi jellegét is bizonyították. Ha mégis sikerült ilyen adatok birtokába jutni, a cenzúra szigora folytán nem volt hely, ahol azokat közzé tehetné volna. Ezzel magyarázható, hogy 1929 után Jakabffy Elemér lapjában, a Lugoson megjelenő *Magyar Kisebbségben* és a Pécsi Egyetem Kisebbségkutató Intézetének folyóiratában, a *Kisebbségi Körlevélben* jelentősen megnőtt a Bácskából és Bánátból küldött tudósítások száma. A népismereti mozgalom kortárs tanúja, Herceg János azonban azt is elárulja, hogy sokuknak kellő szociológiai felkészültsége, tudományos képzettsége sem volt a vállalt feladat teljesítéséhez. De nem volt ez másként a délvidéki társnemzetek esetében sem. „Senki ne higgye, hogy a németek vagy a szerbek részéről öncélú tudományos munka folyt. Politikai jogaiknak kiharcolásánál nagy szerepet játszott úgy a délvidéki szerbeknél, mint a németeknél. S a nacionalizáló törekvéseket is ezzel a »tudományos« munkával igyekeztek alátámasztani” – írta, és Dimitrije Kirilović, Aleksa Ivić és Vasa Stajić munkásságát hozta fel példaként. A németek politikai tartalmú népmozgalma pedig a Volkswart, később pedig a Heimatskunde keretében zajlott. Herceg példaértékűnek tekintette, ahogyan tudósai „feldolgozzák a német népcsoport egész életét bevándorlásuktól napjainkig. Nincsen egyetlen olyan apró részlet, amely elkerülné figyelmüket. Gazdasági, kulturális, népegészségügyi, szaporodási grafikonokat talál az ember a legkisebb falusi kultúrházban is.” Jellemzőnek vélte az esetet: „Amikor mi néhány év

előtt a magyarság népegészségügyi viszonyait akartuk adatok alapján megismerni, a német Wüst Johann munkáját kellett igénybe vennünk, akinek nem csupán népe adatai álltak rendelkezésére, hanem a jó összehasonlítás kedvéért a szerb és német népcsoporté is. Így születtek meg a német egészségügyi szövetkezetek, s velük párhuzamosan a felvilágosító munka.” S hogy az alapos és körültekintő kutatás milyen jelentős eredménnyel járt, annak érzékeltetésére Hans Jurg *Apatin* című monográfiáját hozta fel példaként. (188. p.)

A *Fiatalok, szóljatok!* című tanulmányában Herceg János összegzésképpen így fogalmazott: „Huszonhárom éven át nagy küzdelem folyt itt a népjogokért és azért, hogy e terület nemzeti jellegét meghatározzák. Ezt szolgálta szervezkedés, kultúrmunka, tudomány; ebbe a versenybe kapcsolódott be a magyarság is, sajnos elég későn.” A magam részéről ezt a küzdelmet a történelmi ismereteim alapján jóval korábban, az 1860–1914 közötti fél évszázadra teszem, ám ez semmit nem változtat a Délvidéken élő nemzetek politikai küzdelmének lényegén. Azon viszont érdemes elgondolkodni, amit a szerző a tanulmány egyik utolsó bekezdésében állított, nevezetesen: hogy „a magyar tevékenység a felszabadulás után [1941] erősen lanyhult”. (176. p.) Arról lehet ugyanis szó, amiről *A hűség jegyében* (1943) című írásában szólt részletesen, hogy tudniillik a nehéz időkben „a magyarságot megtartani csak áldozatok árán volt lehetséges”, csak áldozatos munkával lehet igazi értéket teremteni. (236. p.) Az *Egy akol – egy pásztor* (1943) című jegyzetében e meglátásának történelmi dimenzióit is kifejtette. Elmondta, hogy az újvidéki Srpska matica vezetői a harmincas évek elején kétségbeesetten tették szavá, hogy a nemzeti intézményük köré csoportosult szerb értelmiség legjavát elcsábította Belgrád, s az egykor oly csodálatra méltó vajdasági szerb szellemi életet a pusztulás veszélye fenyegeti. „A magyarok helyett – írta Herceg János – inkább a szerbek érezhették vidéken magukat, s a száz év alatt elért eredményeik olyan arányban mentek veszendőbe, amilyen arányban a magyarság erősödött.” (239. p.) Hogy ez valóban így történt-e, annak nyomai bizonyára fellelhetők a szerb történeti forrásokban.

Herceg János történeti okfejtése nyomán világosan kitűnik: megítélése szerint a bácskai szerbek XIX. századi népismereti és művelődési mozgalma elvezetett a politikai hatalom megszerzéséhez, ám 1920 után a délszláv állam keretében rövid idő alatt elveszítették a szellemi függetlenségüket és azzal együtt politikai önrendelkezésüket is. *Bácskai színek Konjović Milan képein* (1942) című írásában a kiváló,

bácskai származású szerb író, Veljko Petrović példáján mutatja be e folyamat kiteljesedését. Veljko Petrović elbeszélései a lényegét adják „e vidék sűrű levegőjéből s abból a drámából, amely lappangva játszódik politikai küzdelmek és népi hagyományok eredményeként évszázadok óta ezen a vidéken. Mintha éppen szerb mivolta és a szerb nép kisebbségi helyzete segítette volna az elmélyüléshez, vagy mintha a szerbek tisztában, és nagyobb szeretettel őrizték volna meg a századok hagyományait, hiszen nemzeti öntudatukat éppen ez a hagyományörzés tartotta ébren. A megszállás éveit a magyarságnak sem maradt más menedéke, mint a múlt tanításai, és nagy kiterjedésű ország helyett egy kicsiny vidék hazának. Kultúrában így lehet a kevés több, mint a sok, s ha a művész beláthatatlan utak helyett egy szűk teret kap, ebben a szűk térben lesz kénytelen kibontani azt a világot, amelyben egyrészt ő él, s amely másrészt benne él, hogy ebből a kölcsönösségből szülessen újjá. Ezért volt a szerbeknek az első világháború előtt itt a Délvidéken sokkal elevenebb kulturális élete, mint 1918-tól 1941-ig, s most már azt is látjuk, hogy mi magyarok a szellemi szervezés terén többet tettünk az elmúlt huszonhárom év alatt, mint azelőtt évtizedeken keresztül, amikor a vidék felelőtlen dilettantizmusa posványosított el mindent, s ez a könnyelmű kontárkodási láz most lassan, de határozottan újra visszazivárogoz.” [Van valami, amiről mi, az utódok nem tudunk? Mi volt az, ami több volt 1920 és 1941 között, mint annak előtte? – M. F.] (190. p.) Ezért írhatta 1943-ban Juhász Gyulára emlékezve – de talán Tömörkény Istvánra is gondolva –, hogy az ő ideje még nem érkezett el. „Ha azonban a regionális irodalom egyszer eljut a kikristályosodási állapotába, akkor végre felragyog Juhász Gyula felhők mögött bolyongó csillaga, mert vidéki költő volt, de mint ilyen, a legnagyobb.” (265. p.) S a történelem félhomályában bolyongva írók, újságírók, költők, festők és gondolkodók népes serege várja, hogy a régió égboltozata alatt végre haza találjon.

Hogy kiknek lesz biztos otthona e táj, azt Herceg János ezekben az években készült, megindítóan szép seregszemléjében foglalja össze, melyben Farkas Geiza és Szenteleky Kornál után azonmód feltűnik Fekete Lajos, az igazi kisebbségi költő alakja is, hiszen ő volt az első, aki harcos és öntudatos költőként „meg tudta szólaltatni a rabságba esett szegény magyarok bánatát”. (160. p.) Alakja mögött egy villanásra feltűnt Draskóczy Ede sziluettje, akinek *Törvényt ülünk* című tanulmányából egy egész, önmagát kereső nemzedék merített akkoriban erőt. „Középosztályunk alkata is erősen eltér a törzsmagyarság középosztályának összetételétől – mutatott rá az óbecsei kisebbségi politikus –, mert utóbbinak a

lényeges részét a tisztviselőréteg alkotja, holott a mi középosztályunk a hivatali pályán elhelyezkedésre nem számíthat, s így teljes mértékben a maga erejére van hagyatva. Felsőosztályunk és főnemességünk egyáltalában nincs, s így ez az osztály, mint nemzetformáló elem teljesen kiesett. A mi kisebbségünk alkata és képe tehát határozottan eltér a többi magyarokétól.” Hozzátehetjük: ebből eredően más a lelkisége is. (*A délvidéki magyar irodalom kisebbségi évei*, 1941. 163. p.) És persze ott van Dudás Kálmán, a költő is, aki megtéve a röghöz, a Délvidéket, ezt az „egészen sajátos geográfiai és szellemi egységet” a legeredetibb módon tudná kifejezni. (*Dudás Kálmán: Vád helyett*, 1942. 179. p.) Hogy miért, milyen szempontok alapján tartja az kiemelte munkásságát példamutatónak? Herceg János szerint a közösség szemében az számít jelentős írónak, aki a maga világát tökéletessé és hitelessé tudja formálni és alakítani. (225. p.)

Ezt követően a képzőművészeti életünk értékeivel is számot vetett. A festő Juhász Árpádot a festészetben megjelent népi irányzat előharcosának tekinti, s úgy véli, az ő feladata lett volna, hogy színeiben és formáiban hírt vigyen „a népről, melynek ősi hagyományait lassan elfeledtette a polgárosodás vágya, és elmosták a nemzetiségi hatások”. (200. p.) A múlt század kilencvenes éveiben, amikor ő a művészvilágban megjelent, „ez a vidék még Petőfi ígézetében élt, s nem csak szemléletben, de felfogásban is az Alföld tartozéka volt, és csupán népi tarkasága tette elütővé az »alföldi pusztá rónaságtól«. Festői témáit talán még gazdagították a Telecskai-dombok el-elmerülő, majd újra felbukkanó lankái, a csatornapart, ahol akkor még zsenge volt az akác, de élénk a halászálet; a Mosztonga környéke, melynek lápos, nádas buja világát akkor még nem bontották meg a kendergyárak és a racionalizált gazdálkodás. Egyébként a paraszt ugyanúgy élt itt, mint északabbra, csak a tájlelkelt kellett volna kifejezni valakinek, művésznak vagy írónak...” Ma már kétségtelen, hogy Juhász Árpád tárgyiassága mutatta meg az utat a későbbi generációknak. (*Egy elfeledett bácskai festő*, 1942) Talán Husvéth Lajosnak is, akinél Herceg János szerint a legerőteljesebben jelentkezett Bácska táji arculata és a vidék valóságábrázolása. „Bácska opálos fényben ég az ő művészetében, alakjai is ünneplőbe öltözöttek s a táj napsütésében, vagy a hó fehér csillámlásában éled[nek] újjá.” Felszabadult vonalvezetéséből és érzelemtől átitatott alakjaiból az otthonlét biztonsága sugárzik. (*Husvéth Lajos*, 1943) Csávosi Sándor képein viszont a színek dominálnak, a maga idején ő volt a Délvidék legjobb koloristája. (260. p.) Képei láttán Herceg János megállapította: „Az elmúlt húsz év alatt, szellemi életünk kibontakozása

idején, az irodalom közvetlenebb kapcsolatot talált az itteni néphez, mint bármikor azelőtt. Az irodalomról úgy beszéltek, mint a magyar kultúra fenntartójáról. Hogy a képzőművészetnek is hasonló szerepet kellett volna játszania, arra senki sem gondolt. A képben – nálunk – csak a téma tudott a táj nyelvén beszélni; színben, formában, festői felfogásban csaknem minden esetben e vidéktől távol eső területen keresett példát a művész. Ezért nem beszélhetünk ma sem sajátos levegőjű, táji színekben feloldódó bácskai képzőművészetről. Művészeinkből hiányzott a táji dialektika.” (Csávosi Sándor, 1943)

A *Délvidéki Szépművészeti Céh szerepe* (1942) című írásában a művészek összefogását méltatva Herceg János megfogalmazta a képzőművészet hiteléről vallott nézetét is. „Állítom – írta az irodalmi számvetését követően a festészetünkről is –, hogy Bácskának vannak sajátos színei, a bácskai embernek sajátos életformája, a népnek viselete, olyan, amilyent sehol sem találunk. Városaink, falvaink a földrajzi helyzet és a nemzetiségi hatások alól nem vonhatták ki magukat; utcái, terei másképpen épültek, mint az ország bármely részén.” A bácskai, vagy általános értelemben: a délvidéki jelleg mindenütt és mindenben felfedezhető. Hiteles délvidéki képzőművészet pedig csak akkor lesz, ha ezeket a sajátosságokat festészetünk képes lesz magába átlényegíteni, ha a művészet feloldja magában a Bácska misztériumát. Erkölcsi alap lehet ez abban az esetben, ha a délvidéki művész hivatástudata és elkötelezettsége eléggé megerősödött. (224. p.)

De nem marad el a szerzőnek a zene, a népzene világban történő széttekintése sem. A *Bácskai népdalok* (1942) című írásának bevezetőjében kiemelte: Kodály Zoltán, Bartók Béla és Vikár Béla jelentkezésekor, a húszas évek elején, amikor a magyar népdalgyűjtés már nem csupán zenei, hanem nemzeti ügygé vált, Bácska már elszakadt Magyarországtól. Az egyéb gondok között eltörpült a bácskai magyar nép dalkincsének és dallamvilágának a sorsa. „Még a magyar nóta is titokban sírt a cigány húrjain, s magyarul muzsikáltatni tüntetésszámba ment. A városi ember nem is sejtette, hogy néhány magyar falu zárt közösségében élénken él az ősi magyar dallam, és segíti nemzeti hűségben tartani az elárvult szíveket. Ezek a dallamok a magyarság lelkivilágát őrizték meg változatlanul a népben, tehát azt a funkciót teljesítették, ami a népdal hivatása, s amit a szerbek már politikai csengésű jelmondatba foglaltak: A dal tartott meg bennünket, hála neki!” Kodály Zoltán tanítványa Kiss Lajos ekkor járta be nemcsak Bácska, hanem Bánát és Szlavónia magyar falvait is, és ezernél több ősi dallamot jegyzett le, melyek között számtalan teljesen ismeretlen volt, „még

változata is hiányzott a magyar népdal egy-egy típusából”. Ezek a népdalok is a közös dallamkincs, az ősi magyar ritmus és az öthangú dallamstílus mintájára alakultak, de már bennük volt a Bácska sajátos lelkisége is. A legtöbb népdalt Kiss Lajos a Duna menti Gomboson gyűjtött, melyek esetében nemcsak a szövegben szereplő helyi utalások bizonyítják, hogy itt születtek, azt gyakran, a dallamuk is elárulja.

Egy későbbi írásában, az 1958-ban papírra vetett *Napok és események* című jegyzetében az elegáns belgrádi kávéházban a magyar nótából átalakult szerb slágert hallgatva arra gondolt, ha egyszer, békésebb időkben valaki mégis megírná a Délvidék, és benne a Bácska magyar kultúrtörténetét, akkor abban kitüntetett helyet kapnának a nótaköltők és a cigánymuzsikusok. Külön fejezetet kellene szentelni Lányi Ernőnek, Szász Istvánnak, Allaga Gézának, Fehér Jenőnek s egynéhány híres primásnak, „akik hosszú időn át úgyszólván egyedüli képviselői voltak a költészetnek ezen a tájon”. Hatásuk messze túlhaladta az igazi költészetet, ráadásul Sípó Ferkónak és muzsikus társainak lényegesen több hallgatójuk volt. Mert a legkeservesebb nemzeti kiszolgáltatottságunk idején is eljutott a magyar nóta mindenhová, és ahol megszólalt, ott „megereszkedik a búbánat az emberi szívekben”. A Bácskában, „amely egykor tüzes lovairól és szépasszonyairól volt ismeretes hetedhét országban, [...] valamikor ez az olcsó kocsmái költészet virtusnak is, kultúrájának is, magyarkodásnak is elegendő volt”. (669.) Hogy ez így történhetett, az azért van, mert a Bácskát egy felemás világba szorította a történelmi kényszer.

A felemás világba szorított Bácska magyarsága mégis példamutató módon állt helyt a történelmi megpróbáltatások során. Eszmélése ugyan későn (de mégsem mindenről lekésve) vezette el őt annak felismeréséhez, hogy a nemzetiségi vidéken élve a népek versenyében neki is helyt kell állania. A szerb, a német polgári és egyházi intézmények már akkor megtalálták a maguk történelmi feladatát, az iskolák már akkor felismerték nemzeti elkötelezettségük lényegét (az előbbiek 1850, az utóbbiak 1867 után), amikor a magyarság szemében a főváros vagy a vármegyei hivatal számított értelmesnek vélt életpályák kiteljesítésére alkalmasnak. A kisebbségi sors megszámlálhatatlan kényszere kellett ahhoz, hogy ráébredjen: teljesen magára van utalva, egyedül és kizárólag rajta múlik, hogy vállalja-e a saját sorsa alakításáért folytatott küzdelmet. Példamutató nagy alakjai – az itt felsoroltak és a még nem említettek kiváló serege – mutatta meg a közössége számára a cselekvés lehetőségét, a sorsvállalás értelmét. „Nem az erőszak, nem a helyzeti fölény azok az

eszközök – figyelmeztetett Herceg János 1942-ben, az újvidéki razzia esztendejében), amelyekkel a cél felé igyekszünk: a magyar érdek és a magyar érték megmutatása és elfogadtatása a célunk. Magyaroknak lenni azonban elkötelezettséget jelent a közösségi étellel, amelybe nálunk nem magyar ajkú népek is beletartoznak. Hidat építünk? Nem, csak az ősi magyar állameszme egyik pillérét védjük itt.” (*Új köntösben – régi utakon* 1942. 209. p.) De már egy évvel korábban *A délvidéki magyar irodalom kisebbségi évei* (1941) című tanulmánya megírásának idején, a boldog felszabadultság friss élményének a hatása alatt is úgy látta: „A kisebbségi sors elűtött bennünket hazánktól, de szülőföldünkről nem űzhetett el senkit sem. Nem politikai különállás a célunk, de szeretnénk továbbra is megtartani azokat az eredményeket, amelyeket keserves munkával elértünk. Mi tudjuk, hogy nagy feladatok várnak még ránk, és ezeket a feladatokat vállaljuk. Vállaljuk

azzal a hittel és abban a szent tudatban, hogy a magyar haza felszabadított bennünket, de e vidék magyarságát mi őriztük meg.” (235. p.)

Ez volt a legszebb üzenet, amellyel a délvidéki magyarság és a hozzá hű maradt kevés számú írástudója nekivágott 1944 rettenetes őszének és a magyar tömegsírokkal kijelölt jövőjének. A leghűségesebbek sohasem feledkeztek meg erről az üzenetről, de történelmi igazság, hogy a Bácskában, a Bánátban és a Drávaszögben az elkövetkező vérvörös évtizedekben karriert, sikeres életpályát csak a magyar nemzeti értékek látványos megtagadásával – szerencsésebb pillanatokban csak ezek elhallgatásával – lehetett befutni. Erre is volt példa a történelmünkben – az ellenünk lett hősök sora szinte végelethetetlen. A régióért megújított küzdelem pillanatában szolgáljon ez számunkra megszívlelendő tanulságul, s legyen mindenkor teremtő szándékaink tiszta erőforrása.

Ne féljetek!

Herceg János költészetéről

A zsenéket leszámítva, amelyekről Toldi Éva monográfiájából szereztünk tudomást, Herceg János költészetét tulajdonképpen egyetlen verseskötet, a *Kiáltás a ködből* (1970) jelenti. Nem sok, és nem kevés. Nem sok, mert Herceg az újvidéki Magyar Szóban korábban közzé tett bukolicus prózaverseit akkor gyűjtötte kötetbe, amikor az Új Symposion nevével fémjelzett avantgárd már karakteresen tombolt (a folyóirat mellékleteként 1971-ben Domonkos István *Kormányeltörésben* című poémáját olvashattuk). És nem kevés, mert eme halk szavú, a couleur locale-t a pásztor-költészet édes-bús édenével ötvöző líra valaminő – nem az avantgárd szerinti – hagyomány folytathatóságáról is tanúbizonysággal szolgált. Ez utóbbi még akkor is igaz, ha a modern költészet – de hát mondhatjuk-e Radnóti Miklós *Ének a négerrel, aki a városba ment* című költeményét avatagnak? – a világ lebírására más irányból, és sokkal agresszívakban folytatott kísérletet.

Herceg, odahagyván fiatalkori lírafutamainak adys beütéseit – A szomoru, gyászos Élet-uton / remegve annyi Ember-lámpa vár” (*Lámpák az uccán*) –, egy „korszerűbb”, a természet és a falu hintájára fölült melankólia *álmosan izgató* nézőpontjából vette szemügyre a táj mint kishaza és a benne vergődő – mert kiszakadni alig tudó – ember *élet*es dolgait. Van ebben a látásmódban valamiféle megbocsátó gesztus, és távolról a bibliai történeteket-cselekedeteket is fölillantó prófétai hevület, ám a „néprajzilag” és „földrajzilag” ugyancsak hiteles helyzetek (a falu képe, szokásvilága, hagyomány szerinti erkölcs: élni akarása) át vannak poetizálva.

Két felől is, hiszen a harmincas évek bukolikáját megpezsdítő avantgárd lendület („Harsonás reggelek köszöntsék jöttödet – *Az érkező elé*) – az erdélyi Bartalis János kosályi univerzumában szintén láthatni – a föld-éhséget valamiféle tavasz-ünneppé varázsolta; ugyanakkor a lírikus a (mindegy, hogy helyi rangú) Megváltót, akinek jöttére el fog olvadni a hó is, egy sok százados hagyomány, a népdal színszimbolikájába öltöztetve emelte a valóságnál éteribb régióba („piros csizmád nyomát zöld erdő harmatán / látni lehessen majd újra”). Az *érkező* személye körüli bizonytalanság, jóllehet valamennyire a sugallt én-kép misztikáját

közvetíti, jót tesz a versnek – a fiatal Dsida a váratlanul betoppanót egyik költeményében Titkos Eljövöként üdvözölte –, s kiváltképp megfelelő fölütés az egymásra épülő ciklusok elindításához.

Azon nem érdemes meditálni, hogy a *Kiáltás a ködből* szerkezete a számmisztika mely jelentésrétegét hordozza (a ciklusok 9, 11, illetve 7, 11 verset foglalnak magukba), viszont jól látszik az a tudatosság, amellyel a költő kezdő- és végpontot jelölt ki rendhagyó líra-tablóján. Magyarán, az *érkezés* (az új élmény, az önfelmutatás) lendületét végül is a természet és a társadalom megfáradását szimbolizáló „lassú elmúlás” – „azóta megöszült már az erdő, és megrothadt / az avar, a zászlók lobogása pedig ugyancsak / megfáradt az elcsituló szélben” –: *Az öregség elégiája* fogja keretezni. A látszólagos időtáv valójában sokkal hosszabb, mint ahogyan az az első pillanatra kiderül. Az emberélet azzal sokszorozódik meg, egy kis megengedéssel, válik szinte *időtlen*né, hogy a prófétai gesztusokban sem szűkölködő lírahős születése csaknem megegyezik a Teremtőjével.

Erre a bibliai terrénra utal *Az alvó helyett* című poéma csöndesen bölcs – az emberi akarat kisiklását mutató – helyzetképe is, miszerint a délvidéki róna melankolikus báj kölcsonzött az elíziumi mezőktől: „harisnyát kötögető / pásztorlányok ballagtak csendesen a legelő barmok / után, de az aluvót sem a toborzó kiáltás, sem a friss / szellők simogatása nem ébresztette fel, mert messzebből / indult és messzire érkezett, ahol az emberi szó / már erőtlenné válik minden álommal szemben”. Ha azt is észre vesszük, hogy eme – szinte szakrális attitűdöt sejtető – megcsendesedés minő drámai *történet* után következik („vépiros virágok nyíltak a leszakadt part szélein”), akkor világosan előttünk lesz az avantgárd – képkivágásaiban legalább is avantgárd – költő modernségre való törekvése is.

Ez Hercegnél, Kassák Lajosékkal ellentétben, nem a líraiságtól teljesen megfosztott – közléseiben csaknem kopogó – képek a konstruktivista hagyomány kínálta lecsupaszításával megy végbe, hanem a némelykor elégikusra hangolt „akácok alatti” bukolika szövegének víziószerű betétekkel való megnövelésével. Ha a *Pusztító tűz után*, összes

mitológiai jelképrendszerét ideértve, valójában a tűz apokalipszise, a tisztító hajnalcsillag fényénél – új időkezdet – panaszos üvöltéssel végső soron teret nyelő sakálok – ítéletvégrehajtok. Mindennek előkészítéséhez kellett az a – a vért megint csak *dinamizáló* – folyamat, amelynek erősen képi látványvilága sokkolja az olvasót: „a szarvasok meg csak úgy tudtak megmenekülni, hogy / egész csordák úsztak a sebes patak vizében, füstölgő / agancssal, felhasított szügyükből patakzott a vér”.

Ehhez a különleges, az énekes belső érzelmviharait is tükröző *tájkép* megrajzolásához – s nem utolsósorban hatásmechanizmusának monumentálissá való növeléséhez – természetesen kellenek az olyan, műveltségélményből származó, „külsődleges” eszközök is, mint a bibliai tékozló fiú (*Hát mégis itt lett volna, akit várunk?*), a Veronika-kendő (*Köpjétek le a győzött*), az angyalok (*Fegyverhordozók reménye*), vagy némely irodalmi allúzió (például a vörösmartys „akárhogyan forogjon is keserű levében e keserves világ” – *Fegyverhordozó és kengyelfutó*). De még inkább szükség van a tanúként jelentkező költő átszellemültségére. Arra az isteni(?), a táj fondorlataiban – csendes kérődzésében és viharos kitörésében – saját benső világát fölfedező *kitárulkozásra*, amely közösség és énekes összeforrására a legigazabb példa. Ha a nosztalgia szőlőlugasai, a túlságosan idilli képek elfeledtetnek – „mézet pergetnek szagos vasárnap reggelek” (*Csendes marasztaló*); „egy holdfényes éjjelen átlövöm szívem” (*Játékos holdfényben vadak között*); „egyszer igazán béke lesz (...) az egymás felé forduló emberi szemekben is” (*Programbeszéd az igazi békéről*) –, megvalósul ez az eszményi állapot.

Toldi Éva már említett kismonográfiájában úgy látja, hogy Herceg János szövegei „versformába tördelt történetstilánkok”. Én jóval többre értékelem a *Kiáltás a ködből* darabjait. Valódi, egyetlen szuszra végigmondott vallomásaikban ott a gondolatritmus, a különféle rétegek, a benső élményvilág és táji megfelelőjének szétválasztása. S az a több oldalról szövődő mítoszi képrendszer, amely távlatot ad a szépségbe ittasult, de mindenkor a küzdelemben acélozódó ember fölemeléséhez. A költő – egy kissé nagyképző szóval – egyetemessé avatja a rettenetet. Mert nehéz nem észrevenni, hogy a többször, több versben is elhangzó „Ne féljete!” nem csupán bibliai sugallatú fölszólítás, sokkal inkább átvágása a bukolikus – de minden ága-levele mögött tört rejtő – éjszaka-bozótnak.

Ennek a félelemnek, ha jól értem, nincsen (vagy csupán igen nagy áttételekben) politikai felhangja, határozottan az önmaga kozmoszát fölforgató ember létmegnyilvánulásából – „dzsungel-élményéből –

fakad. A *Fegyverhordozók reményében*, minden történelmi háttér ellenére, ezt a *leselkedő* rosszat idézi meg az angyalváró remény és a piros öröm virágainak ígézetében. „Csak menjete, és ne féljete a baljós éjszakától, / az erdő fenyegető csendjétől, ahol égő szemekkel, / ugrásra készen lapít a fenevad, de piros virágok / nyiladoznak a jáger ablakában.” És teljes jelképtári gazdagságban (*Biblia*), valamint a ballada „negyvenyolc fekete kendős asszonyának” ének-kísérétevel jelenik meg a Jó pásztor képében Jézus is.

A látomással teli *eljövetel*eknek – lásd Nagy Lászlónak a fekete katona sisakját viselő Zöld Angyalát –, ítélet-hozó borzalmi is vannak, de Herceg épp a Jóság eljövetelét jövendöli. „Majd egyszer eljön a Zöldszakállú, ne féljete, / mert elfogy a hó, s elvonulnak a tavaszi vadvizek, / hogy az ótvarosra száradt lapályon tüzet gyűjtsanak a pásztorok (...) / s akkor a pásztorok is / megfordítják a nyáját, és furulyaszóval mennek őtána, / akinek búzakalászok nyílnak a szeméből, mert eljön egyszer, / eljön, ne féljete...” (*Biztatás a csüggedőknek*)

Kétség kívül ebben a bukolikus *haza-mentésben*, amelyben a hatezer év óta mozdíthatatlan hegy maga a bizonyosság, a hűség kinyilvánítása (*Hajában vacsoracsillag*), előfordulnak publicisztikusabb hangok is (*Programbeszéd az igazi békéről*), ám nehéz nem vallomásos parancsnak venni: ne hagyd el szülőföldedet! Vagyis, „igazában nem ismeri / a szabadság dalát, aki azt mondja, ha csak a madárnak is, menjen, ki merre lát, keressen új hazát” (*Madarak ürügyén a hazáról*). A főtebbinél is egyszerűségében megrendítőbb a valaki által a pince vakablakában hagyott „fekete fődélű könyv” jelentése. A „pincészeri esték ajándéka”, figyelmeztetésével, nem kis súlyt rak az *emlékező* vállára: „erről tudod meg igazán, hogy hazaérkeztél, itthon vagy, / a szülőfölded ez, s igen, a hazád...” (*A szülőhegy és ami azon túl volt egykoron*).

A *Kiáltás a ködből* prózaversei közt böngészve, akár találomra is, kitűnik a színszimbolikának és bibliai jelképtárnak is fontos két szó, a *piros* és a *vér* gyakori toposza. („véрпиros virágok” – *Az alvó helyett*; „vércseppjét a porból” – *Fiatalok vonulása*; „piros lámpafény” – *Idegen házban tétován*; „véred is elfolyik” – *Fegyverhordozó és kengyelfutó*; „patakzott a vér” – *Pusztító tűz után*; „piros harangját” – *Mint a lépre ment galamb*; stb.) A tűz és a nap vörösét (is) szimbolizáló élet-adó meleg egyben – Krisztus megfeszítettet – a golgotai lét és szenvedés jelképe is. Ennek némelykor végigvitt vagy sugallt, az otthonosság-érzetet veretesebbé tevő példázata a Herceg-prózaversek nem kis nyeresége.

Politikára politikával válaszolni

Legyen vajdasági irodalom

(Zombor, 1909. május 11. – Zombor, 1995. január 29.): író, költő, műfordító, újságíró, szerkesztő. A gimnázium elvégzése után Zomborban nyomdai tisztviselő, majd az Új Hírek munkatársa volt. 1929-ben a JKP tagja lett a zombori pártszervezet 1934. évi felbomlásáig. 1936 elején a rendőrségi üldözés elől illegálisan Magyarországra ment, a Dante Könyvkiadó szerkesztőjeként dolgozott. 1938-ban tért vissza Zomborba, az Új Hírek munkatársa majd főszerkesztője, a Reggeli Újság újságírója, 1941-től a zombori városi könyvtár igazgatója, 1941–1944-ig a Kalangya főszerkesztője volt. A háború után részt vett a Népfront és a Népfelszabadító Bizottság helyi szervezetében megalakításában, a Petőfi brigád megszervezésében. 1945-ben a zombori kerületi Népfront alelnökévé, a zombori Magyar Közművelődési Közösség elnökévé, a Nemzeti Becsületbíróság tagjává választották. 1949-től a Testvériség-Egység kiadó munkatársa, 1955–1957-ig a Híd fő- és felelős szerkesztője, majd 1977. évi nyugdíjaztatásáig az Újvidéki Rádió magyar nyelvű irodalmi műsorainak szerkesztője volt. 1981-ben a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia tagjává választották. 1990-től 1994-ig a VMDK tiszteletbeli elnöke volt. Regényei, elbeszélései, versei, esszéi, emlékezései, riportjai több mint 40 kötetet tesznek ki és műfordítás-köteteinek száma is meghaladja a harmincat.

Az interjú 1984. augusztus 20-án készült Doroszlón. Első része megjelent a Híd 1984. évi 10. számában A provincializmus elleni harc címmel.

I.

„Hatvanévesnek lenni sokak szemében csak annyit tesz, mint belesímulni a múltba. Ez az, ami-be egy alkotó – a lázadózva – sohasem nyugodhat bele, s amire alkotásokkal szokott rácáfolni. Akit így kísér műveiben az ifjúság negyedik dimenziója, sohasem öregedhet meg naptári öregséggel” – írta tizenöt éve Majtényi Mihály, a hatvanéves Herceg Jánost köszöntve. Ugyanott olvassuk a következő mondatot is: „A szerep, amelyet pályája első évtizedeiben elfoglalt – Szenteleky ámuló, csodálkozó, figyelő szeme kísérte eleinte –, a szerep sokáig egy íróasztalhoz támasztja,

amelynek fiókjaiban minden, de minden benne volt saját korszakáról; a legelrejtettebb és saját magáról szóló fiókot persze másnak kell kinyitni.” Amikor most arra kérjük, hogy engedjen bepillantani ebbe a fiókba, ismét feltámad a minden interjú előtt jelentkező kétely: jogos-e, és a jó ízlés határán belül van-e a kitárulkozásra, az intim vallomásra való felkérés? Melyik riporterrel is lehetne őszintébb az író, mint az előtte fekvő tiszta fehér papírral szemben? Hogyan érzi magát, amikor az emberek „bele akarnak túrni a lelkébe”, a múltjában kutatnak? Teszi-e ezt egyedül magányos pillanataiban?

– Szégyelleni való titkaim ugyan nincsenek, minthogy azonban a megmutatkozásnak is van határa a mai világban, talán tényleg a kritikára bíznom a választ. Szegény Majtényival olykor mondtunk egymásnak efféle udvarias szavakat, talán azért, mert legintimebb dolgaink se maradtak titokban egymás előtt, s így nyugodtan mosolyoghattunk a bajszunk alatt. Tudtuk, amit tudtunk, s igyekeztünk mindig eltalálni, mit várnak tőlünk a váltakozó nehéz időkben. De ha már a magányos pillanatokra emlédek, hadd valljam be, hogy igen sokszor érzem magam nagyon egyedül. Ez nemcsak a korral járó büntetés. Negyven év óta vesz körül a fizikai magány. Száz kilométerre élek a vidék szellemi központjától, s ezt a távolságot sokszor kísérté lemaradás ebben vagy abban, mert nem mehettem el illetékes helyre megtudni, mi is legyen a véleményem erről vagy arról, így aztán előfordult, hogy nem pontosan arra a helyre álltam, ahova állást foglalni kellett volna. Ezt persze sose felejtették el az orrom alá dörgölni, s valóságos istencsodája, hogy mégis többet kaptam – élményben, tapasztalatban, sőt elismerésben is –, mint amennyire érdemesnek tartottam magamat.

Hogy sikerült írói és emberi magatartásának erkölcsiségét megőrizni a legkülönbözőbb politikai konstellációkban is?

– Erkölcsi magatartás? Társadalmi viszonylatban gondolod? Sok minden rászorított erre. Nézd, én húszévesen aktív kommunista voltam, harmincévesen viszont vállaltam a „haladó polgár” nem éppen hálás és megtisztelő szerepét. Közben évekig

éltem Budapesten abban a meggyőződésben, hogy itt nem lesz belőlem soha semmi. Szürrealista novellákat írtam abban az időben, amikor Szenteleky megkiáltotta már programját a „helyi színekkel”. S Pestről hazatérve felfedeztem magamnak a szülőföldet, egymásra tett hatásaival ezt az egész hibrid emberi és társadalmi konglomerátumot. Ez a felfedezés eleve leszoktatott minden partikuláris felfogásról. Szentelekynek ez az oly sokat gúnyolt programja a couleur locale-lal kisebbségi program volt. Mert utóvégre nem mondhatta: írjátok meg az elnyomatást, a megkülönböztetést, a jogtalanságot, a „govori državim jezikom” [„beszélj államnyelven”] mindenütt figyelmeztető állapotát. Én is csak Pesten értettem meg, hogy ez lesz a dolgom, ha hazamegyek. S akkor értettem meg azt is, hogy mit jelent nekem a Vajdaság, Bácska, amelynek ha nem is voltak olyan mélyen gyökerező hagyományai a kétszáz év előtt idetelepített népekkel, mint mondjuk Erdélynek, de éppúgy megvolt a maga jogos igénye a nyelvi, nemzeti és társadalmi egyenjogúságra.

És engem pesti baráti köröm is a realitások felé fordított. A harmincas évek a népi írókkal a magyarság sorskérdéseit helyezték előtérbe. Érzésem szerint még ma se került kellő megvilágításba ez a nagyon jelentős mozgalom, amelyben forradalmi tüzek égtek. Talán azért nem, mert voltak szélsőséges, ellentmondásokkal teli elhajlásai. Hazatérve én se képzelhettem el másképpen az író, s főként nem a kisebbségi író magatartását. S itthon is merőben más szelek fújdogáltak 1938-ban, mint Szenteleky idejében. A Híd embereivel valamiféle közös platformot szerettünk volna teremteni, a magyar proletárokat és polgárokat közös szellemi mozgalomba szervezni, egy afféle kulturális népfrontba, ahogy szerbhorvát részről fogták össze a haladó szellemű fiatalságot. Mert a háború Bécs lerohanásával s a felvidéki eseményekkel már itt is előrevetette árnyékát. Ez volt a nagy próbatétel minden magyar írói és emberi magatartásra. És még hatványozottabban nyilvánult meg a háború alatt, amikor a par excellence irodalmi értékrendet alá kellett rendelni a nemzetiségi béke és együttélés szolgálatának. Ezek ma talán elkoptatott frázisok lehetnek, akkor azonban követésre méltó szent jelszavak voltak.

Ilyen programot követni a vidék egyetlen magyar folyóiratában, amikor a másíknak egész szerkesztőségét egyszerűen kivégezték, veszélyes vállalkozás volt. De lemondani nem lehetett róla, mert ez egyet jelentett volna a beolvadással. Okvetlen hangúlyozni kellett a szellemi különállást a parancsuralmi rendszerrel szemben, amelynek jelenlétét a megtizedelés gyakorlata vezette be a „csetnikháború” ürügyén. A háborús Kalangyának ezt

az ellenállását figyelték és számon tartották azok a belső nemzetiségi erők is, amelyek minden üldöztetés ellenére sem voltak leküzdhetők. A regionális bezárkózás, a megkülönböztetés tudatos vállalása s a barátság fenntartása a megkülönböztetettekkel olyan koincidenziát hozott létre, amit a betiltás, sőt megszüntetés állandó veszélye ellenére sem lehetett feladni. A Kalangyát a Csillag-börtön kommunista elítélői is figyelemmel kísérték, s ennek a figyelemnek köszönhetem, hogy megmaradtam.

A Kalangyának ezt a szakaszát az azóta kibontakozott jugoszláviai magyar irodalomtörténet is méltányolta, de főlegesen hangsúlyozva a színvonal esését literáris szempontból, a szerkesztő képességeit is megkérdőjelezve a sorok között. És már-már emberi és jellembeli kritériummal említve a kényszerű „taktikázást és alakoskodást”. André Gide írja valahol, hogy a túlerővel szemben az ember vagy nekimegy a falnak, vagy pedig taktikával tér ki a feltétlen legyőzetés ténye elől. Persze hogy szebb lett volna elmenni az erdőbe. Én erre is kaptam illetékes helyről impulzust, de valamikor csak 1944. szeptember végén, úgyhogy mire sor kerülhetett volna arra, hogy átvigyenek a Dunán a Fruška gorába, megtörtént a felszabadulás. Az alkalmazkodás időnként mutatkozó jelei azonban nem takarhatták el a folyóirat tisztességes igyekezetét, miközben valószínűleg ezeknek a „jeleknek” kell tulajdonítani, hogy a Kalangyát mégsem tiltották be.

S így lettem én Népfrent-aktivista 1944. október 21-től kezdve esztendőkön át, s közben nem írtam, de minthogy Titót már a háború alatt fordítottam, még sokáig ez volt a mindennapi munkám. Olyan vállalkozással is kiegészítve, amilyen a kétkötetes szerb-magyar, magyar-szerb szótár szerkesztése volt 1945-ben.

Mozgalmi múltjáról nem sokat beszélt. Tudjuk, hogy már a háború előtt tagja volt a Kommunista Pártnak. Milyen elképzelései voltak a szocializmusról? Vonzódott-e az utópiák iránt?

– Mozgalmi múltam a tájékozódás, az útkeresés fiatalos érdeklődésével volt összhangban. Néhány év múlva meg is szűnt az én párttagságom, jöllehet változatlanul a szocializmust tartottam a század társadalmi életformájának. És mert elképzelésem sokkal inkább utópisztikus volt, mint a reális lehetőségek elképzelése, nem lettem volna alkalmas tevékeny párttagságra. Ezzel magyarázható, hogy a háború után három évig nem írtam, de ugyanakkor „haladó polgárként” vállaltam a politikai aktivista szerepét.

„Fiú, fiú, mégiscsak el kellene döntened már, politikai cikkeket akarsz írni, vagy kitartasz a versek mellett” – figyelmeztette Fekete Lajos a

húszas években. „Én mindenre vállalkoztam és ez nagyon rosszat tett nekem” – panaszolta Ön egy alkalommal, mondván, hogy a helyzet ezt követelte. Ma is hátránynak tartja ezt?

– Irodalmi érdeklődéssel párhuzamban politikai nevelést kaptam. A pesti Bartha Miklós Társaságba jártam, tüntetéseken és diákharcokban vettem részt. Emlékszem, 1928 nyarán egy színházi előadás megzavarására készültek a jobboldali diákszervezetek. Szembeszálltak velünk, s a kivezényelt lovas rendőrség persze bennünket kardlapozott. Én a Baross utca elején laktam, de mivel egy lovasrendőr a sarkamban volt, be akartam másznia Nemzeti Múzeumba, de a lándzsás vaskerítésen fennakadva akkora suhintást kaptam, hogy felrepedt a nadrágom, és napokig nem bírtam rendesen ülni. Barátom, Hock Rezső, aki négy évvel idősebb volt, mint én, már abszolvált a jogon, egy napon kivette a Kommunista Kiáltványt a fővárosi könyvtár zárt, s a kölcsönzőket nyilvántartó részlegéből, majd a marxista irodalomnak egyéb kapitális köteteit, és természetesen engem is bevont érdeklődési körébe. Elragadó, szuggesztív egyénisége annyira hatott rám, hogy Budapestről hazatérve a Szervezett Munkás szabadkai szerkesztőségében jelentkeztem kéziratokkal. Ősszel visszatérve Pestre már riportokat küldtem az újságnak, s Haraszi Sándor, aki a lap szürke eminenciása volt, s engem még a Naplóból ismert, ahova rossz verseket vittem neki, azt mondta: „Ez a fejlődés természetes útja..”

Abban az időben egy beesett arcú, sápadt, szikár zombori asztalos, Székely József volt a Szervezett Munkás névleges szerkesztője, aki mint hadifogoly részt vett a Vörös Hadsereg harcaiban. Némely írásommal elküldött Vasa Bogdanovhoz, aki később Krlézával a Pečat című folyóiratot szerkesztette, de 1928-ban még a szabadkai munkáslapnak volt ugyancsak névtelen munkatársa. Kinn lakott a kertvárosban, a lap mindenese, Kucsera Ferenc kísért ki hozzá, hogy Székely József szavai szerint „kipofázza” a dolgaimat, ha kell. „Mert én értek a szákmámhoz – mondta kissé palócosan –, meg konyítok válámennyit az osztályhárchoz, mivel Lenin elvtársnak voltam a tántítványá, de már az irodalomhoz nem értek.” Itt jut eszembe, hogy Vasa Bogdanov szabadkai éveit, s közreműködését a magyar munkáslap szerkesztésében, máig sem írta meg senki. A légkör a Tolsztoj utca 7. alatti szerkesztőség földes szobájában oly lenyűgöző volt, hogy már ezért sem lehetett az írást csupán literatúrának tekinteni. Minden szónak a cselekvés, a lázítás, az agitáció értékével kellett bírnia. És nem lehetett válogatni a műfajokban. Mindent vállalni kellett.

Ez a mindentvállalás később megbosszulta magát

nálam. Akkor, amikor a lapokban az írás nem tett volt már, hanem alkalmazkodás. Nyilván erre panaszkodtam, amire te most figyelmeztetsz. Terhes is volt, színtelen és íztelen az a munka. Sokszor ma is az, de hát mit csináljunk. Viszont nem tudom elképzelni magamat úgy, hogy megszakadjon kapcsolatom a mindennapi élettel.

Proletkultós irodalmon nevelődött, mondta egyszer. Hogy sikerült kikerülnie a zsdanovista irodalomszemlélet buktatóit?

– Sajnos nem sikerült. Negyvennyolcban, amikor megint írni kezdtem, alagsori szinten, nemzetiségi vonalon még nem szűnt meg a politikai megbízottak ellenőrző gyakorlata. A Hídnak még jó ideig olyan szerkesztői voltak, akik minden írásban megkövetelték a vonal kidomborítását.

Ha Herceg Jánosra gondolk, három vajdasági név jut eszembe: Szenteleky Kornél, Milan Konjović, Majtényi Mihály. Majtényt is állandóan foglalkoztatta a vajdasági lét. Úgy érzem, azért írt annyit a csatornáról, mert még kultiváltabbnak szerette volna látni ezt az egykor mocsaras vidéket, amelyen, mint Eötvös Károly írta: „a legnagyobb úri korhelyek termettek”, s amelyet Mária Terézia idejében többek között elítéltek telepítettek be, mint egykor Ausztráliát. Mennyiben hasonlít Vajdaság-képe Majtényiéhoz és miben különbözik?

– Majtényi 1929 végén jött Zomborba, s ott maradt hét évig. Én azonban csak a harmincas évek közepén barátkoztam össze vele, azután, hogy Kázmér a Nyugatban írt rólunk, illetve az itteni irodalomról. S nem sokkal azután a zombori napilap szerkesztőségében dolgoztunk együtt pár hónapig, mivel én 1936 januárjában felmentem Pestre. Aztán először ő szerkesztette a Hidat, utána én, de mindig összedolgoztunk.

Barátságom Konjovićyal 1942-ben kezdődött, azután, hogy hazaengedték a német hadifogolytáborból. Nekem óriási élmény volt a művészete s együttélése a szülőfölddel s az itteni népekkel. Valahogy így szerettem volna én is megteremteni magamban és munkámban szülőföld és nagyvilág szimbiózisát.

Szenteleky más volt. Őrá nekem fel kellett néznom, mert ő vert lelket belém, ő preferált lelkesen engem, „beérkezettnek” tekinthető öregeknek is elébe helyezve, s emberileg is oly közel emelve magához, hogy még érzelmi ügyeimben is hozzá fordultam tanácsért és vigasztalásért.

Hogy azonban visszatérjek szűkebb hazánk múltjára, azt mondanám: vigyázz, Mária Terézia nem rabokkal telepítette be a török kitakarodása után ezt a vidéket, hanem szorgalmas németekkel, akik

között még elászi franciák is voltak, mint az én Karle nevű anyai őseim. A királynőnek munkás kézre volt szüksége, azonkívül katonákra a török ellen. Így kötötte röghöz a granicsárokat, s tartott itt minél többet Čarnojević szerbjeiből. A Buna rijeka partvidékéről jött bunyevácokat ferences barátok hozták be ugyancsak földet művelni és katonáskodni. A többiek, a magyarok, a ruszinok, a szlovákok és románok később jöttek, magyar felségterületekről. Így jöhetett létre itt, a népek szigorú különállása ellenére – vagy épp ezért – valamiféle társadalmi és politikai változásokra érzékeny népiség. Volkstum. Színekben is megkülönböztetően, ahogy például a Tiszántúl, Bánát – szerintem legalább – komorabb, a román háttérrel elégikusabb, mint ez a boros, bicskás Bácska. Talán ennyiben különbözik Majtényi Bige Jóskája az én Kekez Tunámtól. De a helyi színek elmélete, mint már említettem, nem vizuális követelmény volt a tájban álló emberrel, hanem politikai és társadalmi kategória.

Szenvedélyesen foglalkoztatja a vajdasági ember sorsa, ugyanakkor az Újvidéki Rádiókulturális műsorában, a Szempontban rendszeresen közölt írásai is a Kitekintő gyűjtőcímet viselik. Hisz-e a szellem embereinek egy olyan független köztársaságában, amely nem vesz tudomást államhatárokról, nyelvi és etnikai különbségekről?

– Most megint azt kell mondanom, hogy haza és nagyvilág viszonyában mindig is jelen volt bizonyos nosztalgia. Talán épp azért, mert a különböző népi hatások nem engedték meg a bezárkózást. Innen mentek ki a legtöbben Amerikába a régi világban, s Németország és Ausztria különböző vidékeire idénymunkára. Nálam ez a nyitottság – amely nem mentes a nosztalgiától – talán családi örökség. Apám, nagyapám mesteremberek voltak, akik világgá mentek az inasévek után. Lenézték az olyan iparoslegényt, aki nem volt vándorúton. Talán innen ered az én érdeklődésem a nagyvilág dolgai iránt. Olyan köztársaságban viszont, amilyenről te beszélsz, nem lehet hinni, mert a valóságban nem létezik. Csak álmodni lehet róla: S ezzel az álommal én nem vagyok egyedül.

Éveken át volt szerkesztője a Kalangyának, a Hídnak, majd az Újvidéki Rádióirodalmi műsorainak. Jó ideig napi irodalomkritikával is foglalkozott. Milyen emlékei vannak e munkakörökkel kapcsolatban?

– Én mint szerkesztő a már említett szempontok szerint igyekeztem dolgozni, más és más légkörben persze. Munkámhoz tartozott a kritikairás is, nem az elemző és okadatolt, inkább az impresszionista kritika művelője voltam, s vagyok ma is. Mint ilyen, nem lehettem szigorú. Különben is mélyen lenézem az

olyan kritikust, aki összetéveszti a tollat a taglóval. S ha valaki azt mondja, hogy az igazat mégis meg kell írni, erre is azt felelném, hogy ezt sem szabad az ítélet ridegségével tenni. Az, hogy „rossz”, vagy „gyenge”, nem irodalmi definíció, s az európai kultúra a kritikában is kötelező.

Irodalomkritikáit olvasva az volt a benyomásom, hogy önmagával szemben szigorúbbak a mércéi, mint író társaival szemben. Ön szerint melyek azok az alapelvek, amelyekhez az irodalomkritikusnak ilyen szempontból tartania kell magát, befolyásolhatja-e a nemzetiségi helyzet?

– Hát először is köszönöm a bókot. A felkarolás, az elnézés a kis irodalmakban is megbosszulja magát. Ez talán csak valamely irodalmi élet kezdeti állapotában indokolt. Népesebb mezőnyben, kedvezőbb viszonyok között, mint ma minálunk, le kell húzni a sorompót a tehetségtelenség előtt. S ez nemcsak a kritikusok, sokkal inkább a szerkesztők dolga. S micsoda nívókülönbségek vannak nálunk lapok és szerkesztők között! A biztatás, a gyámolítás azonban legalább annyira kötelező, ha tehetségről van szó. S megint azt kell kérdezni, hol van ehhez – egy-két szerkesztő kivételével – a megfelelő intuíció?!

Kultúránk háború utáni fejlődésének fontos pillanatai egy-egy nemzedék fellépésével estek egybe. Mennyire tartja ezt szükségszerűnek és üdvösnek?

– A nemzedékváltás nálunk mindig légkör és lehetőség változásával esett egybe. A fiatalok Hídja annak idején a hatalmas politikai fordulattal érkezett, s olyan katarzis volt, amely hívő és ifjonti hévvel utasította el a szocrealizmust. Mi idősebbek, akik addig sok mindent megéltünk, egy pusztító háborút is, tartózkodóbbak voltunk, mint akik nem mernek hinni a saját szemünknek. A harmadik nemzedék az Új Symposionnal már egészen nyugatos irányzatot vett, alaposan befogva vitorlájába a liberális áramlatokat, s innen nőtt ki a legmodernebb, legeurópaibb generáció, tehetségét is a legeredményesebben kibontakoztatva.

Bár időnként meglehetősen nagy hévvel vett részt kis irodalmunk „nagy” összecsapásaiban, szerkesztőként vagy kritikusként igen toleráns volt ellenfeleivel szemben is. Mi vezérelte ilyenkor?

– Vigyázzunk, ezek inkább csak legendák, hogy nagy hévvel vettem részt kisebb-nagyobb irodalmi háborúinkban. A gyanakvás helyezett koromnál fogva azok közé, akik bizalmatlanul fogadták a fiatalokat. Azt hitték, én is ellenük vagyok, ha egyszer hallgatok. És az a kötöttségem, ahogy a magyar írást mindig is szolgálatnak tekintettem, ami a fiatal tehetségek szabad szárnyalásában madártávlatból kicsinyes és maradi literátornak mutatott.

Vidékünkön sokan hirdették meg már irodalmi programjukat a provincializmus elleni harc jegyében, s közülük sokan estek a provincializmus hibájába. Vajdaságban, a legkülönbözőbb kultúrák érintkezési pontján, a nyitottság és termékeny egymásra hatás esélyeinek talaján miért lebeg mégis állandóan fejük felett a bezárkózás, az elszigetelődés, a kulturális pluralizmus hiányának Damoklész-kardja?

– Nincs ilyen vagy olyan irodalom. Csak jó és rossz irodalom van. Csak nagy nemzetek irodalmának lehetnek provinciális szigetei. A nemzetiségi irodalom a megmaradás küzdelmétől teljes. S akkor lesz provinciális, ha hiányzik belőle ez a küzdelem. Isac Singer a zsidó gettó írója, a diaszpóráé, s szabad-e ezért provinciálisnak mondani? És a nemzetiségeknél erősebben azt hiszem senki sem vágyódhat a pluralizmus után.

Foglalkoztatja-e az író és az olvasó kapcsolatának kérdése? Tudna-e írni valahol olvasóitól nagyon távol, mondjuk Dél-Amerikában?

– Meggyőződése, hogy olvasók nélkül nincs irodalmi élet. S nem én találtam ki, hogy a magyar irodalom létezését nem Jókainak, Kemény Zsigmondnak és Mikszáthnak kell köszönnünk, hanem Kohnnak és Grünnek, a könyvügynököknek, akik olvasókat teremtettek hozzá. Nélkülük vákuumban lett volna a magyar irodalom, mint mindenütt, ahol az olvasó hiányzik. A kis irodalmakban, az emigrációban például. S én már ezért se tudnék emigráns lenni.

Miért dolgozik ilyen rengeteget?

– Sokallod? Érdekes. Én folyton küzdök a jóra való restség ellen. Mert most, hogy megöregedtem, nem is tudok okosabb dolgot a munkánál.

II.

Köszönöm az alkalmi interjút. Folytatásában arra kérném, hogy most már kötetlenül, egy későbbi közlés számára, próbáljuk meg részletesebben megvilágítani életének néhány mozzanatát. Például azt az időszakot, amíg a Hídszerkesztője volt.

– 1948 után, a nagy politikai fordulat után Belgrádban egy szellemi fordulat is bekövetkezett és egyre többen léptek fel a szocrealizmus ellen, Đilasnak a rúdja már kifelé állt, sőt aztán 1953-ban Đilast ki is buktatták, úgy hogy az, aki nálunk a szocrealizmust politikai téren képviselte, megszűnt létezni. Jöttek a modernisták, szürrealisták, sőt dadaisták, és megindult egy irodalmi élet. Nálunk egy új generáció jelentkezett, a Bori, Major, Fehér nemzedéke, akik ugyancsak feleszméltek, hogy mi ez, hát itt nem lesz semmi? Ugyanakkor azonban a politikai tényezők Belgrádban sem adták még az

áldásukat erre az irodalmi szabadságra, ellenkezőleg, szorongatták őket. Természetesen méginkább lenn a földszinten, a nemzetiségi irodalmakban. Sóti, Rehák, Farkas Nándor, Nagy Jóska, aki akkor a leghangosabb és legerőszakosabb alakja volt annak az időszaknak, rájöttek, hogy itt kéne valamit csinálni, figuráltatni valami tekintélyt. Hogy a tekintély mért pont én voltam, nem tudom. Szóval engem emeltek ki, mert a Majtényi szegény azt csinált ott az aparatszikok, szóval a névvel szereplő szerkesztők mellett, amit azok mondtak. Nem volt más választás, no akkor rámmásztak, hogy vállaljam el ezt a szerepet. Én semmi pénzért nem akartam elvállalni. Akkor már elmentem Batinára, egy politikai tisztségből menekülve, a járási népbizottságnak voltam az alelnöke, és akkor mondták is, hogy belső emigrációba vonulok, de én nem törődtem vele, tíz éven át húztam az igát politikai téren, nem akartam tovább. Dehát „akkor irodalmilag”, ugye... Kézzel-lábbal tiltakoztam ellene. Láttam, hogy mi van. Láttam, hogy van itt egy kettősség. Egy alulról jövő friss és szabad kezdeményezési szellem, és egy fölülről szilárdan tartott nyomás. Telefonon hívtak, lerendeltek, összeült az egész „magyar PK”, ahogy mondani szokták, Zsáki, Sóti, Farkas Nándi és végül egy éjszaka, akkor már belekevertek magyarországi kapcsolatokat, az én levelezésemet, az én ottani írásaimat és úgy finoman tudtomra adták, hogy nekem ott valami nexusom van, jó lesz vigyázni...

Egy éjszaka Farkas Nándor felhívott, azt mondja, „tudod, csak arról van szó, hogy hát ugye majd mondhassák, hogy te az okupátornak bírtad szerkeszteni a Kalangya újságot, és most a szocialista társadalomnak nem bírod”. Mondom, birom. Birom. És attól kezdve vállaltam. De ugyanakkor olyan nyomás alá kerültem én alulról és felülről, hogy azt nem volt könnyű elviselni. Ezek folyton nyomtak engem, hogy csak vigyázzak, és ugyanakkor megindult Magyarország felől egy közeledési igyekezet, megvannak a leveleim, a Dunántúl című folyóirat...

Meg Csuka akart jönni...

– Igen, de főleg a Dunántúl. Felkínált egy ívet, szerkeszsem én itteni írókkal, szóval fait accompli elé akarták állítani a rendszert, hogy ők jóba vannak Jugoszláviával, kibékültek, itt van, a kulturális kapcsolat is megszületett, szóval ez volt az, ami egyszerűen elviselhetetlenné tette számomra a dolgot.

Ugyanakkor a fiatalok, főleg Major, aki roppant agresszív volt és rettentő ambiciózus és obstrukcióval tágitott szét minden találkozást, ragaszkodtak hozzá, adjam át nekik a szerkesztést, mondom vigyétek. „Ja, ja – mondta a Farkas –, az nem úgy van, mit akartok tük itt”... Így szorongattak engem, akkor a Doronjski meg hívott, hogy keressem fel. Doronjski akkor

atyaúristen volt itt. Elmentem a Doronjskihoz, akkor azt mondta, semmi okom nincsen kisebbségi érzetre, ők mögöttem állnak. Mondom, Jézus Mária, még mögöttem is álltok, meg vagyok én áldva.

Akkor nem mentem el többé a gyűlésekre. Tartották ott a gyűléseket Újvidéken, szónokoltak, fiatalok és öregek két pártra szakadtak, nem mentem el. Hagyjatok engem békével, lesz, ami lesz, én nem megyek el – mondtam. Hanem akkor még egyszer berendeltek a Pékába¹, a Nagy Jóska azt mondta, hogy majd akkor hagyod ott a szerkesztést, amikor mink mondjuk, nem amikor te akarod. Mondom, micsoda? Hát vedd tudomásul, hogy vége, kész, nem vállalom, nem csinálom tovább, érted? Alászolgája. El voltam szánva mindenre. Akkor átadták a szerkesztést a Majornak.

Utána tartottak este még a Rádió klubjában egy gyűlést és átadták. Közben kinevezettek bizottságokat, szerkesztő bizottságokat, ezt, azt, amaszt, akikkel nem lehetett boldogulni. Ja, de még mindig nem volt olyan egyszerű a dolog, nem a Majornak adták át, hanem elővettek egy Dévics Imre nevű topolyai aparatszikot, afféle kulturmunkást, aki színházban meg festőtelepen aktivizálódott, hogy az legyen a Híd szerkesztője. Annak szegénynek fogalma nem volt, halvány sejtelve semmiről, de elvállalta egyből, azonnal, mért ne vállalta volna el, nem ismerte a veszélyeket. És akkor kitört a botrány. Gál fölállt, ordított, hogy micsoda megalázás ez, Szabó Gyurka is szót emelt, akkor odaadták a Majoréknak.

Sinkónak milyen szerepe volt ezekben az években?

– Nézd, Sinkó távol élt a Vajdaságtól, nem csak akkor, hanem világéletében. Talán születése óta. Neki véletlenül volt ez a szülőföldje, ő teljesen elszigetelve élt, mint a Spitzer fakereskedőnek a fia ott Apatinban. Az emlékei közé tartozik, hogy kiabáltak utána: Jud, Jud, Lumpenjud, tudod, a sváb legények, hát ez minden, ami őt Apatinhoz, a Bácskához fűzte. Jellemző, hogy Szentivánon élt egy ideig, mert ott volt a felesége orvos, Szenteleky többször írt neki, de figyelemre se méltatta, mélységesen lenézte valószínűleg az itteni kezdeményezést. Nem mondom, hogy nem joggal, nagyon szegényes kis irodalom volt, de a mienk volt, és mégiscsak fűződött hozzá valami az itteni vidékhez, ehhez a néphez való ragaszkodás, ami belőle hiányzott, mert ő kozmopolita volt. Egy ragyogó elme, egy lebilincselő előadó, és pozőr, és amit akarsz, élvezet volt őt hallgatni, nagyon szellemes volt a fordulataival az előadásaiban, de nem volt semmi köze ehhez a vidékhez, semmi a világon. Úgy hogy az én levelezésem vele, megvan a Híd-

levelezésem másolata, már nem emlékszem, miről leveleztem vele, de kizárólag ilyesmire szorítkozott, hogy van kézirat, nincs kézirat, stb. Ez volt minden kapcsolatam vele.

Az egyik levélben az áll, hogy „voltak bosszantó mellékszövegek is együttműködésünknek”. Ez 1956, december 27-én íródott. Ez gyakorlati kérdésekre vonatkozott?

– Igen, valószínűleg.

Nem igyekezett befolyásolni a Hídszerkesztési politikáját?

– Nem, abszolút távol tartotta magát ettől, Vajdaságtól is. Akkor ő már az Informbűró-ellenességével országos hírnévre tett szert, vitték előadásokra, vitaestekre, egyáltalán nem volt érdekelve. Emberileg se kerültem közel hozzá, azon kívül, hogy a lányomra bukkant Zágrábban, találkozott vele, vitt neki valamit, meghívta ebédre, vagy nem tudom micsoda, ilyen dolgok, de különben nem, nem, semmi.

Városi könyvtáros voltam és 1945 koratavaszán három járásból szedtem össze hivatalos utasításra az úgynevezett elhagyott házakból a könyveket. Az öreg Spitzer véletlenül az én utcámban lakott, látásból ismertem. Elvitték őket, elgázosították, és amikor megtudtam, hogy ő hol van, írtam neki egy levelet, hogy elkülönítettem azokat a könyveket, amelyekről felismerhetően meg tudtam állapítani, hogy a könyvtárából valók, így a Testvér című bécsi folyóiratnak a legalább három-négyszáz példányát még nyomdai haszkötővel átkötve. Akkor jött a feleségével és egy nagyon kínos félórám volt vele. Jött és nagyon kedvesen üdvözöltük egymást, bevezettem a raktárba, ahol egy sarokban voltak elkülönítve a könyvek és fölkapott egy kötetet, Heine verseit és zokogó hangon azt mondta, dögöljön meg minden fasiszta, folyjon ki a szeme, a vére minden magyarnak, svábnak, akármi volt, nyilasnak, és dühöngött. Én álltam megrendülve és magamban megsértve, mert minden magyart is mondott, és azt mondtam halkan, amikor kicsit abbahagyta, hogy talán nem minden magyarnak. Minden magyarnak, mondta. Akkor fogtam magam és bementem az irodámba. Megsemmisültem. Akkor jött be tíz perc múlva füléig tágult mosollyal és átölelt, hogy ne haragudjak és így, és úgy.

Én megértettem, csak mondom, roppant kínos volt nekem. Nem tudom, hogy volt-e ezen túl még kapcsolata ezzel a vidékkel. Nem hiszem hogy volt. Sinkó egy világpolgár volt, nem erre a vidékre való, mi valamennyien, legalább magammal kezdem, kis provinciális kultúrtréger voltunk hozzá képest. Egy

¹ A Pokrajinski komitet (Tartományi Pártbizottság) rövidítése

roppant érdekes, lebilincselő egyéniség volt, szépírónak nem tartottam soha, ma se, de az Egy regény regénye, azt hiszem, a kor, illetve a korszak világirodalmi művei közé tartozik.

Mielőtt otthagyta a Hidat, már jó ideig folyt ez a vita, milyen kifogások merültek fel? Majorpéldául egyik Sinkóhoz írt levelében azt írja, „legnagyobb tanulságunk közé sorolhatjuk, hogy a folyóiratot kollektívan és úgyszólván nyilvánosan kell szerkeszteni.”

– Elsősorban ez, hogy nem kollektív szerkesztés folyik. Egyszerűen nem folyhatott, technikai akadályai is voltak a kollektív szerkesztésnek. Nyáron kimentem Batinára, ott volt egy asszony, nemrég ment nyugdíjba a Rádiótól, a Šešić Vera, az volt a gépírőnőm, titkárnőm és minden, és nem lehetett őt embert, Ács Jósikát meg nem tudom Dévics Imrét meg Major Nándort meg Borit meghívni, no most gyerünk, szerkesszünk. Nem lehetett, vannak nyomdai terminusok, stb. És be kell vallanom, volt is bennem egy bizonyos ellenállás, folyton szabadulni akartam, vigyétek a fenébe, nem érdekel.

De eszmei jellegű kifogásuk nem volt?

– Semmi, szó sincs róla, az eszmei vonalat a Farkas Nándi szabta meg nekem meg a Rehák, meg a Duško Popović-tyal írtak cikket, az volt az eszmei vonal, ők egy szellemi felszabadultság indításával jöttek, nagyon indokolt volt ez az ő feltörésük, csak éppen azt nem látták be, vagy talán be is látták, lehet hogy tudták, végül már észrevették, hogy engem fölülről tartanak, ők meg alulról nyomnak. Szóval nem, semmi eszmei... Itt-ott elhangzottak szónoklatok, hogy igen, modern szellem, de ezek csak szavak voltak, mert a modernizmustól akkor a Major Nándi vagy nem tudom egyik-másik olyan messze volt, mint Makó Jeruzsálemtől, abban az időben még.

Az is érdekes, hogy amíg szerkesztette a Hidat, addig közölte folytatásokban Sinkótanulmányát. Többek között azt is kifogásolták, hogy a tanulmány hosszú, olvashatatlan. Mi volt ennek a háttere?

– Ja, te konkrét dolgokra akarsz, hogy voltak-e konkrét támadási felületek? Voltak, hogyne...

Igen, de eszmei tartalmúak...

– Fenét eszmei, ez nem eszmei volt. Ez egyszerűen... Sinkó, minek ez a hosszú дума, Sinkót még le is szólták, unalmas. Akkor szegény Gyurka azt mondta, hogy miért közlöm a Szirmai Károly taplóízű novelláit. Volt valaki, aki ezt Szirmaival közölte, az meg amúgy is szegény üldözési mániában szenvedő ember volt, aki rögtön felhördült, sürgönyözött nekem, hogy mi volt, mit mondtak őrá? Ilyen dolgok. Szóval voltak, akik egyes írásokat megbíráltak, kifogásoltak. Voltak ilyenek, de tartós

világnézeti kritikáról szó se volt. Csak ez a friss szellemi légáramlat adott szelet a vitorlájukba. Nem is tudom, hogy beszéljek-e többes számban, mert elsősorban Major volt a hangadó, akit én emberileg nem szerettem se akkor, se most, se semmikor, szóval volt egy ösztönös ellenszenvem.

Akkor se szerette, mert már Sinkónak is megírta, hogy egy irodalmon kívüli nagyon tájékozatlan ember.

– Kinek?

Sinkónak írta egy levelében.

– Írtam én? Igen? Ezek a levelek megvannak, amit én a Sinkónak írtam?

Igen. Amikor Major átvette a lapot, észlelte a realizálását azoknak az eszméknek, amelyek nevében felléptek? Frissesség, mozgás...

– Nem, persze hogy nem. Nem is lehetett, ha előveszed a régi számokat, akkor látod, hogy kik írtak bele, nem akarok neveket mondani, akik azóta régen letűntek, és akkor se jelentettek semmit. Majorban volt egy bizonyos készség a modern hangvételre, de az igazi modern hang már korábban, nálam, Pap Jóska meg a Sáfrány íásaiban, Vasko Popa felfedezésében mutatkozott meg. Majornak nem voltak akkor még...

Szóval azt állítja, hogy Majorfeltörésének nem volt egy nagyobb bázisa? Major rendszerint arra hivatkozott, hogy „ez a szerkesztőség írók és tolforgatók jelentős csoportjának kívánságára került a folyóirat élére”.

– Hahaha, nem volt, nem volt. Én csoportokról nem... Azt hiszem, hogy ő képzelte magát egy csoport vezérének. Lehet, hogy valahol össze is ültek klubban vagy kiskocsmában, mit tudom én, de a nevek, akik megmaradtak az irodalomban, az ő kortársai, ha visszanézel, akkor könnyű megállapítani, egy kezeden meg tudod számolni őket.

Kik voltak azok, akikre hivatkozhatott volna?

– Nem, nem. Egyedül a... Végül akkor Gyurkát (B. Szabó György – a szerk.) győzték meg. Akkor Gyurka is érezte, kapott akkor már szemrehányásokat innen-onnan, hogy a szocrealizmus merev kiszolgálója, úgyhogy akkor Gyurka ugyancsak föleszmélt, hogy mi van itt, mi folyik Belgrádban, Zágrábban, Ljubljanában, és egyszerscsak ő is irányt változtatott, akkor szegény beteg is lett, elkerült Golnikra, és ott részint unalmában, részint bánatában nekiállt és csinálta ezeket az aprólékos kis rajzokat és ebbe temetkezett bele, felfedezte Vajda Lajost, stb. Szóval ők... ilyen konkrét esetek nem jutnak már eszembe, mint Sinkó tanulmányának a hosszúsága, unalmassága, egy kásahegy, nem győzni nyállal, stb. Szirmai pocsék novellái fűrészpör-ízűek meg taplóízűek, mint Gyurka mondta, szóval ilyenek voltak. Nekem akkor kutyakötelességem volt

megvédeni nem csak meggyőződésből, hanem azért is, mert munkatársaim voltak, azt a Sinkót, meg azt a Szirmai Károlyt.

Szirmait amúgy is megvédte volna.

– Persze, persze, de ott, azokban a vitákban.

Még irodalmi pályafutásának kezdetén írt egy meglehetősen élehangú cikket Szentelekyről.

– A budapesti Hídban jelent meg, egy Csanádi György nevű ember szerkesztette, aki később a Magyar Rádió irodalmi szerkesztője lett, ez az utódállamok magyar irodalmának volt a folyóirata. Erdélyiek, felvidékiek és vajdasági én voltam egyedül.

Ez az, ahova beszállt a Komáromi József Sándor pénzzel...

– Nem, az a Kelet Népe volt². Beszállt hatvan hold földdel, nem is, hanem vett egy nyomdát a marha, hogy majd megveszi a nyomdát és szaladnak hozzá a szerkesztők és hozzák neki a lapokat. Móricz volt az első, aki nem vitte el, inkább nyomorgott meg minden, mert nem... Sok pénze odaveszett, vagy a hatvan hold föld.

Mi vezérelte ennek az éles hangú támadó cikknek a megírására?

– Az, hogy én kommunista voltam ifjú koromban, ha nem tudnád, és baloldali szemszögből néztem és tele voltam Európa ígézetével, mélyen lenéztem a Vajdaságot, be kell vallanom, mélyen és szentelenül, és ez adott nekem impulzust arra, hogy ezt az én lenézésemet írásban is kifejezésre juttassam. Aki válaszolt a cikkekre, az Csuka volt, nagyon élesen felelt a lapjában, a Képes Vasárnapban, és aki soha ezt a kérdést nem hozta fel, az Szenteleky Kornél volt, mert rá két vagy három év után, miután hazajöttem Pestről és kicsit kijózanodtam, és felfedezni is véltem már a Vajdaság konglomerátumát mint olyant, szerb barátaim voltak, stb., ő volt az, aki kéziratot kért tőlem, azzal, hogy olyan kéziratokat küldjek, amely ellen az ügyésznek nem lehet kifogása. Ez a levél a Szenteleky-levelek sorozatában nem jelent meg emiatt a kitétel miatt, hogy az ügyésznek ne legyen kifogása ellene, mert ebből kiderült volna, illetve megerősödött volna a vád, amit annyit hangoztattak ellenem a háború alatt, hogy kommunista vagyok. Holott akkor nem voltam már párttag, likvidálódott a zombori pártszervezet, én megint Pestre költöztem és polgár lettem, lehet hogy ez szégyen, de így van. Szóval akkor kezdődött a barátságom Szentelekyvel. Én laktam a legközelebb hozzá, mellettünk volt a szabadkőműves páholy háza, ahova Szenteleky hetenként egyszer bejárt, mikor még hívő szabadkőműves volt, és mikor még bízott benne, hogy a szabadkőművesek, ugyanúgy mint Kazinczy

korában, és Martinovicstól kezdve, a magyar szellemi élet legjobbjai voltak, és hogy olyan szellemi erő, amely ki tudja küszöbölni az ellentéteket az akkori jugoszláv királyság népei között a politika színterén. Persze aztán abból is kiábrándult, és amikor engem szólítottak fel, hogy lépjek be a páholyba, akkor ő volt az, aki azt mondta, mit akarsz te ott az öreg boltosok között, akik tízezer dinárral megváltják a kizsákmányolt munkások ellen elkövetett bűnüket. Szóval, ha valami volt később, akkor én már nem is levélben küldtem el, hanem vonatra ültem, délután háromkor ment a vicinális Zomborból és huszonöt perc múlva ott voltam Szivácon, a Telecska alatt kanyargott velem a vonat, és ő délután már nemigen fogadott betegeket, akkor különben is lefeküdt, lázmérővel a szájában, és azon keresztül beszélgetett velem a világ dolgairól. És az esti nyolc órai vonattal mentem haza. Ez volt a barátságunk kezdete, majdnem azt mondanám, a vége is, mert mindezután még másfél-két évig élt. Büszke vagyok rá, hogy utolsó írása az én kis könyvemnek az előszava volt. Viharban címmel kiadtam egy kis novelláskötetet, akkor mind saját költségünkön adtuk ki a könyveket, kiadó nem lévén. Volt, aki házalt vele, én nem házaltam, de viszont ott maradt a nyakamon.

Szenteleky egyhelyütt említi a levelezésben, hogy „amikor még én folyóirattal akartam ideológiákat megdönteni”. Mikor lehetett az? Majtényi is utalt erre a mondatra.

– Nem volt más folyóirata, csak a Vajdasági Írás és aztán a Kalangya. De úgy tudott visszaneézni egy évre is, mint aki tíz vagy húsz évre tekint vissza, olyan zajos volt körülötte ebben a kis csigaházában a jugoszláviai magyar irodalom élete, hogy azt hiszem az idő is más dimenziót kapott az ő emlékeiben vagy tudatában, mint minden más egyéb is. A tragikus az volt, hogy, hiszen tudod, hogy ellene volt a vajdasági irodalomnak, és akkor, amikor én őt megtámadtam abban a cikkben, akkor tulajdonképpen azt mondtam, amit ő két-három évvel korábban, hogy nincs szükség vajdasági irodalomra, mert az csak szegényes lehet és sajnálatra méltó. Szóval mégis a halálát megelőző két-három évben ébredt a tudatára, hogy hol is élt ő eddig, milyen vidéken, emberek között, akikről nem vett tudomást, csak mindig az elvagyódás, mindig a Párizs-imádata tolakodott előtérbe és semmi közösséget nem tartott az itt élő néppel.

Az említett tanulmányában Majtényi is kérdés formájában fogalmazza meg ezt, de a Szentelekyről alakított kép is az idők követelményei szerint alakult, úgy hogy 43-ban volt róla egy kép, 63-ban, 73-ban, folyton módosult, ki-kiragadtak

² Herceg erre nem jól emlékszik. A részleteket Komáromi József Sándor mondja el a vele készült interjúban.

mozzanatokat...

– Minden mozgalom hat a vezérére, nem csak a vezér hat és vezeti a mozgalmat. És a vajdasági irodalom akkor mozgalom volt, ő volt a szervezője. Biztos, hogy hatással volt rá. Az, amit ő Latákról írt nekem a levelezésben, vagy még ezer más dolgot tudnék mondani, az őt már mint baloldali embert mutatja meg, aki azonban csak ebben a mozgalomban lett baloldali, addig nem volt az.

Érdekes lenne megvilágítani azt a hirtelen beállt változást, amikor a couleur locale híve lett. 1927-ben például Mladen Leskovac írta a Letopisban: „Što vojvođanski Mađari ne daju danas onakvu književnost, kakvu bi Senteleki želeo, i to je ono, što bi smo želeli naglasiti, tome nije razlog Vojvodina, nego opšte prilike i stanje tamošnjih mađarski pisaca. Jednom, mi to verujemo, dočice vreme, kada će i vojvođanski mađarski pisci okrenuti leđa Toskani i bulevarima, i tražiti motive po Krnjaji i po malo-idoškim rogljevima. A kada će uvideti preimućstvo ovih drugih nad onim prvima”³. Ezt akkor írta, amikor Szenteleky kijelentette, hogy ne legyen vajdasági irodalom.

– Igen. De már Dettre János levele után. Mert tudod, hogy Dettre János volt az, aki ugyanezeket mondta sokkal határozottabban és élesebben, és Szenteleky, aki előzőleg Dettrevel vitatkozott még, végül teljesen elfogadta – lehet, hogy ehhez Mladen is hozzájárult – Dettrenek az álláspontját, hogy gyökértelen irodalom nem létezik, mint ahogy nem is létezik. Ő volt gyökértelen szegény egészen odáig, amíg nem állították egy mozgalom élére.

Hogyan viszonyult Szenteleky a pesti elismeréshez?

– A pesti elismerés érthetően minden nemcsak kisebbségben, hanem vidéken élő íróknak is a szíve vágya volt. Azonkívül neki fiatalon voltak némi pesti sikerei, hiszen Kiss József lapjának volt a munkatársa. Itt is azonban, amikor ez megint aktuális lett, egy Fekete Lajos nevű költő, aki visszatért mint emigráns Magyarországra és fölment Pestre és ott kapcsolatokat teremtett, és aki megbeszélte, azt hiszem pont Csanádi Györggyel, akkor már ő volt a szerkesztője a Rádióknak, egy irodalmi estet, akkor érthetően fogalmuk se volt arról, hogy mi a Vajdaság. Herczeg Ferencsel jöttek elő, mert idevaló származású volt. Hogy annak a Herczeg Ferencnek ennyi köze nem volt a

Vajdasághoz már, főleg a kisebbségi magyarsághoz, azzal nem törődött senki. Szóval akkor, hát ez a levelekből kiderül, hosszan húzódott el ez az ügy, nem tudom miért, mert a pesti rádióba nem volt olyan nagyon nehéz bejutni, később, amikor én fölléptem, láttam, és akkor megint a slepp vitte őt magával, a Kristály István, a Cziráky, a nem tudom ki, ez meg az, aki szerepelni szeretett volna Pesten. Ugyanakkor nagyon érdekes az ő megalkuvása. Nagyon jól tudta, hogy Cziráky mit jelent, hogy mit ér, hogy Kristály mit jelent, és mégis, elragadtatott hangú leveleket írt nekik, egyiknek is, másiknak is, annyira, hogy Szenteleky temetésén Cziráky ajánlkozott fel, mint a legjobb, hozzá legközelebb álló munkatársa, hogy elbúcsúztassa a koporsója fölött. Ezek tragikomikus dolgok, ugye... De, mondom, azok is vitték őt, akiket neki kellett volna vinni.

Szóval sokat jelentett neki az, hogy Pesten szerepelt?

– Hogyne. Nem tudom, hogy mondjam neked, politikailag talán deklasszálnak hangzik majd, de magyar irodalom egy van a világon, mint ahogy magyar nyelv egy van. Mondhat, ki mit akar, de biztos, hogy aki valamit ér, aki valamit számít, az annak a magyar irodalomnak a függvénye, érted? Így volt a Prágában élő Kafkával, és Franz Werfellel, és Reiner Maria Rilkével, akik a német irodalom nagyjai lettek. És a német irodalmon keresztül az európai irodalomé. Hát természetes, hogy egy kisebbségi diaszpóra írói, az a kevés tollforgató, aki itt élt és a kezdet kezdetén volt a mozgalom maga, természetesen ott szeretne volna a visszhangot hallani a magyar irodalom központjából, Pestről.

Egyesek Szentelekyvel kapcsolatban is említik, hogy zsidózott.

– Igen.

Ez kimondottan Kázmér Ernőhöz fűződik?

– Nem, ezek ilyen, a dühkirohanásaiban felelőtlenül elhangzott szavak voltak, amelyek egészen távol álltak Szentelekytól. Azt, hogy ő antiszemita lett volna, nehéz feltételezni, mert a legjobb barátai és a szabadkőműves testvérei túlnyomó többségükben zsidók voltak. A dr. Fürst Sándor Verbászról, a zombori Wohlheimer doktor, és így tovább. Szóval ennek abszolúte semmi alapja nincsen.

Hogy alakult ki ez a dolog?

– Úgy, hogy azt a zsidót, azt nem szabad úgy érteni, mint zsidózást, hanem inkább úgy, ahogy a

³ „Hogy a vajdasági magyarok ma nem olyan irodalmat alkotnak, amilyent Szenteleky szeretne, ennek – és ez az, amit hangsúlyozni szeretnénk – nem a Vajdaság az oka, hanem az általános állapotok és az ottani magyar írók helyzete. Hisszük, hogy egyszer eljön az idő, amikor a vajdasági magyar írók is hátat fordítanak Toscanának meg a sugárutaknak, és a Krnjaja meg Kishegyes táján keresik motívumaikat. És amikor belátják ez utóbbiak előnyeit az előbbiekkal szemben.” (M. L.: Da li postoji vojvođanska mađarska književnost? – Letopis Matice srpske, god. 101. knj. 312. sv. 1., april 1927., 148.)

boltos, a Fenyves, a boltos, aki nem akar tudomást venni egy kisebbségi mozgalom megindulásáról, hanem a boltját csinálja. Persze Fenyvesnek se volt könnyű dolga, állandó harcban állt a cenzúrával, de Szenteleky, aki összeveszett Fenyvessel, mert Fenyves magának vindikálta a jogot egy szellemi élet megteremtésére, elragadott pillanataiban kiszaladt a száján ilyesmi is, de tulajdonképpen a boltosra vonatkozott, és nem a zsidóra.

A nyilvánosság előtt is?

– Csak a leveleiben találsz ilyesmit. Tudnod kell, hogy a zsidóság volt itt a jugoszláviai magyar kultúrának a legfelsőbb rétegén. A zsidóság volt az a pezsdítő szellem, amely hatni tudott itt ezen a lapályon, ezen a kulturálatlan paragon, a vidéken, a zsidóság volt az, amelyik egy kis igényt tudott támasztani. Ahol zsidók voltak, ott pezsgő élet folyt, és irodalmat, könyvet, ha mindjárt csak Színházi Életet, de olvastak, hangversenyek voltak, és így tovább. Ezt ő soha egy pillanatig nem vonta kétségbe.

Majtényi egy kéziratában, ami aztán kimaradt a Magunk nyomában című könyvéből, így magyarázza: „a dolgok ilyen leegyszerűsítése, a mérges ember lelkéből hamar kipattanó vád ugyanazzal a hanglejtéssel azt vágja a szemébe, ami pillanatnyilag a legkellemetlenebb. Szóval a kapitalizmusban te kommunista, a fajvédő világban, vagy annak kezdeteiben te zsidó, viszont manapság gyakran halljuk a nem épp megtisztelő »te fasiszta« epítethont”. Nagyon nagy leegyszerűsítés ez így?

– Nem, azt hiszem, hogy tulajdonképpen így is volt, és amit én előzőleg mondtam, az fedi ezt.

A Kázmér Ernőhöz való viszonya hogy alakult ki?

– Én Kázmér Ernőt személyesen nem ismertem, soha nem találkoztam vele, egyszer láttam egy kávéházban ülni, mentünk egy kollégával, Levkovics Ernő újságíróval, azt mondja, á, ott ül a Kázmér Ernő. Nagy kutyanyelven rőtta a betűket, azt hiszem a Moszkva kávéház márványsztalánál. Nem ismertem. Akkor, amikor a Pen Club megalakult (hát a Pen Club akkor is sóhivatal volt, ma is az, minden időben, mint minden írói szervezet és egyesület, semmi köze az alkotó embernek hozzá), megint hátulról jött a kérdés, hogy mi lesz velünk? És akkor Szenteleky névsorokat állított össze, és félt, hogy Kázmér majd a Naplónak a munkatársait fogja oda beprotezsálni. Kázmér mozgékony ember volt, nem úgy, mint ő, bezárkózva egy faluba, Kázmér jött, ment, utazott, Zágrárból Belgrádba, Belgrádból Zágrádba, a foglalkozásánál fogva, utazó volt ugye. Hogy végül mi lett az egész Pen Clubból, hogy mi bekerültünk-e oda, vagy nem, nem tudom.

Igen, Szenteleky írt egy cikket, az volt a címe, hogy Az írók csonka parlamentje. Ott is elpanaszolja, hogy a Pen Clubot országok szerint szervezik meg, és hogy a kisebbségek kimaradnak. De a Kázmér iránti antipátiája csak innen ered, vagy volt ennek más oka is?

– Azt hiszem, hogy innen, talán még Pestről is. Nem tudom, aztán talán a beteg ember bezárkózottsága, és a bezárkózottsággal együtt járó kisebbségi érzet, talán az is hozzájárult, hogy ezt a mozgékony embert távol tartsa vagy elidegenítse magától és a vajdasági irodalomtól. Tény, hogy Kázmér Ernő nem írt a Szenteleky által szerkesztett lapokba. Valószínűleg nem kért tőle, és az nem küldött neki. Valószínűleg nem voltak baráti viszonyban. Annak ellenére, hogy Kázmér később, Szenteleky halála után írt egy nekrológot, de Kázmér akkor már nagyon rossz anyagi körülmények között élő ember volt, aki mindenhova írt, és mindent írt, és mindent vállalt. Aki egy-két órán belül megírt neked egy most kapott könyvről hosszú ismertetést, mert belelapozott és már tudta, hogy mit kell mondani. Szóval egy ügyes, hogy úgy mondjam, élelmes literátor volt. Ugyanakkor jószemű, a judíciuma, kritikai érzéke is fejlett, és kulturált, nagyvilági ember volt. Azt hiszem, ez volt az, ami még hozzájárult ahhoz, hogy Szenteleky antipatikusan tekintsen a működésére.

Úgy tudom, hogy még jóval régebben ön elkezdett írni egy nagyobb Szenteleky-tanulmányt.

– Igen.

Abból körülbelül húsz oldallal készült el, és akkor abbahagyta. Ennyit tudok. Elmondaná, hogy akkor milyen nehézségeket érzett, és ma is milyenek azok a problémák, amelyek miatt megakadt ebben a munkában?

– Nézd, kérlek szépen. Nekem volt egy szerződése 1941 őszén az Egyetemi Nyomdával egy regényre. Egy jó részét megírtam, valamennyi meg is jelent közben belőle, de 1942 január végén olyan katarzison mentem végig az újvidéki razzia után, hogy fogtam és összetéptem, és nem akartam úgynevezett kisebbségi regényt írni. Ahhoz még nem volt meg a távlatom, és az atmoszféra se volt olyan, hogy úgy írjam meg azt a kisebbségi regényt, ahogyan a valóság megkívánta, és nem, ahogy innen vagy onnan látni akarták. Fogtam és elégettem. Így voltam a Szenteleky-tanulmánnyal is. Nekem olyan sok bajom volt, mint Kalangya-szerkesztőnek, itt politikai harc folyt a háború alatt a magyar vezető emberek között, volt egy Nagy Iván nevű újvidéki ügyvéd, egy sokác származású, aki 1938-ban, amikor a földművest védő törvény megjelent, és annak egy cikkelye nemzetiségi embernek a földvásárlást miniszterelnöki jóváhagyáshoz kötötte, akkor skrupulus

nélkül sokácnak vallotta magát. Ez a Nagy Iván szélsőjobboldali vizeken evezett, megvolt a maga pártja, sokkal ügyesebben, határozottabban, energikusabban politizált, mint a régi magyar urak, Deák és a többiek, szegények, akik még valamiféle parlamentáris fair play-hez szoktak hozzá. Nem kísértem figyelemmel korábban, 1941 előtt Nagy Iván működését, egyszer kerültem csak vitába a lapjával, Hangya Bandi védelmében, de akkor nagyon szőrméntén bántak velem, nem támadtak erősen, inkább csak a lapot, ahol dolgoztam, az Új Hírek című napilapot, annak a zsidó tulajdonosait. Meglepetés volt a számomra, amikor ez a Nagy Iván és a társai engem följelentettek Pesten (volt a Miniszterelnökségnek egy úgynevezett második ügyosztálya, ahova a kisebbségi ügyek tartoztak), hogy kommunista vagyok, hogy szabaddkőműves vagyok, hogy zsidóbérenc vagyok, tudták, nem kellett nagy fantázia, rá lehetett ismerni egyes zsidó kollégáknak a stílusára, Havas Károlyéra, Debreczeniére, akik változatlanul írtak a Kalangyába más néven. Akiknek már nem volt kenyerük akkor. Ilyen dolgokra kellett tekintettel lennem. Nagyon nehéz volt a Kalangya szerkesztése a háború alatt, nehezebb, mint Szenteleky vagy Szirmai idején. Utasi Csaba írt egy doktori disszertációt a Kalangyáról, ő mai szemszögből nézi, mint olyan ember, aki nem ismerte az akkori viszonyokat és nem érezhette a bőrén, mint mi, a veszélyeket, amelyeknek ki voltunk téve. Internálástól kezdve sokkal súlyosabb... Ne beszéljek katonai behívásokról meg büntetőszázadról és egyebekről.

Szóval sok mindent hagytam abba. De amit Szentelekyről megírtam, ami a kis könyveiben megjelent, meg amit a Kelet Népébe írtam róla, azt

hiszem, nem kell szégyellnem magam miatt. Azt hiszem, hogy mégse érződik nagyon a taktikázás és a megalkuvás, hogy többet engedtem meg magamnak, mint amennyi tulajdonképpen megengedhető volt.

Bizalommal tölti el az embert, ha látja, hogy az írók mégis ki tudnak harcolni maguknak egy bizonyos szellemi függetlenséget a legnehezebb időkben is. Néha úgy tűnik, hogy ez szinte a csodával határos.

– Igen. Tudod, vannak szituációk, amikor az ember úgyszólván nem felel önmagáért, mert olyan helyzetbe hozták, hogy képtelen megállni a helyét. Én ezeket a szituációkat, már ha felismertem, akkor nagy ívben igyekeztem kikerülni. De mégis kellett taktikáznom és mégis kellett megalkudnom, legalább a frázisok erejéig. Szóval nagyon nehéz volt. Amikor a Kalangyának a szemére hányják, hogy a háború alatt nem volt az, mint korábban, a nívója lesüllyedt, akkor ezer válasszal tudnám kivédeni ezt a támadást, azzal elsősorban, hogy a zsidók nem írhattak, akik írtak, elkedvetlenedtek, azután a vajdasági írók másik része iparkodott Pestre, a Délvidéki Szemle Szegedről magát tartotta a vidék szellemi központjának, és Szegedet, nem pedig Újvidéket vagy Szabadkát. Mentek el az embereink és oda írtak, nem pedig a Kalangyába. Nem maradt más, mint a politikára politikával válaszolni, és úgy válaszolni, hogy az a tisztesség keretei között maradjon, tehát az itt élő népekről írni és íratni, és szépirodalmi lap helyett egy határozottan szerbbarát folyóiratot csinálni. Ez volt a helyzet. Szóval, sok minden magyarázható azzal, amit a mai emberek, akik nem ismerték az akkori viszonyokat, egyszerűen nem tudnak megérteni.

KEREKES JÓZSEF

Táncoló fiatalokhoz

Ragadnak dobot, sípot hegedűt és
ülnek orgonáik elibe és napjaikat váltják
jóba, fiatal sereguhokként örvendezve előttünk.
Magzatjaink ma táncolnak és vígak,
orgonáik zengése fülünknek csupa öröm.
Ma táncolnak és vígak,
miben gyönyörködünk, mint
békeséges házak tiszta szobáinak vendégei.
Táncolnak és vígak,
messze futnak ma bánatjaink, akárha
pozdorja a szélben, meg veszedelmeink, bár
körülnk gyűltek, gyűltek folyvást e földnek töreai.
Ó, mily erős ma boldogságunk, a világ
minden java e napnak öröksége és éke.

Gyöngyösbokréta , Nagyikinda 2008. nyárelő hava

A képmutatókra

Vigyázz tőlük magyar, vigyázásod minden
bástyájából, légy résen éjen és napon át.
Nem igazak ők. Festettek
patyolatot bűnös fejükre és tekintetet,
akárha fejedelmeké. De lelkük nincs, festett képek
és kiégett sírhalmok ők.
Ha mosnád salétrommal vagy akár fehérítenéd
szappannal vagy kínálnád szavad kellemével,
elbujdosnak a leveles fák
és magas halmok mögé szolgálni idegeneket.
Mert kicsinytől nagyig
a telhetetlenségnek magukat mind eladták.
Képmutatók, gyengüljenek sorsotok napjai!
Hallattassék azért a szétválasztó szó
befedezett gyalázatuk ára: válj le,
fuss meg, tőlük iramodj, hitet
feléjük ne tégy, mert elemésztenek téged
és bölcsődnek maradékait.

Nyíltan a problémákról!

Miért voltunk valójában Brüsszelben?

Sonja Licht, a belgrádi Politikai Kiválóságok Alapítvány elnöke (BFPE) a Dnevnik napilapban – A magyar kérdés internacionalizálásának sikertelen kísérlete címmel (2009. IV. 4., 2. o.) elmondta meglátásait és álláspontjait az európai parlamenti (Brüsszelben 2009. április 1-jén tartott) „Elfeledte-e Vajdaságot az Európai Parlament?” elnevezésű közmeghallgatással kapcsolatban. Természetesen mindenkinek jogában áll elmondani a véleményét, de az már nem, hogy tévesen és pontatlanul tájékoztassa a nyilvánosságot. Emellett a Dnevnik újságírójának hivatásbeli mulasztása, hogy nem kereste fel a gyűlés többi résztvevőjét – talán annak a benyomásnak az alapján, hogy a Blic napilap Licht asszonyt nemrégiben Szerbia legbefolyásosabb asszonyának nyilvánította nagyszámú (11) tisztsége miatt, és hogy időközben Szerbia amerikai nagyköveteinek is javasolták. A Dnevnik olvasói ezért egyoldalú, elferdített, pontatlan képet kaptak arról, mi is történt valójában Brüsszelben.

Eltévesztette a témát

Az Európai Parlamentben szokásos gyakorlat a közmeghallgatás valamilyen fontos témáról. Ezt a „hearing”-et Sonja Licht megpróbálta „a szerbiai és vajdasági magyar kérdés sikertelen internacionalizálásaként bemutatni”. Természetesen, a vajdasági magyarok helyzetének semmilyen „internationalizálásáról” nem volt szó, hanem arról, hogy a szervezők és az Európai Unió legfontosabb intézményei megismerkedjenek a vajdasági nemzeti kisebbségek, így a magyarok helyzetével is az EP ad hoc küldöttségének látogatása (2005. 1. 28–31.) után, amelyet a délkelet-európai kérdésekkel megbízott Doris Pack vezetett. Egyébként a vajdasági magyarok jogainak megvalósítása „immár nem magyar–szerb probléma, hanem európai”, ezt pedig Sonja Lichtnek mint a Külpolitikai Tanács elnökének és Szerbia Európai Integrációs Tanácsa tagjának tudnia kellene. Az Európai Parlament a Vajdaságra vonatkozó 2005. szeptember 29-ei állásfoglalásában „mély aggodalmát fejezte ki az emberi jogok ismétlődő megsértései, valamint a jog és a rend Vajdaságban

tapasztalható hiánya miatt” és azonnali – a hasonló jellegű cselekmények orvoslása, illetve jövőbeni megelőzése érdekében – hatékony fellépésre szólította fel (az akkor még) Szerbia és Montenegró államközösség hatóságait.

A 2003-ban és 2004-ben történt események hátterének felderítésére a 2005. november 2-án létrehozott szerb kormánybizottság – ismereteim szerint – a mai napig nem ült össze, vagy ha összeült is, jelentését mindeddig nem terjesztette a nyilvánosság elé. (A nemzetközi kötelezettségeket tiszteletben kell tartani!)

A brüsszeli találkozó szervezői Becsey Zsolt (EPP-ED, Fidesz), aki egyúttal az EP említett bizottságának is tagja, és Tőkés László (EFA/Greens) voltak. Sonja Licht viszont elfelejtette megemlíteni, hogy az említett meghallgatáson részt vett még Sonja Biserko, a szerbiai Emberi Jogok Helsinkai Bizottságának elnöke, Petar Teofilović tartományi ombudsman, Roxana Ninčić, Szerbia brüsszeli nagykövete, Süge Zsolt, a szenttamási Emberi Jogi Központ képviselője, valamint e sorok írója, az Árgus – Vajdasági Magyar Kisebbségjogi Civil Egyesület elnökének minőségében. Korhecz Tamást, a Tartományi Végrehajtó Tanács tagját és tartományi kisebbségügyi titkárt is meghívták, de ő elutasította a meghívást, mert állítólag Nišben vizsgáztatott. Akárhogy is forgatjuk, a panel-vita résztvevőinek többségét a szerbiai hatalom képviselői adták, ha pedig részletesebben megnézzük, a vajdasági magyarokat csak ketten képviseltük. Teljesen pontatlan és inkorrekt a szervezők felé Sonja Lichtnek az az állítása, hogy a szervezők csak „a találkozó kezdetén”, „a felvezetőben” jelentették be a témát („a környező magyar kisebbség helyzete”). Az igazság az, hogy a résztvevők sokkal korábban, a meghívással együtt értesültek a vita témájáról, vagyis, hogy arról lesz szó „miként alakult a nemzeti és etnikai kisebbségek vajdasági helyzete az utóbbi négy évben emberjogi, gazdasági, jogi, politikai és kulturális-oktatási tekintetben”.

Sonja Licht a találkozóra előre (meg)írt felszólalással érkezett, arról, hogy „a múlt század kilencvenes éveiben sok igazságtalanságot követtek

el a kisebbségek ellen”, megemlítette Vajdaság autonómiáját, a tartomány alapszabályát, az illetékességi körökről szóló törvényt és a romák helyzetét stb. Mindennek nem sok érintkező pontja volt a témával, tartalmazott viszont számos politikai frázist az „interkulturális kapcsolatokról”. Ezen nem is kell csodálkozni, mert habár Szabadkán született, régen elveszítette kapcsolatait a Vajdasággal és az általa irányított (politikai elitet képző) BFPE programirányzatában sem található a nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetének tanulmányozása és fejlesztése.

Eltérő vélemények és adatok

Sonja Licht felrója nekünk, hogy – láss csodát – „teljesen más véleményünk volt” és hogy „teljesen ignoráltuk azt, amit a tartományi ombudsman elmondott”. (Teofilović egyébként utánunk szólalt fel. És miért is lenne kötelező számunkra, hogy mindenben egyetértsünk vele, vagy bárki mással.) Természetes, hogy álláspontjaink eltértek az ülés egyes résztvevőinek véleményétől, mert mi az egész problematikát teljesen más szempontból szemléljük és érezzük át, de adatokat, tényeket és bizonyítékokat soroltunk fel, amelyeket senki sem vont kétségbe. Egyébként is, csak nyílt és alátámasztott vitával juthatunk el az igazi helyzetképhez, hogy volt-e vagy sem fejlődés a vajdasági nemzeti kisebbségek jogainak fejlesztése terén az utóbbi négy évben. Ninčić és Teofilović mint a hatóságok képviselői természetesen megkísérelték a valóságot a lehető legjobb fényben bemutatni, hangoztatva, hogy a helyzet „enyhén javul”. Teofilović viszont nem tagadta, hogy „még mindig sok a tennivaló a kisebbségi jogvédelemben”. (Sonja Licht vonatkozásában tisztázatlan maradt viszont, hogy valójában kit is képviselt: Soros Györgyöt, az Európa Tanácsot, vagy valamilyen harmadik munkaadót?) Roxana Ninčićnek nem voltak valós adatai a vajdasági kisebbségek helyzetéről. Azoknak az általános és középiskoláknak, amelyekben a magyarok anyanyelvű képzésben részesülnek, olyan nagy számát említette, ahány iskola összesen nincsen egész Szerbiában. Ezenkívül hangoztatta, hogy „a Vajdaságban évről évre csökken a nemzetiségi alapon történő incidensek száma, tavaly hatot vettek nyilvántartásba, az idén pedig mindössze kettőt”. Ez arra utal, hogy a nagykövet asszony nem követi figyelemmel az országban történt eseményeket (habár a nem kis fizetésének jogosultságát illene igazolnia). A szerbiai belügyminiszter 2009. február 27-én tett vajdasági látogatásakor ugyanis közzé tették azt az adatot, hogy

„2007-ben 197, 2008-ban pedig 171 etnikai incidenst jegyeztek fel”. De valójában nincs is feljegyezve mindegyik kilengés, mivel az emberek félnek ezeket bejelenteni.

Egyébként csak március végén és április elején a következő incidensek történtek: Zomborban 2009. március 17-én 7-8 szerb fiatal megtámadta Balog Eliot 16 éves bezdáni fiút, akinek súlyos sérüléseket okoztak. Temerinben március 27-én 23 óra körül egy magyar fiatalokból álló csoportot (5–6 fiút) mintegy 15 szerb nemzetiségű fiatal támadott meg. A legsúlyosabb sérüléseket K. Cs. középiskolás fiú szenvedte el, akinek vágások keletkeztek a fején, a homloksérülését pedig össze is kellett varrni. Március 29-ére virradóra ismeretlen tettesek megrongálták a temerini tájház előtt álló, eredetileg még a 19. században állított római katolikus keresztet. Szabadkán a Korzón, április 4-én éjjel három fiút és egy lányt támadtak meg, állítólag azért, mert magyarul beszélgettek stb. Természetesen a szerb nyelvű sajtó erről általában nem ír. Sonja Licht „a Belügyminisztérium adatai alapján” elmondta, hogy „az utóbbi négy évben jegyzett esetek több mint 50 százalékát felderítették, és átadták az ügyészségnek és a bíróságnak”. Elfelejtette viszont megkérdezni a forrásától, hogyan fejeződtek be ezek az esetek? Befejeződtek-e, és az elkövetőket megbüntették-e? Ezért nem véletlen, hogy Pásztor Bálint, a Magyar Koalíció képviselője 2009. április 7-én a szerb parlamentben felvetette a kérdést „hány vádiratot terjesztettek be az év kezdetétől nemzeti, faji és vallási gyűlölet, valamint türelmetlenség szítása miatt?” (a szerb BT 317. szakasza). Érdeklődéssel várjuk az igazságügyminiszter-asszony válaszát.

Minimizálási és degradálási kísérlet

Az ülés jelentőségének alábecsülése és a magyar civil szervezetek képviselőinek degradálása kísérlete közben, egy sor pontatlanság és gaff mellett, Sonja Licht a Dnevniknek nyilatkozva kiemelte, „a legjobb bizonyítéka annak, hogy a vajdasági magyar kisebbség kérdése internacionalizálásának a kísérlete gyengén sikerült, hogy az Európai Parlament és az Európai Bizottság, számos magas rangú tisztségviselője nem jelent meg”. Ennek bizonyítékeként Licht azt is felhozta, hogy „a vitában a vajdasági magyarok egyetlen képviselője sem vett részt, vagyis nem volt ott Pásztor, Ágoston, vagy Páll, akik legjobban tudják, hogy mi történik Vajdaságban, és hogy a magyaroknak milyen problémái vannak”. Az igazság az, hogy a közmeghallgatás az EP ilyen eseményre szolgáló, hallgatókkal teli termében történt,

Struccpolitika

ami a várakozáson felüli érdeklődésről tanúskodik. Az első sorban ült, például, Jelko Kacin, aki úgyszintén tagja Pack tényfeltáró bizottságnak, valamint az EP más, Szerbiával, illetve Délkelet-Európával megbízott hivatalos személyiségei. A „hearing”-ről filmfelvétel készült, és ezt könnyen ellenőrizni lehet. Ezért nem jó, ha a nyilvánossággal ilyen ordináris pontatlanságot közölnek. (Úgy tűnik, ezt nem tartalmazzák Sonja Licht jegyzetei, amelyeket fáradhatatlanul vezetett.)

A vajdasági magyar pártvezetők részvétele ezen az összejövetelen nem is volt tervezve, hanem csak a hatalmi szervek és a civil szervezetek jelenléte. Egyébként, és ezt Sonja Lichtnek is tudnia kellene, nem csak a nevezettek az egyedüli meghatalmazottak, és nem is fogadható el, hogy csak ők és egyedül csak ők mondhatják el álláspontjaikat és meglátásaikat a vajdasági magyarság helyzetéről. Az ilyen álláspont már régen túlhaladott és ellenkezik a demokratikus elvekkel. Sonja Licht felrója továbbá nekünk, hogy „nagy hangsúlyt fektettünk arra a tényre, hogy nincsen kikutatva az, amit ők (vagyis mi – B. A. megj.) vajdasági genocídiumnak neveztek a II. világháború után”, és hogy követeltük „nem csak az összes incidens kivizsgálását, hanem indítsanak akciót, hogy a magyar kisebbség képviselve legyen az állami szervekben” (sic!!). Ez úgyszintén arról tanúskodik, hogy Sonja Licht nem követi az eseményeket. Ugyanis, éppen a pártelnökök, akiknek távolmaradását hiányolja, a szerb–magyar történelmi megbékélés érdekében, 2009. február 12-én közös levéllel fordultak Szerbiai legmagasabb rangú tisztségviselőihez, az 1944/45-ös események tisztázása ügyében, amikor nagyszámú ártatlan magyart végeztek ki. Ezeket az eseményeket a mai napig a titok fátyla fedi és tabu-témát képeznek. A levélre azonban – ismereteim szerint – mindeddig nem érkezett válasz. Ami a magyar és a többi nemzeti kisebbségnek egyrangú képviseletét illeti a közigazgatásban, az igazságügyi szervekben, az ügyészségen, a rendőrségen és a községekben, úgy tűnik Licht nem ismeri az ezzel kapcsolatos nemzetközi normákat sem. A nemzeti kisebbségekre vonatkozó összes újabb keletű nemzetközi dokumentum ugyanis utal a nemzeti kisebbségeknek a döntéshozatali folyamatokban és az élet minden területén való biztosítására, a lakosságban való részvételükkel arányosan, valamint a hatalmi szervek kötelességére, hogy ezt biztosítsák. Az összes adat azonban arra utal, hogy a magyarok ezekben a szervekben mélyen a lakosságban való részvételük alatt vannak képviselve. Nem mondtunk tehát semmit, amit Szerbia, a nemzetközi dokumentumok elfogadásával, már ne vállalt volna.

Az összejövetelen hangsúlyoztuk, hogy a vajdasági magyarok is, mint Szerbia legtöbb polgára, azt kívánják, hogy Szerbia is mielőbb csatlakozhasson az Európai Unióhoz. Ennek a csatlakozásnak meghatározott feltételei vannak, az emberi és a kisebbségi jogok terén is. A szervezők hangsúlyozták, hogy „konkrét intézkedéseket vár a Nyugat a Vajdaságban élő kisebbségek helyzetének javítására”. Rámutattak, hogy bár a mandátumát hamarosan befejező jelenlegi Európai Parlament nem vitatta meg a tényfeltáró bizottság jelentését, örökök hagyják a témát a júniusi választások után felálló következő képviselő-testületnek. A következő bővítési biztosnak is foglalkoznia kell ezzel a kérdéssel – hangzott el az összejövetelen.

Az európai parlamenti meghallgatáson rámutattak, hogy „Szándéknyilatkozatok nem helyettesíthetik a tetteket a Vajdaságban sem”. Becsey Zsolt a német kormánypárt CDU közelmúltbeli határozatát idézte, miszerint az Unióban nem kívánatos olyan csatlakozó állam, amelynek gyakorlata eltér az európai politikai kultúra alapvonásaitól: hiányos benne a demokrácia, a jogegyenlőség, az emberi és kisebbségi szabadságjogok érvényesítése. Az egyes területek, így ennek a területnek az értékelését is, az EU „az eredmények, nem pedig a szándéknyilatkozatok alapján” végzi. – Az európai építkezésbe nem fér bele olyan vízió, ahol egy másik népet még mindig kollektív bűnözőnek lehet minősíteni, ahol (...) ha az EU egyik hivatalos nyelvén beszélnek az emberek, bármikor kalkulálhatnak azzal, hogy megverik – fogalmazott Becsey az ülésen. Leszögezte: a multikulturális jellegnek nem elég a fontosságát hangoztatni, annak megőrzéséhez eredményekre van szükség, és az Európai Unió is ezt tekinti lényegesnek a csatlakozási tárgyalásokon. Szerbia uniós csatlakozásának aktusa, illetve az ország tényleges európai integrációja nem történik meg Vajdaság létező kisebbségi feszültségeinek, konfliktusainak tényszerű feltárása és tevőleges orvoslása nélkül – mutattak rá Brüsszelben. Természetesen „a problémákat itthon kell megoldani”, de erre a hatalom ez ideig nem mutatott kellő készséget. A struccpolitika, vagy „a problémáknak a szőnyeg alá söprése”, olyan módon, ahogyan azt Sonja Licht is teszi, nem vezet bennünket Európába. Szükséges, hogy a vajdasági nemzeti kisebbségek nyílt problémáiról mielőbb párbeszéd kezdődjön a hatalom és a civil szektor között, és hogy konkrét program készüljön ezeknek a problémáknak a

hatékony megoldására. Szerbia minden polgára érdekében.

Függelék

A magyarkérdés sikertelen internacionalizálása

Sonja Licht a Dnevniknek a Vajdasággal kapcsolatos vitáról az Európai Parlamentben

Az Európai Parlamentben tartott vitán, amelyet Tőkés László és Becsey Zsolt európai parlamenti képviselők szerveztek Brüsszelben, nem a bejelentett témáról – Elfeledte-e Vajdaságot az Európai Parlament? – volt szó, hanem a vita kizárólag a környező magyar kisebbség helyzetéről folyt, különös hangsúlyt fektetve Vajdaságra, magyarázta Sonja Licht, a belgrádi Political Excellence Alapítvány elnöke, a panelvita egyik résztvevője. – Megmutatkozott valójában, hogy az alapvető téma, amellyel foglalkozni kívántak, és ezt elmondták nekünk a vita kezdetén, a környező magyar kisebbség helyzete – magyarázza Sonja Licht. – Ők ezt az ülést azzal a szándékkal hívták össze – ezt úgyszintén elmondták nekünk a bevezetőben –, hogy látható legyen, mit végeztek el négy évvel azután, hogy az EP Doris Pack által vezetett küldöttsége meglátogatta Szerbiát és Vajdaságot is, hogy betekintést nyerjen mi történt a 2003–2004. évi etnikai alapú incidensekkel. A téma sokkal szélesebben lett megfogalmazva, az ülés célja valójában az volt, hogy ez alatt a négy év alatt mi sikerült és mi nem a vajdasági magyar nemzetiség vonatkozásában. A meghívóban lévő témához tartva magamat, csak magáról Vajdaságról beszéltem, elmagyarázva, miért egyike az utolsó multietnikus enklávéknak Európában. Multietnikusságának elemzése által, a kommunista időszaktól mostanáig, rámutattam a különböző szakaszokra, nem vitatva azt, ami valóban volt, és ami megérdemelte az elítélést. Ez azt jelenti, hogy kiemelttem, a múlt század 90-es éveiben sok igazságtalanságot követtek el a kisebbségek ellen, különösen a horvát kisebbség ellen, de aláhúztam, hogy volt sok olyan magyar is, aki elhagyta Vajdaságot, mert nem akartak a háborúba menni, és hogy mobilizálják őket, de hozzátettem, hogy egyesek gazdasági okokból mentek el, mások pedig azért, mert komoly nyomást éreztek. Hangsúlyoztam, hogy a dolgok 2000. október 5-e után kezdtek változni, valamint tény, hogy 2003–2004-ben komoly incidensekre került sor, úgyszintén tény, hogy amit azóta tettek, azt mutatja, hogy ez az állam nincs felkészülve arra, hogy az incidensek mögé álljon, és

mindent megtesz azok kivizsgálására és az eljárások indítására.

Beszélőtársunk kiemelte, hogy a belügyminisztérium adatai alapján a parlamenti képviselőknek bemutatta, hogy az utóbbi négy évben jegyzett esetek több mint 50 százalékát felderítették, és átadták az ügyészségnek és a bíróságnak. – Semmilyen módon nem vitattam, hogy vannak problémák, hogy léteznek falfirkák a kisebbségek ellen. Láttam olyan falfirkákat is, amelyek a magyarok Vajdaságból való eltávolítását követelik, de láttam olyant is, hogy „Minden szerbet a hideg Dunába”. Tehát, az én következtetésem az, hogy a multietnikus Vajdaság megőrzésének egyetlen módja az interkulturális viszony serkentése és további gazdagítása – Vajdaságnak, mint a mielőbb EU tagjává váló Szerbia nagyfokú autonómiával rendelkező belső kerületének a megőrzése, mert az EU-ba való csatlakozás nélkül Vajdaság sem tudja azokat a képességeit egészében megvalósítani, amelyekkel rendelkezik – hangsúlyozta Sonja Licht. Sonja Licht elmagyarázza, hogy nemcsak az európai parlamenti képviselők, akik a panelt összehívták, hanem a vajdasági nemkormányzati szervezetek képviselői, Bozóki Antal és Süge Zsolt is teljesen más véleményen voltak, inszisztáltak a vajdasági magyar nemzeti kisebbség veszélyeztetettségén, és teljesen ignorálták azt, amit Petar Teofilović tartományi ombudsmantól lehetett hallani. – Inszisztáltak azon, hogy a vajdasági helyzet az előző négy évben egyáltalán nem javult, hogy stagnál, valamint, hogy ez azt jelenti, hogy rosszabbodik. Nagy hangsúlyt fektettek arra a tényre, hogy nincsen kikutatva az, amit ők vajdasági genocídumnak neveztek a II. világháború után, követelve a szerb államtól, hogy ezt tegye meg, és egyúttal követelve, hogy az összes incidenseket ne csak kivizsgálják, hanem indítsanak akciót, hogy a magyar kisebbség képviselve legyen az állami szervekben. Őszintén, nem hiszem, hogy a panelvita szervezői Vajdaság kérdésének internacionalizálását kívánták volna, inkább azt hiszem, hogy a vajdasági magyar kisebbség helyzetének internacionalizálását kívánták, de szemmel láthatóan ez nem sikerült nekik. Mert ha valóban Vajdaság, mint téma érdekelt volna őket, akkor azzal foglalkoztak volna. Nem láttam ugyanis, hogy bármilyen érdeklődést is mutattak volna a Vajdaság autonómiájáról, a státútumról, az illetékességi körökről szóló törvényről való beszélgetés iránt. Ez számukra nem volt lényeges téma. Tehát még ha ez a vajdasági magyar kisebbség kérdése internacionalizálásának a kísérlete volt is, gyengén sikerült. A legjobb bizonyítéka ennek az, hogy az Európai Parlament és az Európai Bizottság, számos

magas rangú tisztségviselője, akiket meghívtak – nem jelentek meg. Bizonyíték erre az is, hogy a vitában a vajdasági magyarok egyetlen képviselője sem vett részt, vagyis nem volt ott Pásztor, Ágoston, vagy Páll, akik legjobban tudják, hogy mi történik Vajdaságban, és hogy a magyaroknak milyen problémái vannak. A vitában nem vett részt Korhecz Tamás sem, akit szabályszerűen meghívtak. Mindez feljogosít arra, hogy arra következtessék, hogy mégiscsak a magyar kisebbség problémáinak internacionalizálásának egyéni kísérletről van szó, nem pedig azoknak az álláspontjáról, akik ezt a kisebbséget Vajdaságban hivatalosan képviselik – szögezte le Sonja Licht. (Ljubinka Malešević)

Lemondás

Sonja Licht lemondott a korrupció-ellenes ügynökség bizottság-beli tagságáról és erről néhány nappal ezelőtt értesítette Slavica Đukić-Dejanovićot, Szerbia Képviselőházának elnökét. – Habár erre a tisztségre személyesen Tadić elnök javasolt, ami számomra külön megtisztelést jelent, mégis úgy döntöttem, hogy lemondok a tagságról és, hogy a Politika igazgatóbizottságában végzett munkámnak szentelem időmet, amelynek az elnöke vagyok. Bebizonyosodott ugyanis, hogy itt sok munka van, tekintettel a súlyos helyzetre, amelyet találtunk és emiatt nagy erőfeszítéseket kell tenni és sok időt fordítani ezeknek a megoldására. Ha már ez így van, akkor bizonyos, hogy a bizottsági tagságra nem lenne elegendő időm sem erőm, és nem volna tisztességes elfogadnom azt, amiről előre tudom, hogy nem végezhetem teljes kapacitásommal – mondta Sonja Licht a Dnevniknek. A Blic nevű újság Sonja Lichtet, a belgrádi Political Excellence Alapítvány elnökét nemrégiben Szerbia legbefolyásosabb nőjévé kiáltotta ki, az általa ellátott tisztségek nagy száma miatt. Az őt ért bírálatokra válaszolva, hogy nagyszámú tisztséget lát el, mint amilyenek a Politika igazgatóbizottságának elnöke, a Külpolitikai Tanács elnöke és az Európai Integrációs Tanács tagja, Sonja Licht azt válaszolta, hogy ezek közül a funkciók közül egyért sem kap fizetést, és hogy az miatt a kampány miatt, amelyet Ljubomir Živkov satirikus

folytat ellene, aki azzal vádolta meg, hogy 11 tisztsége van, meggondolja annak a lehetőségét, hogy keresetet nyújt be ellene. Lichtnek újabban Szerbia washingtoni nagyköveti tisztségét is felajánlották.

Olvasói reagálások Sonja Licht nyilatkozatára

A magyar kérdés sikertelen internacionalizálása. Sonja asszony, olvassa el Pásztor úr cikkét.

A nyilvánosságnak ez a „megnyugtatója” Önnek nem sikerült, mint ahogy az a lemondás sem, viszont az Ön számára „megtiszteltetés”, hogy Önt a „Manöken” javasolta.

Petar Teofilović NEM MAGYAR – legalább ezt ismerje el! Európáért és Vajdaságért nagyon gyorsan újból itt lesz az „ellenőrző küldöttség”, legkésőbb az évi szabadságokig.

Licht asszony, az internacionalizálás tökéletesen sikerült. Majd csak ezután fogja meglátni, amikor majd elkezdik feltenni a kérdést – mi történik ott Vajdaságban? Ön természetesen az erősebb oldalt képviseli, illetve a munkaadója oldalát, és tudatosan elhanyagolja az alapszabály kérdését, amelyik az illetékesség átruházásáról szóló törvénnyel együtt, a Szerbiával való kapcsolatok kulcsfontosságú és vitás témája. Annak, hogy nem kell félni a nacionalista kilengésektől, csak az Ön, és a mi kívánságunk, de a valóság mindezt cáfolja, amit pedig Belgrádból dirigálnak, ahonnan küldik a nacionalistákat és a gyűlölet hordozóit, az ún. rönkforradalom kipróbált receptje alapján, valamint a Koszovón és valójában az egész egykori JSZSZK területén folyó állandó pletykázás. Nemcsak, hogy Szerbia állandó pletykával fenntartja a feszültséget, hanem ezzel még rontja az egyébként is silány tekintélyét, amelyet Európában élvez. Tehát beszélhet Ön, amennyit akar, de Vajdaság törvényesen fog küzdeni az elragadt jogaiért, de Európa teljes segítsége nélkül semmi kilátásunk arra, hogy ezeket visszakapjuk. A mi szerencsénk, ha ezt egyáltalán szerencsének lehet nevezni, hogy minket, a magyarokat és a többieket is, a szerbek (a Dunántúli szerbekre gondol a szerző – a ford. megj.) egyaránt kifosztottak és leigáztak, ezért együtt fogunk védekezni és Európába jutni. A SZERBEK NÉLKÜL. (Fordította: Bozóki Antal)

A nulláról indulva – s amíg csak élünk!

Anyanyelvépítés

1.

Tudjuk jól, gyakran mégis úgy viselkedünk, mintha nem tudnánk: nyelvi készségét senki sem öröklí. Az anyanyelvét sem. Tehát amikor megszületik, senki sem valamilyen anyanyelvű. Azt a képességét, hogy az azonos nyelven beszélőkkel akár egyetlen szót is megértethessen vagy ő maga megérthessen, minden gyerek (minden ember) csak a megszületése után szerezheti meg.

Nyelvi kommunikációs készségét az egyén többnyire a szülőanyjától kezdi elsajátítani (ezt a nyelvet ezért többnyire **anyanyelv**-nek nevezik), de csakhamar számos más módon és más forrásból is épül, és egyre alkalmasabbá, épebbé válik a teljesebb kommunikálásra. Az otthon elkezdett építést, pontosabban: a gyerek anyanyelvi készségének építését (nem akarva is, nem tudva is) segíti, végzi általában a család többi tagja is, majd a tágabb környezetbeliek, továbbá az óvoda, a média (rádió, televízió, világháló), a könyvek, az iskolák, az olvasás, a tanfolyamok. S ahogy fölcseperedik, fölnőtté válik, e tekintetben jelentősen hat rá többek között a társasági élet (a művelődés, a sport, az utazás körülményei) és a munkahelyi környezet.

Ez a készség – mely a közösségbeliekével együtt véve maga az **anyanyelv** – változhat (épülhet, romolhat, cserélődhet) már pusztán „kipróbálás”-a, működtetése, használata alatt is, más szóval: az akármilyen tárgyú kommunikálás folyamán is. De a kommunikálás mibenléte általában a közösségi lét változásával is fejlődni kényszerül – már azért is, hogy általa kifejezhessük a lét körülményeinek a változását. Végül is: az egyénnek mindehhez, de a saját szükségletei szerint is, lényegében folyamatos **anyanyelvépítésre** lenne szüksége – amíg csak él. Természetesen, nemcsak a külső körülmények miatt, hanem mert mint az imént kifejtettem, mindenki a nulláról indul, sőt azért is, mert időközben a saját értő-értető készsége meg-meggyöngyül, s megújulásra szorul.

Arról, hogy egy-egy társadalom polgárai – az intézményes (köz- és felsőoktatási) anyanyelvépítésen

kívül – miként, legalábbis milyen címen törődnek saját anyanyelvi készségükkel vagy egymásával, a tisztelt olvasó többfelét hallhatott és olvashatott már. Ezt a gondoskodást különféle címen szokás emlegetni, többek között így: **(anya)nyelvművelés, -ápolás, -gondozás, -építés, -fejlesztés** stb., vagy egyszerűen **anyanyelvtanulás**-t mondunk. Igaz, önmagában rendszerint egyiken sem egészen ugyanazt szoktuk érteni, mint a másikon (ez lenne a *rokonértelműség*), illetve egyiken sem mindig ugyanazt (ez meg a *többértelműség*), néha mégis *homoszémaként* (*azonosértelműként*) változtatjuk őket, vagy választjuk ki a nekünk leginkább tetsző, kevésbé elkoztatottnak vagy világosabban jelölőnek vélt szakszót. Én mindegyiket jónak, valamire egészen megfelelőnek tartom, tehát a már-már kissé archaikus hangzású **nyelvművelés**-t is. Amiről az alábbiakban szólni szándékozom, azt – nem éppen szigorú jelentésbehatarólassal – az **anyanyelvépítés** révén jelölöm.

A fentiekből is látható: nemcsak a jó pap **tanul** holtáig, hanem általában mindenki; és ha némelyik egyén esetleg egyebet nemigen tanulna is, az anyanyelvét igen – hogyha van alkalma. (Az alkalomhoz közösség kell, és közösségi kapcsolat.) Újabb elemekkel találkozván, akkor is tanulja – persze, főleg nem tudatosan –, hogyha az alatt a korábban elsajátítottakból egyre többet felejt, s hogyha anyanyelvi kommunikációs készsége váltakozva halványodik, gyöngül is.

Anyanyelvi készségünk tehát – a körülmények hatására és a föltételektől függően – sérül is, épül is. Ezért viszonylag folyamatos építésén sem csupán azt érthetjük, hogy ezt a készséget épebbé tesszük, hanem hogy (a változó kommunikálási körülményeknek megfelelően) viszonylagos épségének megtartását és meg-megújítását szolgáló ráhatást igyekszünk kifejteni. Intézményesen és nem intézményesen; közvetlenül is, közvetve is. Főleg az utóbbit általában nem tudatosan éljük meg.

A nyelvi közösségekben ősidőktől fogva tartó, de változó és fejlődő, sokarcú anyanyelvépítés – bizonyos kialakult rendeltetésszerűsége és a hagyományok

ellenére is – térben és időben sokrétű, rétegei pedig különböző mértékűek és hatékonyságúak. A közösség anyanyelve (vagyis az egyének készsége) ezalatt, mégpedig a folyamatos kommunikálás révén úgyahogy mégis csökkenti ezt az épülési-épségi egyenlőtlenséget. Másrészt éppen a tudatos anyanyelv-fejlesztési törekvések célja is többek között az egyéni készségszinteknek és azok minőségének a viszonylagos egységesítése. – Az alábbiakban főleg erről a tudatos építő ráhatásról szándékozom szólni.

Van előnyösebb megoldás!

Az egyéni készség gondozására irányuló anyanyelv-ápolás célja nem pusztán a megvizsgálandónak látszó nyelvhasználati jelenségek (egyszeri) elemzése és regisztrálása, hanem az is, hogy a kommunikálás szereplőiben a nyelvi megoldások közismert változatai közül az előnyösebbeket tudatosítsa és erősítse, s hogy ezáltal is elősegítse a könnyebb és differenciáltabb kommunikálást, illetve az említettek ismertetésével lehetővé tegye a hátrányosabb megoldások elhárítását. Néha egy-egy jelenségtípus lehetséges árnyalatainak a pusztá fölvonultatása is hasznos lehet. Másrészt választhatunk anyanyelvi készségünk építésének számos klasszikus és újabb eszköze, forrása, módja és helyszíne közül is.

Anyanyelv-használati kérdéseinkre igen gyakran az értelmező szótár is adhat választ, vagy anyanyelvűségünk fontos és sok szempontú ügyét szolgáló egyéb kézikönyveink közül valamelyik. De mindezeknél elsődlegesebb, hogy az alapismereteket már az iskola – hitelesen és jól! – megadhassa, mégpedig eleve nemcsak az anyanyelvi oktatásban, hanem az anyanyelvű általános műveltség kialakításában is. Valamint célszerű, hogy az anyanyelvű szép- és szakirodalom és az anyanyelvű média (ideértve a világhálót is) lehetőleg az összes későbbi években betölthesse spontán építő hatását.

Anyanyelvűségünk itteni gondozásában elvileg esélyes címzett lehet bármelyik olvasó. De csak esélyes, mert ha eljut is hozzá a nyelvművelő szava, az anyanyelvépítés nem elvégzendő földadat, hanem folyamatosan végzendő gondoskodás a hol lassabban, hol gyorsabban változó közösségi létben. Sőt csak önként végzendő, hogy jó lehessen.

Az önkéntességen elsősorban azt értem, hogy az anyanyelvépítés címzettje eleve érdekelve van ugyan abban, hogy lehetőleg pontosan azt és úgy mondhassa, ahogyan akarja, ill. amit közölni akart. A kommunikáció másik pólusában szerepelve pedig abban van érdekelve, hogy pontosan érthesse meg,

amit hall vagy olvas. Tehát – a saját szavai alapján vagy a visszajelzésből – érzékeli valahogyan, hogy nem egészen azt mondta vagy írta, amit közölni akart; illetve hogy nem egészen érti a partnerét. Érdekelve van tehát abban, hogy ennek a zavarnak az okát megtudja.

Ha az okot sikerült vele fölismertetni, akkor várhatólag érdekében áll megtudni a probléma elhárításának a módját is. Ekkor következhet a második önkéntes lépés, de csak abban az esetben, ha azt látja vagy érzi, hogy ő tulajdonképpen úgy akarta mondani vagy kérdezni, ahogyan a javasolt módosítást látja. S akkor spontánul maga dönt ennek helyesebb voltáról vagy helyességéről, nem pedig csak elfogadja. Sőt nem kevésbé akkor is maga hozza meg a döntést, amikor több fölkinált megoldásváltozatból választhatja és választja ki a neki megfelelőt vagy a megfelelőbbet.

A mai nyelvművelőnek tehát arra kell törekednie, hogy a címzett olvasó valóban fölismerhesse az eredeti forma nem megfelelő (vagy kevésbé megfelelő) voltát, valamint a javasolt forma helyes(ebb), „igazi(bb)” voltát, továbbá, hogy a címzett döntése spontán lehessen.

Már e fejtegetés elején célszerű lesz leszögeznünk, hogy az *idegenszerűség* és a *népiesség* a köznyelvi készségben és a köznyelvi készségre való hatásában másként ítélandó meg! Egyik sem oda való ugyan, de az előbbi általában hátrányosabban hat a közérthetőségre, s anyanyelvünk életképességére. Pl. az **ötet**, **aztat**-ra meg a **suk-sük**-re föl-fölszisszenünk; a **tud-juk**, **lát-ja** ejtismódot évtizedekig emlegetjük, s valóban nem árt, ha szavá tesszük ezt is, azt is. Ám ugyanakkor nemigen szoktuk kimondani, hogy az imént említett jelenségek egyike sem nyelvromlás, egyike sem magyartalanság. Szemben pl. a *sima* kérdő és a *sima* fölszólító mondat végi magyartalan hangsúllyal: **Hová indultál? Figyelj!** (Kivéve, természetesen, amikor ennek a mondatvégi nyomatékknak külön konkrét szerepet szántunk.) A nyegle **sulinet** divatszó bokrosodását pedig (melyet indokolatlanul és fölülről vittek köznyelvünkbe) látjuk-halljuk minisztériumi szinten is, és szolgálalkúen utánozzák (szintén fölülről) még a határainkon túl is, mégsem tesszük szavá. Igaz, ha a szinkronizált tucatfilmek ezreiben a félholtra vert áldozattól naponta ezt kérdezik: „**Minden rendben?**”, akkor a **suliszínház** és a **sulifesztivál**, **sulinap** nyilván mégiscsak **oké**.

Az anyanyelvi segítségnyújtás alapszempontja: szövegelemzés, a kommunikációbeli hátrány (nehézkesség, zavar, ellentmondás...) (föl)ismertetése, majd a helyesbített forma vagy formák fölkinálása,

továbbá az olvasó – már említett – önkéntes együttműködésének, illetve pozitív hozzáállásának a megnyerése. A nyelv művelésben, hacsak lehet, célszerű tudatosítani, hogy a nem ajánlott forma miért hátrányos, illetve mikor nem az. S nem kevésbé kíváncsús az is eleve tudatosítanunk, hogy az ajánlott formának – amazzal szemben – mi az előnye (vagyis: mi miért jó vagy jobb?).

Több-kevesebb *hézag* időnként mindenki (minden felnőtt egyén) anyanyelvi készségében lehet, sőt van is. Általában ugyanis sokkal több dologról tudunk gondolatban, mint amennyit anyanyelvi készségünkkel jelölni, kifejezni képesek vagyunk vagy lennénk. Amikor azonban a nyelv művelésben szólnak *anyanyelvi hézag*ról, azt rendszerint csak arra vonatkoztatjuk probléma gyanánt (mondjuk úgy: szubjektív anyanyelvi gondként), amire – idegen nyelvű oktatási intézményben, idegen nyelvű munkahelyi vagy egyéb környezeti körülmények között, idegen nyelvű szakirodalomban, a mindennapi élet idegen nyelvi helyzeteiben (turizmus, plakátok, média stb.) – idegen nyelvi jelölésmódot már találtunk vagy kaptunk, csak anyanyelvit nem. Vagy hogy ezt amaz kiszorította.

Nos, ez utóbbi típusú hézagok gyakran oda vezetnek, hogy anyanyelvi kommunikálásunkban (értés, értetés) hiányérzetet okoznak. Ilyenkor rögtönözni próbálunk: a *hézag* helyére idegen nyelvelemet helyettesítünk be. Pl. **Vásároljon online!** – olvassuk vagy csak látjuk a világháló magyaroknak szánt magyar oldalain naponta többször is. Itt elsősorban az a többszörös pongyolaság okoz gondot, hogy az **online** betűsor helyett a *Magyar értelmező kéziszótár* 2003-as kiadása csak **on-line** szóalakot hoz, szófaját *mn*-nek jelöli; és mindkét jelentésértelmezése, valamint szemléltető példája szerint is az: ~ **üzemmód van**. A 2005-ös kiadású *Idegenszó-tár* szintén csak **on-line** formát hoz. (Ez a kézikönyv szófajt nem jelöl, szemléltető példát nem hoz. Értelmezése szerint főnévnek sejtethetjük.) A Bakos-szótár 2002-es kiadása az **online** formát értelmezi (szófaji szempontból nem világosan), és külön értelmezi az **online áruház** címszót, amiből a szerkezet előtagjának melléknév voltára következtethetünk. A fenti példánkban *határozószónak* felelne meg, de ilyen értelmezését nem találtam. Ne felejtjük el: az **online** (v. **on-line**?) magyar nyelvi használatáról van szó.

Az ilyen helyzetek mennyiségi vagy gyakorisági fokozódásával általában erősödik anyanyelvi hátrányérzetünk is. Ettől, valamint a keverék megoldásoktól elkedvetlenedve előbb csak alkalmilag, s csak egy-egy mondatban átváltunk (vagy

átmenekülünk) a másik nyelvre. Ez viszont rendszerint kikezdi önbizalmunkat, sőt anyanyelvi öntudatunkat is, és elvezethet az anyanyelv föladásához. Az emigrációban és a határon túli régiók szóróványaiban el is vezetett, és el is vezet.

Nyelvet tanulni (idegent is) elsősorban ezt jelenti: képessé (vagy képesebbé) tesszük magunkat arra, hogy értésben és értetésben közelebb juthassunk bizonyos emberekhez, emberi közösségekhez v. emberi megnyilatkozásokhoz (kultúrához). Anyanyelvünket tanulni v. csiszolni nem kevésbé humánus és nem kevésbé időszerű művelődési föladat, sőt itt anyanyelvi készségünknek a megtartásáról és a fejlesztéséről is van szó, mégpedig nem csupán személyi szabadságunk érdekében.

Hogyha a lektor, az újságíró, a pedagógus tudomásul veszi a médiabeli kommunikálás konkrét problémáit, s verbális munkájában – akár e hátrányos jelenségek említése nélkül is – alkalmazza a könnyebb és hitelesebb kommunikálást szolgáló megoldásokat, azzal ő anyanyelvet is épít, mégpedig nemcsak a magáét, hanem az olvasó nagyközönségét, ill. a jövő nemzedékét is.

Nyelvünk (miként a többi nyelv is) – ha akarjuk, ha nem – változik: néha jelentősen s hirtelen, máskor alig észlelhetően, ill. így is, úgy is. A változás mibenléte lehet anyanyelvünk életképességének növekedése, csökkenése vagy csak mássága. Lehet divatjelenség vagy fordulat értékű. Nem mindig könnyű eldönteni, hogy mi minek fog bizonyulni.

Elháríthatjuk a mondatzavart

Ha egyesek nem látják az aggasztó nyelvromlást (persze, „mihez képest” tekinthetjük a nyelvállapotot vagy a folyamat irányát aggasztónak?), azok, úgy vélem, vagy azért nem látják, mert valóban új a király ruhája, azaz mert anyanyelvünk ügye mégsem aggasztó, vagy pedig azért, mert nem ismerik föl a tüneteket (az erre vonatkozó érveket), netán mert nem érzik magukat érdekeltnek abban, hogy a magyart anyanyelvükként tarthassák meg (a maguk v. utódaik és közösségük számára), illetve mert abban látják érdeküket, hogy a magyart – a maguk esetében vagy tágabb körben is – minél előbb fölválthassa valamelyik idegen.

Ezek tehát valamilyen okból nyilván nem látják, hogy a hanyatlás jelen van a mai nyelvhasználatban, sőt hogy a rendszerbomlás ténye már túljutott azon a fokon, melyet egy-egy életerejében meggyöngyölt, kis nyelvközösség kommunikációja – a 21. század adott körülményei között – tudatos beavatkozás nélkül (azaz csupán spontán megújulással és

öntisztulással) is – ki tudna heverni. Nos, ettől a magyarságrétegtől, még ha ez részben értelmiségi is, nem várhatjuk el, hogy e folyamat megfékezésére készséget mutasson, illetve keressen orvoslást.

Van azonban ennek a hanyatlásnak kölcsönösen figyelemre méltó, sajátos mozzanata is. Ilyen mozzanat bizonyára elsősorban az, hogy akik ennek veszélyét és esélyét tagadják, azok a nyelvi romlás (szegényedés, kommunikációs gyöngülés) és a rendszerbomlás tényét esetleg nem az anyanyelvi életföltételek mérlegelésének bevonásával próbálták fölismerni vagy meghatározni, hanem például azzal, hogy „ma is sokan vannak, akik életképes szinten használgák anyanyelvünket”.

Ez utóbbi érv, persze, igaz lehet, sőt az kétségtelen, hogy ez jelentős érték, és többnyire a közösség számára is szerencse. Meg az is, ha ezen a nyelven valahol évente nem kis számban könyvek jelennek meg, mégpedig elfogadható nyelvezettel. Csakhogy a nyelvi életföltételek és a nyelvhasználat épségének állapota – (ön)megtévesztésünk kizárása érdekében – a közösség kommunikálásában átfogóan figyelendő, mérendő és mérlegelendő. Nem kis számban s nem kis súllyal vannak ugyanis olyan anyanyelvi életföltételek, melyek állapota az egész közösség szempontjából is hanyatlóban van, sőt némelyek hiánya nagyon is lehangoló vagy már riasztó.

A médiaprogramok két-három műfajában pl. zömmel meghökkentő a magyartalanság. Néha már az anyanyelvhez való viszonyulásban is homályt sejtethetünk. A vele kapcsolatos anyanyelvi kérdést e műfaj mindennapos társadalmi jelenléte, valamint nagy közönsége teszi jelentőssé. S úgy vélem, ennek csak „lapszéli” lecsapódása a reklámok jelentős részében és a szinkronizált filmek tömegében tapasztalt nyelvezet (az e tekintetben is kitűnő filmszövegfordítások és szellemes reklámszövegek mellett), továbbá az olyan (dilettánsnak is csak eufémizmussal nevezhető) véleménynek a gyakori és szakmailag felelőtlen hangoztatása, hogy a nyelvi változásban csak pozitív megújulásról lehet szó, ill. hogy elegendő, ha a családi környezet biztosítja a gyerekek anyanyelvi fejlődését.

Szerencséje az emberiségnek, hogy anyanyelvi készségének ösztönös növelése révén is igyekszik és bizonyos fokig általában képes is követni a társadalmi élet és a civilizáció fejlődésével járó ismeretgyarapodást. De az is vitathatatlan, hogy nem minden nyelvi változás szolgálja és szolgálta az anyanyelvi készség fejlődését, sőt az is, hogy a történelem folyamán voltak (s ma is vannak) nyelvi közösségek, melyek anyanyelvi identitásuk tekintetében (pl. számbeli fogyatkozásuk miatt)

válságba kerültek, s végül mindig voltak olyanok is számosan, melyek elvesztették közösségi identitásukat.

Hozadék és hordalék?

Igen, a bennünket körülvevő valóság – általában hullámzó intenzitással és tempóval – változik, és mi is többféleképpen változunk, mégpedig többnyire nem eléggé kiszámíthatóan. A magyarság anyanyelve sokat változott az elmúlt évezredekben, s remélhetőleg még sokáig fog élni és fejlődni, tehát változni is, hogy mindig megfelelhessen annak a kornak, amelyben él, illetve annak a célnak, melyért létrejött, s melyért a nemzet mindmáig megőrizte és gyarapította. Csakhogy: a múltban is, ma is – a történelmi és a társadalmi körülményeken kívül – anyanyelvtudatunkon és felelősségvállalásunkon is múltott e változások mibenléte, alakulása és előjele... akár elhallgatjuk ezt, akár tagadjuk.

A történelmi változásokat befolyásolni ugyan többé-kevésbé lehetséges, de megállítani őket nem. Ezért ehhez anyanyelvünknek – hogy azt anyanyelvként (ne pedig csak muzeális emlékként, történelmünk tolmácsolójaként, családi vagy etnikai nosztalgiaként) tarthassuk meg az utókor számára is – időnként szintén változnia kellene, de nem akárhogyan, hanem valóságismereteink módosulásának megfelelően. Tehát mindenekelőtt úgy, hogy az ilyenkor kialakuló állapot anyanyelvünk pozitív megújulását szolgálhassa, vagyis hogy a változás következményeként ne csökkenjen anyanyelvünk közösségi és egyénenkénti életereje.

Nyilvánvaló: magyar közösség nélkül magyar nyelvre nem lenne szükség! És, persze, nyelvünk nem is maradhatna fenn élő, fejlődőképes anyanyelvként. Miként ma a latin sem az, és a többi holt nyelv sem az, ha mégannyi értékes örökséget hagytak volna is ránk az írott hagyatékból. – Persze, a közösség élteti az anyanyelvet, de ettől még kétségtelen marad, hogy minderre a közösség fejlődéséért és fennmaradásáért van szükségünk, és nem fordítva(!).

A legutóbbi század- (és ezred-) forduló táján ugrásszerűen bővültek valóságismereteink, de ennek következtében és ezzel egyidejűleg anyanyelvi készségünkben tárgult a hézag. Ám anyanyelvünk veszélyeztetettségét általában nemcsak a hézag tárgulása okozza, sőt főleg nem az, hanem hogy külső körülményeinkből kifolyólag a lakosság domináns rétegeiben ez a hézag rendszerint sokszorta nagyobb az átlagegyén tárgyismereteinek új elemekkel való bővülésénél.

Az ismereti gyarapodásnak mindenképpen örülhetnénk, anyanyelvi közösségünk illetékes rétegének azonban nincs erkölcsi joga nem tudni, hogy megnövekedett az anyanyelvünk iránti felelősségünk is. S nincs joga nem vállalni ezt a felelősséget. Sürgősen és megfontolt szervezettséggel és avatottsággal kellene közbelépnie anyanyelvünk érintett életföltételeinek orvoslásáért, különös tekintettel az anyanyelv és a világnyelv szerepmegoszlásának irreális eltolódására.

Tehát akik anyanyelvünket gondozni hivatottak, azoknak ugyan nem lehet hivatásuk (sem érdekük) a nyelvet pillanatnyi állapotában rögzíteni, sem gátolni a változásban, ill. mozdulatlansága fölött örködni. De az sem lehet illetékességük, hogy közömbösen nézzék vagy ne is lássák meg, hogy mi történik vele, hogyan változik, benne mi merre halad, és hogyan alakulnak a változásokat is többé-kevésbé predesztináló anyanyelvi életföltételek. (Ezeket a föltételeket általában nem vitatható konkrétumokat ért a nyelvtudomány s jobbára a művelt nagyközönség sem, ezért nem látok okot, de lehetőséget sem, hogy ebben a keretben erre a fontos szempontra kitérjek.)

Egy nyelvközösség ugyanis nem azért tud fönmaradni (ha tud), mert van anyanyelve, hanem anyanyelvének többek között akkor van megtartó ereje, hogyha a közösség tagjai általánosságban olyan anyanyelvi készséget hordanak magukban, mellyel tudják követni a korukban végbemenő változásokat is. Követni őket, kommunikálásukkal, de ugyanennek révén részt is venni bennük – miközben képesek maradnak vagy képesekké válnak a megtartandó anyanyelvi értékek fölismerésére és megőrzésére is.

Több-kevesebb éberséggel és sikerrel tehát a valóság változásához spontánul is igyekszünk igazodni, mégpedig anyanyelvi készségünk révén szintén, noha többnyire nem gondolunk arra, hogy nyelvünknek létföltétele megfelelni a megváltozott körülményeknek. Nyilván nem lényegtelen ezt pontosítanunk: a valóságváltozást kisebb-nagyobb mértékben az ember maga idézi elő vagy maga hozza létre. Tehát a változó valóságot nem „a nyelv követi” (mert ez a fogalmazásmód elterelné a figyelmünket a valódi alanyról), hanem maguk a kommunikáló emberek követik. Ahogyan tudják. Azaz követjük mi, mindannyian – eleve különböző módon és különböző alkalommal, különböző okkal, elszántsággal, találékonysággal és különböző sikerrel meg kudarcral. És (ha vannak, s ahol vannak) szakemberek és intézmények segítségével is alakítva építjük anyanyelvünk életkörülményeit és anyanyelvünket.

Ezért az anyanyelv építőinek föltétlenül hivatásuk részévé kellene vállalniuk a hozzáértő és felelős

örködést anyanyelvünk folyamatos életképessége fölött. Vállalniuk kellene az átfogó életerő gyarapodását szolgáló meglevő és fölbukkanó rendszerelemek tudatosítását, hogy azután ki-ki maga dönthesse el: a teljes közösségben – bármekkora is az – akar-e hitelesebben (közérthetőbben) értetni és érteni? Ott ugyanis azt, hogy mi helyes és jó, általában a tartós használat dönti el, mégpedig nem divatként, érdekességgént, pontoskodásként vagy éppen nyegleséggént, hanem térben és időben többnyire átfogóan és maradandóan.

A nyelvőr dolga (ebben a szerepben) nem a rábeszélés, még kevésbé az, hogy a saját tetszését vagy nemtetszését fejtse ki szakszerűen, hanem többek között az, hogy ismertesse, szemléltesse, egymással párhuzamba állítsa a meglevő változatokat és azok elterjedtségének fokát, valamint hogy tudatosítsa: a szaktudomány szempontjából mely fejlemények előnyösebbek anyanyelvünk életerejének gazdagodására. De nem kevésbé alapföladata megfelelő módon és helyen fölhívni a figyelmet a nyelvújítás halaszthatatlan szükségességére, különös tekintettel a tudományos eredmények és a technikai újdonságok ismeretének átfogó anyanyelvűsítésére, mint amilyen pl. a számítógép használatával kapcsolatos nyelvhasználati és írásmódbeli hiányok pótlása.

Az anyanyelvi életföltételek (az életképesség megtarthatásának és fejlesztetésének föltételei) hol javulnak, hol romlanak, hol stagnálnak. Ha valamiben zavar keletkezik, azt az egyén is többnyire látja és tudja is, vagy csak kommunikálás közben észleli, illetve akkor sem – még ha a saját anyanyelvi készségének az „üzemzavar”-áról van is szó. Kisebb zavar valahol valamennyire szinte mindig esélyes, s az – részben ezért – általában nem is jelent nagyobb vagy tartósabb gondot az egyén kommunikálásában. (Ilyen zavart idézhetünk elő szinonim vagy paronim toldalékok nem tudatos cseréjével, az alanyi és a tárgyaz ragozás közötti ingadozással, az egyes és a többes szám eldöntésében, szórendi, birtoklásjelölési, egyeztetési helyzetekben stb.)

Anyanyelvi divat!

A nyelvállapot – az anyanyelvi életföltételek mozgásával összefüggésben vagy azt követve – változó és váltakozó ritmussal, de szinte állandó mozgásban van, s nemcsak a kisebb-nagyobb *hézagok* táján vagy miatt. A nyelvterület nagyságától és a többnyelvű helyi kommunikálás összetevőinek arányától függően is (mint már említettem) az anyanyelv egy bizonyos határig képes a

részrendszerek kisebb zavarait öntisztulással megszüntetni vagy bizonyos rendszerszerű újulást megformálni. Ilyen esetekben a tisztulást vagy a kialakuló zavar elhárítását nemritkán elősegítheti már az is, hogyha – mivoltának tudatosodásával – valamely *nyelvi divat* egyszerűen megszűnik. Vagy tudat alatti ráhatással a külső körülmények változása szünteti meg.

„**Csúnyán mondom!... Most nem szépen mondom!... Csúnya szóval mondvá...**” – hallhatjuk a nyilvános nyelvhasználat számos szintjén (egészen a parlamentig). Természetesen, anyanyelvünk használatáról van szó, olyanokról általában, akiktől hallgatóságuk okkal várhatná el az efféle ijesztgetés vagy fenyegetés mellőzését. A tudatos, sőt bejelentett „csúnya” nyelvhasználatot ugyanis tekinthetnénk kétszeres tiszteletlenségnek is beszélőtársukkal, illetve anyanyelvünkkel szemben.

Szerencsére azonban ma már egyre többen tudjuk, hogy rendszerint nem is **csúnya**-ságról van szó, hanem anyanyelv-használati tévhitről, vagyis az illető személy egyfajta anyanyelvi tájékozatlanságáról. Esetleg modorosságról. – Viszont akik valóban csúnyán beszélnek (utcán, tévében, filmen, irodalomban, parlamentben), azok sohasem jelentik be előre, hogy „**most csúnyán fogom mondani**”, mert ők maguk vagy nem is tudnak róla, vagy az ő számukra nagyobbreszt éppen ez a lényeg: a váratlan megbotránkoztatás, még ha a verbális ízléstelenség árán is.

Egy másfajta divatpélda! – Az ’autonómiakövetelő’ és ’autonómia híve’ fogalom rosszálló(!) és rossz szerb megjelölése: **autonomaš**. A Délvidéken – már lényegtelen, hogy mikor – ez került a helyi magyar fordításba és a helyi sajtóba. Vagy némi javítani akarással (a magyarban): **autonómiás**. Szakmai beavatkozásra a szolgálai átvett, de köznyelvünkben semmit nem jelentő s a szerbben is rosszul alkotott szót (nem is mindjárt) fölváltotta a helyes fordítás: **autonomista**. Csakhogy ez a közismert és hibátlan szó nem (eléggé) jelölte a rosszállást, vagyis az autonómiakövetelés helytelenítését és a követelők megbélyegzését is. Amazt a torz szót ez tehát csak részben tudta fölváltani, ezért a kollaboráns helyi magyar sajtó igényét nem is elégíthette ki. A belpolitikai változás következtében végül is egyszerre mindkét szóalak eltűnt a nyelvhasználatból. (Az autonómiakövetelőket ugyanis elhallgattatta a rezsim.)

2.

Meg-megbomolhat a rendszer

Hogyha az anyanyelvi életföltételek hátrányosan változnak, vagy ha kedvező megváltozásuk nem

következik be, abban az esetben a nagyobb anyanyelvi hézagok tartóssá válhatnak, s a (helyi) nyelvhasználatban egy-egy részrendszer szembetűnőbb és konokabb bomlása is megjelenhet. (L. **ez a dolog miatt; az előlátott program nem valósult meg**; továbbá: egyeztetési, szőrendi zavarok.)

Az anyanyelvi készségünkben, de még inkább az anyanyelvi tudatunkban keletkezett és tartóssá vált hézag néha olyan funkciózavart okoz, melyről szinte nem is veszünk tudomást, mert mindennapi kommunikációnkban ritkán adódik annak megfelelő beszédhelyzet. Ilyen lehet a magyar *birtokjel* téves használata. Ez a szóelem Európában egyébként is a magyar sajátosságok közé tartozik, de meglétét, mint látni fogjuk, néha mi magyarok sem tudjuk megfelelően értékelni, azaz nemigen tudjuk használni ezt a toldalékot, főleg a fővárosban, ahol valamivel lazább az átlagos spontán magyar nyelvérzék. Íme, egy példa a tévéadásból – csupán az egyes számú birtokszó említett jelének használatáról!

Mindenütt a mienkéhez hasonló lesz az időjárás. – Az **-é** birtokjel a tévéidézetben fölösleges, mert a tévéjelentés a **mi időjárásunk**-hoz, azaz a **mienk**-hez hasonlítja az isztriaiit. Helyesen: **a mienkhez** (azaz **a mi időjárásunkhoz**) **lesz hasonló**.

Amarra a szóalakra (**mienké, tiedé...**), teljesen szabályos formaként, persze, köznyelvünkben is lehet szükségünk, csakhogy nem az idézett beszédhelyzetben!

A **mienké, tiedé** akkor lenne indokolt, hogyha előzőleg már szoltunk volna a mienknek valamije-ről v. valakijé-ről: vagyis hogy ami a **mienk**, annak van valamije, pl.: **A mi boltunk bejárata fehér, a te boltod bejárata pedig kék**. Ha e szöveg folytatásában nem akarnánk ismételni az azonos birtokszókat, akkor helyettük elég kitennünk az **-é** birtokjelet: **A mi boltunké mindig nyitva van, a te boltodé pedig csak munkanapokon**. – Csakhogy azt látjuk: a két birtokos szerkezetben a **bejárata** azonos birtokszók *birtokos jelzője* (**boltunk; boltod**) egyidejűleg *birtokszó* is, és **ez is azonos** köznév a kettőben (**bolt**). Nos, ilyenkor a személyes névmási (**mi, te**) birtokos jelzőjű szerkezetnek(!) helyébe lép a pusztán birtokos névmás (**mi boltunk > mienk; te boltod > tied**), és ez veszi át az iménti birtokos szerkezet *birtokjelét*: **a mi boltunké fehér > a mienké fehér; a te boltodé pedig kék > a tiedé pedig kék**.

Ilyen alapon lehet szükségünk ezekre a szóalakokra: **a mienké, a tieteké, az övéké**, vagy egy *birtokos* esetén: **az enyémé, a tiedé**. – A hasonlóan esélyes **övéé**-t azonban már kerülni szoktuk, mégpedig körülírással vagy úgy, hogy valamelyik

birtokszót nem hagyjuk el. Pl. **A mi boltunk bejárata fehér, az ő boltjának a bejárata pedig kék. A mienké mindig nyitva van, az ő boltjáé pedig csak munkanapokon.** (Noha kétségtelen, hogy így is helyes lett volna: **...az övéé pedig csak munkanapokon.**)

Amint látjuk, a *birtokjel* használatának néha előforduló problémáját nem idegen nyelvi (közvetlen) hatás, sem a népnyelvé okozza, hanem az, hogy korunk mindennapi kommunikációjában az adott szóelemnek megfelelő beszédhelyzet viszonylag ritkán fordul elő, különösen egyes *harmadik személyben*. De hogy ez a *beszédhelyzet* sem fehér holló, íme, egy 2007-es példa az internetről!

A kormány tagjai láthatólag úgy érzik, hogy egypártrendszer működik az országban, és a kormány véleménye megegyezik a Parlament egészével (internet). – Helyesen: **...és a kormány véleménye megegyezik a Parlament egészének a véleményével.** Vagy kevésbé jól hangzóan (de szintén helyesen!): **...és a kormány véleménye megegyezik a Parlament egészéével.**

Az utóbbi változatban láthatjuk, hogy a **Parlament egésze** szerkezetnek a további toldalékolásával a birtokszó **-e személyragjának** (más megnevezéssel: *személyjelének*) a *hangzónyújtás*-a homonímiába kerül az **-é** birtokjellel, s ez megnehezíti a teljes birtokszó alaktani szerepének fölismerését. De veláris magánhangzójú személyrag-illeszkedés esetén ez a megtévesztő azonosalakúság nem is jön létre (a Parlament határozataéval); másrészt viszont a helyesbítés első változata mindenkor egyértelmű és világos.

Főntebb említettem, hogy a mienkkel érintkező nyelvek sajátosságainak, vagyis a kontrasztív elemek másságának is lehet szerepe az anyanyelvünkben fölfölbukkanó tévedés létrejöttében. (Persze, részünkről nem ritkább eset, hogy valamelyik idegen nyelv használatába visszük be magyar észjárásunkat, csak hogy most nem az idegennyelv-használat a témánk.) Az indogermán (más szóval: indoeurópai) nyelvekben, pl. jelzői és állítmányi szerepben a birtokosjelölés módja nagyjából nem követi a magyar kétféleséget: **Az az én könyvem.** De: **Az a könyv az enyém.** – **To je moja knjiga.** És: **Ta knjiga je moja.** **Das ist mein Buch.** És: **Jenes Buch ist mein.** Stb.

Még ritkábban fordul elő, de létező, hasznos és élő eleme nyelvünk rendszerének a *többes számú birtokszó jele*, vagyis a *birtokjel többese*, ill. annak megjelenése a birtokos névmásban: Más-más: **tietek, tieteké, tietekéi – tieitek, tieiteké, tieitekéi.** Ezek alapos ismertetése azonban itt indokolatlan kitérő lenne.

És végül lássunk másfajta példát a világhálóról – de már helyesbítő elemzés nélkül! Látni fogjuk: a kettőspontot helyettesítő gondolatjel kivételével grammatikailag még csak nem is fésületlen a mondat, stílusát tekintve pedig a magyar média korszerű portálján viszonylag átlagos. Első pillantásra mégis bizonytalanoknak tűnik, hogy magyar anyanyelvű közönségnek szánták-e. Íme, a mondat!

A négynapos hosszúhétvégén óriási partykat tartanak szerte az országban – pénteken break-bulik szerte Budapesten, szombaton visszatér a Hyperspace, vasárnap Kecelen játszik a house-sztár John Digweed, hétfőn a legjobb brit drum'n'basses csajok a Hajógyárin, kedden pedig a négyéves A38 De-Phazz-koncerttel ünnepel.

Ugyanitt, persze, jellemzőbb a fésületlenség, szinte bármelyik honlapon. Íme, egy brüsszeli jelentés címe és egyik mondata!

G.-jelentés a kukoricaintervenció megszüntetésére ellen. – Az Európai Parlament konzultációs jogával élve készít jelentést a témáról G. irányításával – a szocialista társjelentéstevő T. Cs. (MSZP) volt.

Közvetett v. kétlépcsős gondozás

A *kétlépcsős* (azaz: *két lépcsőfokos*) *nyelvművelés* végzői elsősorban úgy tervezik a munkájukat, hogy, hogy majd közvetve szólnak a nagyközönséghez. Ilyenkor ugyanis a nyelvész az első lépcsőn (= lépcsőfokon) olyan szerkezeti és nyelvrendszerbeli jelenségeket (is) tartalmazó mondat típusokra hívja föl a nyelvapolás alapismereteiben szakmailag avatott lektorok, pedagógusok és újságírók figyelmét, melyek fölkínált helyesbítését ők majd a médiában és a közoktatásban gondozott szövegek útján – második lépcsőként(!) – már közvetlenül alkalmazhatják, ahelyett, hogy ezekről a jelenségekről maguk is szólnának. (Ez lenne a két lépcsőfokos – egyszerűbben: *kétlépcsős* – *nyelvművelés* rövid értelmezése.)

Az a föltételeesség, hogy ti. gondolataink helyesbítésként esetleg majd eljutnak a címzetthez, az *egylépcsős*, vagyis közvetlen *nyelvművelés*ben még dominánsabb. Azonkívül ez az utóbbi anyanyelvi őrszolgálat alkalmasabb ugyan a nagyközönség közvetlen megszólítására, csak hogy inkább az elvben kevesebb grammatikai előismeretet igénylő, olvasmányosabb, zömében elemibb és elsődlegesebb – de nem kevésbé fontos – jelenségekre térhet ki, ezért kevésbé épül a szakmailag s hivatásban avatott és illetékes társadalmi réteg közvetítő bevonására. A nagyközönség közvetlen megszólítása azonban itt is

csak abban az esetben valósulhat meg, hogyha a címzett „a megfelelő időben és helyen” föllapozza az újságot, vagy bekapcsolja a rádiót. És ha az ajánlott formát maga alkalmazni akarja és tudja; ha egyáltalán fölfigyel erre a rovatra, témára, tanácsra.

A közvetlen és a közvetett nyelvművelés között tehát nem elsősorban a célba juttatásban van a különbség, hanem az aktuális mondanivaló hatalmas részének el(nem)jindíthatásában (lásd Tárgymutató). A kétlépcsős (v. közvetett) nyelvművelés olyan mérsékelt grammatikai szaknyelven szól, hogy a kifejtésnek ez a módja az anyanyelvi ismeretekben műveltebb címzett számára fölgyorsíthatja a jelenség nyelvi mélységének, mibenlétének és a mondaton belüli összefüggéseinek a fölismerését. Az által pedig esélyesebbé válhat a spontán és átfogóbb ráhatás a végső címzett anyanyelvi készségére.

A kétlépcsős(nek szánt) anyanyelv-gondozás reménye és formális alkalma teszi lehetővé, hogy túlmehezzünk egy-egy mondat pusztá helyesbítésén, azaz hogy időnként „elbeszélgethessünk” a jelenség háttéréről, lehetséges okáról és a megoldásokról is. Konkrétabban azt, hogy tudatosítsuk: mért tekintjük a jelenséget helyesbítendőnek, s hogy megpróbáljuk fölfedni nyelvi vagy beszédlélektani háttérét, vagy hogy arra egy v. több föltevessel következtessünk. S hogy javításának, elhárításának, esetleges árnyalásának egy vagy több módjára javaslatot tegyünk.

A kétlépcsős nyelvművelésre többek között azért lett szükség, mert a jobbra szaknyelven végzett grammatikai mondatelemzés csak kevéssé férne bele a hagyományos nyelvművelés keretébe: az itt megvilágított nyelvelemek jelöléséhez ugyanis szakszavak és kategóriák bővebb ismerete szükséges. Nyelvészeti mondatelemzés nélkül viszont a vizsgált jelenség mibenlétét, a javítás elvét és a változatok lényegét többnyire nem lehet azon a szinten sem levezetni, sem megértetni. Persze, a helyesbítés okát és mibenlétét gyakran a nem nyelvészeti alapon gondolkodó ember is megérezheti, csak hogy az analógia alkalmazásához általában nem elég a megérzés, hanem a lektornak és a magyartanárnak látnia, értenie és tudnia is kell ezt az okot, hogy az analóg eseteket is fölismerhesse, s hogy majd azokat is megfelelően helyesbítthesse. Vagyis hogy alkalmazhassa a tanácsokat.

A címzett olvasóréteg lényeges nyelvtani alapismereteinek föltételezhetősége nélkül bizonyos nyelvhasználati jelenségek hátrányosságát, ellentmondásait bemutatni, azaz fölismertetni, jól megértetni általában nem lehet, ill. kevéssé esélyes; analógiás módszerrel való elhárításukat könnyedén, röviden kifejteni még kevésbé. Ilyen jelenségeket pedig

naponta tapasztalhatunk a mondattan, az alaktan, a szófajtan, a szóelemtan (morfematika) területén, sőt már a magyar szórend százféle sajátosságáról sem szólhatunk a grammatikai alapfogalmakra való hivatkozás megkerülésével. Márpedig – ennek megerősítését majd az olvasók maguk is láthatják a Tárgymutatóban – ilyen jelenségek rendszeresen bukkannak föl a mondatok egészének elemzésekor.

A jó elemzéssel nemegyszer az adott gubancnak nemcsak az esélyes tartalmi megfeleléséig juthatunk el, és például az annak megfelelő szerkezetváltozatig v. -változatokig, hanem az első lépcsőfokon álló címzett olvasó grammatikailag (azaz megértve) is láthatja, hogy az a gubanc, az a szövegkonglomerátum, sőt az a már úgy-ahogy be is járódott (rossz) szövegforma miért nehézkes, miért homályos, hamis vagy érthetetlen. Ez pedig esetenként sem lényegtelen az olvasónak és a majdani fogalmazónak. Mindannyiunknak a kommunikálási „adásvétel”-ben.

Mindezekből is következik, hogy amikor anyanyelvűségünk helyzetét, állapotát és jelenlegi életföltételeit akarjuk minősíteni, azaz amikor nem kész sémát keresünk, hanem a választ mi magunk próbáljuk megfogalmazni, akkor tudnunk kell világosan, hogy kinek, azaz kiknek az anyanyelvi készségéről van szó.

Konkrét ember a címzett!

Az egyénnek erkölcsi alapon természetes jogában áll, hogy anyanyelvi közösségével nyelvileg jól és könnyen kommunikálhasson. Ehhez a széleskörű értés-értetéshez viszont éppen az anyanyelvi – azon belül is a köznyelvi – egység a legelemibb életföltétel. Ezért áll jogában minden egyénnek (de így a közösségnek is) az, hogy anyanyelvi készségét teljes mértékben a társadalmi szükségletnek megfelelővé fejleszthesse. És: egyénnek és közösségnek kölcsönös érdeke elősegíteni a közösségi lét minél jobb működését. Ebben a működésben viszont legfontosabb (kohéziós...) tényező az adott közösség anyanyelve. A legáltalánosabb ilyen „fölkészítést”-t kínálják föl az anyanyelvi intézmények, többek között a közoktatás, a színház, a média, az (anyanyelvű) irodalom, az anyanyelvű (tehát nem a szinkronizált) filmek, az anyanyelvű kézikönyvek stb. Ha nemzetközi vagy más alapokmányok ezt nem mondják is ki, az emberi közösségek többségének magatartása világszerte egyértelműen jelzi, hogy tudnak erről a jogról, és többé-kevésbé élnek is vele – ahol s amennyiben ezt nem akadályozza meg pl. valamelyik hatalom hegemonisztikus törekvése.

Anyanyelvi és nemzeti megmaradásáért tehát népünk minden közösségi rétegének, elsősorban a közösség értelmiségének – hogyha ebben az identitásában akar vagy kíván megmaradni – nem elég éberen őrködni, hanem egyidejűleg szüksége lenne állandó józanságra, önzetlenségre és áldozatvállalásra is. Az ugyanis megtévesztő látszat, hogy a nagy nyelvi közösségek általában ritkán aggódnak, kevesebbet beszélnek nemzeti megmaradásukról (nemzeti érdekükről annál többet). Egyrészt tömegüknél s erejüknel fogva e tekintetben kevesebb okuk van az aggódásra, másrészt ők rendszerint a kis nyelvi közösségeknél aránylag is jóval több lényegeset tesznek azért, hogy anyanyelvi és nemzeti létigényeiket érvényesíthessék.

Végül pedig alapvető fontosságúnak tartom az anyanyelvépítésre vonatkozó fejtegetésemet azzal zárni, hogy a készségépítés tekintetében senki és semmi sem pótolhatja az átfogó intézményes anyanyelvű oktatási rendszert, s nemcsak többnyelvű közegben. Tehát ezt nem pótolhatja a legkorszerűbben megszervezett nyelvművelés sem.

A szabad anyanyelvi kommunikáláson ezt (is) érthetjük tehát: Egyrészt mondanivalónkat vagy kérdésünket képesek vagyunk úgy megfogalmazni, hogy azt a címzett hitelesen, könnyen és egészen megérthesse; másrészt mások jól megfogalmazott mondataiból hitelesen, könnyen és teljesen meg tudjuk érteni mindazt, amit azok valóban közölni akartak velünk. Írásban vagy szóban. Mégpedig a mindennapi médiában, a szak- és a szépirodalomban, a családban, szakemberek vitájában, a média híreiben vagy a törvényhozásban és -megfogalmazásban, telefonon, plakáton, okiratban vagy dalban, filmen, színpadon, békekötési szerződésben, tankönyvekben, orvosi rendelőben, gyógyszerek betegtájékoztatóján, a honi kereskedelemben és közlekedésben, a magyar közigazgatás űrlapjain és határozataiban, uniós pályázatokban stb

Birtoklás és szabadság

Összegezhetnénk-e az anyanyelvépítés lényegét? Próbáljuk meg!

Anyanyelvünk valóban a mienk, s ilyen értelemben az enyém is, azaz minden olyan egyéné, aki az adott nyelvet anyanyelvi szinten használja. Hogyha pedig az enyém, akkor anyanyelvemen nyilván úgy írok és beszélek, ahogyan akarok. (Természetesen, akkor is, ha nem vallom magamat írónak, s ha ez többeknek nem tetszik.)

Mondhatnánk ugyanis, hogy az egyénnek jogában áll a saját anyanyelvét úgy használni vagy módosítani,

ahogyan akarja. Illetve ahogyan maga látja megfelelőnek, „szebb”-nek stb. Mondhatnánk, de fölösleges lenne, mert ez valamennyire enélkül is így van. És így is volt – valamennyire. **M á s r é s z t** viszont az anyanyelvet magát közvetlen beavatkozással senki egymagában nem képes megváltoztatni (sőt huszadmagával sem), bármilyen ötlete vagy indoka lenne is erre. Az anyanyelv nem rajtunk kívül álló valóság, mint pl. egy épület, melyet bizonyos hozzávalók segítségével átépíthet valaki olyanná, amilyent kíván a meglévő helyett. Nem is a bennünk levő, az énünkben kialakított ilyen vagy olyan világszemlélet, nemzettudat, szellemi vagy fizikai képesség, melyet megfelelő módszerrel és kitartással valaki önmagában (és csak önmagában) átforgathat.

Az *anyanyelv* valamely nyelvi közösség tagjainak készsége együttvéve, mégpedig minden nemzedéké. Az egyes egyén tehát nem akadályozható meg abban, hogy tetszése szerint változtasson anyanyelvi készségén, de ő azt nem tudja mire használni. Az általa eszközölt módosítást nyelvi (anyanyelvi) tényné nem teheti, hogyha a nyelvi közösség többi tagjának a készsége nem esett át ugyanezen a módosításon.

Mivel tehát egyazon anyanyelv „minden olyan egyéné...”, ez a „birtoklás” és személyi szabadság csak korlátozott mértékben és bizonyos értelemben szűkíthető le egy személyre, azaz egy-egyre, hiszen például a magyar nyelv „tulajdonlása” a magyarság minden tagjára vonatkozik. Sőt ennél többről is van szó. – Továbbá az egyéni anyanyelvhasználat szabadságát eleve nem tilalmak és szabályparancsok korlátozták és korlátozzák igazán, hanem elsősorban az a valós és ősi érdekösztön, hogy mások megérthessenek bennünket, és hogy másokat megérthessünk. Lényegében ez az alapja minden nyelvismereti és nyelvhelyességi tanácsnak.

Az ugyanis már ennek az elvnek és alapcélnek a gyakorlati megvalósítása és kifejlesztése akar lenni, amit egy-egy nyelvközösség tesz a korszerű intézményes és nem intézményes anyanyelvépítés útján, mégpedig önmaga hosszabb távú anyanyelvi fönmaradásáért és fölemelkedéséért: hogy mindenekelőtt minél egységesebben, azaz közérthetőbben működhessen anyanyelvünk, továbbá hogy minél differenciáltabban és hitelesebben és könnyebben megérthessenek bennünket, s megérthessünk másokat. Ez pedig, hogyha folyamatos, egységes, átfogó és mindenekelőtt szakavatott építésben és gondozásban nyilvánul meg (és ha ezt fölismerjük, és mások sem akadályozzák), akkor ez az építés anyanyelvűségünknek létfontosságú velejárójává lesz. A huszonegyedik században pedig egyre inkább

erre a magasabb rendű és nagy hatósugarú *anyanyelvi szabadságra* van szüksége az egyénnek, amit az átfogó egység és az átfogó gondozottság biztosíthat.

Az anyanyelv építésében tudatos szempont, a mindenkori kommunikálásban pedig elsősorban ösztönös igazodás, hogy *történelmi folyamatnak* is fogjuk föl a kommunikálást. Olyan folyamatnak, melyben állandóan okulunk a múlt tapasztalatain, merítünk az eredményeiből, s igyekszünk megértetni magunkat a jövővel is. *Múlt* és *jövő* valamennyire mindig itt van köztünk, velünk és bennünk, vagyis az anyanyelvi készségünkben, az idős és az ifjú nemzedékek által képviselve.

Okulásunk és értetési-értési gyarapodásunk kiterjedhet mindkét táborra és irányba. Ilyen

értelemben anyanyelvünket akkor fogjuk föl jól, ha az úgynevezett birtoklást kb. így értelmezzük: anyanyelvünk ugyan csak az egyénekben van, volt és lesz, de már az anyanyelv mint szélesebb értelemben vett kommunikálási rendszer nemcsak az egyénekből alakult közösség produktumának tekinthető, hanem nyelvi (stb.) környezetben és környezettel alakuló folyamatproduktumnak is, melyben a változásokat jelentős mértékben a mindenkori jelen követelményei és körülményei váltják ki és nagymértékben határozzák is meg.

Ez a történelmi-fejlődési korban mindig heterogén közösség ebben a folyamatban a *múlt* tapasztalatiból meg a *jelen* és a *jövő* igényeiből ötvözi a formálódást okozó mozgást, s ez a mozgás sohasem egészen spontán, és sohasem egészen tudatos.

GUBÁS JENŐ

Meddig lesz még Bókán magyar dal?

Az Aracs folyóirat egyik kiemelt feladatának tartja a délvidéki magyarság szellemi, egészségügyi, kulturális, gazdasági stb. állapotának a bemutatását. És mivel erről a leghitelesebb képet a szociográfia műfaja által kaphatunk, ezért határozta el az Aracs szerkesztősége, hogy felkér olyan személyeket, alkotókat, akik ezt a feladatot hajlandók és képesek felvállalni.

Most egy bánsági település lakója, **Vincán György** vall, válaszol azokra a **Gubás Jenő** által feltett kérdésekre, amelyek faluja magyarságának a helyzetét, nyomorát, pusztulását ábrázolja. A leírt válaszokat nyelvileg és írásában, eredetiben kívánjuk közölni, hogy ezzel is érzékeltesük azokat az anyanyelvi sivárságokat és változásokat, amelyek egy veszélyeztetett kis közösség nyelvváltás előtti stádiumban a sziget-, illetve szórványmagyarságát jellemzik. Ezért, a magyarázatra szoruló szövegrészeket és kifejezéseket zárójelben és dőltbetűvel érthetőbbé kívánjuk tenni.

Vincán György, (akit a falujában szerbesen Gyuriká-nak szólítanak, és ő is a nevét már így használja), foggal, körömmel ragaszkodik a magyarságához, de a keserű sors, az idegen környezet, a magyar nyelvű iskola hiánya, de főleg a közöny, a környezet igénytelensége, a magyar értelmiség és a tömbmagyarság érdektelensége lassan és biztosan felőrli ezt a ragaszkodást. A bókai magyarság helyzete sajnos nem egyedi állapot. Ez jellemző minden délvidéki magyarok által is lakott településre, ahol megszüntette a szerb hatalom a magyar nyelvű iskolákat. Itt a beolvadás, az anyanyelvváltás könnyörtelenül pusztít.

Bóka a szerbiai Bánság délkeleti részén fekszik, a Nagybecskerekkel Verseccezel összekötő műút mentén, a Temes folyó szorításában. A faluból már látszik a verseci hegy, a Dél-Kárpátok nyúlványa. Borovszky által szerkesztett Torontál vármegye története szerint már a XIV. században jelentős településnek számított. A törökvész után elnéptelenedet, majd a Balkánról beszivárgott szerb telepések lakták, akik „a török járomban felnevelkedettek az egész hódoltság alatt

megmaradtak.”. 1801-ben a zágrábi püspökség birtokába került, amely idetelepítette egyházi hűbémőkeiket, akik a Szerb-Bókával szemben kiépítették a Horvát-Bókát. Ma horvátok, magyarok és szerbek lakják. Miután a német lakosságot teljesen elűldözték, helyükbe szerb háborús menekülteket telepítettek. Ez teljesen megváltoztatta a lakosság összetételét. Az 1992-es népszámlálás szerint a magyar lakosság száma 590, a német 3, a szerb 1073, a horvát 103. A katolikus templomot 1840-ben építették, a görögkeletit pedig 1852-ben. De erről valljon Vincán György bókai magyar lakos.

G. J.: Milyen volt a helyzet itt a II. világháború előtt, hogyan éltek és hányan voltak akkor a magyarok?

V. GY.: Ősidők óta a magyarok itt mindig szolgák voltak akár a faluban, akár a környező tanyákon. A gazdák a Csacskovityek, a Jagodicsek, a Probstok, a Gilák, a Majerok, Sibovák stb. voltak. Törzs bókai család alig volt 10 körül: Németh, Benák, Fodor stb. személyében. Ismeretes, hogy volt Szerb- és Horvát-Bóka. A horvát nemesek elszegényedtek az alkohol túlfogyasztása miatt is, és a szécsányi némettség vette meg a vagyonukat. Rege: (az a szólás járta, > a sz. m. <) Ha vasárnap elmentek a nagymisére, szegény volt éjfél előtt hazamenni. Így lettek a horvát nemesek „némás-okká”. (nincstelenekké > a sz. m. <) Az I. világháború után az itteni horvátok magukra maradtak, mert Kécsa, Csene stb. Romániához estek. Az egymásközi házasság kiaknázásával megszűnt a szaporulat. A magyar cselédeknek meg mindegy volt Csacskovityet vagy Probstet szolgálgatni. Magyar iskola létezett (IV osztály), de a szolgagyerekek nemigen jártak. De a falusi magyar gyerekek nagy része se, mert kellett menni „kiskocsisnak” horvát, német, szerb gazdákhöz. Ez javult 1938 után. (Javult az államközi viszony a jugoszláv – magyar kapcsolatban. > a sz. m. <)

G. J.: Ha már a templomot olyan nagyra építették, hogy abban akár 300 hívő is elférhet, akkor most ezek hova tűntek?

V. Gy.: Tudni illik, hogy a horvát templomot 1838 és '44 közt építette a zágrábi püspökség. Az első magyar mise 1870 körül volt, a horvátság nagy akadálya ellenére. Közben a horvát vagyon

felvásárlása végett (*alkalmából*, > a sz. m. <) 10 német család is telepedett Bókára, úgy hogy német nyelven is folyt a mise. A tanyasi magyarság húsvét, búcsú alkalmából jött a templomba. Persze a tanyán is volt Istentisztelet. Imádkoztak, énekeltek, tartottak éjféli misét stb. Édesanyám volt egy tanyán, (*ahol* > a sz. m. <) a hitgyakorlás vezetőjének gyönyörű hangja volt. Búcsújáró volt: Tekija, Bácsstopolya, Versec, Doroszló, Radna, mindenhol ismerték. Persze így (*édesanyám* > a sz. m. <) sok éneket tudott és hagyott emlékül.

G. J.: Őn holt tanult meg magyarul írni és olvasni?

V. Gy.: Az én édesanyám két osztály szerbiskola után, Kismargitán (Körmes körül folyik a Berza), 1941 őszén beírt a III. osztályba. Magyarcsernyén elvégeztem a IV. és V. osztályt is. Csernyén igen tehetséges tanítókar volt, Bokor, Selymeczi, Iloj, Molnár és Sárika személyébe. Ha lett volna „donátor”, folytathattam volna tanulmányaimat, mert Selymeczi tett ajánlatot a nezsényi községnek, (oda tartozott Probst-tanya) hogy iskoláztassanak, mert van bennem valami. [Hofi: „Vagy tehetség vagy kukac!”] Nem sikerült! Aztán kurzusokon, esti iskolában folytattam tanulmányaim. Ma magas szakképzett sofőr vagyok. Bókáról előre ment még (*karriert csinált* > a sz. m. <) Németh Feri, aki ma a Forum igazgatója. De kevés az ilyen!

G. J.: Mikor zárták be Bókán a magyar tannyelvű osztályokat?

V. Gy.: Az ötvenes évek végén felszámolták a tanyákat, és akkor jöttek a magyar cselédek Bókára, Kanakra, Jarkovára, Súrjánba stb. Megtelt a magyar osztály, de sajnos kis időre, mert 4 magyar osztály után jött a szerb 5. osztály, ahonnan nehéz volt kijutni. (*tovább jutni* > a sz. m. <) Voltak, akik férjhez is mentek az V. -ből. Ezt látva fiamat, Tibort szerb osztályba adtam 1965-ben! Nem akartam, hogy traktorista legyen, mint én. Ha az én fizetésem 100 dinár volt, akkor a mérnöké 300. Közben neki a felesége is dolgozott, ami közösen biztos legalább 500 dinárt jelentett havonta. Szántás közben elhatároztam: Ha dolgozok éjjel, nappal is, de gyermekem kiiskolázom. Ez a magyar IV. osztályból nem megy. Ezért íratam fiam is, lányom is szerb elemibe. Abban az időben szűnt meg a magyar tagozat, Ágota „rám vert” ezért a tettemért. (*A feleségem, G. Ágota nagyon összeszidta ezért.* > a sz. m. <) Kérdezem: Mi lett volna fiamból és lányomból, ha feláldoztam volna őket a magyar iskoláért? Mint a többi IV. (*magyar* > a sz. m. <) osztályt végzőkből, mert az V.-ik (*szerb nyelvű* > a sz. m. <) magas gát volt! Munkanélküli utcajáró, vagy traktorista, akibe az urak [tekunok] törlik cipőjüket?! Akkor üresnek tartottam volna életemet. Én juhászbottal kezdtem hat éves koromban. Isztróngáltam [hajtottam a birkákat a kijáráshoz, ahol

apám fejte őket]. Sofőrként mentem nyugdíjba, utánam hagyva (*felnevelve* > a sz. m. <) egy mérnököt és egy orvost. Minketten beszélnek a magyar nyelvet is. Holnap nyugodtan csukhatom le a szememet. Nem éltem üres életet, persze Rozikával (*feleségével* > a sz. m. <) együtt.

G. J.: Mi lett a következménye a magyar osztályok megszüntetésének?

V. Gy.: Megszólított a pap: Miért dalolok az udvaron, ha fejtem a meggyet, babot stb. Mondom neki: Ha én elmegyek, Bókán nem fog nyelvünkön senki sem magyarul dalolni. De beszélni is ritkán! A kilencvenes évek elején, ha két, három magyar kislány beszélt magyarul, kigúnyolták őket. Ez nyomot hagyott a nyelvhasználatba, úgyhogy ma már ritkán hallható „Jó reggelt”. Hál’ Istennek kaptunk egy karnagynőt, [kántort], aki szívesen tanítaná a gyerekeket magyarul énekelni, dalolni. De baj van a nyelvvel! A régi énekkar, amit hallottak, „szétverődött”, ahelyett, hogy fejlődött volna. Ennek objektív oka is van. Húgomék Kanadában vannak, a bátyámék pedig Ausztráliában. (*Ők képezték a kórus gerincét.* > a sz. m. <) A magyarnyelv ott is kész. Unokáink ritkán, de akkor is angolul beszélnek egymással az Interneten. Még ha írok is levelet a nyelvünkön, válasz nem érkezik. [2 x 3 évente.] Ők nem érnek rá válaszolni, mert az idő pénz náluk!!

G. J.: Volt-e régebben a faluban magyar művelődési egyesület, ha igen, akkor mikor és miért szűnt meg?

V. Gy.: A 40-es, 50-es, 60-as és 70-es években igen aktív művelődési tevékenység folyt Bókán: Bál minden vasárnap este 01 óráig. Színdarab is 2 – 3 évente. Én a kedves feleségemet is színdarabi előadás alkalmából szerettem meg „Liliomfi – Marika”. (*Ők ketten voltak a főszereplők.* > a sz. m. <) De ez ma nem megy. Ma minden „profí”! (*pénzért van.* > a sz. m. <) Színjátszás, bál szerbül se nincs. Nótaest?? Nem is tudják ez mi! Zenekarom kimúlásával megszűntek a bálak, nótaestek is. Még a zenekarom tagjait sem bírom rávenni: Gyertek hozzám muzsikálni, dalolni! Válasz: Kiöregedtünk. Az már nem nekünk való. Öregember vagyok már én, ősz a hajam, szóla. Az a 200 hallgató, 200 csárdás, 55 tangó, 55 valcer stb. a múlté: „Vén öreg ember, nótája nem kell ...” Pedig milyen szép volt, mikor a szerbek, magyarok dalolták: „Ülök a szobámban ...”, vagy „Jesenje lišće ...”, csárdás, kolo, keverve minden. Jó, hogy még él a Vive. (*A torontálvásárhelyi magyarnóta fesztivál.* > a sz. m. <) Persze, ha mi, akik ezt élvezzük nem bírjuk másoknál is érvényesíteni, akkor kész a nóta. Most egy dob, ritmus, és itt a modern zene. Emlékeztet az utcai medvetáncra! A helyi közösség még pénzelve is színdarabot, nótaestet, [az előtt nem] de még így

sem megy. Mennyit kaptam én? Hihetetlen, hogy 40 év alatt ennyit változott az ízlés. Vagy a nemtörődés?

G. J.: Az 1944-es és '45-ös évben voltak-e Bókán vagy a környéken magyar kivégzések, illetve megtorlások?

V. Gy.: Mivel Bánát német megszállás alatt volt, így nagyobb megtorlás nem volt a magyarság iránt. Azok, akik önként mentek „hipo-nak” (*hílf policer – segédrendőr.* > a sz. m. <), vagy végképp embertelenül viselkedtek, leülték a kiszabott büntetésüket. Ez Bókán 10 alatt volt, halálos kimenetel nélkül. A németeket kipucolták, és helyükbe telepések jöttek.

G. J.: Mostanában vannak-e ellenségeskedések a magyarokkal szemben? Vannak-e menekültek a faluban, ha igen, akkor hogyan viselkednek az őslakosokkal szemben?

V. Gy.: Bóka már elég civilizált helység, és a magyarság sem ingerel civakodásra. (*Értsd: másodrendű polgárként meghúzza magát.* > a sz. m. <) Van egy ötös csoport, akik szeretnének bajt, gyűlöletet csinálni, de ezeket a népek nem veszik komolyan: „Beszély ócska pálinka, úgyse sokat érsz”. Mikor divat volt, hogy a konyhában használd anyanyelved, (*nyilvános helyen nem volt tanácsos magyarul beszélni,* > a sz. m. <) ezt az 5.-ös csoport hangoztatta, de ezt a szerbek sem vették komolyan. Én olyan ember vagyok, hogy mindenkinek köszönök 5 – 85 évesig. Mondta is egy barátom: Te még a villanykarónak [bandéra] is köszönsz. Sokszor visszaköszönnek: Jó reggelt, szerbek is. Különben Bókán igen sok a vegyes házasság, ahol persze a gyerekek a többség nyelvét beszélik. De nem „Kő” a lányokra (*nem szabad ezért megkövezni a lányokat,* > a sz. m. <), mert van vagy 35 legény, akik sose fognak megnősülni. Semmire valók! [5. osztály] (*csak 5 elemi végeztek.* > a sz. m. <) Van pozitív példa is: néhány magyar lány férjhez ment 45-ös bejött családjához. (*a háború után idetelepített likai szerbhez.* > a sz. m. <) Férje kiiskoláztatta, és most komoly társadalmi szerepet tölt be. Miért nem a magyar legények is? Azért, mert a telepések apjuk, anyjuk „harcos” volt, később nyugdíjas erős pénzforrással. Itt van az egyenletlenség. Cselédek és munkások voltunk, külön pénzforrás nélkül. (*biztos anyagi háttér nélkül.* > a sz. m. <) Nem jutott iskolára is. Ez olyan behozhatatlan különbséget alkotott, amit semmilyen politikai vagy humanitárus akció nem javíthat meg.

G. J.: Magyar pártvezetők, magyar művelődési egyesületek és művelődési szakemberek járnak-e Bókára, ha igen, mikor voltak legutóbb, és mit csináltak?

V. Gy.: Volt próbálkozás. Volt itt Szőke Anna, hogy elvigyen benünket Bácskertesre [Kupuszina] a

Durindóra. Ez nehezen sikerült: Tervbe volt, hogy Petőfi néven új kultúrközösséget is alakítsunk. Ez már nem sikerült. Azt üzenték a községből, hogy lehet, de egy fedél alatt a szerb többséggel. Petőfi lenne egy alosztály. De sajnos szerb kultúrközösség se működik, nincs, így nem lehet alosztálya se. (*Az '50-es években ilyen módon lehetetlenítettek el minden magyar szervezet működését.* > a sz. m. <) Kérdés, hogy ezt igénylik-e a mai bókai magyarok? Így „nem akarásnak nyögés a vége”, mondja egy régi közmondás.

G. J.: Körülbelül ma mennyi magyar él Bókán?

V. Gy.: A vegyes házasságok létezése végett nem is tudjuk melyikek a magyar személyek. Mégis írhatom, hogy olyan 300 körül vagyunk. De, ha jönne egy vendégszereplés, Liliomfi vagy nótaest, biztos nem lennénk 19-nél többen. Voltak a múzslayaik, és pont ennyien voltunk. Ők 79-en, gyönyörű, tréfás nótaesttel szerepeltek. Ez nem érdekes Bókán. Jöhet: Marvrák Béla világhírű szentmihályi operaénekes, Vitkayné Kovács Vera a lányával, Kucsera Ágotával, opera és magyarnóta énekesek, Kovács Frigyes színművész, Gúzsivány Izabella, magyarnóta-énekes csillag és zenekara. Ez itt senkit nem érdekel. Most kaptunk egy aranyos kislányt, beodrai. Pesten tanult, karmesteri diplomával, Dudás Karolina személyében. Jelenleg kántorunk. Szeretne tanítani bennünket énekelni értékesen. Kit érdekel ez Bókán? Alig vagyunk négyen, öten a szétvert kórusból, amit Apler Lujza kántornő alapított az '50-es években. Mindannyian 70 év fölött vagyunk. Középkor? (*középkorú,* > a sz. m. <) Nincs! Férfi? Én. A sok férfi, nőtlenek is, nem igénylik a zenefejlődést. Azért csak arra képesek, hogy reggel vesznek egy kenyeret, lekottyantanak egy, két pálinkát vagy sört, és kész az életcél. De, ha indítani akarok valami akciót, rögtön megkapom: Hallgass te tanyasi csávó.

G. J.: Van-e a katolikus egyháznak a magyarság szempontjából megmentő szerepe?

V. Gy.: Kellene, hogy legyen, de úgy látszik, hogy a szegedi papképző utolsó (*tanítási-* > a sz. m. <) óráján azt mondták a kispapoknak: Ti most mentek a hívők közé, ott mindenki leborulva vár benneteket. Talán ez így volt 100 évvel ezelőtt. Bókán ez a múlté. Ahogy nem igénylik Mavrák Bélát vagy Gúzsivány Izabellát, esetleg Dudás Karolínát, úgy nem igénylik a plébánost sem. Ő itt van 16 éve, ha évente 2 hívőt bírt volna közénk toborozni, lennénk bár 50-en. De ő alig 5 hívőt toborzott, közben 50-et temetett, ami természetes. Neki sincs taktikája: felébreszteni az alvó bókaiakat. Így a maga könyvadománya is pihen! (*A '90-es években 600 könyvből álló könyvtárat létesített az Aracs T. Sz. a bókai plébánián.* > a sz. m. <) Annyira „Napkirály”, hogy alig lehet beszélgetni vele. (*nagyra*

tartja magát. > a sz. m.<) Egyik pletykás asszony, aki látszólag vallásos azt mongya: A papnak akkor is igaza van, ha hazudik. Ezt én nem bírom megérteni. Ezért sokáig [2 év] nem voltam tagja kórusunknak. Most, hogy jött Karolina, segíteni akarom 350 énekemmel. Ez a plébánosnak nem tetszik. Ha velem nem bír szót érteni, hogy értsen azokkal, akiket semmi sem érdekel? Innen a 16 év alatt 5 új hívő.

G. J.: Meg vannak-e félemlítve a magyarok Bókán?

V. Gy.: Mivel már be vagyunk olvadva a többség közé, és az „ötös” csoportnak nincs ható ereje, lehet mondani, hogy direkt félelem nincs. Mivel keverték vagyunk, így nincs külön magyar ifjúság se. Karolina szeretne egy új kórust alakítani gyerekekből. Ez lenne a világ legnagyobb segítsége, amit szívből támogatok! De Bókán ez is akadozik: a gyerekeket nem csak kottára kell tanítani, hanem írni, olvasni és beszélni is. Mi lesz a 8.-ik osztály után? Pedig ez újabb 50 évig vigyázná nyelvünket. Mint Apler Lujza kántor kórusa. Ez alapja lehetne a gyönyörű magyar nóták fennmaradásának is. Isten segítse Karolina jóindulatát és munkáját!

G. J.: Van-e összefogás a szomszédos vagy a távolabbi települések magyarságával?

V. Gy.: Tartsuk a kötetést Nezsénnyel és Kanakkal. Búcsúra, jelentősebb ünnepekre látogassuk egymást. De sajnos meghalt 78 éves korában Lunc kántorunk. Félek, hogy ez a vég! Ő volt az összetartás kovásza, jó barátom. Nekem már nincs kocsim, és a (z össze-> a sz. m.<) kötetés Nezsénnyel komplikált, különösen vasárnap. Régebben a plébános kombijával [9 személy] vitte az énekkart a környező falvakba, de még Radnára is, Ürményházára is. De ez is a múlté. Montam én abban az időbe: Fizessük az útiköltségeket. Sofőr vagyok, és tudom, hogy a kombiba nafta is kell. A szeretet nem mehet szüntelenül egy irányba. Ha nincsen visszaszeretet, akkor előbb, utóbb megszűnik. Sajnos igazam volt. Mivel Nezsényen kívül nem volt erősebb kórus, ígértem a plébánosnak, hogy bármikor, bármelyik faluba igényli ottlétemet, énekeimet, szóljon, szívesen megyek bárhová, bármikor! Az lett a válasz, hogy kidobott a bókai kórusból is. Ok: csökkentem „Napkirály”i nagyságát. (A tekintélyét.> a sz. m.<) Visszajöttem Karolina segítésére. Mert a bókai pletykavilág megkérdőjelezte nagy tudását: Vékonyabban énekel, mint a plébános!! Mondom

nekik: Jöhet Indiából is kántor, az is ott énekelne, ahol Karolina. A hang magasságát a kotta határozza meg. Csúnya választ kaptam: Egyik nezsényi búcsú alkalmából kérdeztem a plébánost: Lesz-e szervezett menés a nezsényi búcsúra? Válasz: Én ott leszek. Ez olyan válasz, mintha a menyasszonyt kérdeznék: Ott lesz-e saját esküvője? Én nem azt kérdeztem ott lesz-e. Én a szervezett utazást kérdeztem. Tehát: biztos romlani fog kötetésünk a környező falvakkal.

G. J.: Mit kellene tenni, hogy a magyarság megmaradjon Bókán és a bánsági településeken?

V. Gy.: Ez igen nehéz kérdés. Könnyű volna mondani, hogy van (ilyen,> a sz. m.<) de ez nem fedné az igazi perspektívát. Mégis itt a véleményem: Ürményháza [Jermenovci] tiszta magyar falu. Próbálták fenntartani a magyarnyelvű 8 osztályt. Mit (csinálni> a sz. m.<) a 8 osztály után? Néhányan vallási internátba [otthonba] helyezkedtek el, és onnan tovább tanulni. Vagy magyarba menni. (Magyarországra> a sz. m.<) Középiskola, egyetem, és mi, ha az iskola kész? Hol a munkalehetőség, ami ma természetes probléma a szerb ajkúaknak is!! Magyarban maradni? Akkor is fogynak. Láttam óriási törekvést Versecen, [ahol a Durindó és a Gyöngyös bokréta él, (délvidéki népdal és néptánc-találkozó>, a sz. m.<) és Petőfi (Művelődési Egyesület,> a sz. m.<) is van], a Herczeg Ferenc-Napok felújításán. Bórszástó nehezen megy. A város pénzelne egy ilyen törekvést, épp úgy, mint felújították a Kistemplomot [hegyi templomot] és környékét, de a verseciek nem igénylik. Nekik még 10%-a se tudja ki volt Herczeg Ferenc. Gyuricity plébános misézne, de üres a templom. A szervezők és vendékeken kívül alig voltak. Őszinte leszek, mint mindig: ha Vajdaság ismert emberei énnálam látták először a kedves könyvét, a Veszendő végeken, (Gubás Jenő: Veszendő végeken, Logos, 1997.> a sz. m.<) és az aracsi romtemplomot, (Aracsi Vajda János: A „mese-titkú” aracsi Pusztatemplom, Torda, 2003. > a sz. m.<) akkor mit írjak?! Ami a legrosszabb, óvatosak legyünk a profi magyarokkal. (a magyar politikusokkal> a sz. m.<) Az ő taktikájuk: Amennyi pénz, annyi zene! (Ha nincs egyéni érdek és haszon, nincs támogatás sem. > a sz. m.<)

A bókai magyarságnak gyertyafény reménye, hogy Karolinának sikerüljön kórust alkotni az itteni gyerekekből. A többi már veszve van!

Bóka, 2009. március 10-én.

Székely sziget Belgrád alatt

Trianon előtt Torontál vármegye legészakibb községe Szőreg, legdélibb Székelykeve (mai szerb nevén Skorenovac) volt. Most gépkocsim kilométer-számlálójával megmértem a távolságot: szőregi házamtól székelykevei szállásomig 253,8 km. Ilyen hosszú talán csak Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye volt még. A régi megyeszékhely nagyjából a közepén van: Nagybecskerek. (Mai névadója szerb partizán volt: Zrenjanin.) A járási székhelyük a mintegy 25 km-re eső Törökkanizsa (Novi Kneževac).

Székelykevének 2500 lakója van; ebből 2200 székelymagyar, 300 paltyén, azaz katolikus bolgár. Ők mind tudnak magyarul; iskolában, házassodással jórészt a székelyekhez asszimilálódtak.

Az al-dunai székelyek most ünnepelték idetelepülésük 125. évfordulóját. 1882-ben Rákosi Jenőnek, a Budapesti Hírlap főszerkesztőjének szorgalmazására bizottság kereste föl őket Bukovinában, tájékozódni, át akarnak-e települni a Kárpát-medencei anyaországba. Őseik a madéfalvi veszedelem (1764) miatt kényszerültek elhagyni Székelyföldet. A bizottság, Odescalchi Artúr herceg,

Szádeczky-Kardoss Lajos történész (később szegedi egyetemi tanár) és Benedek Elek, a Budapesti Hírlap munkatársa, utóbb a neves író, szerkesztő (az egyetlen fővárosi székely újságíró), fölkereste Andrásfalva, Hadikfalva, Józseffalva és Istensegítség lakóit. Volt ötödik község is, Fogadjisten, de lakossága az idők folyamán eloszlott a másik négy közt.

A bizottság összeírta azokat, akik vállalkoztak az áttelepülésre. Kiváltotta őket a bojárok rabságából: kifizette adósságaikat. 1983 tavaszán a hadikfalvi állomásról indult a kitelepítő vonat. Benedek Elek így számolt be emlékeiről önéletrajzában: „Napszámosember a hazavándorlók zöme, lehetnek vagy négyezren; hazavándorlók és itt maradók keserves sírása felhat az egekig.”

Szolnoktól hajón jöttek a Tiszán. A Víz (1879) után újjáépült Szeged ünnepelőben várta őket. „Este köt ki Szeged mellett a hajó. A szőke Tisza partja nappali világosságban ragyog; az alig három esztendeje romokban hevert város díszbe öltözött: zászlók lengenek a frissen épült palotákon, gyertyák lobognak az ablakokban...” „Nem tudom, milyen volt Szeged az

(balról) Péter László, dr. Péter László és Solymossy Lajos.

A könyvbemutatón

árvíz előtt, milyen az árvíz idején, most csakugyan szép volt, szebbnél is szebb.” Benedek Elek eddig kísérté székely testvéreit.

A folytatás már kevésbé volt ilyen lelkesítő. A tőkés, nagybirtokos Magyarország az Al-Duna mocsaras tájaira telepítette a jobbat váró bukovinaiakat. Kemény lecsapolási munkák, erdőirtás, kubikolás várt rájuk. Sokan visszamenekültek Bukovinába. Akik maradtak, emberpróbáló áldozatok árán valóban kultúrát teremtettek a tájon. Az első helyüket ott is kellett hagyniuk az árvíz miatt: Székelykeve csak 1886-ban született meg mai helyén. Mérnöki terv szerint: párhuzamos és merőleges utcákkal. Mellette még Sándoregyháza (Ivanovo) és Hertelendyfalva (Vojlovica) települt bukovinaikkal. Ez utóbbi, mint Szőreg Szegedhez, ma már Pancsovához tartozik.

A jubileum alkalmából augusztus 9-én és 10-én, szombaton és vasárnap rendezték meg a Székelykevéről elszármazottak első találkozóját. Az általános iskolát együtt végzettek is ekkor jöttek össze. Gazdag kézimunka-kiállítás bizonyította a székely hagyomány elevenségét. Az ünnepet színesítette dr. Burány Béla és Révész Róbert népzenei ihletésű hangversenye. Almási Sámuel természetfotóiból, Mezei Erzsébet, Léphaft Pál, Péter László, Huszár István és a palyén Decsov Pál festményeiből, grafikáiból is kiállítás nyílt.

Ez a Péter László nem én vagyok. Névrokonom Székelykeve szülötte, most múlt ötvenéves. Rajztanár volt a helyi iskolában, amikor a délszláv háború miatt el kellett hagynia szülőföldjét.

Az ő könyvének bemutatójára voltam én is hivatalos. A régi, az igazi Székely himnuszából vett címmel jelent meg az ünnepi kiadvány: Vándorfecske hazatalál? Ezt volt alkalmam kéziratban olvasni, lektorálni, s ezért hívtak az ünnepi bemutatóra. Szerzőjén kívül szólt a kiadója is, a topolyai Solymossy Lajos.

A könyv összefoglalja Székelykeve történiáját a madéfalvi veszedelemtől napjainkig. Beszámol a későbbi kirajzásokról, a Bácskába telepített, majd a szerbek elöl menekült tolnai székelyek sorsáról is. Sőt, szerzője nemrég kétszer is ellátogatott őseinek földjére, Bukovinába.

Ez a kis magyar sziget, Belgrádtól délkeletre, szemközt a történelmi nevezetességű Szendrővel, példát mutat a nyelvéhez, nemzeti és székely hagyományokhoz való hűségére.

(2008)

Zarándoklás Déváról Bukovinába

- avagy második utam a bukovinai székelyek falvaiba

1. Bukovinai előzetes

A törököktől 1774-ben visszakapott, és Splényi tábornok huszárai által „lefoglalt” Bukovina a Kárpátok keleti lejtőjén fekvő lépcsőzetes felföld, az egykori Galícia, a Prut folyó, Moldva, Erdély és Máramaros közé ékelődött termékeny terület, mely Nagy Lajos királyunk idejében még viszonylag sűrűn lakva Magyarországhoz tartozott. Az 1700-as években nagyrészt elnéptelenedett, elvadult területét a Rákóczi-szabadságharc leveretése és az önálló erdélyi Fejedelemség megszűnése után immár az Osztrák Összbirodalom veszi át.

Az 1764-es Székelyöklés, közismerten Siculicidium után, 1776-tól kezdve telepítik be újra, előbb Splényi, majd gróf Hadik András, Erdély új helytartója és kormányzója hathatós közreműködésével. Miután a Moldvába elcsángált székelyek a letelepedés kedvező feltételeit elfogadják és öt magyar falut alapítanak, és népesítenek be, megalakul egy bukovinai székely közösség, amely az Erdélytől való sok évtizedes elszakítottság következtében rokon, de módosult életvitele és hagyományokat tisztelő és művelő népi kultúrája révén elkülönült, zárt, a többitől immár jól megkülönböztethető bukovinai székely kultúrát eredményezett. A térséget szándékosan több nemzetiséggel telepítették be, így az a korábban itt élő lakossággal igencsak tarkálló bolyokat képezett. Rutének, ukránok, huculok, románok, lengyelek, lipovárok, németek, székely-magyarok, szlovákok, örmények, zsidók, oroszok, cigányok... éltek itt majd másfél évszázadon át viszonylagos békességben egymás mellett.

Amikor a trianoni diktátum végül is elszakította őket Erdélytől és Magyarországtól, a köldökzsinór leszáradása riadalmat és elhagyatottság-érzetet keltett bennük, hisz a soknemzetiségű Bukovina a román hegemon kézbe kerülve szinte azonnal idegenként kezelte őket. A székelyek elszaporodása,

ennek következményeként birtokaik felaprózódása és az általános elszegényedés miatt is, már az 1880-as években megkezdődött a kirajzás Bukovinából. A századforduló előtt már megfogódzott s új hazára lelt az Al-dunai székelyek csoportja, őket követték a dévai kirajzások, hamarosan a Kanadába és Brazíliába kivándorolt kisebb létszámú csoportok próbálták szerencsét, a húszas évektől felerősödő kivándorlási lázat pedig román ügynökök és a román kormány által létrehozott Kivándorlási Hivatal is segítette.

A második világháború 1942-ben kedvező fordulatot vett, a második bécsi döntés értelmében Magyarország visszakapta a Délvidék egy részét, Bácska visszanyerésével a bukovinai öt magyar falu székely közössége lehetőséget kapott, hogy az anyaországba telepedjék át. Akkor reménységüket vélték valóra válni és végérvényesen elhagyták „édes hazájukat”, Bukovinát, hogy Magyarországra

települhessenek. A történelem gonosz fintora volt, hogy Bácskában sem volt maradásuk, két év után átlépte őket a határ, így onnan is kiűzték őket.

Végül zömük Tolna megyében, Szekszárd, Bonyhád környékén telepedett meg.

Jutott bukovinai székelyekből világszerte szinte mindenüvé, a szélrózsa minden irányába szóródtak immár. Ma szép számban élnek a már említett kivándorlási pontok mellett, többek között Nyugat-Európa országaiban, Amerikában, de még Ausztráliában is olyannyira meghonosodtak, hogy szinte laza tömbközösségben élnek.

Éppen csak eredeti bölcsőjük, Bukovina maradt székely nélkül.

2. A közelmúlt állapotról

Magyar családok elvétele maradtak ott, s csak olyanok, akik inkább nem tudtak, mint nem mertek, kitelepülni. Ők voltak a kihunyó parázs őrizői. A nyolcvanas évekig még mind az öt faluban éltek magyarok, mára megfogyva, tudomásunk szerint csak Istensegítsen élnek még. Egykori lakói és azok utódai a 90-es években bekövetkezett romániai politikai változásoknak köszönhetően már könnyebben látogatják a vidéket, amely nyilván sokat változott a nagy kitelepítés óta. Az újonnan érkezett zömükben román telepések a régi házakat fokozatosan lebontva, a visszamaradt épületanyagokból román mintára építették fel saját házaikat. Nyilván a táj jellege is megváltozott az óta. Más nyelvű, más szokású és vallású emberek lakják zugait, de itt-ott fellelhetők még a régi települések megmaradt szegelletei. A templomok zömét ma már az ortodox egyház működteti, de alig átalakítva, s néhol kegyeletből meghagyva egy-egy mellékoltárát (pl. a hadikfalvi Mária-oltár), értékes szentképeit. Örömkre, a fogadjisten fatemplom mellékében, a kis haranglábon, ott lakozik még a Novotny Antal temesvári harangöntő által 1907-ben készített kisharang is. A templomok udvarában egy-egy székelyesen megfaragott emlékkereszt áll, ezeket a Magyarországról régi falujukat meg-meglátogató bukovinai székely közösségek állították fel (Bukovinai Székely Szövetség) alig egy évtizede. Egy- két középület is megmaradt, a hadikfalvi, istensegítsi iskolaépületek például, és az utcák kanyarulatai, néhány vén fa, deszkakerítés, roskadozó régi szérű vagy udvari kerekeskút, mind-mind gondolatébresztő motívumok,

- s természetesen megvannak régi, a közelmúltban egy-egy faragott fejfával jelölt s díszített, körbekerített temetőinek maradványai is. Ez utóbbiak igaz meglehetősen foghíjasan árválkodnak, mert bizony nemcsak az idő vasfoga emésztette el a zömében katolikus kőkereszteket, vagy az andrásfalvi reformátusok fejfáit.

Bukovina az ott élt őseire kíváncsi ember számára ma már inkább kegyhely. Zarándokhely, mely a nemzeti hagyományokat tisztelő lelkében érinti meg, s az óhaza meglátogatása néha eufórikus hangulatot kelt benne. Régi falvainak meglévő régi szegelleteinek örömteli újrafelfedezése, s ezzel ellentétben a lassú temetői enyészet látványa erős hangulatváltozásokat eredményezhet, megindító tud lenni.

Egyszersmind, az emberen gyakran eluralkodik az érzés, hogy végérvényesen elveszítettünk valamit, óhazából, ősökből, összetartozásból, tájból, vidékből, és talán lelki gazdagságunk is megcsappant a továndorlások által. Mert, aki hazáját elhagyja, a lelke egy részét hagyja el. Marad azonban egy bizonyossága, hogy amíg emlékezetében képes felidézni annak hangulatát, s megélni a benne élő nehéz örökséget, addig megmarad büszke székelyes tartása is.

3. A látogatás indítékairól

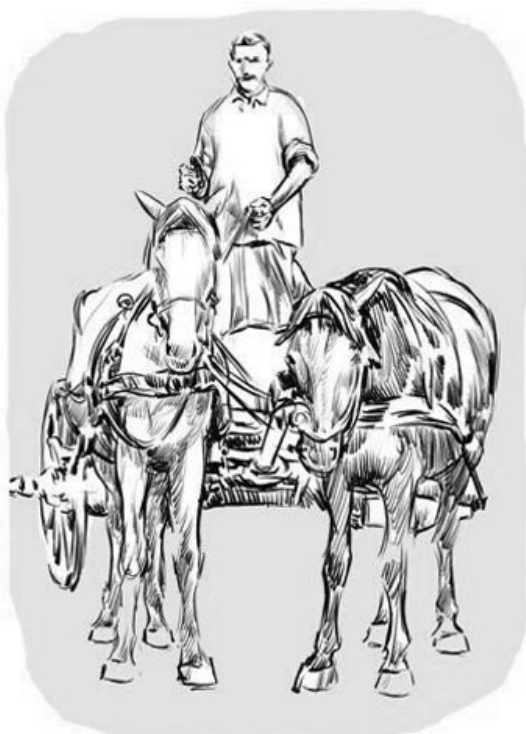
Írásomban szeretném megemlíteni még, hogy mintegy negyed évszázada annak, hogy a délvidéki Székelykeve, szülőfalum megalapításának 99-ik évfordulóján, 1979-ben az óta már megboldogult rokonommal és barátommal, Kelemen Sebestyénnel, és még gyerekkorú unokaöccsével Nebojšával együtt meglátogattuk, s felfedeztük Bukovinát.

Utunkat megébredt székelységtudatunk vezérelte, a régmúlt újrafelfedezésének öröme, a jelen és a múlt fontos összefüggéseinek felismerése s a kalandvágy hogy száz év után végre valaki visszatérjen közülünk az annyiszor emlegetett s kesergőben oly találóan megénekelte Bukovina földjére.

Ismereteinket s önbizalmunkat némileg hizlalta, hogy Székelykeven éltek még Bukovinában születettek, így többek között Dani-Cseke Trézsi néni, aki örök életében visszavágyott Hadikfalvára, és úti célunkról hallva szívesen elmesélte otthon töltött gyermekkorát. Miután, nagyjából, térképes tájékoztatóinkat betanultuk, s a leírásokból és mesékből leszűrtük, hogy milyen állapotban találhatjuk

az öt falut, odaérkezve nem ért bennünket kellemetlen meglepetés. Fiatalok és nagy idealisták voltunk, eufórikus hangulatban készítettünk néhány fénykép-felvételt, és több-kevesebb sikerrel kerestük azt a néhány magyart, aki annakidején nem indult el a Bácskába a többi falubelijével.

Láttuk, a megtalált magyarok mesélték, s átéreztük, mekkorát változhatott Bukovina néhány évtized alatt. Öregjeink emlékezet-megszépítette meséit, mesébe illő Bukovina-képét, a múlt távolsága által is kiszínezett fantázia-képét. Annyi idő elteltével megváltoztak a falvak, eltűntek régi házai, elkeskenyedtek utcái és kiszélesedett a határ, megritkultak-gyérültek sűrű erdei. Leszedték a porták sas-fejes kapuit, romános díszítésűekkel cserélték fel őket, átépítették régi fazsindelyes házait, s bádogtetővel fedték be őket, átkeresztelték templomait... Egy szó, mint száz, más volt már az élet, más a járás. És mégis, akkor ott fesztelenül sétálgattunk a falvak (megtalált falvaink) utcáin, megpróbáltuk beleképzelni magunkat Sebestyén Ádám, Mészáros Sándor, Bada Feri bácsi és Lőrinc Imre bácsi világba.

2006 májusában felsejkenve, sikerült csatlakoznom a csernakeresztúri Nisztor István által immár második ízben megszervezett dévai székelyek Bukovinába zarándokló csapatához. Negyed évszázad elteltével – merthogy a korosodás kíváncsibbá teszi az embert

–, most elsősorban az érdekelt, hogyan élem meg újra az akkor még csodásnak tűnő bukovinai kalandozást.

Ha mondhatom így, a fiatalon meglehetősen komolyan s viharosan, élménnyel megélt székelykevei amatőr gyűjtőmunkámat, sok vesződéssel összekotort szellemi és tárgyi emlékeket, szülőfalum valamikori népeletének maradványait és gyermekkori megéléseim tükörcserepeit próbáltam egyeztetni a ma is hangulatosnak látott, hallott s élményszerűen megélt Bukovina-képpel. Sikerrel.

Most végig úgy éreztem, hogy szinte otthon vagyok.

4. A második látogatás rövidített útikönyve

Utunk Dévától Gyulaféheváron át Marosvásárhelyig, majd többek között Szováta és Korond érintésével, az Orbán Balázs székelykapus emlékművével dicsekvő Szejkefürdő után Székelyudvarhelyig vitt. El kell mondanunk, hol borongós, csepergős, hol napos, verőfényes időjárásunk volt mindvégig, s ez még változatosabbá tette a több száz kilométeres, látványosságokban gazdag túrát.

Rövid pihenő után díszes mádэфalvi székelykapuk parádéja után Csíkszeredáig verekedtük fel magunkat, ahol a régi katolikus templom tőszomszédságában Makovecz Imre impozáns templomépülete mellett, a Márton Áron líceum tiszteletet parancsoló épületegyüttese a fő látványosság. Ezután Csíksomlyó hatalmas kéttornyú ferences temploma és Domokos Pál Péter egészalakos emlékszobra következett.

Célunk azonban most Csíkmádэфalva volt, ahol a Siculicidium emlékére felállított turulmadaras emlékművet megkoszorúztuk. Röviddel utána már

északnak tartottunk. A Középcsiki-medence kijáratánál, a Rákos-patak és az Olt mentén, fekvő Csírákoson álltunk meg. A hagyomány szerint az ősidőkben ezen a területen pogány szertartásokat tartottak. Itt meglátogattuk a felújított, furcsa jelképekkel, talányos figurákkal kipingált falú, Szent György tiszteletére szentelt középkori erődtemplomot. 1433-ban említik először, de a templom legrégebbi, két méter falvastagságú, oltalmazó tornyát még a XI. században építették. Falai mögött régi temető s benne Zöld Péter papnak, a madéfalvi zendülés vezérének emlékeztére kőből faragott szobor. A látogatás után visszatértünk Csíkszeredába, ahol első éjszakánkat a líceum szomszédságában lévő Apáczai Csere János kollégiumában töltöttük.

Másnap Csíkszépvíz felé indultunk, madéfalvi őseink menekülési és bujdosási útvonalán a Gyimesi szoros felé.

Gyimesfelsőlok, Gyimesközélpok és Gyimesbükk után a Tatros folyása vezetésével eljuttattott a Gyimes és Palánka közötti szorosig. Itt húzódtott valamikor az ezeréves határ, az Árpád védvonal s annak egyik völgyzára.

A Tatroszon átívelő régi vasúti hídon áthaladva a Rákóczi-vár maradványainak tövében áll még a vámház, s bár pusztulóban van, ellenáll az enyészetnek. Látszik, hogy messziről jött utazók sűrűn felkeresik, falain magyarul írt feliratok, üzenetek

sora olvasható. Felmásztunk a Rákóczi-vár maradványainak oromzatára, fentről körülnézve a védvonal nyomai még tisztábban kivehetők. Északra nézve Gyimes 1780-ban épített, falazattal övezett régi fatemploma, vizes-, és lövészárkok maradványaival körülvéve. Átellenben nyugatabbra, a másik domboldalon a temetőn és annak kápolnáján akad meg az ember szeme. Palánka felé, délre nézve pedig megnyílik a szoros, impozáns látványt nyújtva a szemlélődőknek.

A Gyimesi völgyzárát 1944 augusztusában, a románok átállását követően kellett feladnia a magyar hadseregnek, teret adva a magyar pusztulásnak.

Túl a szoroson, a Gyimesek és a Tarkő hegység elhagyásával értünk Kománfalvára, innen pedig Mojnestről Bákó irányába haladunk. Ezen a vidéken fogadták be a csángók a madéfalvi vérengzés menekültjeit, Lukácsfalvától, Sóstázlótól egészen Pusztináig, s ők itt, a moldvai csángók között meghúzódva várták ki a Bukovinába telepedés lehetőségét.

5. Bukovinában

Bákótól északnak vettük az irányt, jócskán haladva Románvásár, majd a Folticséni-dombság s Folticsén (Fálticeni) városka felé. Innentől Szucsáva (Suceava) már alig 20–30 kilométerre van, tehát Bukovina határához értünk. S bár Józseffalva (Vornicenii Mari) Szucsávától délkeletre, apró falvak bolyában húzódik meg, legelőször mégis Radóc (Radauti) irányába vettük utunk, hogy az elsőként telepített két falut, Fogadjistent (Iacobesti) és Istensegítset (Tibeni) láthassuk. Természetesen mindkét faluban a templomok udvarán felállított székelyesen faragott emlékkereszteket koszorúztuk meg, s a falubeli román lakosság csodálkozó kíséretében tekintettük meg régen volt falvainkat.

Fogadjisten templomudvarán, a haranglábat megmásztam, átkutattam, s értékes felfedezést téve rikkantottam egyet örömben. A két harang közül a kisebbik még Novotny Antal temesvári harangöntő mester műhelyéből származik, 1907-ből! A falu egyik része völgségben fekszik, s ennek lankáin patak folyik, a patak mentén keskeny ösvény kíséretében régi házikók húzódnak meg, s egy régi kút maradványai...

A falu temetőjének érintetlenül hagyott magyar felében, a jelként felállított kopjafa mögött, néhány

orgonabokrok által sűrűn benőtt régi kőkereszt-maradványt fedezünk fel, a sírjelek zöme azonban eltűnt. Így aztán, magunk sem tudva róla, egy ideig őseink fűvel benőtt sírhalmain sétálgattunk.

Az istensegítsi falulátogatás derűsebbre sikeredett, sikerült megtalálni a kitelepítéskor román felesége miatt maradó még élő székelyt, Nagy János bácsi személyében, aki románná vált tanító fia kíséretében a templom udvaráig bottal járva is elkísért bennünket. Itt megint csak az ortodoxszá vált templomban, a magyar időkből megmaradt ereklyékre bukkantunk. Többek között két régi, a bécsi iskola stílusjegyében megfestett olajképre, melyeket a templom falán érintetlenül meghagytak. A körmenetek, temetkezések alkalmával hordozott régi keresztes zászlórudat megtalálva pedig, azt megemelve le is fényképezkedtem.

Nagy János bácsi fia a kötelező ünnepélyes koszorúzás után a régi s azóta még használatban lévő iskolába is elvezetett. Elmondta, hogy román időkben itt is, mint sok helyütt a háború után, a magyarok honfoglalását kifigurázták, úgy kellett tanulniuk róluk, hogy lovakat megülő – a magyarokat megszemélyesítő – majmok képeit mutogatták nekik.

Szürkőnyetkor fáradtan indultunk vissza Szucsáva városkába, itt Bulaj egykori üdülőkörzetében szállásoltak el. Jókedvünk volt, s csak elalvás előtt jutott eszembe a mosolygós istensegítsi, félig-meddig magyar, román tanító meséje honfoglaló őseinkről. Vajon mit érezhetett akkor, amikor akaratlanul is, félig magyarként, majom-ősökkel azonosította őt tanítója? Vajon mekkora veszélyt látott a meghurcolt, elüldözött magyarokban az akkori újromán hatalom?

Jókedvű ébredést követően Józseffalva (Vornicenii Mari) irányába indultunk, s a rossz földesutakon kétszer is eltévesztettük az irányt, míg nagy reménykedve megérkeztünk anyai dédnagyapám, Gáspár Ignác szülőfalujába. Józseffalvát kétszer is tűzvész pusztította el, mégis újraépítették...

Menet közben áthaladtunk Kisjózseffalván (Vornicenii Mici), csak nagy későn fogtam fel, hogy ez a falucska is a „miénk” volt egykor.

A józseffalvi emlékereszt megkoszorúzása után a temető meglátogatása következett, s rendben indultunk is tovább, ismét északnak, Radóc irányába, hogy a felsővégi falvainkat, Hadikfalvát (Dornesti) és Andrásfalvát (Maneuti) is megláthassuk végre.

A hadikfalvi bevonulás csendes ünnepélyes volt, a templom előtt többen ácsorogtak. Kiderült, hogy

odabent tart az ortodox liturgia szerinti istentisztelet. Bementünk csendben, s némelyek magyarul mi is imádkozunk, a földön térdeplő románok némi csodálkozással méregettek bennünket. A templomhajó jobb oldalában, néhány régi fapad mellett, csodák csodája, meghagyták a Mária-mellékoltárt, azon kevés számú katolikus számára, akik a háború után is itt maradtak. Itt tudott hát imádkozni az a jónéhány hadikfalvi magyar, s a negyed évszázada megismert Ferencz Veronika néni, az a madár alkatú öregasszonyka, aki annak idején, első bukovinai látogatásunkkor a kedvünkért magára öltötte leánykori népviseletét, házában megmutatta, mekkorára teremnek, a nagypityókák (krumpli), s a capuj hagymák Bukovinában, s akivel még néhány levélkét tudtam váltani a 80-as években. (Ő még ismerhette Hadikfalván született apai dédnagyanyámat, Fazekas Erzsébetet is).

A temető magaslaton van, túl sáros volt, és csak néhány kőkereszt maradvány utalt az egykoron itt temetkező magyarokra. Néhány gyors fényképpel beértem, útvezetőnk türelmetlen hívó szavára siettem vissza az immár csak reám váró buszra. Indulhattunk hát Radócon át, Andrásfalva felé.

Andrásfalva határa maga a tágasság, a sík, zöld mezőkön szerte, legelésző birkanyáj, tehéncsorda és

kisebb ménesek láttán, a magyar pusztá és a mongol sztyepp egyaránt eszembe ötlött. A Szucsáva nyugati irányból a falu felett karéjban kanyarodik, néhány kilométeres távolságból követi az ukrán határt, majd ível délre Hadikfalva irányába.

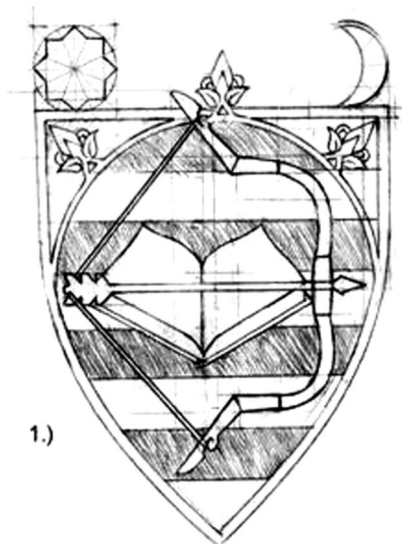
Az andrásfalvi templom látványosan karban tartott, megérkezésünkkor éppen ortodoxia szerinti keresztelőt tartottak falai közt. A pópa a ceremónia végén még érdeklődő, kötetlen beszélgetésbe is elegyedett útvezetőnkkel, Nisztor Istvánnal. Már előző évtől ismerték egymást, a gyorstalpaló tanfolyam után felszentelt pópa ugyanis kelletlenül fogadta a magyar látogatókat, és valami templomi átok-félét emlegetve próbálta őket sakkban tartani, mire Nisztor kemény és határozott válasza az volt, hogy a mi papjaink feladata az, hogy isten házában a megbocsátásért imádkoznak, nem pedig az átkozódás. A pópa tehát tanult valamit, ezúttal igen udvarias volt és most már több tiszteletet tanúsított irántunk.

A falu bekerített temetője a megszokott képet mutatta, a jobb oldalon a román sírkeresztek rendezett sokasága, bal oldalt kopjafával jelezve sorjáznak a

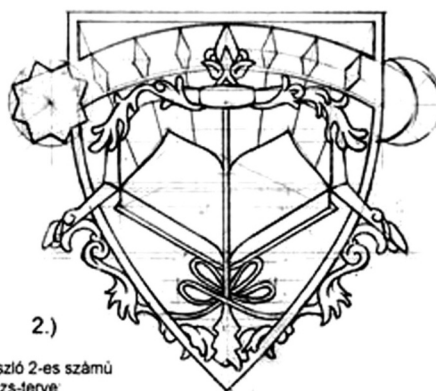
székely-magyarok meggritkult, dülöngélő kökeresztjei, s egy-két kőből faragott vagy betonból öntött fejfa is, ami az andrásfalvi reformátusok egykori jelenlétének bizonyítéka. (Mivel a fejfákat csak fából faragták, azok idő után elkorhadtak).

Mivel itt még viszonylag sok sír épen megmaradt, nevek után kutatva egyre többször álltunk meg, ismerős vagy velünk azonos vezetéknevűek, lehetséges őseink, rokonaink sírkeresztjei előtt. A környéket bejárva, ismételten, itt is megállapíthattuk, hogy a falukép a régi térkép-rajzolatok szerint 1941 óta nem sokat változott, csak házait bontották le, s legtöbbször ugyanabból az épületanyagból emelték újjá a beköltözött románok. Sokuknak becsületére váljék, elmondták, hogy őket is kellemetlenül érintette, amikor a magyarok házaiba telepítették őket. Akárcsak a Bácskában szerbek házaiba, vagy a háború befejeztével a völgségi németek házaiba betelepített székelyek zömét...

Miután andrásfalvi látogatásunkat befejeztük, lélekben is elcsendesedve csomagoltunk, s feltarisznyázva emlékekkel, verőfényben elindultunk hazafelé.

1.)

2.)

Péter László 2-es számú
Cimerpajzs-terve:

Az Al-dunai székelyek lehetséges cimerpajzsa:
szimbólumai a bukovinai bika íként feszülő szarvai, a sugárszerűen elágazó négy piros és négy ezüst színű sáv mind az Árpád-kori ősök jussát, mind a Bukovinából való kitelepítés négy fő szakaszát fejezi ki.
A Nap és a Hold közé feszülő ív a Duna, míg a nyitott Nagykönyv az új élet és a tiszta lappal kezdés ígéretét jelzi. A színvilág a bukovinai ősök színes szőttéseiből vett színminták stílszerű összeállítása...
Ugyanúgy a nyílhegy bimbózó virágtermése...
A cimerpajzs alsó harmadát átolelő indaként folyó díszítőelemeit a székely faragóművészetben barokkos ívelésű lélekmadár-szárnyak teszik, míg a nyílvevő hurkos zsinórdíszítés folyja be...
(Alapul vett színek az eredeti bolény-, vagy bikafejes Bukovina-címer középkék, piros, sárga-arany, valamint a székely kapudísz-, ill. varrottas-minták árnyalatai.)

Meddig foszlik semmivé közösségi értékeink szép szövedéke?

(Vitaindító gondolatok Müller Éva írása kapcsán)

A következőkben közölt írás szerzője a magyarkanizsai magyar művelődési élet olyan gondjait villantja fel, melyek érzésem szerint vidékünk magyar nyelven munkálkodó valamennyi művelődési egyesületére, hagyományápoló csoportjára, könyvtári intézményére – s ha egy kicsit távolabbra tekintünk – iskolájára, lapkiadó kezdeményezésére jellemző. A felettünk bábáskodó állam már régen (húsz, hatvan, kilencven? évvel ezelőtt) jelezte: csak szigorú felügyelete mellett hajlandó engedélyezni a nemzeti kisebbségek, így a magyar művelődési intézmények működését, s az ellenőrzés leghatékonyabb eszközének az anyagi feltételek mindenkor szűkös meghatározását és a káderpolitika irányítását tekintette. S bár az egypárti diktatúra ideje látszólag lejárt, a mindenkori hatalom kegyelmesebb nem lett művelődési életünk mostohagyerekeihez, az öntevékenyen működő kulturális és hagyományörző egyesületeinkhez. Látszólag rábízta őket az illetékes önkormányzatokra, amelyek ugyanúgy pénzhiányban szenvednek, mint a támogatást tőlük remélő társadalmi csoportok. Ez az oka annak, hogy – egy-két szerencsés, példamutató kivételtől eltekintve – nemzeti-közösségi értékeinket ápoló egyesületeink a lét határán tengődnek, egzisztenciális-működési gondjaikkal küszködve, jobb sorsa érdemes energiájuk jelentős részét elfecsérik. Már régen fel kellett volna építeni közösségi létében veszélyeztetett népünk szellemi kataszterét, s e kataszterben minden társulásnak, egyesületnek, szövetségnek, feladatát kereső csoportnak meg kellett volna találnia a helyét – ezzel szemben még mindig ott tartunk, ahol a legszegényebb eklézsia tart: sem perselyre, sem harangra, de még tetőfedésre sincs pénzünk. Szolgáljuk Istent és a népünket a szabad ég alatt. És ez azért baj, mert a magyar művelődési egyesületeink munkáját nem végzi el helyettük senki. Nincsenek az akadémiák hivatásos szintjére emelt nemzeti intézményeink, amelyek a történelmi emlékezet felett őrködnének, s bár lenne igény a szellemi javainkat óvó kármentésre, jószerevel még mindig a tojásfestés vasárnapi iskolákba menekített tevékenységével vagyunk kénytelenek beérni. (Mondom ezt a húsvéti

hagyományaink iránti határtalan tisztelettel.) Közel évszázadnyi idő elmúltával sem kerültünk közelebb nemzeti értékeinkhez méltó kisebbségi magyar intézményeink létrehozásának megvalósulásához. S ebben nemcsak a háborúk pazarolták el az erőnket, a hatalmi politika is napi szinten tett próbára bennünket, miközben úgy tornyosodik felettünk a történelem, hogy kiszorulván annak tevékeny alakításából, reményünk sincs arra, hogy egykor újra birtokba vehessük azt, s hogy hagyományaink díszébe öltözve vállaljunk felelősséget a jövőnkért.

Mi lesz a sorsa a kultúránknak, meddig foszlik semmivé közösségi értékeink szép szövedéke? Hogyan lehet tájainkon hagyományápoló és értékmentő munkát végezni? Hová sorakozzon az út szélére szorult, tanácstalanul körültekintő ember, aki már lassan csak a lelkében őrzi elődeink otthonos világának kellékeit? Mit tehet magáramaradottságában a délvidéki magyar ember? Megtartó hitén, talán még létező családi kötöttségein túl hogyan élheti meg nemzeti identitását, hogyan alakítsa ki hétköznapijainak rendjét és ünnepei méltóságát? Meg tudunk-e felelni életünk legnagyobb kihívásának: az egzisztenciális kiszolgáltatottságunkban is hű maradni nemzeti kultúránk értékeihez? Van-e jövője bácskai, bánági és szerémségi magyarjaink közösségi életének? Mit tehetnek művelődési egyesületeink életünk elsivárosodása ellen?

Az alábbi írást az Aracs szerkesztősége vitaindítónak szánja. Mondja el, írja meg közösségi életünkről mindenki a véleményét, aki falusi utcáink bedeszkázott ablakai, kiüresedő iskoláink, fűvel benőtt temetőink láttán, vagy már meg nem talált gyermekjátékaink és az anyanyelvünk romlása felett mostanában eltöprengett. Milyen egyéni elszánások és vállalások, és milyen egyesületi-közösségi munka segíthet elláposodó életünk jobbra fordulásán? Hogyan lehetne vidékünkön hatékony értékmentő munkát végezni?

Mák Ferenc fő- és felelős szerkesztő

A kívülálló szemével

Kívülállóként figyelem a Magyarokanizsai Ozoray Árpád Magyar Művelődési Egyesületben kialakult káoszt. Szemerédi Magda *Eleresztve a gyepelő* címmel a Magyar Szóban megjelent írásában bírálta a magyarokanizsai önkormányzat művelődési egyesületekhez való viszonyulását, ezért Králjevácski Eszter, az Ozoray Árpád Magyar Művelődési Egyesület alelnöke az újság következő számában elhatárolódott a cikk tartalmától, mivel ő helyesli az önkormányzat támogatási politikáját. Az Ozoray tagságát és a kívülállókat mégsem ez a téma foglalkoztatja leginkább, a felháborodást a tagsági díj bevezetése váltotta ki.

Tulajdonképpen ez sem mellékes, de a lényegét nem volna szabad megkerülni, tudniillik azt, hogy az önkormányzat a felelős azért, hogy művelődési egyesületeink ilyen helyzetbe kerültek, hiszen pályáztatás útján kíván pénzt adni ezeknek az egyesületeknek, de félő, hogy ha a pályázat nem nyeri el a bírálóbizottság tetszését, az egyesületek anyagi támogatás nélkül maradhatnak.

Menjünk vissza az időben egy esztendőre, mert megítélésem szerint a bajok forrása onnan ered.

A választások után, amikor megalakították az önkormányzati tanácsot és kiosztották a tárcákat, akkor a kultúra nem kapott önálló tárcát. Miután ezt többen is nehezményezték, már nem volt mit tenni, ripsz-ropsz keresni kellett egy személyt, aki a kultúráért lesz felelős. Így történhetett meg az az abszurd helyzet, hogy a környezetvédelemhez hozzácsatolták a művelődést, így vált kultúrfelelőssé Nyilas Leonov Anita. Ettől a legjobban maga a megbízott ijedt meg, nem győzte nyilvánosan hangoztatni, hogy ő nem ért a kultúrához, hiszen ő környezetvédő.

Majd jött augusztus 20-a, az egyik legszebb magyar ünnepünk, a Szent István-napi új kenyér ünnep. Az önkormányzat első szokatlan megnyilvánulása az Ozoray egyesület Cifraszűr vegyes kórusához azzal kezdődött, hogy nem kérték fel őket a magyar himnusz eléneklésére, pedig ez már hagyományá vált, hogy az ünnepet ők kezdik a városháza előtti téren a magyar és a székely himnusz eléneklésével.

Sőt, kiszivárgott az a hír, hogy egyáltalán nem kell a himnusz, amit a polgármester azzal indokolt, hogy a Szent Száva szerb művelődési egyesületben nincs, aki elénekelje a szerb himnuszt, akkor hagyjuk a miénket is. Végül mégis csak elhangzott a szerb is, meg a magyar himnusz is, felvételtől. Lezajlott ez az ünnep is, tömeg is volt, csak épp a kultúrfelelős nem volt jelen. Nyaralt.

Ne bonyolódjunk további részletekbe, térjünk a tárgyra. Elterjedt a hír, hogy a művelődési egyesületek tagsága ezentúl az évi tagsági díj befizetése helyett havonta fizessen kettőszáz dinárt fejénként, hogy működni tudjanak. A tagság többsége az ötletet fenntartással fogadta, több tag is jelezte, hogy elhagyja a szervezetet. A mai anyagi helyzet sokak számára nem teszi lehetővé, hogy elvegyen családjától havonta ekkora összeget. A legbosszantóbb az volt, hogy nem keresték a megoldást sem az önkormányzatban, sem az Ozoray vezetőségében, hanem arra volt példa, hogy az egyesületben kijelentették: - Aki nem fizet, kívül tágasabb. Vagy: - Nem baj, ha lecsökken a taglétszám, mert kevesebb emberrel könnyebb dolgozni. Van olyan tag, aki több éve lelkes tagja a vegyes kórusnak, de hagyták elveszni, mert szegény képtelen fizetni. Így a több mint száz tagot számláló Ozoray művelődési egyesületnek majd a felére csökkent a tagsága, és még nem tudni, hányan maradnak.

Értem én, hogy Európa-szerte divat lett a pályáztatás. Településeket talán lehet így fejleszteni, gazdaságot is, meg sok egyebet, de a néphagyomány, az egészen más.

Amatőr művelődési egyesületek szinte minden településen évtizedek óta léteznek, beépültek a falu életébe, hagyományainkat ápolják. Népdalokat, népmeséket, tánclépéseket, nagyanyáink kézimunkáit mentik át a múltból a jelenbe, hogy megőrizzék őket a jövőnek. Tehénfejés után mennek asszonyok a kórusba énekelni, este a tévé előtt kézimunkáznak, hogy falunapon, vagy más ünnepen, kiállításon mutassák be munkájukat. MÍRK-re mennek, Gyöngyösbokrétára, Durindóra készülnek, a Gazdag ág rendezvényére népszokásokat, babonákat gyűjtenek. Lelekesen versenyeznek minden évben,

hogy melyik csoport tud tartalmasabb műsort készíteni.

Minden egyes új tagnak örülnünk kellene. Akik ilyen közösségben nőnek fel, azoknak a fiataloknak a lelkivilága is más lesz. Nem a drogosok társaságát keresik, nem az azonos neműek önmutogatásának tapsolnak, hanem megtanulják nemzeti értékeinket becsülni, tovább adni, és úgy igyekeznek Európába, hogy nem hagyják veszni a magyar értékeket, mert tudják, Európa ezek által az értékek által válik gazdagabbá.

Azt szeretnénk, ha elgondolkodnának mind az önkormányzatban, mind az Ozorayban, hogy hogyan fordítsák jobbra az előállt helyzetet.

Mielőtt bárki is elhatárolódna írásomtól, először nézze meg az Ozoray közgyűlésén készült videofilmet, vagy az elnökségi ülésükön rögzített hanganyagot, mert ott sok mindenre választ kap.

Szemerédi Magdát kizárták az egyesületből. Az ok: őszintén megírta véleményét a történekekről a saját nevének aláírásával, amely a saját véleményét tükrözte. Visszatért volna Milošević szelleme, vagy még el sem távozott? Sajnos, látjuk, hogy pártocskáink hasonló módszerekkel dolgoznak, régóta tudjuk, tapasztaljuk a kizárólagosságot. Kézlegyintéssel, elfásultan elintézzük: ilyen a politika. De egy magyar művelődési egyesületnek csak másmilyennek kellene lennie! Megfélemlítéssel akarnak rendet teremteni ott, ahol a rendetlenséget nem is a tagság okozta?

Szeretnék még valamit elmondani, hiszen nem mellékes. Szemerédi Magda Zágrábban komparatív irodalom- és művészettörténetet tanult. Lediplomált, majd tizenöt évet a Dolgozók hetilap szerkesztőségében újságot írt, utána még tizenöt évet

az Újvidéki Televíziónál dolgozott. Kultúrrovatot szerkesztett, a magyarság történelmét, kultúrtörténetét kutatta, feldolgozta a vajdasági festők életét, munkásságát, s mindezt megőrizte filmen. A legveszélyesebb miloševići időkben a Napló című hetilapban publikált. Bátor írásaival a megfélemlített magyar közösségbe próbált lelket önteni.

Nyugdíjba vonulását követően úgy gondolta, Újvidékről Magyarokánizsára költözik. Ebbe a Tisza menti városkába, ahol még alkothat. Évekig volt a VMSZ helyi képviselője, órákat szervezett magyar gyermekeknek, hogy elsajátítsák a szerb nyelvet, tagja lett a népdalkórusnak, közben több újságba is írt.

„A Cifraszűr Népdalkórus tagjaként tanúsított több mint tízéves hűségéért, kitartó dalolólakedvéért” szöveg kíséretében tavaly köszönőlevelet kapott. Néhány hónap után kizárták. Pedig a tagsági díjat is fizette, sőt, felvállalta egy középiskolás leányka tagdíjfizetését is. Megítélésem szerint az ilyen embereket kicsi közösségünknek illene megbecsülnie. Talán egy Pro Urbe-díjjal elismerni munkásságát...

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Még semmi sincs veszve! Gondolkodjon el a történeken mind a polgármester úr, mind a megválasztott képviselők, a különböző tárcákkal megbízott személyek. De az Ozoray vezetősége is. Ha van, aki úgy érzi, hogy képtelen feladatát elvégezni, lemondhat, de a hatékonyabb munka érdekében le is váltható.

Egy kis jóakarattal az előállt helyzetet és az emberek bizalmatlanságát helyre lehetne billenteni. Ne feledjük, hogy minden elkövetett hibát gyermekeink fogják megszenvedni.

F. CIRKL ZSUZSA

Embereszmény és nevelési eszmény a lovagkortól napjainkig *

A visegrádi székhelyű Szent György Lovagrend délvidéki nagypriorátusa a Reneszánsz Év alkalmából *Embereszmény és nevelési eszmény a lovagkortól napjainkig* címmel tudományos-szakmai értekezletet szervezett 2008 szeptemberében Zomborban, a nagypriorátus székvárosában.

Sajnálattalunkra késve kaptuk meg dr. Hódi Sándor pszichológus *Az individualizmus, a humanizmus és a reformáció korunk értelmezésében* című tanulmányát, amely nem hangozhatott el a tanácskozáson, emiatt kizárólag nyomtatott formában olvasható, de reményeink szerint így még többekhez eljut.

Dr. Bogner István egyetemi tanár, lovag *Az 1470. évi esztergomi tudományos szimpózium*

és a Dunai Tudós Társaság című tanulságos előadásával rávilágított európaiságunkra, értékkeremtő képességünkre, ezáltal táplálva gyakorta lohadó önbizalmunkat. *A hét szabad művészet és a hét lovagi erény ázsiója napjainkban* témáról értekezett dr. Szöllősy Vágó László pszichológus, lovag. Kölcsey Parainesisének az embereszményre és a nevelési eszményre utaló gondolatait elemezte Petrik Emese tanár. A délvidéki humanista iskolákról dr. Pál Tibor egyetemi tanár, lovag, a középkori külföldi

egyetemeken tanuló délvidékiekről pedig asszisztense, Boris Stojkovski tartott érdekesítő előadást. A reneszánszkori egyházzól, oktatásról és társadalomról hallottunk értekezést nt. Orosz Attila református lelkipásztortól, lovagtól. Az eseményt alkalomhoz illő kiállítás kísérte. *A lovagkirály legendája – A Szent László-legenda középkori ábrázolásai magyar templomok falképein* címmel láthattunk összeállítást Méry Gábor fénykép-reprodukcióiból dr. Szöllősy Vágó László válogatásában.

A Szent György Lovagrendet F. Cirkl Zsuzsa lovagdama, délvidéki nagyprior mutatta be, a tanácskozás témájára való tekintettel a nevelő-oktató célkitűzésekre helyezve a hangsúlyt.

A tanácskozást követő eszmecsere során a résztvevők megállapították: a nevelés és oktatás témaköre mindinkább felkelti a széles körű nyilvánosság érdeklődését, hiszen a gyermekeik jövőjéért aggódó szülők és a munkájukat hivatástudattal végző pedagógusok egyaránt keresik a válaszokat korunk új kihívásaira a családon belüli gyermeknevelés és az iskolai oktatás keretében, ahhoz pedig, hogy e szélmalomharcban mindegyik nemzedék talpon maradhasson, a múlt tapasztalatait szem előtt tartva kell jövőbe tekintő fiatalokat felnevelni.

* A tanácskozás anyagából a szerkesztőség két tanulmányt közöl.

Az önmegvalósítás mítosza

Az individualizmus, a humanizmus és a reformáció korunk értelmezésében

Az individualizmus

Az individualizmus egy életfelfogást, erkölcsi rendszert, politikai magatartást, társadalmi szemléletmódot, gondolkodási formát jelent, amelyben az egyén áll a világközpontban, a saját szabadságával és – magárahagyottságával. Az individualisták az egyéni célok és vágyak elérését állítják az élet középpontjába, elvetve minden külső befolyást, jöjjön az akár a társadalomtól, az államtól, más egyénektől vagy intézményektől. Az individualizmus szembehelyezkedik a közösségi létformával; nemcsak a fasizmussal, a kommunizmussal, a totalitarizmussal, amelyek csakugyan elrettentő történelmi tapasztalattal szolgáltak, hanem mindenfajta kollektívizmussal, emberi csoportosulással. Szembefordul mindennel, ami azon az elgondoláson alapszik, hogy bizonyos közösségi vagy csoportérdekek, vérségi kötelek, kulturális vagy nemzeti alapú érdekközösségek elsőbbséget élveznek az egyéni boldogulással szemben. Az individualisták nem fogadják el, hogy a hagyományok, erkölcsi szokások, vallási tiltások az egyéni választás lehetőségét bármiben is korlátozhatnák.

Az individualizmus mint az önmegvalósítást hirdető eszmerendszer pszichológiai értelemben az egoizmus szinonimája. Az önzés szélsőséges formája, függetlenül attól, hogy az „önmagát megvalósító” individuum károsít-e másokat vagy sem ezzel a magatartásával. Az önös érdekek mindenek fölé helyezése, az önzés és a kapzsiság, a közösséggel való szembehelyezkedés ahelyett, hogy segítené, inkább kizárja az önmegvalósítás lehetőségét, amennyiben az önmegvalósításon azt értjük, hogy kilépünk az önzés szűk korlátaiból, és szabadon teszünk valamit másokért. Az egyéniség bálványozása, előtérbe helyezése a másokkal való együttműködés formák hatékony elsajátítása helyett éppen hogy a személyiség fejlődésének az akadályát jelenti.

Individualizmus és humanizmus

Az individualista szemléletmód természetesen nem teljesen újkeletű történelmi jelenség; többé-

kevésbé korábbi időszakokban is jelen volt, csak hogy megnyilvánulási formái mindig korlátozottak voltak, hatáskörük az önzés és kapzsiság egyedi eseteire vonatkozott, sohasem terjedt el olyan mértékben, mint az utóbbi évszázadokban Nyugaton, hogy egy egész civilizációt elárasszon.

A civilizáció minden területének pusztán egyedi emberi érdekekre való következetes lebontása, a társadalom befolyásának a korlátozása a reneszánsz idején jelent meg először tömegméréteket, amit akkor tulajdonképpen "humanizmusnak" hívtak. A humanizmus ugyanis alapjában véve antitradicionális szemléletmód, akárcsak az individualizmus. Ezek a fogalmak valójában rokon értelműek, csak különböző megnevezései ugyanak a jelenségnek.

A humanizmus sajátosságai

Azzal a fontos különbséggel, hogy a humanizmus nem a brutális önzést és kapzsiságot tűzte zászlajára, ahogyan azt teszi ma az individualizmus, hanem az emberi méltóság iránti tiszteletet, az emberek javáról, sokoldalú fejlődéséről, a társadalmi élet kedvező feltételeinek megteremtéséről való gondoskodást kifejező nézetek összességét jelentette. A humanizmus eszményeit eredetileg a néptömegek spontán módon formálták ki a társadalmi és erkölcsi negatívumok elleni harcban. Mint önálló, „széles körű” eszmeáramlat, a humanizmus a reneszánsz korában alakult ki (XIV – XVI. sz.), így a humanizmus fogalmát gyakran a reneszánsz kultúrájának, ideológiájának jellemzésére is használják. Ebben az időszakban a humanizmus fontos helyet foglalt el a feudalizmus és a középkori teológiai nézetek elleni harcban, és szorosan összefüggött a haladó materialista nézetekkel. A humanisták is az egyéniség szabadságát hirdették, harcoltak a vallási aszketizmus ellen, az ember jogát hirdették az öröme és földi szükségletek kielégítésére, de korántsem mindenáron, nem mások rovására, hanem a társadalmi fejlődés reményében.

A reneszánsz korának olyan kiváló humanistái, mint Petrarca, Dante, Boccaccio, Leonardo da Vinci, Rotterdami Erasmus, Giordano Bruno, Rabelais, Montaigne, Kopernikusz, Shakespeare, F. Bacon és mások, fontos szerepet töltöttek be a felvilágosultabb

gondolkodás kialakításában. A humanizmus a XVIII. századi felvilágosítók műveiben érte el a virágkorát, akik a szabadság, egyenlőség és testvériség jelszavát hirdették, és sikraszálltak az emberek jogáért, hogy akadálytalanul kifejllesszék „természetes adottságaikat”.

A humanista mozgalomnak épp ez utóbbi volt a gyenge pontja: az ember „természetes adottságainak” kifejlesztéséhez fűzött túlzó remény. Az ember ugyanis az élővilág más fajaival ellentétben nem hordja génjeiben saját életének forgatókönyvét annak minden szabályzórendszerével együtt. Az ember „természetes adottságaira”, önmegvalósítására való hagyatkozás figyelmen kívül hagyja a konkrét emberi egyedek anyagi életfeltételeit, így mellőzi tényleges mozgásterük és szabadságuk kérdését, a magántulajdonra és az individualizmusra – ködvárakra – alapozza a humanista eszményeket. Alkotó humanizmus csak az emberi társadalom egy kis válogatott része számára volt lehetséges – időlegesen.

A reformáció individualizmusa

Mint ismeretes a reformáció az egyházi hagyománnyal, a pápai tekintéllyel, tehát szintén a külső normákkal szemben lépett fel, és az egyén autonóm meggyőződésének szükségességét hirdette és követelte. Egyik sarktétele az volt, hogy a vallási tételek igazsága a Szentírásból merített személyes meggyőződésen kell, hogy alapuljon, és nem pedig valamilyen uralkodó tekintélyen. A személyiség autonómiaigénye az individualizmus fokozódásához – az egyéni törekvés, egyéni gondolat érvényesüléséhez, új módszerek napfényre kerüléséhez és a látókör kiszélesedéséhez – vezetett. A különböző vélemények, meggyőzések, elméletek és gyakorlati célkitűzések ütközése már önmagában véve is termékenyítő hatással volt a kultúrára, irodalomra, közoktatásra, tudományos kutatásra. Ehhez hozzájárult a közoktatásügynek a XVI. század folyamán bekövetkezett átszervezése, ami részben a reformáció másik érvényesülő hatásaként is értelmezhető. Az elemi iskolák ezreinek és a középiskolák százainak megnyitása nemcsak a népesség magasabb képzettségi szintjéhez vezetett, hanem lehetővé tette a kibontakozást a tehetségek számára is, akik külföldi egyetemekre jutottak, idegen nyelveket tanultak, és tudományosan képzett emberekké váltak.

A protestáns iskolák nemcsak az evangélium hirdetői, terjesztői lettek, hanem a humanista műveltség ápolói is: a humanista értelemben vett szabad kutatás székhelyei. A humanista műveltség elsajátítása az ókori klasszikusok olvasásán, tanulmányozásán és nyelvének beszélésén át vezetett a művészetek, a grammatika (nyelvtan,

nyelvtudomány), ékesszólás, dialektika (bölcselet), matematikai és fizikai ismeretek elsajátításáig. Ez a folyamat azonban – amelynek részletezése nem tartozik dolgozatunk tárgykörébe – nem volt gyors, hanem fokozatos fejlődés után, hosszabb idő múlva fejtette ki érdemi hatását. A protestáns tudományos irodalom teljes kifejlődése, kivirágzása tulajdonképpen csak a XIX. században következett be.

A magyar humanizmus

Mi magyarok büszkén gondolunk vissza a 15. századi Magyarországra, amely Európa egyik nagyhatalma volt. Nagyhatalmi helyzetét annak köszönhetette, hogy az ország déli határánál sikerült megállítani a török terjeszkedést, és a nándorfehérvári győzelem után Mátyás király került a trónra, akinek egyrészt humanista neveltetése, másrészt személyes adottságai lehetővé tették, hogy egy erős államot alakítson ki. Erős, állandó hadsereget hozott létre, amellyel legyőzte a belső ellenfeleket és sikeresen elriasztotta a külső ellenséget. Sikerének másik titkát a kulturális fejlődésben kell keresnünk. Vitéz János vezetésével egyetemet alapít Pozsonyban. Nyomdát létesít Budán Hess András irányításával. Európai hírű könyvtárat hoz létre Bibliotheca Corviniana néven kb. 2500 kötettel és saját Corvina-kódexeket készített.

Magyarország itáliai kapcsolatai még Dante idejébe nyúlnak vissza, ezeket a kapcsolatokat Mátyás felesége, Beatrix révén bőven tudta kamatoztatni. Ez lendíti fel leginkább a humanizmus terjedését. Magyar fiatalok járnak Itáliába tanulni, itáliai mesterek jönnek Magyarországra. A reneszánsz építkezések sora emlékeztet ma is erre a korra, pl. a budavári palota, Visegrád és Kolozsvár építése. De Kassa is Mátyás király kedves városa volt, számos reneszánsz kastély található a Felvidéken. Továbbá Janus Pannonius jut eszünkbe erről a korról, aki igazi humanista lévén elveti a vak hitet és az egyenlőtlenséget, dicsőítő énekeket ír a magyarokról, ugyanakkor epigrammaiban gyakran támadja a dőlyfős gazdagokat és az uralkodni akaró egyházi embereket is.

Mátyás király halála után a török elfoglalta Magyarország jelentős részét, az ország három részre szakadt. Ugyanebben az időben Nyugaton a szellemiség új utakat keres magának, szabadulni próbál az egyház gyámkodása alól. Van, ahol megindul a reformáció (Luther, 1517), ami áterjed Magyarországra is, és főleg Erdélyben ereszt gyökereket. Máshol az egyházzal együtt a jézusi tanítást is elutasítják, eluralkodik az individualizmus, egyre nagyobb teret hódít a hagyományoktól és közösségi értékektől megfosztott szemléletmód.

A korszak kiemelkedő alkotói között meg kell említenünk Sylvester Jánost (az Újszövetség első fordítója, 1541), Pesti Gábort (Evangéliumok fordítása, 1536), Komjáti Benedeket (Szent Pál leveleinek fordítása, 1533, Krakkó, az első magyar nyelvű nyomtatott könyv), Heltai Gáspárt (Krónika az magyarok dolgairól, valamint Aezopusz állatmeséinek fordítása), Bornemissza Pétert (Balassi nevelője, História énekek írója, Szophoklész Elektrájának fordítója), Tinódi Lantos Sebestyént (Eger vár viadaláról való ének, 1553, Kassa), Ilosvai Selymes Pétert (nagyidai református prédikátor és énekmondó), Károli Gáspárt (a Biblia első teljes fordítója, 1590), Sztárai Mihályt, Szkárosi Horváth Andrást, Szenczi Molnár Albertet (zsoltárfordító és latin szótár), és a korszak legnagyobb alakját, a magyar reneszánsz költészet kiteljesítőjét, a magyar költői nyelv magalapozóját: Balassi Bálintot.

A reformáció szellemében tevékenykedő tudósok az elmúlt csaknem fél évezred alatt szinte minden tudományterületen értékes munkásságot fejtettek ki, számos téren úttörőként szerepeltek. Új eszmékkel, világhírű alkotásokkal gazdagították nemcsak a magyar, hanem az egyetemes tudományt. Elévülhetetlen érdemük a külföldi művelődés és tudomány új eszméinek, új vívmányainak a meghonosítása Magyarországon.

A tudósok és irodalmárok mellett szólnunk kell azokról is, akik más téren szereztek elévülhetetlen érdemeket maguknak, s nevük és szerepük elválaszthatatlan a magyar történetírástól. Hadd említsük meg közülük báró Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos, Szemere Bertalan, gr. Teleki László, gr. Mikó Imre, báró Kemény Zsigmond, Csengery Antal, Hegedűs Sándor és gróf Tisza István nevét.

A reneszánsz vége

A humanizmus első, leggazdagabb és legtöbb gyümölcsöt érlelő virágzása a reneszánsz volt. Rettenetes ellentét van azonban a humanisztikus kor eleje és vége között – panaszolja N. Á. Berdjajev már a múlt század elején, anélkül, hogy sejtelmé lett volna a későbbi időszak drámai fejleményeiről. A kezdeteket az emberi alkotó energia hallatlan gazdag felpeszsdülése jellemezte. Talán soha azelőtt nem mutatott az ember oly erős alkotó készséget, mint a reneszánsz alatt. Akkor kezdődött az emberi szellem szabad művészi alkotó időszaka. Mert akkor még közel volt létének szellemi forrásaihoz. Azóta az individualizmustól (önzéstől) hajtva elszakadt az élet szellemi forrásaitól, letagadta a „szellemi embert”, a partikuláris érdekek rabszolgájává vált, az anyagi javakat hajszolja. Berdjajev a „szellemi emberről” beszél, amit mások nembeli emberként emlegetnek, ma úgy mondanánk, hogy az ember társadalmi

lény, a személyiség háttéréül szolgáló emberi viszonyok összessége. Az egyén parttalanná váló önmegvalósítási törekvéseiben – hite szerint – elszakadt társadalmi kötöttségeitől. Miután egyéni szükségleteit előtérbe helyezve elvágta közösségi kötelekeit, a humanizmus önmagát rombolta szét a reneszánsz végén.

A reneszánsz a szabadon küzdő emberi erők nagy korszaka volt, amidőn az ember azt hitte, hogy teljes életet élhet a saját módján, anélkül, hogy mások életére tekintettel lenne. A „természethez” fordult, ebben kereste az élet és az alkotás öngazolási formáit, ahelyett hogy elmélyültebben foglalkozott volna társadalmi meghatározottságának feltételeivel és körülményeivel. A „természethez” fordult, de belülről nem tudott egyé lenni a természettel, lényének társadalmi meghatározottságai miatt ez nem is volt lehetséges.

A reneszánsz rejtve magában hordozta a bukás csiráit, mivel a humanizmus belső ellentmondásai képezték az alapjait; felemelte az embert és határtalan erőt, lehetőségeket tulajdonított neki, ugyanakkor nem vette figyelembe társadalmi létéből adódó függőségeit, ha úgy tetszik, szabadságának a korlátait. Az egekig magasztalt individuummal szemben csak az emberi társadalom rendelkezik korlátlan szellemi lehetőségekkel, az egyed csak a társadalomból meríthet alkotásaihoz új erőt, közösség nélkül kimerül, az élet felületein él, öncélúvá válik létezése.

Az individualizmus, az egyén öncélú alkotó játéka nem folytatható végtelenül, az önmegvalósítási törekvés társadalmi gyökértelensége, a felületi élet üressége miatt a humanizmus szükségszerűen önmaga megtagadásához vezetett. Az absztrakt humanizmus, amely el van vágva az ember társadalmi gyökereitől, az ember eszméjének a kiüresedéséhez vezet. A reneszánsz, amely tökéletes, boldog és szép életet akart teremteni az embernek, befejezéséhez közeledik.

Egy új világciklus kezdetén

A humanizmus jelszavai és e jelszavak tényleges megvalósítása között a kezdetek óta áthidalhatatlan szakadék tátong, amely azóta egyre mélyül. A társadalmi fejlemények nem abba az irányba mutatnak, hogy az ember anyagi életfeltételeinek a korlátaival és a javak elosztása körüli ellentmondásokkal szembe kívánna nézni. Ellenkezőleg, a humanizmus kései szószólói az individualizmus erőszakolásával, a „valósítsd meg önmagadat” ígéretesen hangzó, ám tartalmilag üres jelszó szüntelen propagálásával a kapitalizmus antihumánus jellegét kívánják leplezni.

Mint ismeretes, az utópikus szocializmus képviselői felismerték és bírálták a kapitalizmus antihumánus jellegét, de végül is nem találhatták meg az igazságos társadalom megteremtésének reális útját és eszközeit. Elvileg a „tudományos szocializmus” a humanizmus minőségileg magasabb rendű formáját lett volna hivatott megvalósítani, a kommunista rendszer összeomlásával azonban az ember sokoldalú és harmonikus fejlődésének ez a víziója is szertefoszlott. Kiderült, hogy a marxista-leninista kollektívizmus ugyanolyan embertelen és antihumanista, mint az általuk bírált és meghaladni kívánt burzsoá világ. Ebben is, abban is eltűnik az emberi személyiség, elhalványul az ember eszméje. A kollektívizmus nem fogadja el a soha meg nem szűnő belső fejlődésben álló emberi egyéniséget, a kapitalizmus pedig glorifikálja az egyént, túldimenzionálja mozgási, cselekvési (önérvényesítési) lehetőségeit.

Végül is nemcsak a társadalmi elnyomást és esélyegyenlőtlenséget nem sikerült megszüntetni, de

úgy tűnik, az elméleti alapja is megszűnt annak, hogy az egyén szabadságának elengedhetetlen társadalmi feltételeit belátható időn belül sikerülne megvalósítani. Természetesen vannak próféták, akik azt hirdetik, hogy a jólét minden különösebb társadalmi beavatkozás nélkül is el fog jutni a legelmaradottabb országokba is, és az életszínvonal növekedni fog mindenütt és mindenki javára. Ebből az optimista nézőpontból egy új világciklus elején állunk, amelynek fő mozgatóereje a globalizáció, s amely minden eddigi történelmi-társadalmi fejleménynél eredményesebben fog hozzájárulni az emberi szabadságjogok és alkotóképesség kiteljesedéséhez.

Mások viszont úgy vélik, hogy a humanizmusnak nincs már szemernyi belső alkotó erőkészlete sem, és a nyugati civilizáció bukása, a lelki katasztrófa egész közelinek látszik. A legjobb esetben is egy ismeretlen jövő elé nézünk. Kétségtelen, hogy korunk embere egyre kevésbé tudja elviselni azt a magányosságot, amelybe a humanista kor individualizmusa vetette.

A hét szabad művészet, a hét lovagi készség és a hét lovagi erény ázsiója napjainkban

Hölgyeim és uraim, tisztelt rendtestvérek, kedves barátaim!

A téma, amelynek kifejtésére vállalkoztam, hosszabb bevezetőt igényel, mint amit általában ildomosnak tartanak: a nevelés fogalmi tisztázásával kell kezdenem.

Nagyon leegyszerűsítve: a nevelés egyidős az emberi társadalommal, és kezdettől fogva az a funkciója, hogy a társadalom tagjait (elsősorban a felnövekvő nemzedéket) felkészítse a létfenntartásra, eszközök – szerszámok és fegyverek – készítésére, használatára és továbbfejlesztésére, a társadalmi együttélés szabályainak elsajátítására. Az egyik legáltalánosabb meghatározás szerint a nevelés a régi és az új nemzedék közötti kapcsolat biztosításának eszköze, a társadalomnak az a funkciója, amellyel a régi nemzedék átadja a maga tapasztalatait az újnak. Ebből következik, hogy a nevelés egyúttal a társadalom fejlődésének is alapfeltétele: nevelés nélkül minden nemzedéknek végig kellene járnia a tapasztalatszerzés egyéni útját, így a társadalom előrehaladása szinte elképzelhetetlen volna.

Izgalmas, de nagyon időigényes feladat volna végigkísérni az egyes korok nevelési és embereszményeit, ezért egy több évezredes ugrással lépünk át az antik nevelés korába, hiszen a neveléstörténeti kutatók a lovagkori nevelést – elsősorban az ún. hét szabad művészetben szintetizált ismeretanyagot – az Imperium Romanum neveléséből eredeztetik.

A Hét szabad művészet – a Septem artes liberales – a római nevelés egyik alapfogalma: a grammaticát, a dialecticát, a rhetoricát, a mathematicát, a geometriát, az astronomiát és a musicát tartalmazta. A császárság korában alakult ki, megfogalmazója Martianus Capella. A hét szabad művészet (ami alatt a csak **szabad emberhez méltó** ismereteket értették) tulajdonképpen a kor teljes műveltségének egységes rendszere, amely az adott kor műveltségi igényeihez alkalmazkodva, az ötödiktől a tizenötödik századig uralta a nevelés elméletét és gyakorlatát.

A 8. században az addig egységes rendszert kettéválasztották. A triviumot három – a szóval,

szöveggel, beszéddel foglalkozó – tudomány képezte: a grammatica (latin nyelv – írás, olvasás, dictamen és nyelvtan), a rhetorica (a gondolatok szabatos szóbeli kifejezésének tudománya) és a dialectica (a gondolatok logikus kifejtésének tudománya). A quadriviumba a számviszonyokkal foglalkozó tudományok kerültek: az astronomia (csillagászat), az aritmetica (számтан), a geometria (mértan), és a musica (a zene matematikai-fizikai viszonyainak elmélete – mai értelmezésben: hangtan).

A reneszánsz korban az értelmiségi ember – a Homo intellectus – alpműveltségét az alábbi tudományterületek képezték:

- latin *grammatica* (a latin nyelv alapos ismerete és használatra képes tudása);
- *dictamen* (az írásbeli szerkesztés elmélete és gyakorlata);
- *computus* (csillagászat, naptárszámítás, egészségügyi ismeretek);
- musica (elméleti és gyakorlati énektudás).

Itt jegyezzük meg, hogy a főúri udvarokban a társalgási nyelv nem a latin volt, hanem általában a francia. A magyarországi nyelvi állapotok szemléltetésére viszont érdemes idézni *Galeotto Marzio*, Janus Pannonius barátjának feljegyzését a magyar nyelvről: *Mivel a magyarok, akár nemesek, akár parasztok, azonos szórenddel élnek s nyelvükben semmi különbség: egyazon kiejtés, ugyanazon szavak, hasonló hangnyomás lévén mindenhol, ezért a magyar nyelven szerzett költeményt paraszt és polgár, közép- és főrangú úr egyaránt megérti.*

Mindezek ismeretében tegyük fel most az értekezésem címűl választott kérdést: milyen ázsiója van a hét szabad művészetnek napjainkban?

A trivium tárgyai – a szóval, szöveggel, beszéddel foglalkozó tudományok – presztízse elszomorítóan alacsony. Ezt tükrözi a nyelvromlás, a nyelvi igénytelenség, a verbális kommunikáció ellaposodása, elsajátítása, sajátos tolvajnyelv(ek) kialakulása. És ez nem csupán a mindennapi szóhasználatra vonatkozik, nemcsak a társalgási nyelvet érinti, hanem áttevődik magasabb szintre is: a tömegtájékoztató, de főleg az elektronikus sajtó nyelvezete már-már kimeríti a

nyelvgyalázás tényét, a szaknyelvek pedig nem csupán az idegen (elsősorban az angol) kifejezéseket veszik át, hanem az idegen nyelv szellemében rendszeresen erőszakot követnek el nyelvünkön (lásd: OK, projekt, Niké, MIRKek könyve stb., a szokkok, teltvonalak és társaik borzalmairól nem is szólva).

A quadriviumot alkotó tárgyak – a számviszonyokkal foglalkozó tudományok – ázsiója jóval magasabb. Ezt elsősorban annak köszönhetik, hogy korunk úgyszólván piedesztálra emeli őket. Ha csak azt mondom: számítástechnika, úrkutatás, nukleáris energia, építészet, hangtechnika stb. máris egyértelmű, hogy az alkalmazott csillagászat, számtan, mértan és fizika a pusztá létezésünk – és nem mellékesen: egyesek mérhetetlen gazdagodásának – meghatározója.

Egyértelmű tehát, hogy a hét szabad művészet alaposan átértékelődött – sajnos pragmatista értelmezésben: az az értékes, ami hasznos. És ez az illető tudományok művelőire – a tanárookra, írókra, művészekre, tudósokra – is vonatkozik, ami egy új kasztrendszer kialakulásához vezetett. Ennek katasztrofális következményei nyilvánvalóak. Ezek számbavétele azonban meghaladja az én témám kereteit.

A hét lovagi készség és hét lovagi erény, a lovagkor evilági – tehát nem túlvilági! – eszményének kifejeződése, az antik görög nevelési eszményből: a test és lélek harmonikus fejlődéséből/fejlesztéséből, a kalokagathiából eredeztethető. E szerint a nevelés célja olyan ember formálása, akiben megvan az Areté – a virtus: egyaránt megállja a helyét a gazdálkodásban, a társadalmi/állami életben és a harcban. Ennek elemei a testi erő, a takarékoság, készség a lemondásra, a becsületesség és önzetlenség a közügy (Res publicae) szolgálatában.

Ez a humanitás-eszmény római közvetítéssel jutott el a keresztény Európába, ahol a lovagkorban különböző szinteken valósult meg.

A nemesi családok fiúgyermekének nevelése otthon, családi körben történt. Itt sajátították el a vallási és nyelvi alapismereteket, az erkölcsi normákat, a fegyverforgatás alapkészségeit.

A serdülőkorba cseperedett apród, később fegyverhordozó ifjú királyi, vagy jelesebb főúri udvarokban sajátította el mindazokat az erényeket, amelyek alapján kiérdemelte, hogy a férfikorba lépve lovaggá üssék.

A lovagi készségek: a lovaglás, az úszás, a nyilazás, a vívás, a vadászat, a sakkozás és a versfaragás-éneklés. Kuriózumként mondjuk el, hogy

a lovagok többsége írni nem, csak olvasni tudott, így a versszövegeket rendszerint íródeákok örökítették meg.

Melyek ezek közül korunkban a legnépszerűbbek?

Pár évtizeddel ezelőtt magam is részt vettem egy közel tízezres populáción végzett magyarországi eszményképkutatásban, amelynek során kiderült, hogy egy-két történelmi személyiség mellett néhány kiemelkedő sportember emelkedett a 15-25 éves fiatalok eszményképévé: a labdarúgó aranycsapat sztárjai mellett pl. Balczó András öttusázó és Portis Lajos sakkozó. Miért említem Balczót és Portist? – Mert a hét lovagi készség közül négy: a lovaglás, az úszás, a vívás és a lövészet (igaz ma nem íjjal, hanem löfegyverrel) része az öttusának, a vadászat és a sakkozás pedig szintén jelen van a népszerűségi skálákon.

Az értékrend persze itt is változott, és ha ma készülné ilyen felmérés, aligha kerülne öttusázó az eszményképek sorába; a lovagi készségek közül csak a versfaragásnak/éneklésnek adnék esélyt – a mai fiatalok eszményképei inkább a rockzene és a show-műsorok sztárjai közül kerülnének ki. E műfajok értékéről vagy értéktelenségéről kár vitatkozni. Ami számomra igazán aggasztó: az a közeg, amelyben ezek a kvázi-művészetek zajlanak – a diszkók és stúdiók könnyű és kevésbé könnyű drogokkal szennyezett, erkölcsi gátlások nélküli világa.

Értekezésem harmadik részét egy idézettel kezdem: Lovagrendünk alkotmányának 2. fejezete az alábbiakban rögzíti a Rend célját és feladatait:

Az 1326-ban alapított, a szünetelésből 1990-ben tevékenységét felújító Rend célja és feladata a keresztény-keresztyén erkölcs alapján, valamint az alapító okiratban lefektetett elvek szellemében

- a) a magyar nemzeti eszmék és értékek védelme;
- b) a tudományok ápolása;
- c) a magyar nemzeti és katonai hagyományok feltárása, ápolása és közkinccsé tétele;
- d) a Rend székhelyének, Visegrád városának méltó helyre emelése;
- e) az elesettek és gyengék támogatása;
- f) a magyar közélet tisztaságának előmozdítása;
- g) a lovagi erények korunknak megfelelő gyakorlása és
- h) a nemzetek megbékélésének előmozdítása.

Ha ezt a feladatsort egybevetjük a klasszikus **hét lovagi erénnyel** – ezek: a testi erő, a bátorság, az Isten, a király vagy/és a hűbérúr, valamint a hölgyek szolgálata, az elesettek gyámolítása, az adott szó szentsége, a jog tisztelete és az igazság védelmezése –, látjuk, hogy a kettő egybevágh. Sajnos az is

nyilvánvaló, hogy ez egy olyan leltár, amelyből korunk csak a testi erőt és a bátorságot preferálja. Az erkölcsi nevelés úgyszólván teljes egészében kimaradt az intézményes nevelésből. Én magam kisiskolás koromban, 1942-től 1948-ig részesültem iskolai erkölcsi nevelésben (akkor ezt hit- és erkölcstannak hívták), etikát pedig az egyetemen tanultam. De még ha tanítanak is; nem elég csak tudni – tenni is kell a jót! Ehhez pedig megfelelő társadalmi klíma szükséges. Jelenleg ott tartunk, hogy az egyetemes

erkölcsi normák ismerete és (főleg) gyakorlása mélyponton van.

Divatos dolog ma a demokráciára hivatkozni: ez kell, ez nem kell a népnek. És még ha közérdekké nyilvánítunk is valamit, ha nem áll mögötte valamilyen érdekcsoport, az háttérbe szorul. Ha változást szeretnénk, találnunk vagy teremtenünk kell egy olyan érdekcsoportot, amely az egyetemes erkölcsi normák mentén hat.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

Nomád evangélium

1.

Amikor először öltött testet
megmosták frissen fejt kancatejben
szeplői csecsemő csillaggá lettek
örömük támadt az emberben
a lélek azonosítására
valaki aznap lejött az égből
a törzs vénjei megzavarodtak
mit sem fogtak fel az egészből
két gyors madár azonnal indult
s térült íme a fény küldötte

mire az igét szájába tették
szívét egy meteor átütötte.

2.

Nem virradt többé a kakas hiába
ordította torkát rekedtre
a napúton kémholdak járőröztek
fagy feküdt rá az édesvizekre
a vadak menekülő csapást kerestek
a keskeny szoros fejükre omlott

a madarak dél felé tódultak volna
de már a sarkcsillag spirálban forgott
hát hol az a dél hol a jégszívú észak
és hol a harang hogy döndülne félre

valami szörnyet vetett ki magából
a földanya hetvenhetedik méhe.

3.

A csecsemők öregek és a kutyák
csontjait is régen megették
foguk sem volt harapást mímelve
a hó alatt egymás torkát keresték
úgy leltek rá a romlatlan testre
vulkáni üveg volt két szeme tükre
mellén a kráter egyre parázslott
arccal szédültek arra a tűzre
maradék lelküket hogy belefűjják
tüdeje tágult felállt a bálvány

mellkasán át a szél süvöltött
pillangó rebbent megnyíló száján.

A nemzetiségmentéstől a népművelésen át a szórakoztatásig

Kísérlet Trianont követő kisebbségi stratégiák megragadására a nagybecskereki *Fáklya* példáján

Absztrakt: Munkánkban egyfelől az egyik rövidéletű bányászati kiadvány, a *Fáklya* lapszámain mutatjuk be az empirikus kiadványkutatás kínálta nyilvánosságdiagnosztikai lehetőségeket, másrészt tartalomelemzési eszközökkel rekonstruáljuk a szerkesztőségnek a lap egyes megjelenéseiben kifejtett, ill. sejtetett kiadáspolitikáját. Az így kapott eredményeket szembesítjük a lap megnyilatkozásait számba vevő gyakorisági mutatók topológia alapú kiadvány-képével. Mivel innovatív elemzési módról van szó, a megszokottnál kicsit nagyobb teret szentelünk a módszertani kérdésekn.

ek, illetve az új megközelítésből fakadóan kinyerhető ismeretek komplex kisebbség-profil felvázoló lehetőségeinek.

Bevezető: A *Fáklya* a magyar irodalom egyik legkevésbé ismert periodikája. Ez azt is jelenti, hogy – feltevéseink szerint – az egyik legkevésbé kutatott kiadvány címét is kiérdemelhetné. Róla, vele kapcsolatosan rendelkezünk az egyik legszerényebb információhalmazzal, a legkevésbé – empirikus – ismerettel. Kit-kit, mit-mit érdemel/jelentősége szerint – gondolhatnánk. De így vagyunk a rövidebb-hosszabb időn át megjelent lapok többségével – úgy jó 80%-ával a valaha megjelent kiadványoknak: Csak annyit tudjuk róluk, amit egy-egy kézikönyv leír, megemlít velük kapcsolatosan. Papír és festék alapú számot – vélhetőleg – soha nem láttunk a saját szemünkkel/nem vettünk a kezünkbe. Ezek a lapok (a létező/létezett¹ lapok 80%-a!) legfeljebb ha, kuriózumokként kerülnek be az irodalomról folyó diskurzusba. Esetleg lelkes helyi értelmiségiek kutatómunkája révén fennmaradnak a 'bennszülöttek' kollektív emlékezetben. Na de mi van a professzionális emlékezettel? A könyvszakma, a kiadványkutatás – elvben – nem felejt. Olyan a természete. Feltár, leltároz, számon tart. Aztán az így nyert ismeretek ott

porosodnak egy-egy gyűjtemény (könyvtár, levéltár) szekrényeiben. Vagy elmerülnek valamelyik szakcikk, -könyv betűtengerében². Csak ritkán válnak a múltunkról (kulturális örökségünkről) való tudásunk szerves részévé. És – meglátásunk szerint – az irodalomtudományt is részbeni felelősség terheli az ügyben.

A fő kérdés a kiadványok kapcsán a következő: rendelkezünk-e a hozzájuk kapcsolható ismereteknek egy olyan *rendezett* halmazával, illetve egy, az eddig összegyűjtött ismerethalmazon alapuló, elvonatkoztatott ábrázolással (: sémával vagy modellel), amelyről – azt a konkrétan vizsgált kiadvánnyal kapcsolatba hozván – ki tudjuk jelenteni: igen, az (pl. a *Fáklya*) pont ilyen?

Az irodalom- és a hasonló ún. puha társadalom (: bölcsészettudományok felfogásában nem egészen ez képezte eddig a kiadványkutatás tényleges (: empirikus) tárgyát. Az ő optikájuk sokkal *elvonatottabb* jellemzőkre irányította a kutatók érdeklődésének fókuszát. Ami általában: 1. az egyes lapok ún. **szellemisége**. 2. az egyes lapok **szerzői**. 3. a lapokban közölt **szövegek**.

Mégis, amit általában fel tudunk idézni, az a fizikai megjelenés: ahogyan kinéz a kiadvány: a formátumát, a címlapját, esetleg még a betűtípust, vagy az oldaltükröt (ha csak rá jellemző), stb. De leginkább a fejléccel vagy – ha van – a logóval azonosítjuk a felidézés során a magát a kiadványt, így a *Fáklyát* is.

Ezek az ismeretek azonban nem mindig rendszerezettek (: I. a lelkes amatőrök munkáit), vagy ha – tudományos kutatás során keletkeztek – rendszerezettek, de nem szabványosítottak (: eset[ti] leírások a szó minden értelmében), ám ha szabványosítottak is (: bibliográfiák, repertóriumok), ők maguk nincsenek egymással összefüggésbe hozva: statikus

¹ (létező/létezett) Kutatásunk jellegéből fakadó a mi tisztünk az lenne, hogy törvényszerűség-szerű megállapításokat tegyünk a nyilvánosságok, így az irodalmi és a kisebbségi nyilvánosság önszereződését illetően: illetően az se lenne túlzás, ha ezt a 80%-ot eleve megelőlegeznénk a majdan létező kiadványokra is.

² (betűtenger). Hogy egy-egy számonkérés során pótkérdéssé váljanak a két osztályzat között toporgók (nem) tudásának fokmérőjeként. S még örülhet, hogy nem valami vetélkedőn keresztelte a fődíjhoz vezető útját ezen ismeret(hiány).

A Fáklya második számának címlaprészlete.

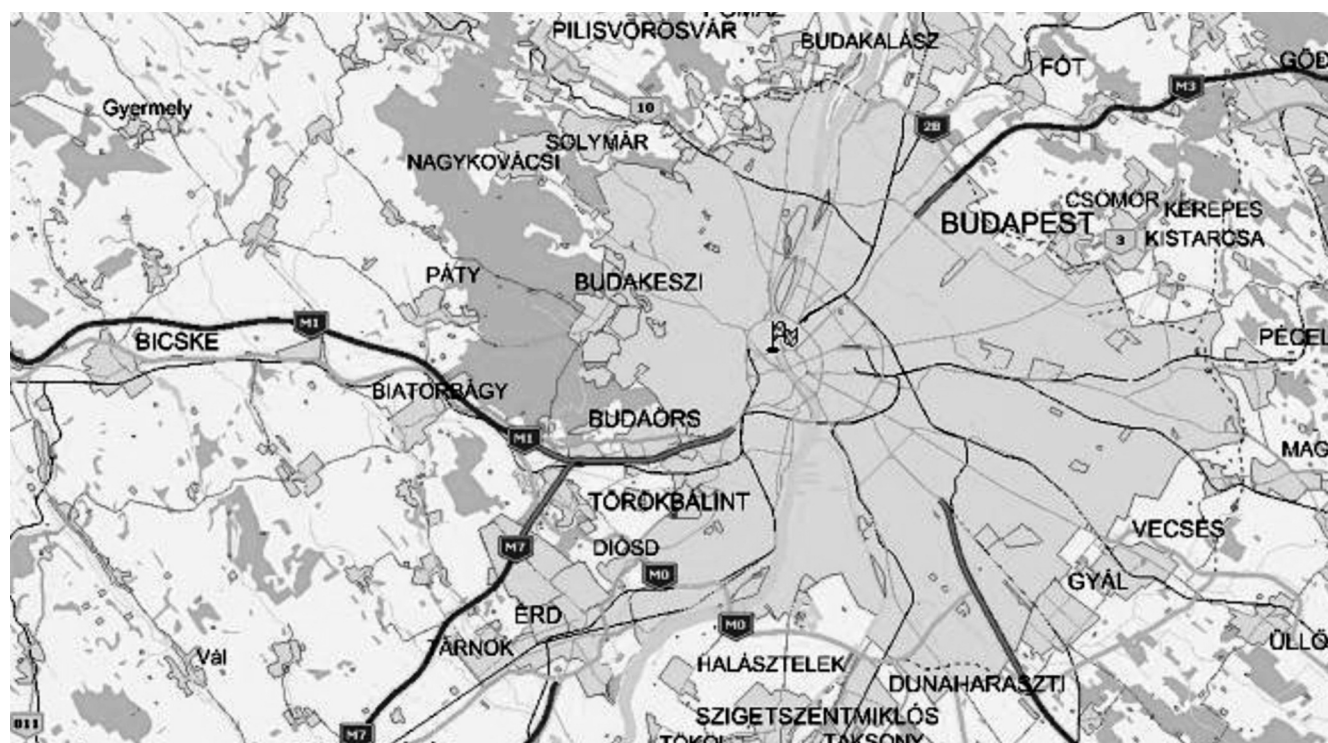
Forrás: Matica srpska, Újvidék.

adathalmazok, melyek nem jelentenek többet a bennük felhalmozott ismeretknél (: mi és hol található). De soha nem mutatnak túl az adott valóságdarab (: kiadvány) vonatkozásain. Vannak például ismereteink

a lapszámokban található szövegek jellemzőiről, de – nagy valószínűséggel – egyikőnk sem tudná az egyes lapszámok, az évfolyamok, vagy a komplett kiadvány ún. releváns változóit egy, csak rá jellemző gyakorisági mutató mentén vizuálisan is felidézni... Pedig ez más tárgyterületek esetében minden gond nélkül menni szokott. Ilyen tk.. a magyar főváros (Budapest) kognitív reprezentációja egy tematikus weboldarról kölcsönvéve.

És egyéb emberi konstrukciók mentális reprezentációjára is van megfelelő eszköz. Erre szolgál a *topológia*. A topológia a kiadványt 'feltérképező' kutatás során, adatfelvételi szabvány segítségével kialakított kognitív reprezentációja a tárgynak (: Fáklya) amit leginkább egy, az idővonatkozásokra kiterjedő vetülettel is rendelkező laptérképként érdemes elgondolni³.

A kutatás további módszertani alapjai: A szerzők egyike (PT) önálló módszereként — Ph.D. témája részeként — dolgozta ki az empirikus folyóirat-kutatást⁴ — a továbbiakban: EFK. Ami az

Budapest térképe.

Forrás: www.terkep24.hu/2008.02.20.

elmúlt öt évben főleg a kisebbségi nyilvánosságok – erőforrások szűkössége okán csak részleges – feldolgozása kapcsán került alkalmazásra. Az

³ (érdemes elgondolni) A Fáklyát egy — csak részben sántító, de itt segítő —, analógiát alkalmazva a fenti térkép bal alsó sarkában látható Vál — a nála kisebb lakott területekhez nincs név rendelve — településhez hasonló kiadvány-topológiai jelenségként érdemes elgondolni. Amely analógia során Budapestet az anyairodalommal azonosítjuk, s a környező településeket pedig a kisebbségbe szorult nemzetrészek kiadvány-produkcióinak megtestesüléseiként értelmezzük. Már csak azért is rászorulunk erre az analogizálásra, mert — egyelőre — nem áll a rendelkezésünkre a laikusok számára is könnyen átlátható topológia (: kiadványtérkép) alkotó eszköz (: szoftver), így a laikus számára is egyértelmű nyilvánosságdiagnosztikai kiadványtérkép prezentálására még várni kell.

⁴ (kutatás) amely az MTA-Sasakawa ösztöndíjának támogatásával készült el a SZTE BTK Modern Magyar Irodalom Tanszékén 2003-ban

EFK egy társadalomtudományos alapkutatási eljárásnak tekintendő.

Az alapul vett elméleti keret szerint a kiadványok tulajdonképpen résznyilvánosságok. Egy-egy vizsgálendő irodalmi résznyilvánosság működési rendszerét a szociológiának (A) a statisztikai mérőeszközöket is felvonultató, (B) a megjelenés módját vizsgáló mennyiségi (kvantitatív) és a (C) tartalmat értelmező minőségi (kvalitatív), szövegelemző metódusait párhuzamosan alkalmazva lehet feltárni. Az itt érintett korszakban (1919-1941) a Vajdaságban magyar nyelven publikált szekunder (a szépművészeti alkotásokra vonatkoztatott) és tercier (a társadalomra reflektáló) szövegek hagyományos irodalomtörténeti értelmezése mellett azok ideológiakritikai és statisztikai módszerekkel történő feldolgozását (latens és manifeszt tartalom), valamint azok egymáshoz kapcsolódásának módját (az ún. – az világháló modellezéséből Barabási Albert-Lászlónak köszönhetően (l. Barabási 2003.) világszerte megismert – *huzalozás* segítségével) ugyancsak fel tudja dolgozni. Mivel megfigyelési egységeit az intézményrendszer elemeiből rekrutálja (ahol az egyes kiadványok [a kiadványok egyes számai] a megfigyelési/számbavételi, az egyes írások [megnyilatkozások] pedig az elemzési egységek), az ilyen típusú kutatás következtetései főképpen az irodalomrendszerre vonatkoztatva értelmezhetőek⁵. Lényeges összefüggések az irodalom társadalmi alrendszeréről, annak belső önszerveződéséről (: topológia) tudhatók meg. Azaz magáról az irodalmi nyilvánosságról oly módon alkothatunk képet (: modellt), amely mód a nagyobb egységek (szerzők, művek, kiadványok) hagyományos (idiografikus) vizsgálata alapján nem, vagy csak igen nagy mértékű elvonatkoztatások árán lehetne leírni. A (B) és (C) pont által tartalmazott kvantitatív és kvalitatív szemlélet a társadalomértelmezések funkcionális hagyományára támaszkodik. A tények és a számok nyelvére fordítva kísérli meg tudományosan is megragadható, explicit formában mérlegelés tárgyává tenni a XX. század első felének vajdasági magyar irodalmi/kisebbségi nyilvánosságának alakítóit, így a **Fáklya** is.

A kiadvány társadalmi kontextusa: Közhelyszerű, ám sok esetben nyilvánvaló igazságtartalmú gondolat, hogy minden vég egyben valami újnak a kezdete is, hogy ami kijárat, az egyben átjáró és bejárat egy új térbe, hogy a pusztulás az (újja)születés potenciális megalapozója és facilitálója. Jóllehet az ilyen értelemben új, a születő, újrakonstruálódó sokszor más léptékben, szerveződési szinten és ko-

rábban nem értelmezhető elvek mentén manifesztálódik.

Ausztria—Magyarországnak mint monarchikus államszerveződésnek a megsemmisülése a világháborús vereség következményeként természetesen nagyszámú, ám egymástól nehezen függetleníthető síkon (politikai-gazdasági, infrastrukturális-közigazgatási, kulturális stb.) jelentett alapvető változásokat. Az a struktúra, amely szerint a Monarchia magyar nyelvű szellemi élete (is) működött 1919-ig, visszafordíthatatlanul a múlt részévé vált. Ám míg a destrukció lényegében automatikusan, az általunk vizsgált nyilvánosságszereplők szempontjából külső kényszerként hatott, addig különösen a kulturális viszonyokat tekintve az esetleges új kezdetek, az eddigihez képest újszerű kihívásokat jelentő szituáció kezelésére tett kísérletek semmiképpen sem nevezhetők abban az értelemben automatikusnak, hogy ne igényeltek volna tudatos, sokrétű, sőt mai szóhasználattal élve interdiszciplináris reflexiót, szervezést, erőfeszítést. Amely kezdeményezés eleve nem elképzelhető bizonyos fáziskésés, a Trianon és folyamatai okozta sokk és kilátástalanság feldolgozásának megkezdése nélkül.

A – mai – Vajdaságban (amely akkor az ún. *Dunai bánsághoz* tartozott), a többi olyan területhez hasonlóan, ahol a magyar szó átmenet nélkül vált domináns kultúrahordozóból nemzetiségi, inferior dialektussá, ehhez a feldolgozási fázishoz a jelek szerint kevesebb mint két év elegendőnek bizonyult, legalábbis ami a magyar nemzetiségi szellemi centrumok létrehozásának reális lehetőségét illeti. A **Fáklya** nem az egyetlen ilyen kezdeményezés a régióban és az időszakban jelentkező sajtóorgánumok közt, amely meglehetősen tudatossággal kísérel meg a fragmentálódott és decentralizálódott magyar nyelvű szellemi életnek lokális csomópontjává, fórumává válni:

„Nagybecskerek (*Később Petrovgrad majd Zrenjanin néven*) szerepe is fokozatosan háttérbe szorult, pedig az első kezdemények érdeme Becskereké, ahol 1920-ban **Közakart** címen indul lap, majd ugyanebben az évben még a **Renaissance** is, 1922-ben pedig a **Fáklya** jelenik meg, de ezek már csak pár számot megért kezdeményezések...” (Bori, 2000, 91):

A Szerb—Horvát—Szlovén királyság megalakulását követően a délvidéki kulturális régiók lakosainak először is alkalmazkodniuk kellett az éppen alakulóban lévő, új társadalmi viszonyokhoz. A magyarságnak az új, poszt-trianoni helyzetben – a politikai sokkon túl – a kisebbségi sorba kerüléssel járó

⁵ (vonatkoztatva értelmezhetőek) illetve a délvidéki régió akkor formálódó magyar kisebbségi létére, ide értve annak mind kulturális, mind politikai dimenziót.

életviszonyokhoz való adaptációval kellett legelőször megküzdeni: mindenk előtt az új államalakulat kínálta cselekvési lehetőségekkel⁶ kellett megismerkedni.

A belbecs feltárása: A folyóirat 1922. január 28-ai első száma természetesen alkalmas arra, hogy a kiadvány intencióit, a kezdeti kiadáspolitikát és orientációt vizsgálhassuk. Annak analizálása azonban, hogy a **Fáklya** koncepciója milyen módon realizálódik az egyes számokban a kiadvány rövid létezése során, illetve hogyan változik a folyóirat kiadáspolitikája, igényli a nyolc megjelenés megnyilatkozásaiból konstruálható topológiai kiadványkép használatát is.

A nemzetmentő új szellemi műhelyként aspirálóm tudatos szerepvállaló kultúrmunka érthető okokból erősen artikulálódik az első szám kezdő oldalain. Somfai János szerkesztő bevezető írása ebben a tekintetben visszafogottabb, mint akár a **Fáklyát** üdvözlő korrespondánsok megszólalásai (pontosabban: ezeknek a kiadványszerkesztési procedúra során beemelt, tehát detektálható részhalmaza), akár mint a Jászi Oszkár által az első szám részére írt cikk: *A magyar kultúra decentralizációja*. Somfai⁷ nyitócikke az ideáig generalizál, retorikája mellőzi a kiadványnak és környezetének ideológiai, történelmi konkrétumait, ekképpen a Fáklya programja úgy tűnik fel, mint az idea, a szellem napvilága, fény stb. felé való örökérvényű emberi törekvés része és örököse. Ez a mindenkori komoly kulturális folyóiratnak az archetipikus profilja, amelyhez kétségtelenül a **Fáklya** is szándékozik tartozni. Ugyanakkor az *Üdvözlök a Fáklyát* című írás expozíciója is az általában vehető, nacionális, politikai paradigmáktól független emberi kultúrát, „...az embereknek, a kultúrában való meg-nemesedését és megértését” hangsúlyozza.

A nemzetmentő, sajátos kultúrát hordozó, magyar ajkú szellemi műhely is a része a **Fáklya** intencionált szerepének, nem is a direkt szerkesztőségi önreferenciákon keresztül, hanem a **Fáklyát** üdvözlő személyiségek szerepeltetésében, aminek ugyanakkor tudatos és indirekt kiadáspolitikai megnyilvánulás-értéke van. Bíró Lajos, „a magyarságnak minden (kiemelés: ZsA) hazájától messze elvetődött, szomorú fia” Berlinből küldi tiszteletét, a Bécsben tevékenykedő szociológus, Jászi Oszkár komprehenzív cikkére a későbbiekben kitérünk. A magyar nemzetiség evidens jelenlétén túl a „vajdasági német-ség” is optimista, affirmatív üzenettel képviselteti magát (: Keks János, a „sváb-német kultúrszövetség nagybecskereki helyi csoportjának elnöke). Hogy például Bíró rövid üdvözlésében miért elsősorban az utódállamok nemzetiségként létező magyarságában látja az egész nemzet kulturális, szellemi sőt erkölcsi újjászületését, arra Jászinak *A magyar kultúra decentralizációja* c. írása világít rá.

Gondolatmenetének központja a múlt-jelen-jövő dialektikája, a magyar nyelvű kultúra és általában a magyarság sorsának recens átstrukturálódását optimista módon értékeli. Az erősen centralizált, perifériáin emiatt inaktív, atrópiás kulturális élet, amely a Monarchia idején volt jellemző, megsemmisült ugyan a radikálisan fragmentált, izolált és erőforrásoktól megfosztott szituáció kialakulása során, ám a regionális szellemi élet(ek) önállósodási kényszere, sajátos relációik észlelésének és konstruktív artikulálásának a szűkségszerűsége olyan potens antitézis, amely a távolabbi jövőben az eddigieknél „magasabb és fejlettebb” szintézzé léphet elő – legalábbis az akkori remények szerint.

Az új nemzetiségi magyar kultúrgócponatok (amelyek mindegyikétől lényegében a konszolidáció során

⁶ (cselekvési lehetőségek) Számunkra a kisebbségi lét 'kollektivitása' is egyéni cselekedetek hosszú sorozatából (ezen cselekvéssorozatok párhuzamosságából és egymásra vonatkozásából) tevődik össze. A kisebbség, mint 'kollektív aktor' (bár más alapokról induló modellalkotásnál vele is számolni lehet), nem nyilvánítható vizsgálat közvetlen tárgyává, az csak a kisebbségiségi viszonyok között élő egyéni cselekvő cselekvése, illetve annak eredménye lehet. Kisebbségi cselekvőt — ahogy cselekvőt általában is — pedig úgy lehet vizsgálat tárgyává tenni, hogy vagy (a) őt magát kérdezzük meg a cselekvését illetően weberi hagyomány (Weber, 1987.) szerint: céljairól, motívumairól és eszközeiről), vagy pedig (b) a cselekvést, illetve (c) annak tárgyiasult eredményét (pl. választói magatartását) 'fogjuk vallatóna' ugyanezek kiderítésének okán. Az első két esetben a vizsgálódás csak szinkron jellegű lehet. Dolgozzunk akár kérdőíves (a), akár megfigyeléses (b) módszerekkel, vizsgálódásunk nem tekinthet el a vizsgált cselekvő jelenlététől. Ezzel szemben a cselekedetek eltárgyasult eredményei bármikor és bármennyiszer (újra és át)értelmezhetők (c). A munka során mi is ezen utóbbit (c) tesszük: a lap megnyilatkozásait, mint kisebbségi cselekvők eltárgyasult cselekedeteit értelmezzük.

⁷ (Somfai) Stromfeld Aurél fivérének a vizsgált régiót érintő tevékenységéről Németh Ferenc értekezik az **Üzenet** hasábjain: (Németh, 1986, 19-23.) Itt csak annyit tartunk fontosnak megjegyezni, hogy a Délvidékre szakadt országos hírű, többnyire szociáldemokrata szellemiségű irodalmi aktoroktól (: szerzők, szerkesztők) abban tér el, hogy ő már Trianon előtt 'leköltözött' Becskerekre. Az írói lét királyi útja (: Kosztolányi Dezső, Herczeg Ferenc esetében) fordított volt abban az időben: általában Pestre kellett költözni — ahogy ma is —, hogy igazi íróvá válhassanak. Az ellenirányú mozgás éppen Trianon után következett be, bár kiváltója nem a területelcsatolás volt, hanem — főként — az azt megelőző társadalmi forrongásokba (: ösrózsás forradalom, tanácsköztársaság) való szerepvállalás. Így kerül vissza a Délvidékre a **Fáklya** egyik szerzője, a szerkesztőként és fordítóként számon tartott Csuka Zoltán is — ugyanakkor a civilben orvos irodalomszervező, író Szenteleky Kornél visszatérését más (: irodalmon és politikán túli) okok motiválták.

a kölcsönös bizalmatlanságokon való felülemelkedést várták) izolációja Jászi értékelése szerint átmeneti és látszólagos – más kérdés, hogy a vázolt folyamatok kezdetéből a maga részét kivéve **Fáklya** mint aktív kiadvány ezt az időt már nem éri meg.

Elmondható tehát, hogy a **Fáklya** és korának hasonló kiadványai a történelmi-földrajzi kontextusban nyilvánvaló okokból egyszerre kívántak összetartó, identifikációs, értékonzerváló erőként funkcionálni a szellemi folyóirat alapvető aspirációi mellett. Egyrészt a regionális kultúrélet szervezésével illetve egyáltalában megteremtésével, másrészt a magyarság, mint egységként továbbra is érzékelhető és érzékelendő entitás belső relációinak új hálózatban megkíséreltek olyan nyilvánosságként működni, amelynek épp nemzetiségi státusából adódóan vannak sajátos kihívásai és pregnáns lehetőségei – akár a konszolidáció utáni jövőben.

A kiadványadatokról a (rész)nyilvánosság topológiájáig: Jelen vizsgálódásunk egyik lényeges témaköre, hogy a kiadvány indulásakor egyszerre jelentkező optimizmus és a csüggedésre okot adó aktualitás, valamint az általános magas-kultúra hordozói szerep(intenció) és a specifikusabb küldetéstudat milyen módon jelentkezik és/vagy változik a kiadási gyakorlatban. Erről az empirikus kiadvány-topológia szolgáltat további adatokat. Az irodalomtudomány által főként segédtudományként használt KÖNYVTÁRTUDOMÁNY olyan hagyományos és közismert eszközei, mint a 1) a *repertóriumok* 2) és a *bibliográfiák* képezik a standardizált adatfelvétel alapját. A nyilvánosság jellegzetességeit láttatni hivatott topológia elkészítésekor szükséges, de korántsem elégséges eljárás a számbavételi egységek (: kiadványok) bibliográfiai tételként (: elemzési egységeként) felvett adatainak egy, ún. **dinamikus adatbázisban** történő rögzítése. A tulajdonképpeni empirikus kiadvány-nyilvánosságot egy adott korban és térben megjelent valamennyi lap valamennyi tételének (: megnyilatkozások) összesített elemszáma alkotja. (Megnyilatkozás alatt a tételnek a diskurzusból [: folyóírást] elfoglalt helye, így az ahhoz tapadó jelentésimplikátumai is, s nem a 'puszta' szöveg értendő.)

Az adathalmaz adatainak komplex megjelenítése segítségével a nyilvánosság bizonyos dimenzióit empirikusan jellemző mintázatot (: adateloszlást) kapunk. Ilyen mintázatokat konstruálhatunk:

- 1) a számbavételi egységenként kezelt lap-számok;
- 2) az egyes kiadványok egy-egy időintervalluma;
- 3) de a nagyobb résznyilvánosságot képező információ-piaci kibocsátások (pl. az irodalom vagy a kisebbségi lét) kapcsán is.

Az irodalmi nyilvánosság kibocsátási volumenét a lapok relatív terjedelmeit összesítve kapjuk meg: A lapfelületek összesített nagysága adja a kiadvány relatív összterjedelmét (: **röt**). Ebből a margók levonása után (ténylegesen a hasábméretek esetenkénti mérésével) kapjuk meg az információ kibocsátás során 'hasznosult' felületet (: **hf**). A megnyilatkozások bibliográfiai adataiból (pl. oldalszámok, hasábok)⁸ kapjuk meg a relatív megnyilatkozási terjedelmet (: **rmt**). Van-e további, a jelen kutatás során – sajnos – rendelkezésre nem álló mutatók is: A cikkek/megnyilatkozások standardizált terjedelmét (: **st**) a digitalizáláson már túl lévő kiadványok⁹ esetében (pl. **Nyugat, Kalangya**) az ún. karakterszám (: **ksz**) jelenti.

A Fáklya topológiai jellemzői: A kiadvány első 8, heti rendszerességi megjelenése született azonos kiadási elvek mentén. A 9. számmal kezdődően havi rendszeresség mellett döntöttek, s folyóirattá kívántak válni. Mivel a koncepcióváltást meghirdető 9. számot nem követte újabb kiadvány – a **Fáklya** gyakorlatilag az új szemlélet explikálásával párhuzamosan megszűnt – így annak megvalósulását nem áll módunkban vizsgálni. (A 9. szám empirikus adatainak egy – majdan megírandó – vajdasági kiadvány-topológiában jut csak szerep.)

Az első 8 megjelenés ránézésre kiegyensúlyozott kiadói/szerkesztői háttérrel sugall. A fejlécből leolvasható tartalmi eklektika (: irodalom, művészet, kritika, sport) a Trianon előtti regionális kiadványok piaci orientáltságát viszi tovább: minél szélesebb – helyi – réteget kell megszólítani ahhoz, hogy egy-egy kiadvány talpon tudjon maradni. Ebben a tekintetben a délvidéki regionális, illetve lokális kiadványok lépés- és értékhátrányban¹⁰ voltak a térség kisebbségi – különösen a délszláv – kiadványaihoz képest. A számbavétel során felvett elsődleges (: lap-/megjelenés-szintű) adatfelvételtől azt látni, hogy egyrészt a) rendszeresen, másrészt b) azonos formátumban hagyták el a nyomdát a **Fáklya** lapszámait.

A kibocsátás volumene is állandó (8x20 oldal), azaz közel 7000 cm² lapszámonként. (Egészen pontosan:

⁸ (oldalszámok, hasábok)) Mindkét esetben **csak** közelítő értékek, ami az utóbbinál cm²-ben mért oldalterület.

⁹ (digitalizált kiadvány) Ez a nyilvánosságfenomén esetleges alakjától függetlenül mérőszám, azaz nem befolyásolja a megnyilatkozást közvetítő médium [: kiadvány] aktuális markerei [mint az oldal-, a hasáb-, vagy a betűméret].

¹⁰ (értékhátrány) A délszláv, szerb nyilvánosságról lásd Pap Tibor írását a Mediárium 2007-es nyári-őszi számában (Pap, 2007, 353-365.), itt csak annyit jegyezni meg, hogy a magyar társadalomban – talán Erdély kivételével – máig nem alakult ki erős regionális identitás, így a regionális kiadványok mindig is esetleges értékek (: érdekek) mentén konstituálták saját kiadáspolitikájukat.

Első táblázat: AFáklya 1922. évi 1-8. számának fontosabb alapadatai.

Forrás: Matica srpska, Újvidék, az adatfelvételt Pap Tibor végezte 2007. tavaszán.

Név	Hónap	Nap	Szám	Oldalméret	Tükrömméret	Címlap	Oldalszám
Fáklya	január	28	1	15,2x22,7	18,5x11,5	Sötétebb	16+4
Fáklya	február	4	2	15,2x22,7	18,5x11,5	Kék	16+4
Fáklya	február	11	3	15,2x22,7	18,5x11,5	Tégla	16+4
Fáklya	február	18	4	15,2x22,7	18,5x11,5	Rózsaszín	16+4
Fáklya	február	25	5	15,2x22,7	18,5x11,5	Lila	16+4
Fáklya	március	4	6	15,2x22,7	18,5x11,5	Zöld	16+4
Fáklya	március	11	7	15,2x22,7	18,5x11,5	Indigó	16+4
Fáklya	március	18	8	15,2x22,7	18,5x11,5	Barnás	16+4

a $r\ddot{o}t=6900,8 \text{ cm}^2$. A hetilapként megvalósult összesített kibocsátási volumene a lapnak pedig: $55206,4 \text{ cm}^2$.)

Jelen vizsgáltunk – képalkotó (kiadvány)diagnosztika hiányában – arra szorítkozik, hogy rámutasson a lapszámokban leírt, illetve sejtetett kiadáspolitikai szempontok és viszonyszámokban megjeleníthető tényleges (: empirikus) megvalósulások közötti egybehangzások (: siker) illetve disszonanciák (: kudarc) kisebbségi és irodalmi nyilvánosságot alakító hatásaira¹¹.

A kisebbségi öntudatra való ébredés ebben az időszakban még csak – jórészt kívülről szorgalmazott (: Bíró, Jászi) — pusztán szándék. Az adateloszlás látán arra következtetünk, hogy inkább a regionális kiadói tapasztaltból megmaradt – hogy csak Somlai Torontálos múltjára utaljunk (Németh, 1986, 19.) — , automatizálódott olvasói elvárásoknak való

megfelelés dominált a lapban. Az új életviszonyoknak szentelhető ún. *tercier műfajokban* (: riport, interjú, közéleti tárca, tudósítás) íródott megnyilatkozások volumene elenyésző, a lapszámok felénél nem is jelenik meg a kimutatásunkban. A kisebbségi lét, mint a bányási magyar közösség mindennapi életét meghatározó körülmény már valamivel nagyobb terjedelemben kerül a lap oldalain megjelenítésre. Ám az *életvilág* szakszóval jelölt kategória alá sorolható szövegek szintén csak kicsiny részét foglalják el a rendelkezésre álló összes lapfelületnek (296008,9:1259,25). A lap piacra jutását segítő ún. *egyéb* kategória, ahova a hirdetések és az önreferenciális (: magár a kiadványra vonatkozó) megnyilatkozásokat vontuk össze, már sokkal jelentősebb terjedelmet foglal el: közel 35% a felületnek^a. A fő megjelenési módok azonban a klasszikus irodalmi profil jellemzői, a szépirodalmi, esetleg más művészeti (: *primer*) alkotások, illetve a kul-

Második táblázat: A Fáklya cikkeinek cm^2 alapú eloszlása a megnyilatkozások jellege szerinti besorolása után.

Forrás: Matica srpska, Újvidék. Az adatfelvételt Pap Tibor végezte¹³ 2008 májusában.

A viszonyszámokat Zsignár Attila konstruálta.

Név	Szám	Összesített RMT	egyéb	életvilág	primer	szekunder	Tercier
Fáklya	1	2225,65	588	0	1431,75	176,75	29,15
Fáklya	2	3805,5	268,75	311,75	2203,75	952,25	69
Fáklya	3	4226,75	698,5	279,5	1636,75	1612	0
Fáklya	4	5550,5	2457,75	365,5	1824	903,25	0
Fáklya	5	4670,75	1160	151,25	2237,75	1121,75	0
Fáklya	6	3998,25	1002,25	143	2112,5	669	71,5
Fáklya	7	3412,25	1083,5	8,25	2112	208,5	0
Fáklya	8	5144,25	1500	0	1062,5	2167,75	414
oszlop	6900,8	296008,9	8558,75	1259,25	14621	7811,25	583,65

¹¹ (a hatásai) Eltekintve most attól, hogy a siker, ill. a kudarc bekövetkezte sohasem ennyire lineáris.

¹² (a felület 35%-a) Ám ez gazdasági/technikai jellegű valenciákkal bír, csak közvetve alakítja a nyilvánosságot.

¹³ (végezte) Amihez felhasznált egy, a Maticában található kéziratos szakmunkát: Varga Jolánának A becskerekai Fáklya repertóriuma c. könyvtartudományi szakvizsgára készült, 1982-es dolgozatát. Ám az adatfelvételi szabványok eltéréséből kifolyólag nagyon nagyfokú az elemszámok közötti eltérés — az EFAb javára.

turális termékekre reflektáló (: szekunder) szövegek. Az előbbi adja az összesített felület majdnem felét (296008,9:14621). A dolog egyik, az adatfelvétel során külön figyelembe nem vett jellemzője, hogy a primer felület jó része inkább a szórakoztatás, semmint a népművelés vagy az értékközvetítés felé hajlik. A szekunder szövegek a maguk közel ¼-es részarányukkal nem lógnak ki a meghirdetett program kereteiből, sőt erősítik annak kisebbségi/önsemléleti dimenzióját, hiszen javarészt a helyi kulturális események kapcsán íródtak.

Összefoglalás: A **Fáklya** indulásakor osztozott a múlt század első negyedének végét, a húszas évek elejét konstituáló határon túli kiadványokkal abban, hogy csak lassan adaptálódott az új társadalmi/politikai környezethez a kisebbségi résznyilvánosság, amely inkább a Trianont megelőző regionális létből megöröklött kiadványszerkesztési gyakorlat rutinját folytatni próbálva kísérelte meg az afirmálódást. A kisebbségi szemlélet meghonosítása és az öneszmélés kialakítása terén közvetlen (Jászi, Bíró) vagy közvetett (Somlai, Csuka) káderbehozatalra szorult a vizsgált közeg:

„Nem csak a politika okozta impériumváltás bénította meg az önszemlélésre való és az arról valló törekvések érvényre juttatását, hanem a Jugoszláviába szakadt magyarok önszemlélésre való képtelensége is odahatott, hogy a gondolatok nem mutattak irányt a magyar szellemi élettel a kapcsolatok kényszerű megszakadása után. Komolyabb helyzetismeretről az írások nem tanúskodtak ebben az időben és a **Fáklyában** Jászi Oszkár sietett irányt mutatni **A magyar kultúra decentralizációja** című

cikkében arra biztatva a Jugoszláviában élő magyarságot, hogy »tanuljon meg önfejjével gondolkodni, okosan számolni speciális viszonyaival s megalkotni az új magyar kultúrát, melyre valóban szükség van«, és azt az elvárást fogalmazta meg, hogy »a maga szűkebb hazája regionális élete organikus viszonyaiból fog felépülni« kultúrája.” (Bori, 2000, 92.)

A **Fáklya** és a benne megjelenő Jászi-cikk szerepe elvitathatatlan jelentőségű. A vajdasági magyar irodalom kialakulásának, a róla való diskurzus, gondolkodás megindulásának egy olyan nélkülözhetetlen mozzanat ez, melynek hiányában az így is megkésett, mert regionális identitásra – Erdéllyel ellentétben – támaszkodni nem tudó közösség önszemlélése még inkább elodázódhatott volna. Hogy az annak felületet biztosító **Fáklya** a maga, illetve szerkesztője kapcsolati tőkéjének köszönhetően jutott a Dunai-gondolat egyik – megkésett – hirdetőjének a közelébe, az egy, az irodalom- és a kiadványkutatáson túl, de a hálózati szemléleten belül maradó mozzanat a magyar örökség feltárásának.

Hogy a kiadvány maga miért nem tudott hosszabb időszakon át fennmaradni, azt az EFK eszközeivel nem igazán lehet kideríteni. Az új államalakulat nyilvánosságot alakító kényszerei más típusú, de mindenképpen szükséges kutatást kívánnak meg. Enélkül csak az érem egyik oldalát tudjuk láttatni. Márpedig nincs kisebbség többség nélkül, ahogy a kisebbségi életvilág is csak a többségi társadalom jogi/politikai viszonyai között egzisztálhat. Írásunkkal csak az egyik első lépést próbáltuk megtenni a – ha nem is kusza, de mindenképpen komplex – viszonyok tisztázása terén.

Hivatkozások

- Barabási Albert-László** (2003): *Behálózva*. Budapest, Magyar Könyvklub, 321.
- Bori Imre** (1998): *A jugoszláviai magyar irodalomtörténete*. Forum, Újvidék, 450.
- Bori Imre** (2000): *A vajdasági magyar irodalom*.
- Gabrityné dr. Molnár Irén—Mirnics Zsuzsanna** (szerk.): *Vajdasági marasztaló*. MTT, Szabadka, 91–120. (L.:http://www.google.hu/search?hl=hu&rlz=1T4SUNA_enHU262HU262&q=F%C3%A1klya+Becskekerek&start=20&sa=N/2008.05.23.)
- Gerold László** (2001): *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon*. Forum, Újvidék, 68. (L.:http://www.google.hu/search?hl=hu&rlz=1T4SUNA_enHU262HU262&q=F%C3%A1klya+Becskekerek&btnG=Keres%C3%A9s&meta=N/2008.05.23.)
- Németh Ferenc** (1986): *Adalékok Somfai bánati éveihöz*. Üzenet, 1986/1–2 19–23.
- Pap Tibor** (2007): *A [szerb] nyilvánosság fekete doboza*. = *Mediárium*, 2007/2–3, 353–365. (L.:http://www.licium.hu/index.php?page=mediarium_2007_nyar&ctrl=Contents&cmd=show&wid=/2007/05.14.)
- Varga Jolánka** (1982): *A becskekerei Fáklya repertóriuma (1922)*. – kézirat, felelhető: Matica srpska, Újvidék, STI 140/0113/265.

Ezek vagyunk?

Úgy rémlik, Ady Endre az első világháború befejezésekor, nem sokkal a halála előtt, nagybetegen még egyszer összeszedte maradék erejét, s akadozva ugyan, de érthetően, világosan és szabatosan megfogalmazta mindazt, ami velünk, magyarokkal az utóbbi ezer év alatt történt: „Mi voltunk a földnek bolondja, Elhasznált szegény magyarok” Minden szava robban – külön-külön. Döbbenetes sorok! A szegény minősítés itt szó szerint értendő, ugyanis nem sajnálkozást fejez ki, mint ahogy általában szokott, hanem csak azt, hogy mi magyarok ágrólszakadtak, nincstelenek voltunk és vagyunk, s mégis – vagy éppen ezért – a földnek, vagyis az egész világnak a bolondjai: sőt – és ez még fájdalmasabb – csak mi voltunk bolondok, mert csak minket lehetett fölhasználni mások érdekében. Mindenki más okosabban tudott viselkedni nálunk. Kár azonban ezért irigykedni rájuk, önmagunkon sajnálkozni még károsabb és veszedelmesebb, de ezt a fájdalmat nem lehet csökkenteni semmivel, sem letagadni. Csak egy dolog vigasztalhat bennünket, ha úgy fogjuk föl a dolgot, hogy balgatagul gondolkoztunk és cselekedtünk ugyan, de éppen ezért fiatalabbak vagyunk azoknál, akik jól ki tudták használni az alkalmat a maguk javára. A nép észjárása szerint ugyanis a fiatalság: bolondság, azaz kivált a fiatalokra jellemző, hogy könnyen lóvá lehet őket tenni, mert hiszékenyek és nincs még elég élettapasztalatuk, mely lehetővé tenné a csapdahelyzetek kikerülését. Így sok fiatal hebehurgyán viselkedik. A magyarság aránylag hosszúnak mondható történelme során számtalanszor jelét adta ennek a hebehurgya meggondolatlanságnak, eszerint fiatal népnek tekinthető, fiatalabbnak, mint bármelyik környező nép, habár sokan ősisége mellett kardoskodnak. De hát melyik nép nem ősi? Mindegyik az, hiszen a Biblia és szavahihető tudósok véleménye szerint is: ugyanattól az egy őstől származunk valamennyien, az pedig hogy a történelemben kik mikor váltak ismertté, vagyis mikor hagytak nyomot maguk után, csak másodlagos kérdés. A népek korát nem lehet idővel mérni, sem megállapítani, mint az egyes emberét, aki gyerek és fiatal volt, felnőtté vált, és meg fog öregedni, mert a nép – minden nép – olyan közösség, mely egyidejűleg fiatalokból, felnőttekből

és öregekből áll, s szinte pillanatonként meghal valaki az aggok közül (olykor sajnos korábban is), és ugyanakkor kisgyerek születik. A nép tehát állandóan megújul. Egy népet azonban cselekedetei fiatalossá, felnőtté vagy öregessé tehetik. A magyarság viselkedése kétségtelenül fiatalságra, sőt olykor gyermekségre utal. Ilyen az, hogy nem tud kellőképpen tájékozódni a világ dolgaiban, vagyis nem tudja fölmérni a valós erőviszonyokat; esztelenül szembeszáll a túlerővel, és a csapásokat nehezen heveri ki; nem tudja jól megkülönböztetni, ki az igazi jó barátja és ki a rosszakarója. Persze közbevetőleg mondhatnánk, hogy szinte sohasem ő volt döntéshelyzetben, hanem mások döntöttek helyette az ő nevében. De ez sem változtat a lényegen. Aztán hajlik a szélsőségre. A magyarság többsége vagy szertelenül vidám, és akkor is mosolyog, nevetgél, amikor komolynak kellene lennie, vagy lógatja az orrát kétségbeesésében, és könnyen sírva fakad, vagy nagyon erkölcsös (aránylag sok szentje van), vagy a végletekig szabados viselkedésű, könnyelmű és részeges. Úgy rémlik, nem képes, nem tud minden esetben higgadtan, komolyan, azaz felnőttként gondolkodni, érezni, viselkedni. Dalai, nótái bizonyítják, hogy anyás: még felnőtt korában is ragaszkodik anyjához, ezért nehezen szakad el a szülői háztól. Nemhiába írta Petőfi Sándor, az éles szemű költő a Távolból, Az anyám tyúkjá, A füstbe ment terv, az István öcsémhez c. verseit, de Arany, Ady, Kosztolányi, József Attila, Illyés Gyula is írt efféleket. Van-e még ehhez hasonló és ennyi példa más népek költészetében? Aligha.

Sírva vigad a magyar – szokás mondani. Eredendően ilyen gyámoltalanok, tehetetlenek vagyunk, vagy csak a sorsunk tett ilyenné bennünket? Részletek Kölcsey és Szemere, a két jó barát majd kétszáz évvel ezelőtt lezajlott vitaanyagából: „A búsongás rab lékek sajátja, s ez a magyarok szabadságért hevülő magas érzelmeivel nem férhet össze – így érvel Szemere -, s hogyan is lenne bús a magyar, ki annyi örömmünepet ül, vendégszeretetet nagymértékben gyakorol, s még a halotti ház szomorúságát is habzó poharak közt deríti fel? Nem könnyűded, sebes vérű ifjúra mutat-e azon vád is,

minélfogva némelyek a magyar tüzet oly lángnak lenni állítják, mely magas oszlopban kél ugyan, de fel és le egyszerre tűnik. S nem ugyanezen következésre vezet-e azon egyenetlenség is, mely eleinket folyton folyvást dúló egymás között versenyküzdecs bágyadtságból vagy csüggedelemből is forrhatván elő...”

Kölcsey a magyarság ősisége és nyelvének eredetisége mellett kardoskodik történelmi távlatba helyezve és lélektanilag megválaszolva a kérdést: „Búsongás nemcsak szolgaságnak, de az érzés mélységének következése is lehet. Ki fogja megbizonyítani, hogy a többektől észrevételbe hozott nemzeti búsongás (Kölcsey tehát elismeri ennek a létezését) eredeti érzés a magyarban, nem pedig később az általunk ismert balesetek hosszú sorában magzott fel? A Leo császár (Leo bizánci görög császár jó ezerszáz évvel ezelőtt fogadott egy magyar küldöttséget) büszke, tüzes, de magába zárkózott, kevés beszédű magyarja komoly volt bizonyosan, de ha bú-s-e, azt ki merné meghatározólag állítani?” Szemeréhez viszonyítva, úgy tetszik, Kölcsey tájékozottabb, szélesebb látókörű és olyan gondolkodó, aki mélyebben érez. Ebből következik, hogy tudatában van a változásnak, tudja, hogy a jelenkor eseményeit, sajátságait csak a múlttal összevetve ismerhetjük és érthetjük meg igazán. Mai szemmel nézve ebből az érdekes és példamutató vitából, melynek nem a másik fél lejárátása, legyőzése, hanem a tisztánlátás volt a célja, több fontos dolgot szűrhetünk le. Az egyik: a magyarság mindenkor eléggé tájékozatlan és fiatalos viselkedésű volt, hiszen távoli, alig ismert tájakra is elkalandozott. A komolyság, vagy még inkább a komolykodás gyakran összefér a fiatalossággal, sőt nem idegen a gyerekektől sem, a játék ugyanis komoly dolog a számukra. A másik: a búsulás nem eredendő magyar sajátosság, hiszen bárkinek – akár fiatal, akár öreg – a baj, a baleset szomorúságot, kedvetlenséget okoz. A magyarságnak pedig éppen elég baja volt az elmúlt századokban.

A balgatagságra a rokon népek történelmében is találunk példát. Az őstörök (göktürk) orkhoni sziklafeliratokból, melynek betűi igen hasonlítanak a magyar (székely) rovásírás betűire, többek közt ezt olvashatjuk (magyar fordításban): „Én, az Ég-Istenhez hasonló, az Égtől született türk Bilge kagán (a bilge bölcslet jelent, a kagán pedig nagyfejedelmet) ebben az időben uralkodtam. Szavaimat hallgassátok végig először is ti fiatalabb testvéreim és fiaim s veletek együtt minden nemzetségem (a hangvétele komoly, sőt ünnepélyes) és népem. Előre a nap keltéig, jobbra a nap deleléséig, hátra a nap nyugtáig, északra az éjszaka közepéig reám tekint minden nép. Keletre a

Santung síkságig vezettem hadaimat, majdnem elértem a tengerig. Délre a tokuz erszen birodalomig vezettem seregeimet, majdnem elértem Tibetig. Nyugatra a Szir-Darján túl a Vaskapuig vezettem hadaimat, északon a jer bajirku földig vezettem hadaimat. Ilyen sok helyre hatoltam el seregemmel. Mikor kagán atyám meghalt, még csak hét éves volt öcsém, Kül tegin. De anyámnak, az Umaj istennőhöz hasonló katunnak a szerencséjére már tíz éves korában férfinevet vett fel. Tizenhat éves korában hadat vezettünk az Alti Csub és a szogd nép ellen, s elpusztítottuk őket...” Veres Péter hős balgatagságnak nevezi mindezt, mert utána nem sok idő múlva vége a nagy türk birodalomnak.

A legtöbb fiatal szerfölköt okosnak képzei magát, mégsem tudja, hogy a bölcsességhez igen hosszú út vezet. Sokszor még ezer év hossza sem elegendő. A magyar történelem a jó példa erre. Úgy tetszik azonban, hogy a Teremtő nekünk, magyaroknak más sorsot szánt, mint az előbb említett rokonainknak.

Illyés Gyula egy helyütt megjegyzi, hogy a fiatalság jellegzetes megnyilvánulásai jobbára ellenszenvet váltanak ki a felnőttnél. A magyar nép még ma sem igazi felnőtt, sokszor gyerekesen viselkedik, s talán emiatt sem rokonszenveznek vele túlságosan más, nem rokon népek, melyekből sajnos sokkal több van errefelé, mint rokonokból.

A kereszténység fölvétele és a királyság megalapítása ugyan jó kezdetnek látszott ahhoz, hogy a magyarság elinduljon a felnőtté válás útján, de ezért túlságosan nagy árat kellett fizetnie, sokkal nagyobb, mint bármely más népnek itt a környezetünkben, és még így sem fizetődött ki. A beáramló idegenek ugyanis, akiket királyaink hívtak be, és kiváltságokkal ruháztak föl, és akiknek országresznyi birtokokat adományoztak, lassanként teljhatalmú nagyurak lettek saját kezükbe ragadván a hatalmat az egész ország fölött. Eleinte pusztán fegyveres erővel, később más körmönfont eszközökkel, a világtörténelemben példátlan terrorral kényszeríthették a magyarságot a hozzájuk való alkalmazkodásra. Valódi gyarmatosítás történt tehát, hiszen az egykor szabad magyar népességet mások szolgájává alacsonyították le a saját szülőföldjén, eszerint nyilvánvaló, hogy semmiképpen sem lehetett, és nem is volt soha gyarmatosító és elnyomó nép, mint ahogy újabban állítják némelyek, hanem éppen ellenkezőleg: egy gyarmatosított ország elnyomott lakosa. Hogy milyen megrázkódtatással járt ez, arról a véres lázadások, fölkelések és a kegyetlen megtorlások szólnak. Egy mértékadó vélemény szerint a magyar nemzetiséghez való ragaszkodásnak a legcsekélyebb jelét is árulásnak tekintették akkoriban az egyház és a korona ellen. Így veszett kárba sok hősi

énekünk -népdalunk és mondánk. Ilyesmire sehol másutt nincs példa, legföljebb itt-ott az afrikai gyarmatokon. Még az amerikai indiánok népköltészeti alkotásait is lejegyezték az ottani hittérítők, nemhogy üldözték, kárhoztatták, ócsárolták volna, mint ahogy ez nálunk történt. Mindenképpen az idegen hatás alá rendelték a magyarságot. Lehet-e így felnőtté válnia egy fiatalos népnek, mint amilyen a magyar volt és maradt? A magyarságtól idegenkedők irányítása alatt semmiképp. Nem véletlen, hogy még ma is mellőzött és kárhoztatott minden, ami jellegzetesen magyaros még az irodalomban és a nyelvhasználatban is az idegenszerűséget sulykolva az agyakba.

Ady Endrének bőségesen magadatott, hogy szembenézzen azokkal, akik értetlenül és ellenszenvvel figyelték irodalmi és közéleti-újságírói munkásságát, s vitatkozzon velük a maga módján: verseivel, cikkeivel. Ellenfeleit név szerint kár volna megemlíteni, már csak azért is, mert érveik ma már teljességgel érdektelenek. Ady Endre olyan verseket írt, melyek nemcsak a maga korában voltak időszerűek, hanem – majd száz év múltán – most is azok, a közállapot ugyanis, melyben harcait vívta, szinte kísértetiesen azonos a mostanival, akár a föld népéről és egyéb kétkezi munkásokról, akár a pénz hatalmáról meg a pénz embereiről van szó. Vagyis a hatalom birtokosai szinte ugyanabból a körből valók, mint akkor, és a kiszolgáltatottak is ugyanazok: a bennszülött magyar népesség. Nem kétséges, hogy a költő kinek az oldalán áll: „Helóta nép, helóta költő, Találkoztunk ti meg én” – vallja jogosan egyik versében, mivel azt kellett látnia, hogy a magyarság sorsa és az övé összefonódik, azaz hasonló. A helóta görög szó, mely eredetileg azt jelentette: hadifogolyból lett földművelésre fogott rabszolga az ókorban. Mai jelentése: jog nélküli, jogfosztott ember, szolga, mások érdekeinek a kiszolgálója. Egy másik versében pedig ezt olvashatjuk: „Uram, én szegény, kósza szolga, Elhasznált, nagy bolond vagyok” Véleménye a föld népéről: „Ezer évig férge a rögnék” „Itt a néma kinszenvedésnek Makacs ajka minden beszántás, Elhamvadt könny a szik föld pora”. A hatalom birtokosairól pedig ez: „Tobzódzatok, tobzódzatok, Éppen elég volt ezer évig” Ha önmagáról ír, a magyarságra gondol, az ún. magyarság-versei pedig őróla is szólnak, azaz teljesen azonosul népével. Sokak szemében szálla ez még ma is. Ezért igyekeznek elhallgatni, vagy azokat a verseit, sorait idézik csak, melyek önpusztító kétségbeesésről árulkodnak. Nemcsak a harag, hanem sokszor a kétségbeesés is rossz tanácsadó, mert ilyenkor a fölgýülemllett indulat akár szitkozódásra, átkozódásra is készítheti az embert, s végül olyan állapotba

taszítja, mely mélységes csalódást, kiábrándulást és teljes közönyt idézhet elő minden iránt, ami emberi. Ady Endre pályája során – egyedüli költőként irodalmunkban – az emberi érzelem minden változatát kifejezte. Élete a magyarság sorsához hasonlóan viharos volt, és költészete is az, vagyis mélységesen őszinte, tehát hiteles. Az őszinteség és a hitelesség pedig a vers és minden írás legnagyobb értéke, és nem a szavakkal való bűvészkedés, mely csak arra jó, név, hogy elpalástolja az igazat, és megcsillogtassa azt, ami nem egyéb hamisítványnál. Az igazat leírni a legnehezebb dolog, ehhez ugyanis minden megszerezhető tudásra és ismeretre szükség van, sőt még ez sem elég – bátorság is kell hozzá. Hadd idézzünk még egy-két példát Ady Endre verseiből, bár mindegyik felsorolható lenne: „Nem vagyok, aki vagyok, Nem vagyok a magamé” „Nekünk Mohács kell” „Cigány-népek langy szívű sihederje, Verje csak, verje, verje” S elveszünk, mert elvesztettük magunkat” „Lelkemben a magyar fa Lombjai esnek, hullnak” „Nincsen egy barátom” „Robogok honról rejtett vonaton... Ebek hazája ma nem az enyém” „Megöl a disznófejű Nagyúr, Éreztem, megöl, ha hagyom... Az aranyon ült” De nem hagyta, hogy megölje, és higgadtabb állapotában így írt a régi –csak azért is – konoksággal, hittel és bizakodással: „Most peremberkének dáridója tart, De építésre készen a kövünk, Nagyot végezni mégis mi jövünk” „Nagyobb igaza sohse volt népnek” stb.

Egy angol író, név szerint: W. S. Maugham ugyanebben az időben az igazságról így vélekedett: „Jó, ha az igazság a mi oldalunkon van, de örülség elfelejteni, hogy ha nincs hozzá hatalmunk, akkor az igazsággal nem megyünk semmire” Jól tudta ezt Ady Endre is, nemhiába írta le sokszor a bolond és az örült szót. A már említett: „Mi voltunk a földnek bolondja” verssoron kívül csak néhány példa még: „Kuckójában ki-ki riadt, S váltott magyar bajnoki sorsot Egy örülten szép hit miatt” „Vagy bolondok vagyunk, s elveszünk egy szálíg, Vagy ez a mi hitünk valóságra válik” „Bolond tüzem alágyújt-e szíveknek” stb. Ezer év óta a magyarság csak álmodozhatott az igazságról, és arról, hogy egyszer majd a maga ura lesz. A nálánál jóval nagyobb és tőle idegenkedő hatalmak mindig gondoskodtak róla, hogy így legyen. Ezért állapíthatta meg keserűen Ady Endre ezt is: „Sohse tudott az igazsághoz Igazunk minket eljuttatni” Nem tudott, mert nem volt hatalmunk ahhoz, hogy érvényesíthessük. Úgy rémlik, csupán belső erőforrásokra támaszkodva ez ma sem lesz másként. De talán ezer év óta most az egyszer sikerül külső támogatókra is szert tennünk, és akkor: „Mi kacagunk utoljára” Mert ugyan: „Néhány ezer évig tűr az Isten, De azután, jaj a gyilkosoknak, Nem lesz majd kegyelem azoknak” – ahogy Ady Endre jósolta.

Móricz Zsigmond egy nyári délután Miklós Andorék vendége volt, és a házigazda fölháborodva mondta, hogy a magyarság háromezer év alatt sem tudott önálló lenni. Akkor sose fog. Móricz Zsigmond a megdöbbenéstől szóhoz sem tudott jutni. Hazaérve azonban nem hagyta nyugton a dolog, és magában vitatkozván egy riport keretében leírta a saját véleményét is. Részlet ebből a riportból: „Ma néztem Berki Andrást, a kertészt, ahogyan egész nap kitartóan dolgozott. Ez a magyar nem Miklós Andor. És Miklós Andornak van egy országa az országban, s Berki Andrásnak semmije... Mert Berki munkavégző, s munka közben nem gondolhat másra, csak a palántáira. Miklós Andor a munkavégeztető, aki arra gondol, hogy másokat beállítson.” Az előbbi jelenet még a két világháború között játszódott le, amikor hárommilliónyi nincstelen magyar (zsellér, uradalmi cseléd, béres, napszámos, kubikos, idénymunkás stb.) küszködött a mindennapi betevőért. De a néhány holdas és saját házzal rendelkező parasztságnak az élete sem volt ennél sokkal jobb. Tőlük aztán önállóságot, nemzeti öntudatot, áldozatkészséget a közösségért elvárni képtelenség. Ezek leszármazottai ma sem élnek olyan jól, hogy magatartásuk lényegesen megváltozhatott volna. Aki éveit tekintve felnőtt ugyan, de nem önálló, tehát kiszolgáltatott, az kiskorúnak számít, mint a gyerekek, azt irányítani kell. Milyen jó is irányítani, ellenőrizni, munkába állítani és kiskorúságban tartani másokat, hogy továbbra is irányíthassunk és uralkodhassunk. Talán mondanom sem kellene, hogy Móricz Zsigmond állásfoglalása helyes volt. A magyarság lehet még önálló, és lesz is a Miklós Andorok jóslata ellenére, mihelyt elindul a felnőtté válás útján, rokoni és baráti támogatással megszabadítván önmagát az idegen szellemiségű és érdekeltségű gyámjaitól.

Veres Péternek nem volt szüksége arra, hogy azonosuljon a néppel, mint Ady Endrének, hiszen szegény pásztorcsaládból származván, és a második világháború előtti években földművesként meg vasúti pályamunkásként maga is a nép életét élte. De még így is, otthon, a faluszei vályogházban, öt gyerekek körülvéve, szakított magának időt arra, hogy könyveket olvasson, képezze magát, művelődjön. A háború után különféle tisztségeket vállalt ugyan, de hű maradt önmagához. Élete végéig éberén figyelte a magyarság sorsának alakulását, és a maga módján igyekezett jó tanácsokat adni. Illyés Gyula véleménye szerint lángelme volt, az egyetemi végzettségű Németh László pedig róla, mint a nép fiainak a példaképéről beszélt. Veres Péter sok könyvet írt. Közülük hadd említsünk meg néhányat: Gyepsor, Számadás, Az Alföld parasztsága, Mit ér az ember, ha magyar? (ez a könyvcím egy Ady-vers egyik sorát idézi!) A Balogh

család története (három kötetes nagy családrege, melyet minden magyar embernek illene megismernie), A rossz asszony, Almáskert, Őszi változatok, Bölcs és balgató őseink stb. Önmagáról többek közt (sok önéletrajzi írása van) azt vallotta, hogy született demokrata, mint a legtöbb magyar ember, s az ösztönök és világi hatalmak rabságában szenvedő embercsoportokhoz tartozik. Szeretett vitatkozni, és másokkal ellentétben azt állította, hogy a magyar, ha le volt igazva is, még ha lapulnia kellett is, nem volt soha szolganép, mert nem vált meggyőződésévé, hogy a szolgáló élet is élet. Ezt beszéde is bizonyítja, mely nyílt és közvetlen. Ezért válik aztán a parasztnyelv az urak előtt idétlen dadogássá. Személyes tapasztalatból tudta, hogy népünk lenézi a bőbeszédű embert. „Nem vagyunk kereskedő nép, beszédünk nem a vevő és eladó megtévesztésére, agyonbeszélésre szolgáló öncélú locsogás, hanem a munkában és pártorkodásban élő emberek kevés szóba sűrített, de mindig fontos közölnivalója”. Zagyvaságnak tartotta a magyar összeférhetetlenségről szóló mendemondákat. Ehhez magyarázatként csak annyit fűzött hozzá, hogy a magyarságnak nincsenek demokratikus közösségi hagyományai. „Ez persze azért van így, mert népünk hosszú évszázadokon át nem volt önálló nép. Mindenki mondja, hogy ötszáz évig idegen uralom alatt éltünk, de én hozzáteszem, hogy vezetés szempontjából ezer éve ennek. Én nem mondom, hogy magyar fejedelmek alatt jobb sorsa lett volna a parasztságnak, vagy akár a köznemességnek is, de az biztos, hogy jobban felismertük volna a bajainkat és az ellenségeinket” Igen fontos megállapítás ez és pontos helyzetfölismerés, hiszen valóban sok bajunk volt mindig, és sok külső meg belső ellenségünk. „Szabadság és közös cselekvés kell ahhoz, hogy tömegek és vezetők átéljék és megismerjék a közösségi élet törvényszerűségeit... Ha a vezetés nem érti a magyart, vagy a magyar nem érti a vezetéset, mindig baj van... Az idegen urak politizáltak felettünk, mi pedig csak szenvedő részesei voltunk a magyar történelemnek”. Ebből a néhány idézett mondatból is nyilvánvaló, hogy Veres Péter népből-nemzetben gondolkodott, kiszolgáltatottsága, a körülötte kialakult erőter azonban meggátolta abban, hogy cselekedjen is. Csak írhatott, beszélhetett, így gondolatainak a jelentős része hatástalan maradt, és elképzeléseit nem valósíthatta meg. Egy aránylag egységesnek mondható tisztántúli református közösséghez tartozván, nem volt betekintése az egész magyarság összetételébe, életébe és valóságos helyzetébe. Alkalmi kiruccanásai ezen az egyoldalúságon nem sokat változtattak. Azt az ellentmondást, mely a magyarságnak eredendő demokratikus hajlamai,

észjárása meg beszéde és aközött van, hogy nincsenek demokratikus közösségi hagyományai, Veres Péter csak részben tudta föloldani. Ady Endréhez hasonlóan neki is csalódnia kellett sok mindenben, s hogy csalódása még nagyobb legyen: az idegen érdekeket kiszolgáló élclapok gúnyolódásának gyakori céltáblája lett. Élete vége felé már így írt: „Már nem csodadolgokról van szó (lásd Berzsenyi híres és sokat idézett szavait: Nem sokaság, hanem lélek s szabad nép tesz csodadolgokat), hanem az egyszerű önfenntartásról, amihez az erdő vadjának, a madárnak és a bogárnak is joga van, ha esze, ereje és szerencséje van hozzá.” Ő sem hallgatja el hibáinkat: „Magyarságunkban, ős balekségünkben néha-néha hebehurgyán cselekedtünk, bolond módra nagylelkűek és könnyelműek, áldozatkészek vagyunk, azért maradtunk le. Ostobán felőröltük egymást nagy testvérnépünkkel, a törökökkel (akiket egyébként arab maszlag mérgezett, rontott meg). Mi lett volna, ha megegyeztünk volna velük?” Hát éppen ezt akadályozták meg „jóakaróink”! S helyettünk a törökökkel déli szomszédaink fogtak össze úgy, hogy ez hasznukra vált, mi pedig majdnem elpusztultunk. Veres Péter kétségbeejtőnek találja, hogy a magyaroknak – a népnek is - nagyon tetszenek a habókos, hebehurgya emberek. (Ehhez hozzátehetjük, hogy ez is fiatalos, sőt gyerekes tulajdonság), s fölteszi a kérdést: ez a habókosság és szalmazlabogás volna a mi jellemző tulajdonságunk? Ezzel szemben azonban megfigyelhető az óvatos, körülményes, gondos magyar ember is. A szélsőséges esetek tehát nem lehetnek mértékadóak. „Eszertint nincs is nemzeti karakterünk (jellemvonásunk)? Van! A vonatkozások és viszonyulások összegéből jön elő. Ellentétükben, vonásaikban és tasztításaikban.” Vagyis az teszi sajátossá egy népet, hogy a többség mit tart helyesnek, jónak, emberinek, és mi az ellenszenves a számára, azaz hogyan gondolkodik, milyen az észjárása, erkölce, ízlése, milyen a nyelve és a beszéde. A népek bizony ebben a tekintetben ugyancsak különböznek egymástól. Ez természetes dolog, hiszen a népek sorsa, történelmük is különböző, más-más hatások érhetik őket szomszédai révén is stb. Mint ahogy nincsen két teljesen azonos falevél és ember sem, úgy nincs két teljesen azonos nép sem – még ha egy nyelvet beszélnek is. És ez így van jól, mert az egyformaság, egyszínűség ugyancsak unalmassá és talán elviselhetetlenné is tenné életünket. Az az igyekezet tehát, mely azt sugallja, sulykolja az emberi agyakba, hogy minden nép egyforma, azaz jó és rossz emberekből áll, csak tetszetős féligazság, a féligazság hangoztatása pedig rendszerint nem egyéb, mint a báránybörbe bújít

farkasok idétlen bégetése. „Nem azt akarjuk mondani, hogy egyik nyelv többet ér, mint a másik, csak azt, hogy más... És ez a más teszi értékes színné az emberi műveltség tarka képében” (Bárczi Géza). Ugyanezt a gondolatot megfogalmazhatjuk magáról a népről is – így: Nem azt akarjuk mondani, hogy egyik nép különb, mint a másik, vagy hogy felsőbbrendű a másiknál, csak azt, hogy más. És ez a másság teszi értékes színné az emberiség tarka képében. Nép és nyelv ugyanis összefügg egymással, egymáshoz tartoznak. Egy nép észjárása, érzelmvilága és más jellemvonása nyelvének a hangzásában, a szóhasználatban és a mondat szerkesztésben is megnyilvánul.

„Ne politizálj, építkezz!” – tanácsolta Móricz Zsigmond a háború alatt, egy ellentmondásos és zavaros időszakban, amikor a politizálással csak magának árthatott az ember. Nyilván igaza volt. Békében azonban más a helyzet, mely olyan magatartást igényel, mint amilyent Móra Ferenc ajánlott – még a háború előtt: „Nagyon sok intelligens (értelmes) polgár van, akinek az az egyetlen politikai krédója (hitvallása), hogy ne politizáljunk, s még büszke is rá, hogy ő ilyen fölényrel nézi a dolgok folyását. A magyarságnak éppen az a baja, hogy nem politikus nemzet, és még ma sem értette meg, hogy minden polgár élete a politikán fordul meg. Nem azon, hogy milyen szorgalmasan túrja a földet. Hiába mondja, hogy ő nem törődik a politikával, mert a politika törődik övele.” Bajcsy-Zsilinszky Endre így válaszolt erre a vitára: „Ami a mi népünkben passzivitásnak (nemtörődömségnek) látszik, mind csak keserves, ösztönös önvédő magatartás.” Igaz beszéd ez. Móricz Zsigmond nyilván elsősorban író társainak szánta jelmondatát. Ehhez a tanácshoz aztán szíves-örömmel tartották magukat azok az írók, akik csak az irodalommal akartak foglalkozni – békében is – tetszetős magyarázatot fűzve ehhez a magatartáshoz: mindenki végezze a maga dolgát, és ha jól végzi, akkor feladatát teljesítette. Mások ügyeibe ne avatkozzon bele. A földműves tehát művelje a földet, a tanár tanítson, az orvos gyógyítson, és a politikus politizáljon, hiszen ehhez ő ért a legjobban. Ez az érvelés nemcsak tetszetős, hanem meggyőzőnek is látszik. De csak látszik. Itt ugyanis nem egyébről van szó, mint a közügyektől való elzárkózásról, a felelősség elhárításáról. Kényelmes megoldás ez, melyről Móra Ferenc fogalmazta meg az igazat – még az írókra vonatkozóan is.

A nép és a nyelv viszonyát Bárczi Géza így látta: „Az, hogy a magyarság idegen kulturális körbe lépve, idegen műveltséggel cserélve föl a magával hozottat, idegen népek gyűrűjében nem oldódott föl, és nem hullott szét, mint annyi harcias török nép, azt nem

jelentéktelen részben nyelvének köszönheti, mely szívós rugalmasságával hozzá tudott idomulni a változó körülményekhez. Ha csoda maga az, hogy meg tudott maradni, még sokkal csodálatosabb az a látvány, ahogyan állandóan fejlődött, rugalmasan idomult a gondolkodás színesedéséhez és bonyolultabbá válásához, mégpedig önmagához hű maradva.”

Jeles íróink közül Németh László is szeretett politizálni. 1935-ben, pl. ezt írta: „Ebben a nagy világpolitikai társasjátékban elhagyatottabb résztvevő a magyarnál alig van. Akárhogy vetik-hányják a szövetség szálát, az ő igazsága mellett csak nem akar párt alakulni. Utánkap egy-egy nagyhatalom szoknyájának, az utánapördül a maga érdekeinek, s a szoknyájába kapaszkodót nekikeni egy lámpaoszlopnak.” Ezt a humoros képet mintha a mai állapotokról festette volna meg Németh László. Humoros, mert gy kapkodni gyerekek szoktak, nem felnőttek. A felnőttek kapkodásáról viszont a népnek is megvan a maga véleménye, melyet ilyen szóképpel fejez ki: hoppon marad, aki olyan szekérbe kapaszkodik, amelyik nem akarja fölvenni. „A magyar kicsi nép, s a kicsiségét azzal sem szépítgeti, hogy a nagybácsi nagyságára hivatkozik. Rokontalan, semmibe vett, elhagyott nép lett belőlünk.” Hát persze, ha megtagadjuk a rokonainkat, sőt ellenük fordulunk, és rosszakaróinkhoz dörgölődzünk, akkor jogos ez a semmibe vétel. A magyarság ugyanis nem rokontalan nép, hatalmas és hozzá jó szívvel közeledő rokonai vannak. „A magyarság előtt egy választás van: meghalni vagy kovász népként lenni.” Képtelenség! Németh László nagyot tévedett, hiszen a magyar nem zsidó, és sohasem lesz az, de a zsidóság útját járnia, példáját követnie sem lehetséges, mert sohasem volt Mózes, aki egyé kovácsolta volna össze, és nincs saját Bibliája sem, mely nagyra hivatottá tenné, és a megmaradást bármilyen körülmények között is biztosítaná. A magyarság viszont meghalni sem akar, mint ahogy egyetlen nép sem akar, még akkor sem, ha ezt sokan szeretnék. Nem másoknak van szükségük ránk, a mi segítségünket ugyanis nem igényli senki, hiába áltatjuk ezzel magunkat – hanem nekünk van szükségünk önmagunkra, mint ahogy ezt így vallja minden nép akár kicsi, akár nagy.

Majd hetven évvel ezelőtt egy átfogónak szánt tanulmánykötet jelent meg a magyarságról. A szerzők ebben megállapítják, hogy a magyar keverék nép ugyan, mégis van egységes jellege, mely főleg nyelvében és dalaiban mutatkozik meg. Szabadságszerető, bátor, becsületes, dolgozó stb. Németh László megjegyzi, hogy mi sem volt könnyebb, mint ezeket a tanulmányokat nevetségessé tenni. A

dolog azonban őt, magát is továbbgondolkodásra készítette, és hosszabb tanulmányt írt a saját elképzeléseiről. Ebben általános hibáinkat veszi szemügyre, és őt jellegzetes magyar típust különböztet meg. Ezek – az ő szavai szerint - : a kritikus, a parádés, az anekdotázó, a vívódó és a híg magyar. (a továbbiakban is igyekszem hű maradni Németh László eredeti, találó kifejezéseire a rövid összefoglalóban).

A kritikus magyarra jellemző a komor realizmus, valóságglátás. Mostoha viszonyok közt az ilyen ember könnyen eszménytelenné válik, és visszahúzódva a magáéba gyűlöletben, bizalmatlanságban és félelemben él. Az egykének is ez a legfőbb oka: a valóság egyoldalú, bénító tisztelete elnyomta az eszménytelen magyarban a szaporításhoz szükséges könnyelműséget, életbizalmat, életkedvet. Az ilyenek annyira bölcsek, hogy kipusztítják magukat. (Megjegyzésem: ez aligha nevezhető bölcsességgnek, hiszen az élet a legnagyobb ajándék, amit valaha is kaphat az ember!)

A parádés magyarban is megvan a kritikus értelmessége, csak hogy őbenne gőz is van. Vezetést követel magának, és szeret hivalkodni. Ahol a közösségi fegyelem meglazul, a parádés magyar élő csóva a nád alatt. Elfajult változata a saját személyét teszi meg eszmének.

Az anekdotázó magyar véleményét a velőig látott dolgokról rövid történetekbe ágyazva mondja el, ahelyett, hogy nyíltan színt vallana. Ezzel az a legfőbb törekvése, hogy a világgal valahogy összeférjen, és elkerülje az összeütközést.

A vívódó magyar kiváló tulajdonságokkal rendelkezik ugyan, mégis nyomasztólag hat a környezetére. A változtatáshoz szükséges hűvös eszméket és a társadalmi lázongásokat ők ültetik el, s tartják ébren. Azt hiszik, elég egy helyzetet fölmérni, s hozzá valami szépet és okosat javallani, és azon más agyak meg fognak indulni. Az agyak azonban nem indulnak meg, mert ezek az agyak nem a műveltség nagy nyugati nyelvéhez csinálódtak. Ez a vívódóból fejvesztett ingerelt magyar éppúgy megtalálható a magas közéletben, mint a tudákos falusi mesteremberek, városi munkások idegen műveltségbe nyalt seregében. (ehhez hozzátehetjük, hogy a műveltségnek van nagy keleti nyelve is, s ezt kár elhallgatni)

Németh László híg magyaroknak, azokat az idegen eredetű jövevényeket tartja, akik az államnak a hivataknok- és kereskedőparadicsomában fölverték a magyar nyelvet anélkül, hogy a magyar népről megtudtak volna valamit. Zárt kötelékben álltak át a magyarságba önként és nem kényszerítve, olykor új névvel ugyan, de megtartva szokásaikat, észjárásukat

és származásuk tudatát. Nekik csak egymáshoz és újságjaikhoz kellett igazodniuk. Az újságok nagy részét ugyanis ők írták, szerkesztették és adták ki. A feltűnő hangos magyarkodás is éppúgy ennek a híg magyar érzéketlenségnek a fatyja. mint a Párizst járt európaiság. Vezető tisztségeket jobbra ők tölthettek be, és ők a hangadók mindenben. Közülük az értelmiség is csak annyit konyított a magyarsághoz, amennyi az unalmas iskolai nyelvtanórákon s a népszínművek nézőterén ráragadt. Igen sokat írtak és írnak föl a magyarság számlájára, amit az előtérbe tolakodó híg magyarság handabandáz bele a világba – rendszerint karöltve egyes szomszédainkkal – a történelemből szívesen kimaradó színmagyarság helyett. (Ehhez hozzátehetjük, hogy a bennszülött magyarság szívesen kimarad ugyan a történelemből, de nem azért, mert pipogya nép, hanem azért, mert eddig mindig azt kellett tapasztalnia, hogy rá csak akkor van szükség, ha áldozatot kell hoznia másokért).

Egy tanulmányban, mely Németh Lászlóról, a politikus gondolkodóról szól, azt olvashatjuk, hogy Harold Nicolson, a békekonferencia egyik vezető angol diplomatája a húszas évek elején írt *Peacemaking*, 1918. című könyvében nagyon barátságtalanul emlékezett meg a magyarokról, amikor a békealkotással kapcsolatos érzelmeit írta le, amelyek befolyásolták javaslatait, a döntéseket megelőző tevékenységét: „Megvallom, hogy én ezt a turáni fajt heves ellenszenvvel (discaste) néztem és nézem ma is. Mint rokonaik, a törökök, sokat pusztítottak, és semmit sem teremtettek. Budapest talmi város volt, minden autochton realitás nélkül. Évszázadokon át elnyomták a magyarok nemzetiségeiket. S most ütött a szabadulás és büntetés órája.” Ez volt Trianon, a második Mohács! A gyarmatosítók és az igazi elnyomók büntették a gyarmatosított és évszázadokon át elnyomott magyarságot, s szabadulást hirdettek azok számára, akik szabadon betelepülhettek a magyarság helyére, szaporodtak és terjeszkedtek. Milyen elnyomás volt ez? Érdemes volna Nicolson úr minden egyes állítását közelebbről is szemügyre venni, és tüzetesen körüljárni, ha nem lenne hiábavaló igyekezet, mert jellegzetes és általánosnak mondható nyugati (angol, francia stb.) gondolkodásról tanúskodik, olyanról ugyanis, mely úgy rémlik, ma is tartja magát. Szépítgetni, mást hinni és hirdetni, mint ami valójában volt és van, aligha okos dolog. Az angol diplomata békealkotásnak nevezi azt, ami Trianonban történt, pedig durva békediktátum volt, vagy még inkább bírósági tárgyalás, melyben a győztes nagyhatalmak képviselői döntőbíróként ítéleztek hamistanuk vallomása alapján az állítólagos bűnös fölött. S a tetejébe mindezt anélkül tették, hogy a vádlott védekezését, érveit figyelmesen meghallgatták volna.

Tehát előre el volt döntve minden, mint az újabb kor koncepciós pereiben. Zsigeri ellenszenvet, faji, azaz nemzetiségi megkülönböztetésen alapuló ellenszenvet rokonszenvvé, vagy akár csak semlegesíteni is, hiábavaló igyekezet. Itt törleszkedés, dörgölődés sem segít.

Harold Nicolson turáni fajról beszél. Az idegen szavak kéziszótárában ezt olvashatjuk a turáni népekről: eleinte csak a török nyelvcsaládhoz tartozó népek, később minden ázsiai nép. A turanizmusról pedig ezt: a helytelenül feltett magyar-turáni ősrókonságból kiinduló fajelméleti, ellenforradalmi, sovinszta mozgalom, különösen a két világháború között Természetesen Magyarországról van szó. Hogy miért fajelméleti, ellenforradalmi és sovinszta, az homályban marad. Erre csak a Szótár kiadásának éve (1960) ad magyarázatot. Persze a csekély lélekszámú finnugor nyelvcsaládhoz tartozó népek és a magyarok rokonságának a hangoztatása nem fajelméleti alapon áll, de a nagy lélekszámú turáni népekkel való rokonság hangoztatása már igen, sőt ellenforradalmi és sovinszta. Bizony. Tehát jó lesz óvakodni attól, hogy az utóbbit akár megemlítsük is. Viszont ha ugyanezt egy angol teszi, az más. Neki szabad. De félre a tréfával! A törökök valóban rokonaik. A dolog azonban nem ilyen egyszerű, magyar-török rokoni kapcsolatról ugyanis alig beszélhetünk. Már ezer évvel ezelőtt elkezdődött az a törekvés, mely a magyart igyekezett távol tartani a török népektől, és ádáz ellenséggé tenni őket egymással. Szerencsére ez a dolog csak részben sikerült, mert néhány török nép betelepült a magyarok közé, alkotó részeivé válva a magyarságnak (besenyők, kunok stb.) Az oszmán-törökökkel azonban más a helyzet. Történt ugyan némi közeledés ezekhez a rokonaikhoz is, de ez csak ideig-óráig tartott, és látványos eredménnyel nem járt. Az ellenhatás, az ellenérdekeltség mindig erősebbnek bizonyult. A kiegyezés (1867) után, pl. Trefort Ágoston vallás-és közoktatásügyi miniszterként kijelentette, hogy neki az ország érdekeit kell szem előtt tartania, s ezért a külső tekintély szempontjából előnyösebb, ha a finnugor származás elvét fogadtatja el, mert a magyaroknak nem ázsiai, hanem európai rokonokra van szükségük. (A finnugor népek közül a finnek és az észtek Észak-Európában élnek. Törökök élnek ugyan Európában is, de nagy többségük ázsiai).

Lehet, hogy a miniszter úrnak akkor igaza volt, hiszen ennek a finnugorszármazásnak az elmélete és elfogadtatása az 1848-ban fölszított nemzetiségi magyarellenes indulatokat egy ideig féken tartotta. Az első világháború után azonban ez az igyekezet hiábavalónak bizonyult, hiszen – mint ahogy láttuk – Harold Nicolson úr számára a finnugor származás

elmélete nem létezett, és nyilván más ítélkező nyugatiak számára sem, Azóta a helyzet gyökeresen megváltozott. Ma már újabb Trianontól nem kell tartanunk az ázsiai rokonság hangoztatásával sem. Már jó hetven évvel ezelőtt megállapították, hogy Ázsia a művelt világ szemében nagydolog: kultúra, magatartás és erő. A magyarság azonban úgy rémlik, nem tekinthető még a művelt világ részének, hiszen Ázsiára nem így tekint, mert kizárólag Európát és Amerikát tartja műveltnek és erősnek. Nevetséges és szálnalmas magatartás ez, a tájékozatlanság bizonyítéka. Még akkor is az, ha a magyarságot jobbára idegen származásúak irányítják, és képviselik szerte a nagyvilágban – még Ázsiában is.

A magyar népesség a hosszú, több évszázados elnyomatás alatt arra kényszerült, hogy sok mindent átvegyen a betelepített és beszivárgó jövevényektől, akik kiemelt helyzetüknél fogva még eredeti érzésvilágát, szokásait, ízlését is módosították. Ez leginkább a szóhasználat változásában figyelhető meg. Régen a kicsire azt mondták: kicsi a bors, de erős, kis ügyes ember, kis takaros menyecske. Ezzel lelkében, tudatában erősítve az alacsonyabb termetűeket, mint amilyenek a magyarok átlagban voltak valamikor. Ez az alacsonyabb termet a lovas és pásztorkodó életmódnak még kedvezett is. Nem véletlen tehát, hogy régen azt tartották: ritka a kicsiny, ki alázatos, mert a kistermetű emberek rendszerint öntudatosak, rátartiak voltak. Nemhiába kedvelt magyar népmesehős a legkisebbik fiú, Hüvelyk Matyi, Babszem Jankó. Viszont a magas termetűre azt mondták: marha nagy ember, hórihorgas, égimeszelő, nagy melák, mafla, lomha, tohonya, magasan hordja a vizet – mind elmarasztaló, gúnyos megjegyzés. Ám újabban már ilyen kifejezéseket hallhatunk lépten-nyomon: kis mitugrász, vakarcs, ügyes, mint szellentés a gatyában stb. Ugyanakkor ezt is: magas, szép szál ember, jól megtermett, szálfatermetű stb. Mintha kezdenénk elfelejteni a nagyzol, nagyol, adja a nagyot, de nagyra van vele, nagyszájú, nagyravágyó, nagyot ugrott, nagyot esett kifejezéseket. Helyettük egyre gyakrabban hallható dicséretként ez: nagyszerű, nagyszabású, nagyeszű, nagyra hivatott stb. Hogy szót értsünk: eszem ágában sincs ócsárolni azt, ami nagy, csak föl hívnám a figyelmet arra, a legújabb irányzatra, mely nem kedvez a nagynak, a magas termetűeknek – sport ide, sport oda – sem a természetben, sem az emberi társadalomban. Aztán a kicsi előreláthatólag nőni fog, a nagy viszont tovább már aligha nőhet, sőt a visszafejlődés felé halad. Mindamellet ami nagy, csak hadd legyen hatalmas, ha megérdemli a nagyságot, csak ne bízza el magát túlságosan, és ne hatalmaskodjon mások rovására. Az átlagembereken viszont ne hatalmasodjon el a

nagyzolás, a nagyzási hóbort, mert ez lassan korszerűtlenné kezd válni az alakuló új világban, és nem segíti a sportimádatukat sem.

Aztán egy újabb divathóbortról is érdemes szót ejteni: ez a picizés. Kezd már unalmassá, sőt bosszantóvá válni ennek a gügye, gügyögő és nevetséges hangzású szónak a gyakori használata. Már nagyzó falusiak is kezdik elfelejteni a kicsi szót, ezt a szépen hangzó, török eredetű ősi szavunkat. Helyette csak a pici járja, mely olasz eredetű szó. Régebben, ha valaki ezt a szót hallotta, rögtön jött rá a válasz: hiszi a pici (piszi), azaz nem hiszem, amit mondasz, ha ezt a szót használod. A pici ugyanis kiskutyát jelentett akkor még, mely rendszerint pisze orrú. Ady Endre kedvelte ugyan a latinos kifejezéseket – az olasz: újlatin nyelv –, de még véletlenül sem írta le soha a pici szót: „Gondoltam, drága, kicsi társam”. Ha a pici szót használja a kicsi helyett, nyilván furcsa képzetet támaszt, esetleg haragot válthat ki a megszólítottból. József Attila gyermekversében viszont helye van ennek a szónak: „álmában csönget egy picit”, felnőtteknek azonban gügyögni ugyancsak helytelen és nevetséges, ha csak nem betegről van szó. „Mint pici denevérek... száll a korom” – írja József Attila egy másik versében. Itt viszont a kicsi lett volna helytelen, mert a korom porszemek kisebbek a kicsinél, és a kicsi denevér különben is denevérfiókát jelentene, mely nem is olyan fekete, mint a korom.

Ilyen divatos lett a „jelen pillanatban”, sőt a „per pillanat”, „per óra” idegen szerkezetű kifejezés is, mely semmivel sem mond többet, mint a most, jelenleg, óránként.

Nyilván a magyarra átültetett amerikai filmsorozatok hatása, hogy kezd elharapózni a kevéssé iskolázott és tájékozatlan emberek körében a helőzés is. Nem tudják, hogy ez angol, amerikai angol köszöntésforma, mely rossz alkalmazással került tévéadásba.

Ugy rémlik, az idegen hatásnak nem lehet gátat vetni. Itt nálunk, szűkebb közösségünkben még úgy sem, mint másutt. Itt a nyelvhasználat valóban nagy gond, ha nem a legnagyobb – a szegénység, a létszámbeli fogyatkozás és a munkanélküliség mellett. Itt még az államnyelvet is, mely nem a magyar, el kellene sajátítani úgy, hogy a közéletben igazán boldogulhasson az ember. Ez azonban nagy akadályba ütközik már a kezdet kezdetén, az iskolában is: „Az államnyelv tanításának igazából az a célja, hogy a tanulók ne sajátítsák el kellő szinten a nyelvet, s ezáltal a mindennapjaikban átéljék azt a megalázó helyzetet, hogy ne tudják szerb (román, szlovák, ukrán) nyelven elmondani azt, amit szeretnének, illetve, ne értsék meg pontosan azt, amit velük közölni szeretnének, miáltal kisebbségi érzésük egyre inkább erősödik.

Napjaink délvidéki magyar politikusainak egyik legfőbb vétke éppen az, hogy nem sikerült a magyarságot meggyőzniük arról, a túlélésük, a megmaradásuk egyik záloga a megszerzett tudás. Egyetemre, főiskolára a délvidéki magyar fiatalok töredéke kerül.” (Bata János)

Eszerint a mai áldatlan helyzetért – és nem csak a maiért, hiszen a megaláztatás már vagy kilencven éve tart – az államhatalom mellett az itteni magyar értelmiségnek az a része is hibáztatható, mely nemtörődömségből, vagy tájékozatlanságból tétlenül nézte, mi történik fiataljainkkal: lemaradásukat az élet minden területén, kiszorulásukat az egyetemekről és főiskolákról leginkább azért, mert nem ismerik jól az államnyelvet. Fölmerülhet a kérdés: vajon mit tehettek volna az államhatalom ellen, mely a tankönyvek szerkesztését és kiadását szorosan a kezében tartotta? A magánkiadásba azonban, tudtommal, nem szólt bele. Így már közvetlenül az államhatalmi váltás után megjelenhetett volna egy jó összehasonlító magyar-szerb nyelvkönyv, de sajnos erre hiába vártak a kétségbeesett tanulni vágyó magyarok – a felnőttek körében is. Úgy rémlik, hogy azok, akik ennek az összeállítására alkalmasak, hivatottak lettek volna, megelégedtek a maguk viszonylagos boldogulásával, miután a demokratikus közösségi hagyományoknak még halvány nyomai sem látszottak sehol. Ez az áldatlan helyzet a második világháború után sem változott meg lényegesen., és még ma sem látjuk a megoldást.

A nyelvtanulás jelentősége, módozatainak a taglalása sokkal nagyobb törődést, odafigyelést érdemelne, mint amit eddig kapott. Várakozni, csak várni valamire, miközben nemzedékek sorsa válik reménytelenné, sehová sem vezet.

„Szűk, vén fejű magyar nép” – írta Ady Endre egyik keserű hangulatú pillanatában, kiábrándulván mindenből, ami magyar. Igaza volt, ám csak részben, mert a magyar nép szűk fejű ugyan, de nem vén. Szerencsére ugyancsak messze van még attól, hogy

vén legyen. Hebehurgya cselekedetei és mulasztásai bizonyítják ezt. S ha nem pusztítja el önmagát, mint ahogy sok eszetlen fiatal teszi, akkor még hosszú és sikeres felnőttkor vár rá. Csak ennek az is a föltétele, hogy megtalálja önmagát, ha már elveszítette, és megjöjjön a magához való esze. De mindenekelőtt arra van szükség, hogy egyszer s mindenkorra megszabaduljon a gyámkodástól.

A régi nemesi családból származó Kölcsey egyik versét, mely nem véletlenül maradt torzóban, így kezdi: „Büszke magyar vagyok én, keleten nőtt törzsöke fámnak, Keleti ég forró kebelem nem tette hideggé”. Menet közben ugyanis nyilván érezte ennek a büszkeségnek a fonákságát, a színes képzelet és a szürke valóság közti ellentétet, és rádöbrent arra, hogy a magyarságával kár dicsekednie. Nekünk, mai közönséges magyaroknak még kevésbé van erre szükségünk. Tehát ne hivalkodjunk, és ne büszkélkedjünk, de ne is szégyenkezzünk amiatt, hogy magyarok vagyunk, hiszen ez természetes dolog. Ahogy a szerb: szerb, a román: román, a szlovák: szlovák, az ember: ember – ugyanúgy a magyar: magyar. Sem több, sem kevesebb. Viszont ne csak önmagunkat vállaljuk, hanem eredetünket és rokonságunkat is, ahogy a nyilván sokat csalódott, mégis öntudatos Kölcsey és más kiváló gondolkodóink tették. Vigyázat: ez nem a legkisebb ellenállás útja, ezzel nem a dolog könnyebbik végét fogjuk meg!

Egy rozzant vénség tétova mozdulatain, botladozásán nincs mit nevetni, kárörvendeni még kevésbé. Ott legföljebb a sajnálkozásnak van helye. Viszont a csúszó-mászó, virgonc kisgyerek talpra állása, ingadozó ugyan, de egyre bátrabb léptei mosolyra fakasztják az embert. A kisgyerek öröme átragad a felnőttekre is. Biztató mozzanat ez!

Este nyugaton szép lassan aláereszkedik a nap, és végül elhagyja a látóhatárt, keleten azonban hajnaltájt fölbukkan ismét, széles bíborragyogásban, és egyre följebb hág a fákon csúcsaik felé. Nincs olyan földi hatalom, mely ezt a rendet megváltoztathatná!

Délvidéki betyárportrék

Részlet a szerző Nagy magyar betyárkönyv című, a Méry Ratio kiadásában idén nyáron megjelenő könyvéből

A mai magyarországi megyéken kívül a történeti Bácska és Bánság területével kiegészült Dél-Alföldön a 19. században több nagyobb hullámban is garázdálkodtak a betyárok. A folyók szabályozása előtti ártéri világ, a vizenyős rétek és ligetek, a mocsarak mélyén könnyen eltűnhetett a törvény elől menekülő ember. A végtelen puszták is oltalmat nyújtott, hiszen a létszámában csekély, hatalmas területen járőröző pandúrok gyakran csak bottal ütötték a négy-ötös, gyors lovakon járó, mozgékony betyárok nyomát.

A 19. században leginkább a szabadságharc előtti években, majd 1850–53-ban tartották rettegésben szervezett bandák a tanyai, falusi embereket. A megyék olykor összehangolt „általános üldözést” tartottak, és rendszeresen kérték a statárium fenntartását. Az alföldi betyárvilág utolsó nagy fellobbanása a kiegyezés előtti időszak, amikor az aszályos 1863-as esztendő és a folyamatos nélkülözés fellazította a közbiztonságot. 1869-ben Ráday Gedeon személyében kormánybiztost kellett kinevezni az elszaporodott bűnözők megregulálására. Ráday tüzzel-vassal fel is számolta a betyárvilágot, a legkisebb tolvajlást is szigorúan büntette, lassan megteltek rabokkal a szegedi vár kazamatái. 1873-re helyreállt a rend az ország déli részén. A századfordulóig itt-ott azért még felbukkantak betyárok, de a polgárosodó Magyarországon már anakronizmusként hatottak.

Elsősorban Csongrád megyében alakultak hatékony, nagy területen portyázó betyárbandák, a korabeli feljegyzések szerint a szegedi, vásárhelyi bűnözők más megyékben is loptak, fosztogattak. A század közepén rossz hírű vidéknek számított Szeged közvetlen környéke, különösen az úgynevezett alsótanyai rész, az Orosháza felé terjeszkedő, hatalmas kiterjedésű vásárhelyi puszták, valamint Csongrád, Halas, Majsa környéke. Nagy betyárfészek volt például Maroslele és a bánsági Ürményháza, de voltaképpen az összes külterület, hiszen a tanyai emberek rendkívül kiszolgáltatottak voltak az éjszaka érkező, állig felfegyverzett betyároknak.

Mostani összefoglalónkban három gonosztevő, a bácskai Renkó Kálmán és Macsvánszky Maxim,

valamint a bánsági Kiss bácsi viselt dolgaival ismerkedhetünk meg.

Renkó Kálmán

(Zenta, kb. 1827 – Úrkút, 1887. október 1.)

Bácskai betyár, de öregkorában rövid ideig a Dunántúlon is működött. Élete egyfajta summázataként is felfogható, hogy zentai forrás szerint a Renkó családban soha többé nem kereszteltek gyermeket Kálmánra. Apja becsületes fakereskedő volt, a jelek szerint a fiatal Kálmán nem önszántából vált betyárrá. 1855-ben tehénlopás gyanújaival fogták el, de hiába vallatták, megszökött. Ezt a bűncselekményt később sem tudták rábizonyítani, állítólag vétkes volt. Először apja házában lappangott, majd futóbetyárokkal társult. Saját bandájában szerb és román bűnözők is tevékenykedtek. Ártatlan bárány semmiképpen sem lehetett, mert lopott és gyilkolt, egy korabeli újságcikk szerint pedig az üldöző zsandárokat megvesztegette. Végül a Ráday-féle szegedi királyi biztosság fogta be, a törvényszék 1872-ben 144 bűnesetét vizsgálta. Eleinte konokul tagadott, de a különböző testi-lelki kínzások hatására megtört és vallott. Edvi Illés Károly tiszti ügyész emlékiratában azt írta, hogy Renkó vádalkut kötött Rádayval, és mintegy háromszáz embert juttatott a királyi biztos kezére. Információért cserébe szabad járhatott-kelhetett a szegedi várban, olykor pedig Rádayval, Laucsik Máté vizsgálóbíróval és Kormos Béla titkárral együtt vacsorázhatott.

Renkó Kálmánt végül húsz évre ítélték, de több mint egy évtized múltán az 1884-ben felállított Kishartai Közvetítő Intézetbe helyezték. Ide olyan, legalább három évre elítélt, és büntetésük kétharmadát már letöltött rabok juthattak, akik szorgalmukkal és jó magaviseletükkel arra rászolgáltak. Kishartán az elítélteknek százöt hektáron földműves munkát kellett végezniük, télen pedig részben saját szükségletre, részben eladásra vesszőkosarokat és szalma lábtörlőket fontak. Renkó Kálmán 1887. július 31-én két társával, Oroszlán Palival és Szántó Istvánnal megszökött az intézetből. Átkeltek a Dunán, és Szántó szülőföldjén, Somogy megye déli részében

raboltak, fosztogattak. Már augusztus 8-án megjelentek a bodrogi kocsmárosnál, megkötözték, a lakását feltúrták, és harminc forintját elvitték. Nyolc nappal később Drucker János és Klein Jakab kereskedőktől vittek el pénzt, és két értékes órát. 24-én este a gyékényesi Unger Herman kereskedőhöz csellel törtek be: megkopogtatták ajtaját, és „őfelsége, a király nevében” bebocsáttatást követeltek, magukat csendőrnek mondva. Unger ajtót nyitott, a betyárok pedig több száz forinttal, pipákkal, szivarokkal, fegyverrel távoztak. A gyékényesi rablás után Renkóék a porági erdőben Holpert Imre juhásznál leltek menedéket. Ekkor már a társaságukban tartózkodott Márton Vendel „csavargó” is. Rác Zózsef erdőőr, volt csendőr felfedezte az akolnál időző társaságot, de az egyik betyár lefogta, a többiek pedig lefegyverezték. Ezután bevitték az erdő mélyére, és három-négy puskalövessel kivégezték.

A hatóságok nem tétlenkedtek. Holpert Imrét – aki ekkor már Sármellék határában időzött – nyolcvan lopott birka miatt letartóztatták. Augusztus 29-én a csendőrök majdnem elcsípték a miháldi szőlőben mulatozó Renkóékat, de kölcsönös lövöldözés után a betyárok elillantak. Az üldözésnek mégis lett annyi eredménye, hogy Márton Vendelt és Nagy József juhászbojtárt elfogták.

Renkó Kálmán, Oroszlán Pali és Szántó István magára maradt. Elhatározták, hogy elhagyják Somogyot, és Oroszlán Veszprém megyei ismerőseihez mennek. Zala felé vették útjukat, üldözőik szem elől tévesztették őket egészen szeptember 5-ig, amikor kifosztották a rédcisi plébánost. Pokomándi Mihály először vonakodott átadni a pénzét, de Oroszlán Pali öklével úgy halántékon vágta, hogy eszméletlenül összeesett. Négy nappal később Pusztamogyoródon Horvát Török Józsefet, szeptember 18-án pedig egy mernyei családot raboltak ki. Ezután a csendőrök lezárták a somogyi megyehatárt, így Renkóék csak a Bakony felé menekülhettek, bár Keszthely felől is járőrök cirkáltak. 21-én a betyárok Kohn Vilmos kocsmárossal kocsin Zánkáig vitették magát, majd harminchat órás előnyüket kihasználva eltűntek a Bakonyban. Bízta abban, hogy az itt született Oroszlán Pali terepismerte segítségével lesz.

Ekkor már hat tiszt és száz csendőr üldözte a három rablót. Keresztury csendőrszázados járőreivel lassan átfésülte a terepet, és egy pásztorgyerektől meg is tudták, hogy Renkóék Úrkút felé vonultak. A csendőrkülönítmény éppen el akart helyezkedni a település határában, amikor Stubán György csendőrőrsvezető az erdőben felfedezte a három betyárt.

Oroszlánt rövid menekülés után elfogták, Szántót először megsebesítették, majd saját kérésére lelőtték, a „főcinkosnak” nevezett Renkó Kálmánt pedig háromszázötven méterről akkor találta el egy golyó, amikor futás közben hátrafordulva a csendőrökre lövöldözött.

Tisza Miksa egykori rendőrkapitány így emlékszik vissza Renkóra: „Rendkívüli testi erővel és ruganyossággal bírt, úgy, hogy menekülés közben mindig ő járt elől. Erejében bízva, oly vakmerő volt, hogy 70-80 csendőr üldözése dacára Keszthelyről több kéjnt vitetett ki a fenéki berekbe, kikkel 12 órán át mulatozott és a rabolt százasokat osztogatta. Nagy előszeretettel bujkált a rengeteg Bakony-erdőben, ahol katacombákat akart létesíteni. A csendőrség azonban megghiusította tervét.”

Macsvánszky Maxim

(? – 1837 – Paraga, 1869. szeptember 3.)

Szerb nemzetiségű betyár, elsősorban Dél-Bácskában működött. Az első hitelt érdemlő adat szerint 1867-ben, harminc éves korában a koronázás alkalmával kihirdetett amnesztiával szabadult a börtönből, ahol gyilkosságért megítélt kilenc éves börtönbüntetését töltötte. Néhány hónappal később Palánkán és Pakson több rablást is elkövetett, ez utóbbinál az anyagi kár értéke elérte a 11 ezer forintot. Ezt követően elfogták, ő azonban kibontotta a megyei börtön falát és megszökött. Macsvánszky egyre vakmerőbb támadásokat hajtott végre, Dubokán például jelentős mennyiségű mérget lopott, amivel állítólag tömeges mérgezésre készült, ez pedig komoly riadalmat váltott ki a helyi társadalomban. Egy csárdánál megtámadta a pusztázó legényeket, egyiküket agyonlőtte, háromnak ellopta a lovát, majd ellovagolt. A legmerészebb rablással 1869. július 2-án próbálkozott meg, amikor fényes nappal, Zombor kellős közepén akart egy házat kifosztani, majd az ellene fellépő katonatisztet revolverével agyonlőtte. A belügyminisztériumban megelégtették tevékenységét és ezer forintot ajánlottak fel élve elfogásáért, ötszázat pedig a holttestéért. Fényképes körözésre ekkor még nem volt lehetőség, ezért a megyéknek elküldték a személyleírását, ami néhány testi hiba, vagy más jellegzetesség alapján segíthetett a felismerésében: „32 éves, g. k. (görögkeleti) vallású, gyermektelen, özvegy, magas, izmos termetű, széles vállú, jobb lábával keveset biccczen, tartása egyenes, arcza hosszúkás, sápadt, barna bőrű, szemei hosszúkásak, feketék, nagyok és keveset beesettek, orra hosszú, felső porcza keveset behorpadt, az orrnak alsó része kissé széles, ajka duzzadt, fogai rendesek, haja tiszta fekete, sűrű, nyírott és nem göndör, bajsza fekete, kezei és lábfeje nagyok és izmosak. Ruházata:

kucsma, fekete asztrachán bőrből, dolmány, sötétkék posztóból, zsinór nélkül, nadrág durva fekete posztóból, zsinórozva, mellény, fekete bársonyból, a gombok ki vannak véve, hosszú szárú kettős talpú csizma bagarjából.”

Macsvánszky sorsa szeptember 3-én pecsételődött meg, amikor Ráday Gedeon kormánybiztos emberei egy Zsivánovics nevű orgazdával együttműködve, annak paragai házában nagy létszámú gyalogos és lovas katonasággal bekerítették. Délelőtt tíz óra után Macsvánszky és társa löni kezdte a katonákat, akik szabályos tűzharcba keveredtek a rablókkal. A Vasárnapi Újság 1869. szeptember 12-i száma így számol be a továbbiakról: „Midőn Macsvánszky látta, hogy körül van fogva, leszállt a padlásról a földszinre, s a házban levő mészárszékre vette magát társával. Kinyitotta a mészárszék ablakát s aztán elkezdett tüzelni. A lövöldözés öt teljes óráig tartott. Öt lovas katona és Parcsetics csendbiztos megsebesített. Délután 2 órakor a katonaság a ház nádfödelét mind a négy szögletén felgyújtotta. „E csekélység miatt — ordítá Macsvánszky — még nem adom meg magamat.” Szünet nélkül lövöldözött az ostromlókra. Czinkosa nem csinált egyebet, csak a fegyvereket töltötte. Három óra felé már elégett száraz bankók röpködtek a levegőben, a mikkel M. a puskában a töltést lefojtotta. Egyéb fojtásnak valója már akkor nyilván elfogyott. Négy óra felé látván, hogy el kell vesznie, pénz szórt ki az ablakon, több vastag csomag százast, ötvenest, tizest és ötöst tett a vágótókere s ott égette el az ostromlók szeme láttára. Ezután mind a két kezébe egy-egy revolvert ragadva, kiugrott az ablakon, remélve, hogy e képzelhetlen vakmerőség által okozott meglepetést felhasználhatja a menekülésre. De alig futott 12 lépést, midőn a lövések leterítették, s nyomban meghalt. Czinkosa könnyű sebet kapott, mire megadta magát; midőn kérdezték, hogy mi célja volt M.-nak a pénzszórással, azt felelte, hogy azt remélte a rabló, hogy majd gyermekek fognak oda futni a pénzt kapkodni s azok miatt nem mernek löni ő rá sem.” Macsvánszky mindenesetre kötélidegzetű ember lehetett, mert — amint jelentésében Ráday Gedeon megjegyzi — „lélekjelenlétét és nyugodtságát mindvégig megtartotta, s az idő alatt folytonosan beszélt a néphez és a pandurokhoz.” Macsvánszky Maxim temetésére másnap hatalmas tömeg gyűlt össze, „s ez alkalommal többrendbeli szónoklatok tartattak a szerb papok által, akik dicsőítették a harcias bajnok ellentállását s rettenthetetlen hősie halálát” (Szegedi Híradó, 1869. szeptember 9.)

A bankókkal fojtást készítő betyár alakját a fiatal Mikszáth Kálmán is felidézte Ami a lelket megmérgezi című 1871-es írásában: „Hej! nem olyan ám igazán

a zshivány-élet, mint aminőnek a könyvben van leírva! Nagyon szomorú élet az a valóságban! A könyv csak azt mondja el, hogy Macsvánszki a százforintos bankót használta fojtásnak puskájába, de azt nem beszéli el, hogy a bankó némelyikéhez vér, másikához könny és mindnyájához átok van tapadva...”

Kiss bácsi

(Ürményháza? kb. 1813 – Pest, 1858)

Valódi neve Ballangó Mihály, valószínűleg a bánsági Ürményházán született. Krúdy Gyula a *Rózsa Sándor – A betyárok csillaga Magyarország történetében* című regényében azt állította, hogy Kiss bácsi Pataki néven Sobri bandájában, Ballangi néven pedig Babáj Gyurkánál is „szolgált”. Tekintve, hogy Ballangó bánsági származásához nem sok kétség fér, valószínűleg soha nem betyárkodott a Dunántúlon. Vélhetően Babáj Gyurkához sem fűzhetne kapcsolat, hiszen a makói betyár egy évtizeddel Kiss bácsi halála után követte el ismertebb rablásait. Rózsa Sándor 1872-es perében a jegyzőkönyv Ballangó Pataki Mihályként említette, a Pataki nevet tehát valóban használta. Ugyanekkor Edvi Illés Károly ügyvéd védőbeszédében megemlítette, hogy védenca a szabadságharc alatt ismerkedett meg Kiss bácsival. Tekintve a betyár csapat dél-bánsági katonai részvételét, és Kiss bácsi bánsági származását, a barátság minden bizonnyal a hadszíntéren kötött.

Az 1850-es évek első felében ő volt Rózsa Sándor egyik legismertebb bűntársa, évekig együtt bujkáltak. Bobalich Péter rendőrszázados, aki 1853 őszén titokban találkozott és az esetleges megadás módozatairól egyeztetett Rózsa Sándorral, Kiss bácsiról is megemlékezik jelentésében: „Rózsa Sándornak csak egy bizalmas embere van, akinek mindent elmond. Ezt az embert „Kiss bácsinak” hívják. Bánáti származású, alacsony termetű, s körülbelül negyven éves lehet. Állítólag csak a forradalom óta lett betyárrá. Rózsa Sándor őt is behívta a szobába. Kiss bácsi bejött, nagyon udvariasan, inkább félszegen viselkedett, az asztalhoz lépett, elfogadta a neki nyújtott pohár bort, s amikor kiitta, ismét eltávozott. Valószínűen azért, hogy odakint elfoglalja az őrhelyét.”

Kiss bácsit 1858-ban fogták meg Dabason rablás közben, majd Pesten felakasztották. Így nem érhetette meg Rózsa Sándor 1859-es perét, ahol a jelenlévő újságíró, Zilahy Károly úgy találta, hogy a betyárkirályt első látásra akár össze is lehetne téveszteni Kiss bácsival, a hasonlóság igen feltűnő. (Ezek szerint bűnügyi tudósítóként Zilahy jelen lehetett Kiss bácsi előző évi perén is).

Kiss bácsi számtalan büntette közül kétségkívül Huszka János ürményházi bíró meggyilkolása a

legnevezetesebb. 1856. január 5-én Huszka zsandárkísérettel jelent meg a helybéli Csík Mihály házánál. A bíró állítólag megneszelte, hogy Rózsa Sándor a házban lappang, más források szerint azért érkezett hatóságilag, mert Csík Mihály passzus nélküli lovakat tartott. Váratlanul lövés dörrent belülről, a bíró megtántorodott, a házból pedig fegyveres betyár lépett ki, és üldözőbe vette a zsandárokat. Társa időközben ismét meglőtte Huszka Jánost, aki a helyszínen meghalt. Rózsa Sándor és

Kiss bácsi – merthogy ezúttal ő volt a betyárkirály cimborája – szánra pattant, és a megrettent falu szeme láttára magával hurcolta Csík Mihályt. Rózsa Sándor 1859-es perében a bizonyítási eljárás kiderítette, hogy az első betyár Rózsa Sándor volt, a második, a gyilkos pedig Kiss bácsi. Ekkor az ügyész megváltoztatta a vádindítványt, és csak gyilkossági kísérlettel vádolta meg Rózsa Sándort, aki mellesleg azt állította, hogy soha életében nem járt Ürményházán.

A hőkölés éke

Az Európai Értesítő (kiadja a Magyar Országgyűlés Külügyi Hivatalnak EU Főosztálya) 2009. május 1-jei számában pársoros tájékoztatót találunk a szlovák és a magyar külügyér minapi kétoldalú tárgyalásairól. A cikk így zárul: „Balázs Péter üdvözölte a tényt, hogy Magyarország története során először csak baráti államok által van körülvéve, és a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban elmondta: nem áll szándékában Szlovákia belügyeivel foglalkozni.”

Most már tehát nemcsak a kádárista gyakorlat újjászületésének lehetünk szemtanúi, de visszatért a kádárista retorika is. Egyébként Balázs doktor emlékezete igencsak lyukacsos: újabb kori történelmünk során ugyanis volt rá példa, hogy csupa „baráti” ország vette körbe Magyarországot, sajnos nem is egyszer, hol Hitler, hol meg az oroszok csatlósi szövetségi rendszerének és baráti segítségnyújtásának köszönhetően. Az eredményeket ismerjük.

Meglepő viszont, hogy az országgyűlési bizottsági meghallgatáson tett korábbi kijelentését – miszerint nemzeti külpolitikára van szükség – a külügy-miniszter rakétasebességgel szívta vissza, ezzel több mint két évtizedet hátrahőkölve az időben a hidegháború és a Varsói Szerződés korába, amikor a kisebbségi kérdést még belügyként kezelték, s ehhez méltóan rendőri és állambiztonsági módszerekkel irányították.

Vagy csupán a Göncz Kinga által megkezdett felelőtlen nyilatkozatosdi folytatódik a meg nem gondolt gondolatok jegyében a határon túli magyarokról, mint azt megtapasztaltuk volt 2008 decemberében, amikor az újvidéki Dnevnikből tudtuk meg, hogy a magyar diplomácia vezetője szerint a vajdasági magyaroknak nem kell autonómiát adni, a kettős állampolgárságról beszélni pedig nem reális?

Élő legenda: a TAKT 1976–2008

A megjelenő TAKT-monográfia rövid összefoglalója

Idén júliusban, a 30. TAKT előestéjére jelenik meg a Temerini Alkotóműhely és Képzőművészeti Tábor három évtizedét bemutató monográfiám, melyet hosszú vívódás után kezdtem írni, a művésztelep szervezőjének rábeszélésére. Ezért elsősorban jó barátom, Hevér János (1932–2001) emlékének szenteltem. A kéziratot János halála után hét évvel fejeztem be. Régi adósságomat törlesztettem, és ezzel szimbolikusan mindazok háláját is kifejezve, akik egykoron a TAKT védőszárnyai alá húzódba nőttek fel.

Könyvünk tehát a mintegy három évtizede kifejezetten az ifjú művésznemzedék istápolására létrehozott, párját ritkító délvidéki (vajdasági) művésztelepről szól, melynek története a múltba merülés révén még feleleveníthető. A szöveges elemzés a művésztelepen készült számos dokumentum és fénykép segítségével három évtized távlatából emeli a TAKT-jelenséget az élő legendák sorába.

A TAKT (megalakulásakor Temerini Amatőr Képzőművészeti Tábor, a későbbiekben Temerini Alkotóműhely és Képzőművészeti Tábor) a vizuális kultúra területén tevékenykedő, haladó gondolkodású fiatal művészek, értelmiségiek számára a hetvenes évek derekán létrehozott, a délvidéki (vajdasági) művészeti életben új távlatokat nyitó ifjúsági alkotótelep.

Szervezői koncepciója szerint formálódott kettős szemléletű művészteleppé, amely *elméleti* jellegét kidomborítva a résztvevők számára aktuális művészeti tartalmú előadások megszervezését is vállalta – másrészt *gyakorló-alkotói* jellegét kihangsúlyozva, szabad teret teremtett a megújuló művészi alkotói folyamatoknak.

A TAKT célja a művészetápolás, a világban zajló, gyorsulva fejlődő új művészeti minőségek megismerése, és hangsúlyozottan a generációs hiánypótlás volt. Egyik legfőbb feladatává vált az új művésznemzedékek érlelése és a fiatal művészek alkotási, kísérletezési reflexeinek intenzívebb működésre sarkallása.

Az évek hosszú során többen nemzetiségűvé vált seregszemlék főként a vajdasági képzőművészet

fejlődéséről, állapotáról adtak évente objektív – javuló tendenciát mutató – képet. Az alkotótábor azonban a begubózás ellen bevallottan külföldi kapcsolatok megteremtését is szorgalmazta. Kárpát-medencei, kelet-közép-európai (kinek hogy tetszik) hatósugarú rendezvénné szeretne volna kinőni magát.

A TAKT-mozgalom nagyon hamar fajsúlyossá vált, jelentősége számokban és nevekben is kimutatható. Három évtized alatt, résztvevőinek száma megközelítette a 800 főt!

1976-tól Temerinben minden esztendőben, a tábor ideje alatt, vagy legvégén a legsikeresebb alkotásokból kiállítás, úgynevezett seregszemle nyílt. Ezen kiállítások Vajdaság szerte igen népszerűek és látogatottak voltak. A nyolcvanas években gyakran állítottak ki rajta más jugoszláv tagköztársaságok fiataljai és sokszor külföldi meghívottak is.

1978-tól a szervezők maguk alapította TAKT-díjat, TAKT-diplomát, Bíró Miklós-díjat, 1995-től pedig Rácz László-díjat is odaítéltek a legsikeresebb fiatal művészeknek.

A művésztelep eredeti helyszíne az Újvidék közelében lévő Temerin volt, de miután 1985-ben lebontották az első telephelyükként használt régi kántorházat, a művészek kiköltöztek a szervező Hevér János családi tanyájára.

A Hevér-tanya a Temerin községhez tartozó szerb település, Szöreg (Sirig) határában folyó Almási-bara (Jegricska) partján áll: sok éven át idilli környezetet biztosított a fiatal alkotóművészeknek. A tanya „fejlesztése”, táborozási-alkotói célokra való továbbépítése, felszerelése, alkalmazása a nyolcvanas évek második felében kezdődött el. 1990 után már a különböző szegleteiben létrehozott több fedett alkotóhelyisége volt. Ezek a „műtermek” kezdetlegeseek voltak, azonban mégis elégségesek.

A tanya grafikusok számára előbb egy, majd két csillagpréssel, a kerámiával foglalkozók számára korongolóval, égetőkemencével, a fafaragók számára satupaddal ellátott nyitott faragó színnel rendelkezett.

A táborozás a nyári hónapok valamelyikére esett, leggyakrabban július-augusztus hónapban volt. Amikor kevés pénz állt a szervező rendelkezésére, három-

négy napig tartott, de volt két, sőt három hétig tartó táborozás is, kőkemény előadói és alkotói programmal, illetve koncepcióval.

A TAKT-mozgalom lelki atyja, alapítója, szervezője, házigazdája Hevér János volt. Életének három évtizedét, szinte minden szellemi energiáját, szervezői hajlamát és tehetségét, az általa megálmodott és irányított mozgalom szolgálatának szentelte.

A szervezésben eleinte állandó segítségére volt a temerini Művelődési Kör tagsága, majd évekig a TAKT szervező bizottsága is, amely változó összetételben működött.

A TAKT nagy segítője és pártolója Ács József (1914–1990) festőművész volt. Többek között az ő nevéhez fűződik a második világháború utáni években megálmodott topolyai, zentai és a csurgói művésztelep megalapítása, de az 1974-ben a Magyar Szó napilapban létrehozott *Képzőművészeti Levelező Iskola* (később csak *Képzőművészeti Levelező*) is, amely hamarosan népszerű szócsöve lett a fiatal vajdasági képzőművészeknek.

A KL rendszeresen foglalkozott a TAKT-tal. Ács szerkesztette, aki művészeti közíróként is tevékenykedett: főként aktuális kiállításokról tudósított, képzőművészeti kritikákat írt, és pedagógusi vénájából kifolyólag megelőlegezett bizalmával tüntette ki az ígéretes, fiatal tehetségeket. Rendszeresen közölte rajzaikat, és hétről hétre elemezgette is azokat, a művészetelmélettel foglalkozó fiataloknak pedig helyet adott zsongéik, művészeti írásaik közlésére.

Mindketten érezték a szellemi párbeszéd fontosságát. Arra törekedtek, hogy a TAKT résztvevői megismerhessék a világban zajló művészeti folyamatokat, de ugyanakkor egymást is. Nevelő szándékuk alapja lett annak a kohéziós erőnek, amelyből mindeddig három művésznemzedék is megszületett...

Ács József és Hevér János, a TAKT 1976-os „beüzemelésekor” a vajdasági képzőművészet megújulásának el nem szalasztandó lehetőségét látták meg. Ács felismerte, hogy a nyugati világ művészete gyors fejlődéssel húz el a szocialista országok művészete előtt, és ez által máris a lemaradás veszélye fenyegeti a feljövőben lévő vajdasági művészeket. Hevér külön szervezői erőfeszítéseiket tett azért, hogy, a TAKT-on részt vevők az általános műveltséget szolgáló előadások mellett, a világban zajló legújabb művészeti fejleményekkel és fogalmakkal (*neoavantgárd, konceptualizmus, transzavantgárd, stb.*) is megismerkedhessenek.

A *szellemi műhelynek* megálmodott TAKT kissé nehézkesen, főként autodidaktákat, amatőröket felkarolva állt talpra, de mély merítésének eredménye

az volt, hogy évente sikerült kiemelni résztvevői közül olyan tehetséges alkotókat, akik ma már közismert művészek vagy más értelmiségiek.

Másrészt, szinte hihetetlen eredményességgel, a TAKT már működésének első évtizedében modern mozgalommá vált, amennyiben előadónak haladó értelmiségieket hívott meg. A jó általános műveltségi és művészi hagyományok (*izmusok, avantgárd*) alapos ismerői mellett, sokszor látott vendégül olyan művészeket vagy művészeti előadókat is, akik az akkoriban legidősebb művészeti jelenségekről és koncepciókról is beszámolhattak.

A TAKT-nak (is) szerepe volt tehát abban, hogy a hagyományos alkotásmód és az új művészeti törekvések keresztezésével, évek hosszú során át gyökeresen megújulhatott a vajdasági magyar képzőművészet és művészetszemlélet is. Hevér János, szívós és kitartó szervezői tevékenységének eredménye hamar elhíresült, és szakmai körökben is elismerést váltott ki.

A TAKT elérte, hogy folyamatos izmosodásával, különleges szellemiségével már 1982-ben a legjelentősebbnek mondott délvidéki *Forum Képzőművészeti Díjat* is elnyerje.

Törekvéseinek megfelelően, a hagyományos Bela Duranci-i művészeti elemzésektől elég hamar sikerült eljutnia a Szombathy Bálint, vagy a későbbiekben Sebők Zoltán által boncolgatott *neo-*, és *transzavantgárd*, vagy a *konceptualizmus* megismeréséig, mindezek által a vajdasági égisz alatt merőben újszerű törekvéseket közvetítő, filozofikusabb művészetszemlélethez. Persze, a TAKT táborához húzó fiatal művészeket nem terelte erőszakkal a forradalmi újítások irányába. A cél mindössze annak elérése volt, hogy a felnövő művésznemzedék megfelelően tájékozódjon a dinamikusan bővülő, és sajátosan bonyolult huszadik századi művészi koncepciók világában.

A TAKT esélyegyenlőséget adott amatőr, haladó és hivatásos képzőművészeknek, akik egyaránt részt vettek a művésztelep munkájában. Műhelyszelleme, nyitottsága ugyanis „határtalan” volt. Sokszor nemcsak jugoszláviai, hanem külföldről, főként Magyarországról, Szlovákiából, néhány évvel később pedig Erdélyből meghívott alkotók, művészettörténészek és irodalmárok is felkeresték a művésztelepet. Csak néhány közismert művészettörténész, művész, író vagy akár műépítész nevét említenénk meg: *Bela Duranci, Erdély Miklós, Beke László, Mattyasovszky Péter, Szombathy Bálint, Csernik Attila, Sziveri János, Tolnai Ottó, Koncsol László, Gulyás János és Gyula, Szemadám György, Jovan Soldatović, Lipcsey György, Harkai Imre, Dragomir Ugren, stb.*

A nyolcvanas évek közepéig „illetékesek” a TAKT szellemi légkörének szokatlan szellősségét, szabadosságát a hatalom szemszögéből nézve gyakran tévesen értelmezték, és aggályoskodva többször is egyértelművé tették, hogy jobb lenne nélküle. Eltűzött léptékűnek is találták a rendezvényt. Az új szellemi mozgalmak is nyugtalanították őket, de a művészteleppel, nyitottsága és talán a vizuális művészetek számukra érthetetlen új válfajai miatt nem találtak fogást rajta. Nemzetiségre való tekintettel is bárki jelentkezhett a művésztelepi táborba, ebbe sem tudtak belekötni.

Ezért, míg az akkoriban Sziveri János által szerkesztett újvidéki Új Symposion folyóiratot kíméletlenül „lefejezték”, a Temerinbe sereglő fiatal képzőművészek özönével évekig nem tudtak mit kezdeni, így az, még állandósult anyagi gondokkal küszködve is, de megmaradt.

1990-ben látványos fordulat következett be a művésztelep történetében. A TAKT szervezése korábban évekig nagymértékben függött a temerini Népegyetemről, amely most megszűnt. A TAKT szervezői bizottsága ezért úgy döntött, hogy önállósodik, és *TAKT polgárok egyesületeként*, tehát jogilag és anyagilag teljesen függetlenül működik tovább.

A TAKT művésztelepének fejlődési íve 1991-ig, a délszláv háború kitöréséig nagyjából töretlen volt. Hullámvölgyek adódtak korábban is, de ezek jobbára csak anyagi természetű, átmeneti gyengélkedések voltak. A fordulópont, a jól észlelhető visszaesés a katonai behívónak nem engedelmeskedő fiatal művészek, értelmiségiek hirtelen elvándorlásával kezdődött. Nyaranta a *Túlaborai Művészeti Tábornak* is nevezett TAKT művésztelepe, továbbra is megnyitotta kapuit, azonban a régi tehetségekből, befutó művészekből egyre kevesebben jártak vissza. A folyamatosságot veszélyeztető lemorzsolódást, a tagsági hiánypótlást már a serdülő, még rajztanáraik felügyelete alatt rajzolgató iskoláskorú gyerekek meghívásával, bevonásával próbálta áthidalni a szervező. Akkortájt a munka során megmutatkozó minőségi romlás komoly megtorpanást okozott.

A '90-es évek derekára a leépülés korszaka véget ért. Egy fajsúlyosnak mondható, immár a művészeti egyetemek és a profizmus felé kacsintgató új művésznemzedék jelenléte határozottan körvonalazódott.

Az ezredforduló esztendejében azonban, elsősorban talán e csapatnak az amatőrizmus minőségi ingadozásaitól való idegenkedése miatt, súlyos „gátszakadás” következett be.

Ezek a tehetséges fiatalok Újvidéken, Budapesten vagy Belgrádban tanultak. Úgy érezhették, hogy a

hagyományos táborozás és háboríthatatlan tanyai hangulata unalmas, műfajilag egysíkú: az *amatőrök* jelenléte pedig visszafog sikereikből. 2001-ben hirtelen elhatározással szakítottak a TAKT-tal, és mind a megmaradt törzsgárdát, mind a Magyarországról érkező társaikat magukkal ragadták egy általuk létrehozott, multimediálisnak mondott művész táborba. Ugyanebben az esztendőben elhunyt Hevér János szervező is.

A művésztelep továbbszervezése 2001 után komoly nehézségekbe ütközött, és kétségessé vált. Többszöri próbálkozás, újjáélesztési kísérlet után 2006-ra látszólag teljesen kifulladt. Parazsa azonban még ekkor sem hunyt ki teljesen.

2007-ben a TAKT néhány alapító tagja, azok, akik nem voltak hajlandók felejteni, újra szervezkedni kezdtek, és a temerini *TAKT polgárok egyesületének* és a Hevér-tanya örököseinek köszönhetően, 2008-ban a művésztelep újjáéledt. A sikeresen megszervezett nyári táborozás meghívottjai ezúttal főként ifjú temeriniek és az újvidéki Bogdan Suput művészeti középiskola tehetséges növendékei voltak, mintegy harmincan.

A Túlaborai tábor kisebb kapacitással, és egyelőre kifejezetten gyakorló-alkotói jelleggel működik. De most az a legfontosabb, hogy folytatása van: a *TAKT tovább él!*

Utóiratként:

FELHÍVÁS !!!

Értesítjük, hogy Péter László kezdeményezésére egyesületünk elnöksége 2009. február 3-ai ülésén úgy döntött, megszervezzük a **VETERÁN TAKTOSOK találkozóját**, melynek kezdete terveink szerint folyó év július 25-én lenne, két nappal a 30. TAKT hivatalos kezdete előtt.

A résztvevők számára e két napra a következőket fogjuk biztosítani:

Július 25-én ebéd és vacsora. Másnap, július 26-án reggeli és ebéd. Elszállásolás a Hevér tanyán sátor táborban, alternatíva: vendégházi elszállásolás, azonban utóbbinak a költségeit a résztvevő fedezi.

A későbbiekben pontosítandó program eseményeinek színhelyei a TEMERINI TÁJHÁZ, a LUKIJAN MUŠICKI galéria, valamint a Szőreg közeli HEVÉR TANYA lennének. A tanyára és vissza való szállítás biztosított.

Amennyiben lesz érdeklődés, a résztvevő alkotók által előre eljuttatott, vagy az első napon személyesen átadott munkáiból július 26-án, vasárnap kiállítás nyílna. A katalógizálást az előre, elektronikus vagy hagyományos úton eljuttatott adatok alapján

végeznénk. Esedékes e kiállítás anyagának még néhány vajdasági városban való prezentálása.

Üdvözlettel a TAKT elnöksége nevében:

Ádám István elnök s.k.

ELÉRHETŐSÉGEINK: Jánosi László

nossy@stcable.co.yu

21235 Temerin, I. L. Ribar u. 1.

Tel: (381) 21-840-123

MÉG EGY FELHÍVÁS

Kedves TAKT-osok, régi és újabb „fegyvertársak”!

Rohamosan közeleg a találkozó ideje, és még mindig nem állt össze a csapat. Eddig maroknyian jelezték részvételi szándékukat Jánosi Lacinak. e-mail: (nossy@stcable.co.yu). Alakul, de még foghíjas a régi gárda...

Arra kérünk minden ízig-vérig veterán TAKT-ost, tisztelje meg újra társaságunkat, régi barátait egy nagy rábólintással erre a megismételhetetlen találkozóra, és ha törik, ha szakad, próbáljon eljönni Temerinbe július 25-én és 26-án. Tartozunk ennyivel a TAKT-nak, tartozunk Temerinnek, tartozunk Hevér János emlékének is. Legyünk elegendőek, és legyünk sokan újra. **És, ha Isten velünk, ki ellenünk?**

Barátsággal üdv. Péter Laci

Közönség

Ács József

Hevér János

Sziveri János

A szerkesztőség gratulációja

E számunk szerzői:

Ágoston Mihály	nyelvész, Budapest
Bence Lajos	költő, irodalomtörténész, Lendva
Benedek S. András	költő, Budapest
Bozóki Antal	jogász, Újvidék
Domonkos László	újságíró, közíró, Budapest
Cirkl F. Zsuzsa	újságíró, Zombor
Csorba Béla	költő, közíró, Temerin
Fekete J. József	kritikus, irodalomtörténész, Zombor
Fodor Gellért	volt parlamenti képviselő, Bácsstopolya
Dr. Gubás Jenő	szakorvos, közíró, Szabadka
Hernyák Árpád	történész, Pécs
Hódi Sándor	pszichológus, Ada
Huszár Zoltán	közíró, Horgos
Kerekes József	orvos, publicista Szabadka
Mák Ferenc	művelődéstörténész, Óbecse–Budapest
Müller Éva	tisztviselő, Magyarokizsa
Nagygyörgy Zoltán	helytörténész, Horgos
Pap Tibor	filológus, Szeged
Pintér József	hivatalnok, krónikáíró, Szenttamás
Dr. Péter László	nyugalmazott egyetemi tanár, Szeged
Péter László	grafikus, Székelykeve–Budapest
Szokolczay Lajos	kritikus, Budapest
Szentesi Zöldi László	újságíró, Budapest
Dr. Szöllősy Vágó László	pszichológus, újságíró, Szabadka
Vári Fábán László	költő, Kárpátalja
Vékás János	újságíró, demográfus, Újvidék–Budapest
Zsignár Attila	filológus, Szeged

Hibaigazítás

Folyóiratunk idei első számában Dzsida Eszter *A Délvidék kihasításának elhallgatott titkai és borzalmi* című írásában tévesen jelent meg az ismertetett könyv szerzőjének a neve. A történeti mű szerzője helyesen: Délvidéki S. Atilla, akitől ezúton kérünk elnézést.

Alapító és kiadó: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Elnök: dr. Gubás Jenő

Alapító főszerkesztő: Utsi Jenő

Alapító felelős szerkesztő: dr. Vajda Gábor

Fő- és felelős szerkesztő: Mák Ferenc

Olvasószerkesztő, lektor: Gubás Ágota

Fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Göncöl Róbert

Nyomda: Grafoprodukt Kft. Szabadka

Igazgató: Özveggy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Andróczy Csaba, Bata János, Cirkli Zsuzsanna, Gábrityné Molnár Irén, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Matuska Márton, Tari István, Utsi Jenő, Zsoldos Ferenc.
A megjelent írásokért szerzőik felelnek, és nem feltétlenül fejezik ki a szerkesztőség véleményét.

Egyes szám ára: 200 din,

évi előfizetés 800 dinár + postaköltség. Külföldi előfizetés a belföldinek a kétszerese.

A szerkesztőség címe: **24000 Subotica – Szabadka, Prvog ustanka 20.**

E-mail: aracs-ujzag@tippnet.rs makferenc@yahoo.com Tel/fax: 024/542-069.

Olvasható az interneten: www.aracs.org.yu

E számunk műmellékleteit ?????????? munkáiból válogattuk

уплатилац 		шифра плаћања 189		валута 	износ 800.- din.
сврха уплате Članarina za 2009		рачун примаоца 310-152549-18			
прималац D.O. „ARACS” SUBOTICA		број модела 	позив на број (одобрење) 2009		
печат и потпис уплатиоца 		место и датум пријема 		датум валуте 	

A Szerbiai Igazságügyi Minisztérium a 651-01-157/2001-08 szám alatt jegyezte be a folyóiratot.

